

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
HELYZETE ÉS REFORMLEHETŐSÉGEI

Történeti és összehasonlító
kitekintéssel

THE SITUATION AND REFORM
OPPORTUNITIES OF THE HUNGARIAN
ACADEMY OF SCIENCES

Historical and comparative
outlooks

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
HELYZETE ÉS REFORMLEHETŐSÉGEI

Történeti és összehasonlító
kitekintéssel

THE SITUATION AND REFORM
OPPORTUNITIES OF THE HUNGARIAN
ACADEMY OF SCIENCES

Historical and comparative
outlooks

Szerkesztette

Jakab András • Körtvélyesi Zsolt

Edited by

András Jakab • Zsolt Körtvélyesi

OSIRIS KIADÓ ▪ BUDAPEST ▪ 2017

© Osiris Kiadó, 2017

© Szerzők, 2017

Szerkesztés © Jakab András, Körtvélyesi Zsolt, 2017

Minden jog fenntartva. Bármilyen másoláshoz, sokszorosításhoz,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tároláshoz
a kiadó előzetes írásbeli hozzájárulása szükséges.

Osiris Kiadó, Budapest

www.osiriskiado.hu

A kiadásért felel Gyurgyák János

Olvasószerkesztő Gárdos Bálint

Műszaki szerkesztő, tördelő Lipót Éva

Nyomta és kötötte a Dürer Nyomda Kft., Gyula

Felelős vezető Fekete Viktor ügyvezető igazgató

ISBN 978 963 276 292 0

TARTALOM

Előszó / Preface (<i>Jakab András – Körtvélyesi Zsolt</i>)	11
Bevezetés – Reformoktól reformokig a Magyar Tudományos Akadémián (<i>Mosoni-Fried Judit</i>)	17
1. Belső diskurzus	18
2. Reformnak nevezett változtatási törekvések és az ezek előkészítését segítő kezdeményezések a közelmúltból	19
2.1 A Struktúrabizottság (2000–2002)	21
2.2 A Reformbizottság (2006–2008)	21
2.3 Törvénymódosítás – reformbizottság nélkül (2008–2009)	24
3. Zárzó és ajánlás	26

I. A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HELYZETE Számvetés és lehetőségek

JAKAB ANDRÁS

A Magyar Tudományos Akadémia funkciói és intézményi reformlehetőségei	29
1. Tudós társaság	32
2. Tudományos minősítési funkció: az MTA doktora cím	36
3. A kutatóintézeti hálózat működtetése	38
4. Egyéb funkciók	40
4.1 Tudományfinanszírozási döntéshozó	40
4.2 A nemzet (és a kormány) tanácsadója – a tudományosság hangja	41
4.3 A tudósok érdekképviselője és a tudományminisztériumként való működés	42
4.4 A tudomány szabadságának garanciája	44
5. A funkciók és az intézményi reformlehetőségek újragondolása	46

KOI GYULA

A Magyar Tudományos Akadémia szabályozása

<i>Múlt és jelen kérdései</i>	50
1. A Magyar Tudományos Akadémia működését szabályozó jogszabályok és belső szabályok jogforrása	51
1.1. Alkotmány, Alaptörvény	51
1.2. Törvény	54
1.3. Törvényerejű rendelet	63
1.4. Kormányrendelet (Minisztertanácsi rendelet)	64
1.5. Miniszteri rendelet	65
1.6. Kormányhatározat (Minisztertanácsi határozat)	66
2. Belső szabályok	67
2.1. Alapszabályok és ügyrendek	67
2.2. MTA elnökségének határozatai	69
2.3. Utasítások, irányelvek, szervezeti- és működési szabályzatok, köriratok	70
3. A vizsgálendő alapkérdések	73
3.1. Az MTA jogállása	73
3.2. Az akadémikusok típusa (tipológiája), választási és kizárási szabályok	78
3.3. Az akadémikusok létszáma, tudományági megoszlásra vonatkozó szabályok	90
3.4. Az osztályok szerepe, hatáskörei, számuk, tudományági felosztásuk	92
3.5. A bizottságok szerepe, hatáskörei, számuk, tudományági felosztásuk	95
3.6. A közgyűlés létszáma, összetétele és hatáskörei	98
3.7. A minősítési eljárásokra vonatkozó főbb szabályok	102
3.8. Az anyagi juttatások mértéke az akadémikusoknak és minősítetteknek	104
4. Összegzés	109

SOÓS SÁNDOR – VIDA ZSÓFIA – HORVÁTH DÁNIEL

Az MTA-kutatóhálózat tudományos teljesítményének szerkezeti jellemzői 2013–2016 között

<i>A Web of Science és a Scopus adatbázisai alapján</i>	118
1. Bevezetés	118
2. A nagy tudományterületek kibocsátás- és hatásmutatói	119
3. A tudományágak kibocsátás- és hatásmutatói	122
4. Az MTA nemzetközileg látható tudományos kapcsolatrendszere	126

5. Összefoglaló megjegyzések	131
6. Függelék	132

PÁLINKÓ ÉVA

A tudománypolitikai indikátorokon innen	
<i>A kutatói életpályák alakulását befolyásoló tényezők</i>	133
1. Bevezetés	133
2. Strukturális keretek: a KFI szektor Magyarországon	134
2.1. Szakpolitikai intézményrendszer és tudománypolitika	134
2.2. A tudományos fokozatszerzés intézményi háttere	135
2.3. Kutatók	137
3. Az indikátorok szerepe a tényalapú tudománypolitikában	139
4. Tudománypolitikai célkitűzések és indikátorok	139
5. Elméleti és módszertani keretek	141
6. Eredmények	142
6.1. Az életpálya alakulását befolyásoló tényezők	142
6.2. Kutatói karrierstratégiák	143
6.3. SSH	144
6.4. STEM	144
7. Összegzés	145

KÖRTVÉLYESI ZSOLT

Jogi elemzés az OTKA megszűnéséről	147
1. A jogszabályszövegek összevetése	149
1.1. A központosítás célja	149
1.2. Kormányzati együttműködés, stratégiai tervezés	150
1.3. Intézményi függetlenség és támogatási döntések	153
2. A módosítások háttéréről	158
3. Mellékletek	163
3.1. Az alap kutatási támogatásra vonatkozó törvényi háttér összehasonlítása (OTKAtv. és NKFI tv.)	163
3.2. A jogszabályi háttér széleskörű összevetése	165
3.3. A preambulumban megjelenő jogalkotói célok összehasonlítása	167

II. NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

KATEŘINA CIDLINSKÁ – MARCELA LINKOVÁ

The Czech Academy of Sciences	171
1. The History of the Czech Academy of Sciences	171
2. The Czech Academy of Sciences today	172
2.1. Status	172
2.2. Structure and self-governance	172
2.3. The Academy as a provider of degrees and education	173
2.3. The Academy as a representative of the academic community	174
2.4. Funding	175
2.6. Academy membership and the status of Academy researchers	177
2.7. Working conditions	178
2.8. Main achievements and problems	179

DOROTA WISZEJKO-WIERZBICKA – AGNIESZKA KWIATKOWSKA

The Polish Academy of Sciences	180
1. History and general perception of the Academy	180
2. Structure and employment at the Polish Academy of Sciences	182
2.1. Membership	185
2.2. Employment	186
2.3. Research careers	187
2.4. Financing	188

ADRIANA REVEIU

The Romanian Academy of Science	191
1. General perception and position of the Academy	191
2. Milestones of institutional transition	192
3. Research institution network	195
4. Funds	197
5. Assuring quality	198
6. Academic membership	199
7. Remuneration	200
8. Common status for an Academy researcher	200

ZSOLT KÖRTVÉLYESI

The Hungarian Academy of Sciences: An Overview	202
1. History	202
2. Institutional Structure	204
3. Budgetary Spending	207
4. Current Challenges	209

ANATOLIY A. SHIYAN – LILIYA O. NIKIFOROVA	
The National Academy of Sciences of Ukraine	211
1. Introduction	212
2. Literature	213
3. Historical reasons for the rise of the National Academy of Sciences as a specific science institution in the USSR	213
4. Current state of the National Academy of Sciences in Ukraine	217
4.1. Preliminary considerations	217
4.2. General perception and position of the National Academy	218
4.3. Description of the Academy as a socio-economic institution	220
4.4. Role of the Academy in the academic community	222
4.5. The role of the Academy as the expert for methods for the development of Ukraine	225
5. Three paths for the future development of the National Academy of Sciences in Ukraine	226
6. Conclusion	227

ZSOLT KÖRTVÉLYESI

Funding social science in international comparison	228
1. Introduction	228
2. What sciences?	230
3. Research funding ratios	234
3.1. Ratio of spending that goes to social sciences	234
3.2. Spending intensity: funding as measured against GDP	237
3.3. Funding by sector	239
3.4. Data from individual countries and the European Commission	249
4. Assessing the impact of social sciences in the context of funding	258
4.1. Debating the ‘output’, ‘impact’, ‘value’, ‘worth’, ‘benefit’ or ‘use’ of scientific research	258
4.2. The use of the ‘quality’ component in research funding in the UK	262
5. Conclusion	266

FÜGGELÉK

Table 1. <i>National Academies of Sciences – Compared</i>	271
Szerzők	275
Authors	276

Előszó

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpontja kutatóinak részvételével 2014-ben megalakult, „National Academies of Sciences and Research Organisations” néven működő kutatócsoportjának¹ munkájából született. A kutatócsoport létrejöttét az az igény motiválta, hogy az akadémiai kutatás intézményi környezetét, amely fontos szerepet játszik egy ország tudományos teljesítményében, tudományos módszerekkel vizsgáljuk. A csoport munkájában kezdettől fogva részt vettek eltérő társadalomtudományi területekkel foglalkozó szakemberek – szociológusok, politológusok, jogászok és közgazdászok –, és hasonló sokszínűség jellemezte a 2015-ben szervezett regionális workshopunkat is, amelyen a szűkebb régió országaiából – Bulgária, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Lettország, Románia, Szlovákia, Ukrajna – vettek részt kutatók, és mutatták be tu-

¹ A csoport leírása itt olvasható: <http://jog.tk.mta.hu/national-academic-landscapes>.

Preface

The present volume is a result of the work of the National Academies of Sciences and Research Organisations research group¹ that started its operations in 2014 and is composed of researchers based in Budapest, most of them affiliated with the Centre for Social Sciences of the Hungarian Academy of Sciences. The research group itself was founded to elaborate a social scientific assessment of the institutional context of academic research which shapes the domestic academic output. The members have come from various disciplines from the beginning, including sociology, political science, law, and economics. Similarly, our 2015 regional workshop included social scientists from various academic fields and countries who presented the functioning of national academies in Bulgaria, the Czech Republic, Hungary, Poland, Latvia, Romania, Slovakia, and Ukraine. The contributions to

¹ For the full description of the group, see <http://jog.tk.mta.hu/national-academic-landscapes>.

dományos akadémiajuk működését. Az itt olvasható fejezetek jórészt ennek a találkozóznak, illetve a kutatócsoport egyéb vizsgálatainak eredményeit tartalmazza.

A kétnyelvű kötet a Magyar Tudományos Akadémia szabályozási környezetét vizsgálja közép-kelet-európai kitekintéssel. A kutatás bevallott célja, hogy végső soron a hazai és európai gyakorlat hasznosítsa az eredményeket. Célunk, hogy a kutatócsoportunk keretében zajló kutatások a szélesebb nyilvánosság, különösen az érintettek és döntéshozók számára is elérhetővé és hasznosíthatóvá váljanak. Ugyancsak szeretnénk hozzájárulni az MTA megújulásához, és bízunk benne, hogy az intézményi reformokról szóló belső diskurzust újabb érvekkel gazdagíthatjuk.

A kötet első fele kifejezetten a magyar akadémiai környezetet tárgyalja. Jakab András az MTA összetett funkcióit tekinti át, és azt vizsgálja, ez a sokszínűség hogyan hat az Akadémia működésére. A fejezet következtetése szerint hosszabb távon nem lehet sikeres a szervezet, ha nem kezdi el maga átgondolni a saját szerepét. Koi Gyula tanulmánya az MTA szabályozási történetét dokumentálja, régészeti részletességgel mutatva be, hogyan rakódta rá az egyes rétegek az Akadémia működését meghatározó mai szabályrendszerre. Soós Sándor, Vida Zsófia és Horváth Dániel tanulmánya egy friss látelleletet ad az Akadémia kutatóhálózatának eredményeiről, a tudománymetria módszerével,

this volume are mainly a result of this workshop as well as further research done within our academic research group.

The overall goal of this bilingual volume is to assess the regulatory framework of the Hungarian Academy of Sciences (HAS), with a Central Eastern European outlook. We aim to present conclusions that can be used in domestic and international practice, making insights from national experience available to the wider public and, above all, to the decision-makers and those concerned. We would also like to promote the reform of the Hungarian Academy of Sciences and hope that the contributions can enrich the internal debates on institutional reforms.

The first part of the volume is devoted to the Hungarian academic context. András Jakab overviews the complex functions of the Hungarian Academy and assesses what impact this complexity has on the functioning of the Academy. The chapter concludes that the organisation cannot be successful in the long run if it does not confront the question of its role. The chapter by Gyula Koi documents the regulatory history of the Academy, reconstructing, as an archaeologist, how the various layers of rules created the present framework. The chapter by Sándor Soós, Zsófia Vida and Dániel Horváth provides a fresh look on the output of the institutes of the Academy, through the lenses of scientometrics, and describes the peculiari-

nagy nemzetközi publikációs adatbázisok alapján írva le az egyes tudományterületek jellemzőit, illetve a nemzetközi kapcsolatok ebből kimutatható hálóját. Pálinkó Éva a mérések másik oldalát, az egyéni kutatói motivációs környezetet mutatja be, az egyes kutatók életpályáját vizsgáló kutatás alapján. Az első rész záró tanulmányában Körtvélyesi Zsolt a kutatásfinanszírozás hazai átalakulásának egy vetületét, az OTKA megszüntetését vizsgálja, és dokumentálja a jogi garanciák gyengülését.

A kötet második része nemzetközi kitekintést ad, egyrészt néhány régiós ország tudományos akadémiáját bemutató, részben nemzetközi összehasonlító vizsgálatra építő fejezeten keresztül. Kateřina Cidlinská és Marcela Linková a Cseh Tudományos Akadémia működését mutatja be, ahol más posztszocialista országoktól eltérően nincs akadémikusi tagság, csak alkalmazott kutatókat foglalkoztató intézményhálózat. Dorota Wiszejko-Wierzbicka és Agnieszka Kwiatkowska a Lengyel Tudományos Akadémia működését ismertető fejezete jól mutatja, ahogy a posztszocialista átalakulás dilemmái, a teljesítményértékelés vagy a finanszírozás vitái hogyan vannak jelen a régió valamennyi országában. Körtvélyesi Zsolt a Magyar Tudományos Akadémiáról ad rövid áttekintést, elsősorban az intézményi szerkezetre és a finanszírozási helyzetre fókuszálva. Adriana Reveiu Román Tudományos Akadémiáról szóló ismertetéséből kiderül, hogy,

ties of various academic fields and their international networks, building on large international databases. Éva Pálinkó addresses the other side of scientometric assessments, the motivational context of individual researchers, through a study of academic careers. In the closing chapter of the first part of the volume, Zsolt Körtvélyesi analyses one specific aspect of the Hungarian landscape of funding academic research, the termination of the Hungarian Scientific Research Fund, and documents the weakening of legal guarantees.

The second part of the volume provides an international outlook, first with studies of national academies in other countries in the region and second, with a comparative study. Kateřina Cidlinská and Marcela Linková present the functioning of the Czech Academy of Sciences that, unlike similar institutions in the region, does not have academic membership, and is only composed of a network of research institutes working with employed researchers. The chapter by Dorota Wiszejko-Wierzbicka and Agnieszka Kwiatkowska on the Polish Academy of Sciences illustrates well how the dilemmas of postsocialist transition, the debates on assessment and funding are present in all countries in the region. The chapter by Zsolt Körtvélyesi provides a concise overview of the Hungarian Academy of Sciences, focusing primarily on the institutional structure and the state of funding. The contribution by Adriana Reveiu shows that the

hasonlóan többek között a magyar Akadémiához, széleskörű funkciókkal felruházott intézmény működik Romániában, amely ráadásul rendelkezik PhD-fokozat kiadásának jogával is. Anatolij A. Shiyan és Liliya O. Nikiforova tanulmánya az Ukrán Tudományos Akadémiáról azt mutatja be, hogy az örökölt kööttségek hogyan állhatnak útjában az átalakulásnak, amely olyan intézményi környezetet teremtene, amely ösztönzi a nemzetközileg is látható eredményeket felmutató kutatók munkáját. Körtvélyesi Zsolt összehasonlító tanulmánya a kutatásfinanszírozásra vonatkozó statisztikák alapján tekinti át a társadalomtudományok részesedését a teljes ráfordításból.

A kötethez vezető kutatást segítette a Magyar Tudományos Akadémia fiatal kutatói programja és az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpontjának inkubátor programja. A szerkesztők hálásak az akadémiai kutatócsoport volt és jelenlegi tagjainak és vendégeinek, akik észrevételeikkel, meglátásaikkal hozzájárultak az itt közzétett eredményekhez. A kézirataink publikálásához köszönjük a bátorítást Lovász Lászlónak, az MTA elnökének.

A kötet műfaját tekintve vitaindító – egy közös gondolkodásra hívó munka az MTA jövőjének biztosítása, presztízsének és intézményi helyzetének tartós megőrzése érdekében. Ehhez a sikerekről nem megfélekedve, őszintén fel kell tárni a szervezeti és működési kihívásokat és nehézségeket. Azt kérjük a Kedves Olvasótól,

Romanian Academy of Sciences is an organisation with a complex array of functions – just like, e.g., the Hungarian body – but can also issue doctoral (PhD) degrees. The study by Anatolij A. Shiyan and Liliya O. Nikiforova presents the Ukrainian Academy of Sciences as a case where inherited elements block transition that could result in an institutional framework that motivates individual researchers to create internationally visible output. The contribution of Zsolt Körtvélyesi provides a comparative international overview of the share of social sciences from academic funding, based on national and international statistics.

The research presented in this volume has been supported by the junior researcher program of the Hungarian Academy of Sciences and the incubator program of the HAS Centre for Social Sciences. The editors thank past and present members and guest participants of the National Academies of Sciences and Research Organisations research group, who contributed to the conclusions presented here with their comments and insights. We are grateful to László Lovász, President of the Hungarian Academy of Sciences, for his encouragement of the publication of our manuscripts.

The volume seeks to instigate debate and to call for joint thinking on how to build a secure future for the Hungarian Academy of Sciences, preserving its prestige and institutional

hogy ennek a szellemében, a nyíltság és a konstruktivitás jegyében olvassa a következő tanulmányokat, és még a kritikusabb részeknél se feledje el, hogy a kötet magyar tanulmányai az MTA hagyományait ápoló, hírnevét legjobb tudásuk szerint öregbítő és a köztestület iránt maradéktalanul elkötelezett kutatók tollából származnak.

A szerkesztők

status in the long run. To achieve this, one has to face the structural and functional challenges and hardships, while acknowledging achievements. We trust that our readers will engage with the contributions to this volume in this spirit, with openness and constructiveness, not forgetting that even in case of criticism, the Hungarian chapters are motivated by a commitment to the traditions and reputation of the Academy.

The editors

MOSONI-FRIED JUDIT

BEVEZETÉS

Reformoktól reformokig a Magyar Tudományos Akadémián

1. Belső diskurzus • 18
2. Reformnak nevezett változtatási törekvések és az ezek előkészítését segítő kezdeményezések a közelmúltból • 19
3. Zárszó és ajánlás • 26

Közgyűlési dokumentumokban, interjúkban, megemlékezésekben dokumentált tény, hogy a rendszerváltás politikai vihara 1990 táján elérte a Magyar Tudományos Akadémiát is. Az erős hullámok viszonylag rövid idő alatt elcsitultak, hála, többek között, Kosáry Domokosnak, az MTA 1990-ben megválasztott elnökének. A köztisztelőben álló elnök nyilvános megszólalásai bárhol hozzáférhetőek. Az viszont tudomásom szerint csak legendaként terjedt el az MTA munkatársai körében, hogy az akkor 77 éves Kosáry Domokos odaállt az MTA székházának Akadémia utcai domborműve elé az illetékes döntéshozóval, és közölte: „Állítson e mellé, az alapítás megörökítő alkotás mellé, egy új márványtáblát az, aki meg akarja szüntetni az Akadémiát. Írja rá: Megalapította Széchenyi István. Megszüntette X.Y.” Ennél erősebb üzenetre, akkor, nem volt szükség.

A legendát abban a reményben említem meg a jelen kötet kapcsán, hogy – amennyiben eddig nem történt meg – ez a valós vagy legalábbis hihető esemény is bekerül abba a történelmi legitimációs körbe, amit Jakab András első helyen emel ki a tanulmányában, az Akadémia létezését és fennmaradását igazoló/erősítő legitimációs eljárások, struktúrák, körülmények közül.

Kosáry Domokos személyes kiállása példaértékű volt. Önmagában azonban aligha lett volna elegendő ahhoz, hogy az erősen Akadémia-ellenes közegben mind a tudós testület, mind a kutatóintézeti hálózat életben maradjon. Szükség volt ehhez a tudományos közösségen belüli hosszas vitákra, kompromisszumokra és végül konszenzusra a legfontosabb kérdésekben. Szükség volt továbbá a tudomány és a politika közötti megegyezésre is. Ezek nélkül aligha születhetett volna meg az 1994. évi XL.

törvény (akkori szóhasználatban: az új Akadémiai törvény), mint a túlélés és az alkalmazkodás szimbóluma. A törvény elfogadásával az MTA lemondott arról az országos hatalomról, amelyet a politika akaratából 1949 után a tudomány irányításában betöltött. Cserébe tovább fejlődhetett tudós társaságként, visszakaphatta valódi tudományos és intézményi autonómiáját, fontos szereplője maradt a tudományos minősítés (minőségbiztosítás) folyamatának, és megmaradt saját kutatóhálózata is. Ez volt az első, felülről elvárt, de nyilvános vitákban kiérlelt, demokratikusnak nevezhető reform az Akadémia történetében.

1. BELSŐ DISKURZUS

A tanulmánykötetet jegyző kutatócsoport azzal a céllal jött létre az MTA TK Jogtudományi Intézetében 2014-ben, hogy tudományos igénnyel vizsgálja az Akadémia szabályozási és intézményi környezetét, a legfontosabb feladatkörök, funkciók szempontjából. A kötet Előszavából kiderül, hogy a csoport a legitimitást tekintette a vizsgálat első számú kérdésének. Munkahipotézisként azt feltételezték, hogy növelné a kutatóhálózat és a testületi tevékenység biztonságát, ha sikerülne szabályozási oldalról megerősíteni bizonyos akadémiai jogosítványokat és feladatokat. Arra építettek – többek között –, hogy belső diskurzus zajlik az Akadémián az intézményi reformokról, az Akadémia megújulásáról. Ehhez kívántak hozzájárulni kutatómunkával és a kötet közreadásával is.

Az MTA történetéről, működéséről, eredményeiről folyóméterben is nagy mennyiségű kötet, tanulmány, beszámoló, interjú, cikk stb. jelent meg a megalapítása óta eltelt közel kétszáz év során. Szabályozási kérdésekkel is sokan foglalkoztak már, többek között az MTA tekintélyes jogász akadémikusainak köszönhetően. Harmathy Attila akadémikus, volt alkotmánybíró például éppen 1993–1995 között, tehát az 1994. évi akadémiai törvény előkészítésének és elfogadásának idején volt az MTA főtítkárhelyettese. Azonban a jogi szabályozást, mint a biztonságot növelő tényezőt, ismereteim szerint, elsőként a szerkesztők részvételével működő csoport kezdte tudományos igénnyel vizsgálni. Következésképpen a jelen kötet az első, amely a szabályozást középpontba helyező kutatásról ad számot.

A szerzőknek nincsenek illúzióik. Tudják, hogy annak a bizonyos belső diskurzusnak nagyon kevés látható jele van. (Örvendtes kivételként említik Csaba László és szerzőtársai 2015-ben írt tanulmányát).¹ Emiatt is

¹ CSABA László – SZENTES Tamás – ZALAI Ernő: „Mégis, kinek az akadémiaja?” *Magyar Tudomány* 2015/9. 1113–1137.

értékelhető jelentősnek, hogy a Jogtudományi Intézet kutatócsoportja közreadja elért eredményeit. Kezdeményezni, a meglévő tudást gazdagítani, érveket szolgáltatni az akár csak szűk körben folyó gondolkodáshoz, társadalomkutatókhoz méltó törekvés. Különösen, ha olyan színvonalon kerül rá sor, mint amelyet számos szerző képvisel a jelen kötetben.

A magam részéről őszintén remélem, hogy sokan felfigyelnek majd a kutatócsoport munkájára, és csatlakoznak azokhoz, akik az indokolt változtatások előkészítésén dolgoznak. Tanulságképpen kiegészíteném a leírtakat néhány korábbi, reform-előkészítés céljából elindított kezdeményezés vázlatos történetével. Úgy gondolom, hogy az MTA közgyűlése által az elmúlt két évtizedben kiküldött reformbizottságok által elért eredményeket, illetve azok elmaradásának okait is célszerű lenne elemezni a belső diskurzus erősítése érdekében. Tanulságos lenne ezen belül az akadémiai bizottságok, mint javaslattevő, döntés-előkészítő csoportok vizsgálata is. Az akadémiai döntési mechanizmusban a bizottságoknak kulcsszerepük van, ők biztosítják a „társadalmi részvételt”. Tagjaik, akik saját tudományterületük kiváló képviselői, az esetek többségében maguk is érintettek azokban a kérdésekben, amelyekről véleményt alkotnak; a megszülető döntések befolyással vannak intézményeikre, tudományterületükre stb. Igen nagy a felelősségük, amennyiben nem az az elvárás, hogy kész koncepciókat legitimáljanak.

Ez a kötet mintája lehet annak, hogy miként lehetne például a jövőbeni reformbizottságok felelős munkáját segíteni. Miként lehetne az eddigieknél jobb módszert találni ahhoz az intellektuális felkészüléshez, amely (1) mielőbb megtermeli, és szükség esetén időnként újratermeli a változtatási döntések megalapozásához szükséges tudást; (2) segít annak felismerésében, hogy mikor és milyen formában (pl. törvénymódosítás) lehet a siker reményében kezdeményezni az MTA nagyobb biztonságához és jobb működéséhez fontos intézkedéseket.

2. REFORMNAK NEVEZETT VÁLTOZTATÁSI TÖREKVÉSEK ÉS AZ EZEK ELŐKÉSZÍTÉSÉT SEGÍTŐ KEZDEMÉNYEZÉSEK A KÖZELMÚLTBÓL

Az MTA mai arculata közel kétszáz év alatt alakult ki. Törvények, alapszabályok, rendeletek és egy sor más jogi jellegű szabály segítségével sok minden nyomon követhető a történelmi változások közül (lásd Koi Gyula tanulmányát a kötetben). A joganyagon kívül vannak kiváló történeti munkák, van tengernyi kézirat és számtalan feljegyzés, jegyzőkönyv és egyéb dokumentum az MTA levéltárában, bőséges forrásanyagot biztosítva a részletek iránt érdeklődő kutatók számára. Pusztán dokumentumokból mégis nehéz lenne megmondani, hogy mikor mi történt, hogy történt, miért

történt, kinek az érdeke szerint történt. Ezt a múlt kapcsán ma már nem is várhatjuk el. A jelen viszont még feldolgozható úgy, hogy minél hitelesebb legyen. Erre törekedett a tanulmánykötet minden szerzője, beleértve a kelet-közép-európai tudományos akadémiákról szóló beszámolók szerzőit is. Soós Sándor, Vida Zsófia, Horváth Dániel a tudománymetria, Pálinkó Éva a kutatói életpálya, Körtvélyesi Zsolt az OTKA és a társadalomtudományok finanszírozásának nemzetközi összehasonlításban történő bemutatásával ad példát a tényalapú tudománypolitikai döntéshozatal segítésére.

Az MTA reformfolyamata kapcsán a kötetben az alapvető viszonyítási pont a mai funkciókat illetően az 1949. évi akadémiai törvény, a szervezetet illetően pedig az 1969. évi reform. Az előbbi, sok más mellett, utat nyitott a kutatóintézeti hálózat kiépítése felé. Az utóbbinak többek között a tudós testület és a kutatóintézetek irányításának szétválasztását, az elnöki és a főtitkári funkció érdemi elkülönülését köszönhetjük. Ugyanakkor sem itt, sem általában nem kerül reformként megemlítésre 1986, az OTKA megszületése. Holott ez volt az az esemény, amely alapjaiban változtatta meg a kutatás-finanszírozási rendszert Magyarországon, és adott esélyt az MTA szempontjából létfontosságú alapkutatások életben maradására, sőt fejlődésére. Az MTA-hoz lényegében csak költségvetési tételként kapcsolódó OTKA mindenki által elismert függetlenséget élvezett. Mindaddig, amíg el nem kezdődött új története 2014-ben (lásd Körtvélyesi Zsolt elemzését a kötetben).

A mai értelemben vett reformfolyamat hivatalosan az 1990. decemberi rendkívüli közgyűlés állásfoglalásával indult el az Akadémián. Valójában én ezt legalább egy évvel korábbra tenném amiatt, hogy 1989-ben az egyetemek már nagyon határozottan képviselték azt az álláspontot, mely szerint a felsőoktatás átalakításával a posztgraduális képzés és a tudományos minősítés is az egyetemek feladatává válik. Sőt, már 1988-ban elhangzott több akadémiai fórumon, hogy legyen az MTA önkormányzattal rendelkező köztestület, amely a belső ügyeket szabadon, külső befolyástól mentesen intézi. Egyértelmű volt, hogy ilyen horderejű változtatásokhoz új törvényre lesz szükség. Sorra alakultak a különböző munkacsoportok, és nem csupán az Akadémián. 1989-től már az újonnan megalakult pártok és a tudományos dolgozókat képviselő szakszervezetek is letették saját anyagaikat a jogi szakértők, majd a vonatkozó törvények előkészítői elé.

Ez a nagyon aktív, a tudomány és a tudományos intézmények mellett egyaránt elkötelezett bizottsági munka vezetett el az 1993. évi LXXX. felsőoktatási és az 1994. évi XL. akadémiai törvény elfogadásához. Életbe léphettek mindazok a változások, amelyeket a tudós testület szükségesnek és lehetségesnek, a külső környezet pedig – politikai szempontból – elengedhetetlennek tartott.

2.1 A Szektrúrabiszottság (2000–2002)

Az 1994. évi XL. törvény nyomán átrendeződött szervezet és működés – számos előnye mellett – új problémákat is eredményezett. Ezek, valamint a már évek óta eldöntetlen ügyek megoldásának segítésére, az akadémiai gyakorlatnak megfelelően, magas szintű bizottságot hozott létre az MTA 2000. évi közgyűlése. A *Szektrúrabiszottság* Gergely János akadémikus vezetésével alakult meg. Elsősorban a tudós testületet érintő témákkal foglalkoztak. Napirendre tűzte a Szektrúrabiszottság az osztályszektrúrát; az osztályokhoz tartozó bizottságok feladatait; a területi bizottságok feladatkerét, és megpróbálta (nem először) áttekinteni az akadémiai tagválasztás jó néhány vitatott kérdését, a létszámkeret felosztásától kezdve a sokak által szorgalmazott fiatalítás szempontjáig. A széleskörű konzultációban részt vettek az osztályok, a területi bizottságok, a kutatóintézetek vezetői; ontották saját javasolataikat. A megoldáshoz – az esetek többségében – mégsem sikerült közelebb jutni. 2001 novemberében, amikor a rendkívüli közgyűlésen betérjesztették a bizottság jelentését, Gergely János így fogalmazott: „A kérdések többségét minden igyekezetünk ellenére sem sikerült tisztázni. Sok mindent megtárgyaltunk, de konkrét javaslatok nem születtek. A munka eredményes volt, de nem volt sikeres. Kérjük a közgyűlés felhatalmazását, hogy tovább folytathassuk a munkát.” Szóbeli kiegészítésében Gergely János professzor kitért arra is, hogy vajon miért olyan nehéz változást elérni a szervezetben. Kulcsmondata így hangzott: „Tapasztalatunk szerint a tudományos osztályok nem támogatják a radikális javaslatokat, csak az apró lépéseket”.² Enyedi György megtorpanásról, Ádám György félbe maradt próbálkozásról beszélt a Szektrúrabiszottság tevékenysége kapcsán. Ők ketten azok véleményét képviselték, akik évekig küzdöttek a belső szerkezet, az osztályszektrúra megváltoztatásáért, az új területek és irányzatok befogadásáért és a társadalomtudományok erőteljesebb képviseléséért az Akadémián belül. Nagy csalódás volt számukra a változtatások újabb elhalasztása.

2.2 A Reformbiszottság (2006–2008)

2002 májusa után a Szektrúrabiszottság már nem működött. Leginkább belső, törvénymódosítást nem igénylő változtatásokra került sor, úgymond munkarendben. A vezetés és a testület is óvatos volt. „A szükség-

²Lásd az MTA 2001. novemberi és 2002. évi májusi rendes közgyűléseinek beszámolóit: *Magyar Tudomány* 2001/12. 1472–1475 és 2002/6. 698–705.

ges változásokat magunk kezdeményezzük, azonban egyértelműen és világosan leszögezzük: az akadémiai kutatóintézeteket és a támogatott kutatóhelyeket egyaránt megvédjük attól, hogy elcsatolásukkal a nem is olyan lassú elsoványodás, megszűnés vagy a tudományos értékeket gyengítő átprofilírozás sorsára jussanak. A választási ciklusokban, zsákmanóversztásban, pillanatnyi költségvetési megszorításokban gondolkodó és gyakran távlatosságai és műveltségi hiányosságokkal küszködő kormányzati politikáknak nem szabad kitenni az akadémiai kutatóhálózat értékeit”. (Vizi E. Szilveszter, Közgyűlési expozé, 2005. május). Változtatások nélkül azonban nehéz lett volna megőrizni a stabilitást. A reformok folytatódtak.

Nevezetes állomás volt a 2006. évi rendes közgyűlés, amely egy újabb, magas szintű bizottság létrehozásával jelezte, hogy a szavazati joggal rendelkezők többsége támogatna néhány érdemi változtatást. Ezúttal Reformbizottság megalakításáról született határozat. Vezetését Vizi E. Szilveszter, az MTA akkori elnöke vállalta. A koordináció Pléh Csaba főtitkárhelyettes feladata lett. Akkorra már a 2004. évi EU-csatlakozás is megérlelte a maga kihívásait az MTA-val és az egyetemekkel szemben. Új feladatok jelentkeztek egyéb körülményekből, így például újabb politikai támadásból adódóan is. „A sóval kellene behinteni az akadémiai intézetek helyét” címen elhíresült *konceptió* kellő ösztönzést adott a tevékenységnek. Olyannyira, hogy az első jelentésnek már a 2006. októberi rendkívüli közgyűlésre el kellett készülnie. Kulcskérdésnek a következő témák számítottak: az intézethálózat szerkezete, irányítása; a kutatói alkalmazások és az életpálya feltételrendszere; az Akadémia felsőoktatási szerepvállalása; a köztisztviselési munka szervezete; a testületi döntések hatékonysági problémái.

A köztisztviselés és a társadalom felé történő nyitás jelképe volt, hogy az MTA honlapján folyamatosan megjelentek a Reformbizottság hírei. A közölt szövegekhez bárki hozzászólhatott, és ha érdemi észrevétel érkezett, akkor azzal foglalkoztak is a munkabizottságok. A mai, élénknek igazán nem nevezhető vitaszellemmel szemben 2006–2007-ben több mint kétszázötven hozzászólás érkezett a reformelképzelésekhez. Sokan hittek abban, hogy ezúttal nem parttalan előkészítő munkáról van szó.

A publikációs teljesítmény mérését lehetővé tévő infrastruktúra kiépítésében, a teljesítményelv érvényesítésében, a foglalkoztatásban, az MTA és a felsőoktatás kapcsolatában valóban sikerült a következő néhány évben változásokat elérni. Ezeket sikeresen készítették elő a Reformbizottság munkanyagai és a szóbeli viták. Mégpedig annak ellenére, hogy az álláspontok sok esetben merőben eltértek egymástól. A szervezésben oroszlánszerepet

játszó Pléh Csaba, Fábri György és a szintén aktív részvevő, Radácsi László a Magyar Tudományban megjelent cikkben megfogalmazta, hogy milyen ellentétpárok mentén születtek meg a koncepciók:³

- demokrácia vs. hatékonyság
- autonómia vs. világos vezetés és centralizáció
- tudomány szabadsága vs. kutatás hasznossága
- növekvő testületi szerep vs. intézetek vállalatszerű működtetése
- tudomány egésze vs. specializált intézményrendszer.

A munkabizottságok vezetői nem törekedtek a nézetkülönbségek megszüntetésére. „A folyamat során a belső és külső egyeztetéseken egyaránt számos érdekkülönbség és feszültség volt tapasztalható. Ezeket mi nem destruktív, hanem teremtő, konstruktív feszültségekként fogjuk fel.”⁴

A vita szabadságának biztosítása jó stratégia volt. Inkább segítette, mintsem gátolta a javaslatok megfogalmazását, hogy többféle megoldási mód is terítékre került az előkészítés szakaszában. Kritika természetesen a sikeresség ellenére is megfogalmazódott. Pléh Csaba és szerzőtársai nem minden humor nélkül foglalták össze a Reformbizottság munkáját ért kritikákat, a már említett cikkük végén:

Túl gyors – Túl lassú
 Túl radikális – Túl konzervatív
 Túl önfejű – Túl sok a vita
 Túl belterjes – Túl kifelé tekint.

Az MTA vezetése nagyra értékelte a Reformbizottság munkáját. A 2007. évi rendes közgyűlésen minden hozzászóló a megelőző hat hónapban zajló reformvitára hivatkozott. Sok feladatot, azon belül számos új kezdeményezést rögzítettek „a reform soron következő lépései” címmel. Közvetlen összefüggést azonban nem könnyű kimutatni a munkaanyagok és a közgyűlési határozatok nyelvén megfogalmazott teendők között. A reformvita sokszínűségét a végeredmény már nem adta vissza.

³ PLÉH Csaba – FÁBRI György – RADÁCSI László: „Az átalakuló Akadémia: Háttér és távlatok az MTA reformfolyamatában” *Magyar Tudomány* 2006/12. 1510–1536.

⁴ PLÉH – FÁBRI – RADÁCSI (3. l.) 1511.

2.3 Törvénymódosítás – reformbizottság nélkül (2008-2009)

Az általam tanulságosnak vélt reformtörténetek közül nem hiányozhat a leggyorsabban keresztülvitt változtatás: az akadémiai törvény és alapszabály 2009. évi módosítása. Az akcióban az MTA elnöke mellett jogászok játszották a főszerepet. Másképp aligha sikerült volna összesen mintegy tíz hónap alatt *lezavarni* az 1994. évi XL. törvény módosítását. Alig egy évvel az után, hogy Pálinkás József rendes tag, volt oktatási miniszter, volt országgyűlési képviselő lett az Akadémia elnöke.

A 2008. évi rendes közgyűlésen, amikor Vizi E. Szilveszter mandátuma lejárt, mindhárom elnökjelölt ismertette koncepcióját az akadémiai reform folytatásával kapcsolatban. A három jelöltből ketten a reformfolyamat befejezését tervezték.⁵

Pálinkás József:⁶

A leegyszerűsítve akadémiai reformnak nevezett folyamatot egy fél éven belül szeretném lezárni, hogy a kifelé gyakran védekezésnek, befelé sokszor fenyegetésnek látszó reform helyett egy szerves fejlődési módra állhassunk át, amely folyamatos elemző, értékelő és kiigazító lépésekből áll.

Roska Tamás:⁷

Nem hiszem, hogy drasztikus reformokra van szükség, bár folyamatosan javítanunk kell működésünket... nem kampányszerű reform szükséges, viszont folyamatosan elemezni kellene az intézet- és tudományág-specifikus reformok és a testületi működés javításának lehetőségeit. Mindez például egy folyamatosan működő Reformbizottság segítségével is megoldható.

Somlyódi László:⁸

A feladatokat úgy kell ütemezni, hogy 2008-ban megtörténjen az alapelvek rögzítése és a reformfolyamat lezárása, valamint a törvénytervezet és az alapszabály első együttes vitája. Ezek alapján a kodifikált törvény(módosítás)-javaslat legkésőbb a 2009. tavaszi közgyűlésen jóváhagyható.

⁵ „Elnökjelölti és főtítkársjelölti koncepciók” *Magyar Tudomány* 2008/5. 526–556.

⁶ Elnökjelölti és főtítkársjelölti koncepciók (5. lj.) 529.

⁷ Elnökjelölti és főtítkársjelölti koncepciók (5. lj.) 534.

⁸ Elnökjelölti és főtítkársjelölti koncepciók (5. lj.) 539.

A megválasztott elnök Pálinkás József lett. Nem nevezett ki reformbizottságot; erre a hagyományra nem tartott igényt. Gyors döntéseket akart. A törvény új koncepciója készen volt; részben korábbi „hivatalos” állásfoglalásoknak, részben az új szakértői csapat munkájának köszönhetően. Csak az elfogadást kellett az eljárásrend betartásával megszervezni. A belső elfogadás szűrői az osztályok voltak. A külső elfogadáshoz a parlamenti pártok és a kormány támogatására is szükség volt. A törvény tervezete minden fórumon átment. Az elnök személyesen vett részt a belső vitákban és a döntéshozók meggyőzésében. 2009 májusában, egy interjúban, így beszélt erről Pálinkás József:

...a törvény olyan lett, amilyenek akadémikustársaim és a szavazásra jogosult közgyűlési képviselők több mint kilencvenöt százaléka elfogadta. A megválasztásom utáni nyarat arra használtam, hogy minden osztályon megvitattuk a tervezetet és szavaztunk róla, mielőtt arra kértem Molnár Károlyt, a kutatásért és fejlesztésért felelős tárca nélküli minisztert, hogy nyújtsa be a módosító javaslatot. A Parlamentben minden párt frakcióvezetőjével egyeztettem, minden bizottsági ülésen és szavazáson ott voltam, minden egyes módosító indítványt személyesen is áttekintettem, az egész ügymenetet végigkövettem. Március 30-án a Parlament 363 szavazattal, egyhangúlag fogadta el a törvényt.⁹

A törvénymódosítás következtében a döntéshozatal, az elnök oldaláról, *egyszerűbb* lett. Egyrészt az elnöki funkció jóval erősebb lett, mint volt (a főtítkár helyett az MTA elnöke lett a költségvetési fejezet felelőse; valójában ő lett az Akadémia egyszemélyi felelős vezetője). Másrészt az MTA Elnöksége, amely a korábbi szervezetben csak tanácsadói szerepkört töltött be, döntéshozó szervvé lépett elő. Két közgyűlés között az Elnökség dönthet bármiről, amit a törvény nem utal egyértelműen közgyűlési hatáskörbe. Dönthet reformnak nevezhető változtatásokról is. Testületi döntést hozhat, akár a hagyományos bizottsági keretben zajló előkészítő tevékenység nélkül is. Legitim módon.

⁹ „Csak a szellemi erőterületünk mozgósítása jelenthet kitérési pontot a válságból. Interjú az MTA egy éve megválasztott elnökével” *Magyar Tudomány* 2009/5. 596–597.

3. ZÁRSZÓ ÉS AJÁNLÁS

Nagyon szubjektív, de sokakkal együtt vallott véleményem, hogy nem csupán tisztelhető, de szerethető intézmény a Magyar Tudományos Akadémia. Egy-egy rövidebb időszakot leszámítva mindig is szigetnek számított, emberi minőségben, szellemi értelemben és autonómiára való törekvése szempontjából is. A folyamatos reformok is a jobbra tételt szolgálták és szolgálják ma is.

Paradox helyzet, hogy a jószándék az ország vezető tudományos intézményében sem elegendő a tökéletességhez. A döntéshozatalt az egyéni és kollektív bölcsesség, a meritokratikus intézményhez méltó viták és egyeztetések mellett folyamatos, tudományos módszerekkel történő elemzésekkel, monitoring és más vizsgálatokkal is segíteni kell. Úgy, ahogyan ezt a kötet szerzői bemutatták. Ezért örömmel ajánlom a munkát nem csupán az Akadémia munkatársainak figyelmébe, hanem mindenkinek, aki szeretettel és felelősséggel tekint e nemzeti intézményünkre.

I.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA HELYZETE

Számvetés és lehetőségek

JAKAB ANDRÁS

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA FUNKCIÓI ÉS INTÉZMÉNYI REFORMLEHETŐSÉGEI

1. Tudós társaság • 32
2. Tudományos minősítési funkció: az MTA doktora cím • 36
3. A kutatóintézeti hálózat működtetése • 38
4. Egyéb funkciók • 40
5. A funkciók és az intézményi reformlehetőségek
újrarendelése • 46

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) egészen sajátos intézmény: egyszerre klasszikus tudós társaság (*learned society*), emellett tudományos minősítő hatóságként MTA doktori címet adományoz, valamint kiterjedt kutatóintézeti hálózatot működtet.¹ Ezen felül számos, jobbára tudománypolitikai jellegű szerepet tölt be: a tudományfinanszírozás becsatornázásában (bár az utóbbi években csökkenő mértékben) és a tudományosság hangjaként a nemzet (vagy a kormány) tanácsadója, de a tudomány egészének kvázi kamarai érdekképviseletét is ellátja, miközben bizonyos jellegzetességei egyfajta tudományügyi minisztériumra utalnak, továbbá fontos feladatának tekinti az örökösödést a tudomány függetlensége felett, a pártpolitikai szempontok kizárásával. A funkciók egy része a szocialista időkből származó örökség,² bár ez a fajta sokarcúság a volt szocialista or-

¹ A tanulmány elkészítéséhez nyújtott tanácsaikért, a szöveggel kapcsolatos kritikai megjegyzéseikért, illetve értékes háttérbeszélgetésekért köszönettel tartozom Bayer Józsefnek, Bárdi Nándornak, Boda Zsoltnak, Bodnár Eszternek, Csaba Lászlónak, Ferge Zsuzsának, Fodor Pálnak, Hamza Gábornak, Harmathy Attilának, Hollán Miklósnak, Janky Bélának, Kéglér Ádámnak, Kisteleki Károlynak, Koi Gyulának, Körösi Andrásnak, Körtvélyesi Zsoltnak, László Róbertnek, Medve Zsuzsának, Mosoni-Fried Juditnak, Pálné Kovács Ilonának, Rác Baláznak, Sulyok Gábornak, Sólyom Lászlónak, Szelényi Ivánnak, Takács Péternek, Tölgyessi Péternek, Váradi Baláznak és Vékás Lajosnak.

² Az átalakuláshoz bővebben lásd Judith MOSONI-FRIED: „Hungary: from transformation to European integration” in Werner MESKE (szerk.): *From System Transformation to European Integration. Science and Technology in Central and Eastern Europe at the Beginning of the*

szágok körében is egyedülálló.³ A felsorolt funkciókat az MTA alapvetően sikerrel tölti be, ha nem is minden téren tökéletesen. Ezek egy részére azért van szükség, hogy a nyugati világban hagyományosan az egyetemek által betöltött funkciók a sajátos magyar (financiális, jogi és mentalitásbeli) környezetben pótlólagos megerősítést kaphassanak. Ez különösen igaz a különféle tudományfinanszírozási csatornákon keresztül a minőségi kutatás és a kutatóintézeti hálózat révén a kutatói életpálya társfinanszírozására (hiszen az MTA kutatóinak jelentős része egyszerre egyetemi oktató is), a kutatói előmenetel minőségbiztosítására (MTA doktori cím), valamint a kutatás autonómiájának és a tudomány tekintélyének védelmére. Ezekről alább mind részletesen szólunk még.

Ugyanakkor mind a mai napig alig született tudományos igényű reflexió arról, hogy milyen legitimációs eljárásokra, struktúrákra vagy körülményekre támaszkodnak ezek a feladatkörök, és ezek fényében – akár az egyes funkciók, akár az intézmény egésze tekintetében – milyen reformlehetőségek merülhetnek fel.⁴ Mintha az MTA-n belül is óvakodnánk a kérdéstől, mert az elemzés során esetleg kiderülhet, egy-egy funkciónak talán mégsem itt volna a helye. Jelen tanulmány abból indul ki, hogy ez a megközelítés akár intézményi erőzítőhöz is vezethet (erre az írás végén még visszatérünk). Az alábbi áttekintés, a kötet többi tanulmányát is alapul véve, ennek a hiánynak a pótlására irányul: vitaindító céllal egyenként fogjuk megvizsgálni, hogy az egyes funkciók gyakorlását milyen legitimációval lehet(ne) igazolni, ezeket miként értékelhetjük, és milyen esetleges intézményi reformjavaslatokkal élhetünk ezek fényében.

A legitimációnak számos fogalom meghatározása ismeretes, amelyek közül ebben a tanulmányban leginkább a „*strategic legitimacy*” fogalmi ha-

21st Century (Münster: Lit Verlag 2004) 235–257; TÖLGYESSY Péter: „A Magyar Tudományos Akadémia státusának néhány kérdése” *Jogtudományi Közlöny* 1990/1. 32–35. A szocialista időszakhoz lásd György DARVAS: „Hungary” in György DARVAS (szerk.): *Science and Technology in Eastern Europe* (Essex: Longman 1988) 140–199. Korabeli leírásként lásd LŐRINCZ Lajos: *A tudományos kutatások állami irányítása* (Budapest: Akadémiai 1969). Az örökség éles kritikusaként lásd pl. POLÓNYI István: „Érintetlen sztálinikumok – változatlanág az Akadémián” *Beszélő* 2008/5 (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/erintetlen-sztalinikumok>).

³ Lásd az országtanulmányokat a jelen kötet második részében. További külföldi tudományos akadémiaikhoz lásd HAMZA Gábor: „Áttekintés az Orosz Tudományos Akadémiáról, különös tekintettel annak reformjára” *Magyar Tudomány* 2014. 612–614; HAMZA Gábor: „A külföldi nemzeti (tudományos) akadémiaik struktúrája – különös tekintettel a természettudományok és a társadalomtudományok kapcsolatára” *Állam- és Jogtudomány* 2012. 161–175. Más posztoszocialista akadémiai átalakulásokhoz lásd a *Social Studies of Science* 1995/4-es különszámának tanulmányait.

⁴ Az örömteli kivételek egyikeként (különös tekintettel a képviselői demokrácia elvének érvényesülésére) lásd CSABA László – SZENTES Tamás – ZALAI Ernő: „Mégis, kinek az akadémiaja?” *Magyar Tudomány* 2015/9. 1113–1137.

gyománnyára támaszkodom.⁵ Vagyis a legitimáció *erőforrás*, amely lehetővé teszi bizonyos lépések (különösen intézményi reformok) megtételét, tevékenységek elvégzését (illetve az intézményt gyengítő reformjavaslatok elhárításához is használhatjuk).

Mielőtt az egyes funkciók (ez alatt jogszabályban kirótt feladatot vagy hasznos szerepet értve, amelyet az intézmény tudatosan felvállal) legitimációjával foglalkoznánk, az MTA egészének legitimációjáról is érdemes néhány szót szólni: vagyis arra a kérdésre kell válaszolnunk, hogy mivel igazolja (illetve igazolhatná) létezését az intézmény egésze. (1) *Történeti legitimáció*. Az MTA lényegében minden alapvető dokumentumban leírja az alapítás történeti körülményeit:⁶ gróf Széchenyi István kezdeményezte az országgyűlésben 1825. november 3-án a Magyar Tudós Társaság létrehozását, egyévi jövedelmét ajánlva fel a célra. Az esemény az általános magyar nemzeti mitológia – és az iskolai tananyag – része. Az alapításhoz kötött legitimálás arra is hivatott, hogy elfeledtesse, átugorja az intézmény múltjának ellentmondásos (szocialista) időszakát, amelyben sajátos centralizált (és privilegizált) kontrollszerepe a tudományosság egészével szemben is érvényesült (ezt a privilegizált szerepet az egyetemek rendszerváltáskori emancipációjával jórészt elvesztette).⁷ (2) *Tudományos kiválóság*. Az MTA önmagáról alkotott képe szerint a legjobb magyar kutatókat tömörítő intézményről van szó, ami vonatkozik mind az akadémikusokra, mind a kutatóintézeti munkatársakra. Ez a fajta szemlélet egy hagyományos (*learned society* típusú) tudományos akadémia természetéből fakad, a kutatóintézeti „elitutat” azonban már nem magától értetődő, ahogy erre még visszatérünk. (3) *Közbizalom*. A közvélemény-kutatások szerint az MTA iránti lakossági bizalom stabilan és jelentősen meghaladja a legtöbb magyarországi állami és nem állami in-

⁵ Mark C SUCHMAN: „Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches” *Academy of Management Review* 1995/3. 571–610.

⁶ Sőt, ez nem csupán az MTA által készített dokumentumokban (országgyűlési beszámók stb.) bukkan fel, hanem (*a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény* (MTAtv.) preambulumban (és a miniszteri indokolásban) is, még hozzá különösen mitikus formában, mely szerint a „nemzet” hozta létre az intézményt (vagyis nem Széchenyi, hanem a „nemzet”).

⁷ A múlttal való szembenézés nem kerülhető meg, lásd pl. SZENT-GYÖRGYI Albert 1945-ös kritikája („Az Akadémia válsága” *Szabad Nép* 1945. december 12.), majd Nagy Imre tagságának kérdése. Vö. a szokásos példaszerű német megoldás, a Max Planck Társaságnál: <http://www.sciencemag.org/news/2017/01/germany-probe-nazi-era-medical-science>. Szent-Györgyi Albert ellen egyébként az MTA 1945-ben még rágalmozási pert is indított a nyilvános kritika miatt, lásd http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/szent_gyorgyi_albert_tudomanypolitikai_es_kulturdiplomaciai_tevekenysege_a_masodik_vilaghaboru_utan/. Szerencsére ma ilyesmi már elképzelhetetlen lenne.

tézmény hasonló mutatóit. Ez a valóságnak teljes egészében megfelelő jelenség (amely egyébként nem független a két előbb említett legitimációs forrás közismertségétől) szintén gyakran emlegetett önigazolási tétel.⁸

1. TUDÓS TÁRSASÁG

A tudományos akadémiák világszerte hagyományosan a *learned society* formájában működnek: a legkiválóbb tudósokat gyűjtik egybe egy tudományterületen és/vagy egy országban. Abban térnek el a többi tudós társaságtól, hogy nem belépnek a tagjai, hanem kitüntetésként meghívják vagy megválasztják őket. Egyes akadémiákon a tagoknak tagdíjat kell fizetniük (*American Academy of Arts and Sciences*),⁹ máshol épp ellenkezőleg, állandó tiszteletdíjat kapnak (rendszerint a volt szocialista országokban, így nálunk is, ez a helyzet).

Jelenleg 770 tagja van a Magyar Tudományos Akadémiának, közülük 296 rendes, 56 levelező, 197 külső és 221 tiszteleti tag (2017. január 22-i adatok). Érdemi, az új tagok megválasztására és más kérdésekre vonatkozó döntési jogkörökkel a rendes és levelező tagok rendelkeznek, de az MTA legfőbb döntéshozó testületének, a közgyűlésnek rajtuk kívül tagjai a nem akadémikus közgyűlési képviselők is. Az MTAtv. 1. § (3) bekezdése szerint a közgyűlésben különféle legitimitású tagok ülnek: részben saját jogon az Akadémia tagjai (maximális létszámuk 365 fő, 70 év alattiak maximum 200 fő), részben az ország tudományos fokozattal rendelkező tudósainak, a köztisztviselőknek a választott képviselői (200 fő). Érdekes módon ez a struktúra mélyen gyökerező hazai közjogi hagyományokat idéz, hiszen egyes elemei a rendi gyűlések összetételére emlékeztetnek: a gyűlésben az arisztokraták közvetlenül maguk vehettek részt (a felsőház munkájában), a nem arisztokraták pedig választás útján képvisellek (az alsóházban).¹⁰ De részben emlékeztet a rendszerváltás idejének korporatív elképzeléseire

⁸ Lásd az MTA 2014–2017-es elnöki programját [Lovász László: „Az MTA és a magyar tudomány” *Magyar Tudomány* 2014/4, 474–479, kül. 474] a legfontosabb legitimációs forrásokról: (1) a közvélemény-kutatások szerinti magas közbizalom, (2) nemzetközi tudományos sikerek, (3) pártpolitikai szempontok kiszorítása a tudományból. A második és harmadik forrásról az egyes funkciók kapcsán még lesz szó.

⁹ Lásd a társaság alapszabályának 2. cikk (4) bekezdését, amely tükrözi ezt a szemléletet: „Fellows and Foreign Honorary Members are responsible for supporting the Academy with both the intellectual and financial resources necessary to advance its work.”

¹⁰ Magukat az akadémikusokat azonban nem az MTA közgyűlése választja (amelyben ugyebár nem akadémikusok is ülnek), hanem az Akadémikusok Gyűlése (Alapszabály 13. §), vagyis a közgyűlés „felsőházi” fele.

is, amelyek a javasolt második kamara különféle összetételében nyilvánultak meg.¹¹

Ha az MTA csupán egyszerű tudós társaság lenne, akkor teljesen érthetetlen volna ez a megoldás. Tekintettel azonban arra, hogy az akadémikusi cím nem egyszerűen a tudományos érdemek elismeréséről szól, hanem relatíve magas havi tiszteletdíj (életjáradék)¹² és az MTA más funkcióihoz társuló döntési-igazgatási jogosítványok járnak vele (lásd alább részletesen), szükségszerűen nemkívánatos irányt vehetnek a kiválasztási folyamatok. A tudományos kiválóság mellett az egyéb szempontok erősödnek: egyrészt a belépni vágyók nem csupán kitüntetését látják az akadémikusi címben, másrészt a tagok sem csupán elismerést osztanak, hanem – az intézmény minden ezzel ellentétes érdeke és erőfeszítése ellenére – tudománypolitikai, sőt akár személyes viszonyokon alapuló szempontok is megjelenhetnek. Ez utóbbiról az MTA folklórja számos történetet ismer, amelyek azonban nem témái ennek az írásnak. Ráadásul az akadémikusi cím várományosait a tudománypolitikai jogosítványok és talán a magas tiszteletdíj kilátása akár a szorosán vett tudományos szempontokon túlmutató, netán azokat háttérbe szorító lobbizásra is ösztönözheti. Ezek nem csupán emberileg kedvezőtlen folyamatok, hanem általában mondanak ellent a tudomány ideális, meritokratikus működésmódjának, továbbá a kooptációs kiválasztási mechanizmussal újratermelődnék (ti. maguk közé választanak új tagokat külső kontroll és transzparens kritériumok nélkül).¹³

A problémák legkézenfekvőbb megoldása az lehetne, ha az MTA ernyőszervezete alatt a választott képviselők döntési és igazgatási jogosítványai megerősödne, vagyis ahogy a közgyűlés „felsőházi” részének önálló döntési jogai vannak (ti. akadémikusok választása), úgy az „alsóházi” résznek is önálló döntési jogokkal kellene rendelkeznie az MTA további funkcióinak sikeres gyakorlásához. Ily módon az akadémikusi cím valóban csak tudományos dicsőséget jelentő klubot jelentene (illetve a kontroll jegyében bizonyos vétőjogokat, lásd alább), amelyhez az akadémiaikon történetileg

¹¹ Az elképzelések kritikájához lásd JAKAB András: „Miért nincs szükségünk második kamarára?” *Politikatudományi Szemle* 2011/1. 7–30.

¹² Ezt a Magyar Tudományos Akadémia hazai tagjai és a Magyar Tudományos Akadémia Doktora címmel rendelkező személyek tiszteletdíjáról, illetve az akadémikus elhalálózása esetén megállapítható hozzátartozói ellátásokról szóló 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet szabályozza, ami azonban az MTA általános költségvetési függésén túl az akadémikusok mindenkori kormányfüggetlenségét is megkérdőjelezi. A rendelet 2. § (1) bekezdése szerint a rendes tag 455 000 Ft/hó, a levelező tag 353 900 Ft/hó tiszteletdíjban részesül (aktív) „tudományos alkotómunkájára” és (múltbeli) „tudományos teljesítményére” tekintettel. A folyósítás részleteihez lásd még a 14/2015. (VII. 1.) MTA elnöki határozatot.

¹³ Hasonló aggodalmakat már 1945-ben (!) felvetett Bibó István is az MTA-val kapcsolatban, lásd Bibó István: „Az egyetem, az akadémia és a tudomány válsága. Hozzászólás Szent-Györgyi Albert előadásához [1945]” *Pompeji* 2, no. 3 (1991), 103–112, kül. 107–110.

más országokban is megszokott kooptációs mechanizmusok kiválóan ille- nek. Ez a jelenlegi struktúrában technikailag a legegyszerűbben úgy lehetne megvalósítható, ha az osztályok és a bizottságok közti jelenlegi *hierarchi- kus* viszony helyett a *hatáskörmegosztás*, illetve a mostani *személyi átfedés* helyett a *személyi elválasztás* irányába mozdulnánk el:

(1) az igazgatási hatáskörök (különösen az akadémiai doktori címek és a folyóirat-támogatások odaítélése, valamint közvetlenül a kutatóintézetek felügyelete és az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsa tagjainak kiválasztá- sa)¹⁴ a tudományos osztályoktól teljes egészében az adott osztály bizottsá- gaihoz kerülnének,

(2) a tudományos osztályok csak az akadémikusokat tömörítenék, és csak vétójoggal rendelkeznének a tudományos szakterületi bizottságok fe- lett (ellentétben a mostani helyzettel, amelyben az osztály a bizottsági dön- téseket tartalmilag átírhatja),

(3) a tudományos szakterületi bizottságok kizárólag a köztisztviselői ta- gok által választott nem akadémikus tagokból állnának (azért, mert az aka- démikusok már „felsőházi” tagok a szervezetben, és így az imént említett vétójog létének ellentmondana, ha egyúttal választhatók is lennének az „al- sőházba”).¹⁵

A tiszteletdíj jövőbeli szerepe a legnehezebb kérdés mind közül. Egy- részről felvethető, hogy miért illet meg valakit (és a vonatkozó szabályok szerint halála esetén hozzátartozóját is) tiszteletdíj, ha érdemi tudományos munkát már nem feltétlenül fejt ki.¹⁶ A múltbeli teljesítmény igazolhatná, akárcsak egy olimpiai bajnok esetén, ezt az élethosszig fizetett életjáradé- kot (ez jelenleg bruttó 237 700 Ft/hó), bár annak elnyerése egy jelentősen eltérő „eljárásban” (ti. az olimpián történő sikeres szerepléssel) történik. Egy lehetséges megoldás lehetne erre az is, hogy az akadémikusok (eddiggi tevékenységük elismerésén túl) az MTA keretei között végzett munkájukért

¹⁴ A jelenleg hatályos szabályok szerint „[a]z akadémiai kutatóhálózat testületi felügyeletét az AKT látja el” [MTAtv. 17. § (4) bekezdés]. Az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsa (AKT) 15 főből áll, elnöke a főtítkárr, tudományos osztályonként egy-egy (vagyis összesen tízenegy) tagja van (akik nem lehetnek intézetigazgatók), három tagot pedig a kormány személyre szólóan delegál (ezek vezető minisztériumi munkatársak). Maguk az osztályok is ellátnak azonban felügyeleti jogköröket (a kutatóintézetek beszámolóinak értékelése), lásd MTAtv. 10. § (5) be- kezdés.

¹⁵ Az osztályok és a bizottságok közti viszony problematikájához más megközelítésben lásd CSABA – SZENTES – ZALAI (4. l.).

¹⁶ A tiszteletdíj automatikus, az aktuális teljesítménytől és az anyagi helyzettől független, élethosszig járó (vagyis szinekúra) jellege a szocializmus idejéből (1949) származik. Koráb- ban kissé rendszertelen módon és csak a tagok egy része részesült ilyen juttatásban, lásd KÓ- NYA Sándor: „Az akadémikusok fizetéséről, tiszteletdíjáról (1831–1995)” *Magyar Tudomány* 1996/5. 626–628.

is kapják a tiszteletdíjat, vagyis a cím a pusztá elismerés lenne, de a tiszteletdíj csak azzal a feltétellel vagy azzal arányosan járna, hogy ténylegesen aktívak (például eljárnak osztályülésekre, akadémiai doktori opponenciát vállalnak stb.).¹⁷ Ha ez lenne a tiszteletdíj igazolása, akkor a vonatkozó szabályokat is ennek megfelelően kellene átalakítani, azzal, hogy a nem akadémikusoknak is megközelítő mértékű vagy hasonló tiszteletdíjakat kellene biztosítani az ilyen jellegű munkákért.

A tiszteletdíj kérdése ugyanakkor alapvetően másodlagos az igazgatási befolyáshoz képest, amely a tudomány belső működés módjait jóval erősebben befolyásolja. Az akadémiai tiszteletdíjak megtartása (vagy felmenő rendszerben való kivezetése) egyébként azzal az előnnyel járhatna, hogy a fent vázolt reformhoz valószínűleg az akadémikusok nagyobb része tudna hozzájárulni, így az szervezen valósulhatna meg (az MTAtv. néhány pontjának módosításán túl elsősorban maguk az akadémikusok hozhatnák meg a szükséges döntéseket a közgyűlésen¹⁸) – hasonlóan ahhoz, ahogy Széchenyi idején a reformkor nemességének nagyobb része belátta, hogy egyes privilégiumokról le kell mondaniuk ahhoz, hogy törés nélkül történhessenek meg a szükséges változások.¹⁹ A tiszteletdíjak feltételek nélküli megtartásának hátránya azonban az lenne, hogy kisebb mértékben ugyan, de a fenti kedvezőtlen folyamatok továbbra is megmaradnának.

¹⁷ Jelenleg a téttenség szankciója, hogy a tartósan távol maradó tagot figyelmeztetik a „távolmaradás várható következményeire” [Ügyrend 10. § (2) bekezdés]. Az, hogy ezek a várható következmények valójában mik (és hogy a 70 éves korhatárhoz végső soron ennek van-e bármi köze), rejtély.

¹⁸ Módosítandó különösen az MTAtv. 5. § (2) bekezdése – „A köztisztület hazai akadémikus tagjai alanyi jogon tagjai az Akadémia Közgyűlésének (a továbbiakban: Közgyűlés), annak az osztálynak, ahol akadémikussá választották őket, és a szakterületük bizottságainak” – a bizottsági tagság tekintetében.

¹⁹ Bizonyos korrekciókra azonban feltétlenül szükség lenne, hiszen a jelenlegi szabályok szerint az MTAtv. 8/A. § szerint, ha szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztés büntetés hatálya alatt áll az akadémikus, akkor felfüggesztik a tiszteletdíj folyósítását, de miután az illető kijön a börtönből (illetve letelik a feltételes szabadság, valamint a foglalkozástól vagy a közügyektől való esetleges eltiltás is), a havi tiszteletdíj ismét automatikusan jár neki. Ez abszurd, az MTA tekintélyét súlyosan veszélyeztető szabály. Szándékos bűncselekmény miatt végrehajtandó szabadságvesztés büntetés szükségszerűen az akadémiai tisztség (és a tiszteletdíj) végleges megszűnését kellene, maga után vonja. Hasonló enyheséget tükröz az Alapszabály 21. § (1) bek., amely szerint „Felfüggeszthető a köztestületi tagsága annak, akit bűncselekmény szándékos elkövetése miatt a bíróság jogerősen szabadságvesztés büntetésre ítél” Itt is szükséges lenne az automatikus megszüntetés kimondása.

2. TUDOMÁNYOS MINŐSÍTÉSI FUNKCIÓ: AZ MTA DOKTORA CÍM

Az Akadémia a már említett különféle kategóriájú akadémikusi címek mellett MTA doktori (ún. nagydoktori) címet is adományoz [MTAtv. 3. § (1) bekezdés c) pont].²⁰ A különbség a kettő között az, hogy míg az MTA doktora cím elnyerése részletes és bonyolult mércék és eljárások alapján történik, így – különösen az egyetemeken szerezhető tudományos fokozat (PhD) infúziója mellett – a legmagasabb tudományos megmérettetést jelenti,²¹ addig az akadémikussá választásnak nincs szabályban rögzített tartalmi mércéje.²² Ezeknek a címeknek a hatályos jogszabályok szerint az egyetemek (különösen a doktori iskolák) akkreditációjánál van jelentőségük, vagyis az MTA lényegében hatósági funkcióval rendelkezik olyan „diplomák” kiállítására, amelyeknek a felsőoktatásban van jogi jelentőségük.

Az MTA doktori címért is jár havi tiszteletdíj az illető élete végéig, függetlenül a későbbi teljesítményétől (jelenleg bruttó 90 000 Ft/hó).²³ Az MTA doktora cím elnyeréséről az eljárás különféle szakaszaiban a bizottságokban és az osztályokon a már MTA doktori (vagy akadémikusi) címmel rendelkezők titkos szavazással szavazhatnak, vagyis a már tiszteletdíjban részesülők döntenek a klubhoz csatlakozni kívánók személyéről. Mindez jóval kisebb mértékben ugyan, mint az akadémikusi címnél, de ugyancsak az ott leírt kedvezőtlen folyamatok irányába hathat.

²⁰ A köztisztviselői tagság nem használható tudományos címként [Alapszabály 18. § (2) bekezdés]. Ez azonban nem akadályoz egyeseket abban, hogy pl. névjegykártyájukon azt feltüntessék.

²¹ RESZKÉTO Petra – VÁRADI Balázs: „Elől-hátul doktor. A tudományos címek mai rendszerének kialakulása” 2000 2002/5. 40–58. Hasonlóan látja Lovász László elnöki programjában az MTA doktori címek megtartása melletti érveket egy kis országban, széttagolt struktúra és a mobilitás alacsony foka mellett, lásd LOVÁSZ (7. l.) 477. A minőségbiztosításon túl az egyik (beszélgetésekben a jelen sorok szerzője által sokszor hallott, de leírva még nem látott) érv a megmaradás mellett, hogy „a megszüntetés esetén a jelenlegi nagydoktorok tiszteletdíja is megszűnne, ezért azt sokan elleneznék”. Ez azonban nem érdemi igazolás, hanem inkább csak magyarázat arra, hogy miért nem változik a helyzet.

²² Bővebben és történeti kontextusban további irodalmi utalásokkal lásd NÓTÁRI Tamás: „Magyarországi tudományos fokozatok, címek, besorolások a jogtudományban a Ratio educationistól napjainkig” in JAKAB András – MENYHÁRD Attila (szerk.): *A jog tudománya: Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal* (Budapest: HVG-ORAC 2015) 660–684; BÁTNYI Emese: *A doktori képzés és a tudományos minősítés Magyarországon* (PhD-értekezés, Miskolc, 2016, kézirat).

²³ Érdekes módon a tudományos aktivitás nem feltétele a járadéknak, de a Magyarországon való élés igen: nem világos, hogy a lakóhely követelményének (*az aktivitás követelményének hiánya mellett!*) tulajdonképpen mi is az értelme. Lásd 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet 13. § (3) bekezdés. Különbség az akadémikusi tiszteletdíjakhoz képest, hogy itt a teljes kiosztható összeg limitált, vagyis ha nő az MTA doktorainak száma, akkor csökken az egy főre jutó havi tiszteletdíj, lásd MTAtv. 8. § (3) bekezdés: „Az MTA összes doktora tiszteletdíjának éves összege nem haladhatja meg az akadémikusok – teljes létszámra számított – éves tiszteletdíjának 1,8-szorosát”.

Felvethető persze, hogy az egyetemek is rendszerint maguk döntenek arról a nemzetközi gyakorlatban, kit neveznek ki professzorrá (bár ezt néhol központi hatósági jóváhagyáshoz kötik, lényegében a magyar rendszer is ilyen jellegű). eltérés azonban egyrészt az, hogy a professzori pozíció meghatározott munka elvégzését jelenti a nyugdíjba vonulásig, míg az MTA doktora a teljesítményétől függetlenül a haláláig kapja a havi tiszteletdíjat, másrészt pedig az, hogy ott van külső kontroll, vagy hatósági (minisztériumi, nálunk MAB) vagy piaci (rangsorok). Az MTA doktora cím odaítélésének állami-hatósági kontrollja a tudomány függetlensége miatt (lásd alább bővebben) nem kerülhet szóba, de a mércék egyértelműsége és a transzparencia érdekében szerencsés volna valamiféle nemzetközi minőségbiztosítási elemet beiktatni a folyamatba. Az erre való törekvés már megjelenik a habitusvizsgálathoz szükséges pontszámításnál, de maga a doktori eljárás továbbra is kifejezetten házon belül zajlik. Olyan eljárási rendet érdemes kialakítani, amelyik elejét veszi azoknak a vélekedéseknek, hogy egyes kutatók „bár megérdemelték volna”, mégsem kapták meg a címet vagy épp ellenkezőleg. Ennek érdekében az eljárást részben objektívizálni kellene (megszüntetve a szavazást a védéshez szükséges pontszámokról a bizottságokban és az osztályokon, hogy ne a hazai beágyazottságot mérjük), másrészt nemzetköziesíteni, külföldi opponensekkel és bizottsági tagokkal, ami megkívánja, hogy az eljárások nyelve az angol – vagy a tudományterületen bevett más idegen nyelv – legyen (kivételt jelenthetnének egyes bölcsész- és társadalomtudományi szakok, amelyek magyar nyelvspecifikusak).²⁴ Ez utóbbival szemben ellenérv lehet, hogy az MTA egyik missziója az alapítás óta a magyar nyelv ápolása. Álláspontom szerint ez egyrészt csupán az *egyik* misszió,²⁵ másrészt semmi nem írja elő, hogy ezt a doktori eljárások nyelvén keresztül kell megvalósítani (az MTA Doktori Szabályzata általában véve lehetőséget biztosít a doktori disszertáció idegen nyelven való beadására, sőt az eljárás idegen nyelven való lefolytatására is).²⁶ A nemzetközi kontrollhoz (néhány nyelvspecifikus terület leszámítva) az angol nyelvűségnek a főszabállyá tétele segítené leginkább azt az akadémiai célt, hogy az intézményi működés nemzetközileg beágyazott és elismert tudományos teljesítményre ösztönözzön.²⁷

²⁴ Ez egyes tudományos pályázatoknál már jelenleg is így van (ti. angol nyelvűség) itthon és külföldön is. Ennek kifejezetten ellentmond a IX. osztálynak az az állásfoglalása (2014. január 15.), amely szerint MTA doktori disszertációt a IX. osztályon ezentúl csak magyar nyelven lehet beadni.

²⁵ Vö. az MTA közfeladatainak hosszú sorából: „segíti a magyar nyelv fejlődését és a tudomány magyar nyelven történő művelését” [MTAtv. 3. § (1) bekezdés f) pont].

²⁶ MTA Doktori Szabályzat 16. § (2) bekezdés c) pont, 26. § (6) bekezdés és 27. §.

²⁷ Magát az MTA doktora címet (és a tiszteletdíjjal járó akadémikusi címet is) kritizálja azonban POLONYI István: „Az akadémia diszkrét bája” *Beszélő* 2006/10 (<http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-akademia-diszkrét-baja>): „A feudalisztikus béklyók helyébe verseny kell. A bebe-

3. A KUTATÓINTÉZETI HÁLÓZAT MŰKÖDTETÉSE

A 2015-ös adatok szerint több mint 4 000 alkalmazottja van az MTA kutatóintézeteinek, ebből a kutatói létszám közel 2 500 fő. Szervezetileg ez tíz kutatóközpontot (bennük 39 intézetet), öt önálló jogállású kutatóintézetet, 89 akadémiai támogatású egyetemi és közgyűjteményi kutatócsoportot, valamint 104 Lendület-kutatócsoportot jelent. A magas színvonalú kutatás mellett a megfelelően működő kutatóintézeti hálózat (amelyben egyébként az érdemi szakmai munka túlnyomó része folyik) és a kapcsolódó programok, így különösen Lendület-program egyik fontos további feladata a külföldre irányuló *brain drain* megállítása vagy legalábbis lassítása.

Az MTA felügyelete alatt álló kutatóintézeti hálózat létrehozása történetileg a szocialista időből ered: a humboldti egyetemideál (ti. kutatás és oktatás együttese) tagadásaként az egyetemeket pusztá oktatóhelyekké (és indoktrinációs képzőhelyekké) próbálták degradálni, a kutatást pedig egyrészt relatíve jobb infrastruktúrával felszerelve, a kutatókat a kapitalizmus elleni szimbolikus küzdelem élcsapataként feltüntetve (ami részben a máig fennálló elit tudat forrása), másrészt az egyetemi hallgatóktól elzárva, központilag kontrolláltan az akadémiai kutatóintézetekben koncentrálták.²⁸ Az egyetem-független kutatóintézeti hálózat azonban önmagában nem szocialista jellegű, sikeres példajaként érdemes a németországi Max Planck Társaság intézethálózatára gondolni, amely eredményeit (és öntudatát) tekintve hasonlóan kiemelkedik a német egyetemi-akadémiai világból. Egy jól működő intézményhálózat újabb jelentős átalakítása egyébként is olyan kockázatokkal jár, amelyek az intézményi stabilitást igénylő tudományos kutatásokat veszélyeztetik.²⁹ Az utóbbi évtizedekben ugyanis már így is két jelentős átalakítás történt: (1) elsőként a szocializmusból való átmenet, (2) majd néhány éve a kutatóközponti integráció.

Ad (1). A szocializmusban uralkodó szigorú alá-fölérendeltséget az intézetek és a központi akadémiai adminisztráció közötti partneribb viszony

tonozott címek, rangok és státusok helyett a tudományos teljesítmények napra készen mért teljesítménye.”

²⁸ Renate MAYNTZ: „The impact of radical regime change on the East European Academies of Sciences” in Renate MAYNTZ – Uwe SCHIMANK – Peter WEINGART (szerk.): *East European Academies in Transition* (Dordrecht: Springer 1998) 3–4, 10.

²⁹ A kutatóintézeti hálózatnak nem tenne jót és vélhetően heves ellenkezést váltana ki, ha valamiféle kormány alá rendelt kutatóhálózáttá alakulna. A mostani helyzetben ugyanis az akadémiai alárendeltség véd (*protective function*), történetileg és a *brand* által legitimál (*legitimising function*), lényegében szimbolizálja a minőséget az „MTA” rövidítés a kutatóintézetek nevében, ami aztán önbeteljesítő is, hiszen vonzza a tehetségesebb kutatókat (*credibility cycle*). Lásd Kostadinka SIMEONOVA: „The Two-Edged Sword of Autonomy: Changes in the Academy-Institute Relation” in MAYNTZ – SCHIMANK – WEINGART (28. lj.) 125–139, kül. 133–134. A tudomány szabadsággal kapcsolatos megfontolásokhoz lásd alább 4.4 pont.

váltotta fel a rendszerváltás idején. A felső menedzsmentben biztosított az intézetek képviselője (Akadémiai Kutatóhelyek Vezetőinek Tanácsa, AKVT, amely az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsa, AKT konzultatív testülete),³⁰ a központi adminisztráció pedig időszakonként értékeli az intézeteket (bár megfontolandó volna az értékelések nemzetköziesítése, angol nyelven, nemzetközi bírálóbizottságokkal), valamint jelentéstételi-beszámolási kötelezettség is terheli őket (*paperwork control*).³¹ A belső szabályozási autonómia relatív, a központi akadémiai szabályok keretei közt érvényesül, illetve egyes esetekben, amilyen például az SZMSZ módosítása, külső szerv, az AKT jóváhagyásához kötött.³² A legfontosabb központi jogosítvány az intézetekkel szemben azonban nem is adminisztratív, hanem inkább pénzügyi jellegű: a finanszírozás túlnyomó része a központi akadémiai költségvetésből érkezik az intézetekhez (de nem egyedi, hanem normatív alapon). Mára nagyjából egészséges egyensúly alakult ki az MTA központi adminisztrációja és a kutatóintézetek között, amelyet részben a hierarchia, részben pedig az önszerveződés jellemez, és jelenleg biztosítja a nemzetközi szinten is látható sikereket.³³

Ad (2). A kutatóközponti integráció abból a felismerésből eredt, hogy egyrészt bizonyos igazgatási (adminisztrációs, könyvelési stb.) feladatok hatékonyabban láthatók el nagyobb szervezeti egységek keretében, másrészt pedig a több tudományterületet felölelő kutatóközpontok létrehozása elősegítheti az egyes tudományterületek közti interdiszciplináris együttműködést. A kialakításhoz szükséges igazgatási hatékonyságot egyszemélyi vezetési struktúrával biztosították. A hatékonysághoz és az interdiszciplinaritáshoz fűzött remények részben beteljesültek, vagy ahol esetleg nem, ott az integrált struktúra ezt elvileg legalábbis megkönnyíthetné. Az egyszemélyi vezetési struktúra azonban több kutatóközpontban is erős konfliktusok forrása lett.

Szerencsésebb volna a monokratikus struktúra és a potenciális főigazgatói önkény részleges korlátozása, előzetes vagy utólagos egyetértési jogot biztosítva az igazgatótanácsoknak (esetleg más testületnek) egyes fontos kérdésekben (szabályzatalkotások stb.). Ugyancsak szükséges lenne az érintett kutatók számára valamiféle érdemi (és nem csupán konzultáció jellegű) beleszólási lehetőséget adni az igazgatók és a főigazgatók kiválasztásába. Ez megfelel az akadémiai és egyetemi kollektív döntési hagyomá-

³⁰ Hasonlóan más volt szocialista akadémiaihoz, ahol van kutatóintézeti hálózat, lásd SIMEONOVA (29. lj.) 126.

³¹ A többi szocialista ország hasonló gyakorlataihoz lásd SIMEONOVA (29. lj.) 127–128.

³² Vö. SIMEONOVA (29. lj.) 128.

³³ Vö. a legutóbbi országgyűlési beszámolóban (2013/2014) az MTA sikereinek említését az ERC-pályázatokon.

nyoknak, és a jelenleg hatályos szabályozás elvileg lehetővé teszi (bár nem írja elő).³⁴ Ez a felismerés az akadémiai vezetésben is megszületett, és jelen sorok írásakor két külön testület is a kutatóközponti struktúra korrekciójának általános tervezetén dolgozik.³⁵

Az a nemzetközi gyakorlatban (például Max Planck Társaság) létező megoldás is megfontolandó, hogy nem feltétlenül megváltoztathatatlan a kutatóintézeti hálózat összetétele: a nemzetközi teljesítményértékelés eredményének függvényében akár meg is szüntethető vagy összevonható a csaknem félszáz kutatóintézet egyike-másika, a felszabaduló forrásokat pedig új tudományterületi kutatóintézetek alapítására (vagy meglévő intézetek közti forráselosztásra) lehetne fordítani. Így biztosítható lenne új tudományterületek művelése is az MTA keretei között, s egyben érdemi szankciója volna a látványos teljesítményhiánynak. Ennek pontos eljárási rendje a kérdés érzékenysége miatt természetesen alapos körülmekintést igényel.

4. EGYÉB FUNKCIÓK

4.1 Tudományfinanszírozási döntéshozó

Az MTA-nak a rendszerváltás óta jelentős tudományfinanszírozási jogkörei voltak, amelyeket döntő részben az OTKA keretében valósított meg. Néhány éve az OTKA szerepköréit kibővítve a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI Hivatal) látja el, és erre vonatkozó korábbi jogköreit az MTA elvesztette.³⁶ Emellett megjelentek alternatív tudományfinanszírozási lehetőségek is az OTKA (illetve a NKFI Hivatal) szokásos el-

³⁴ A kollektív döntési elemek bevezetése összhangban van az MTAtv. 18. § (2) bek. szövegével, amely kifejezetten lehetővé teszi a főigazgatói irányítás megosztását testületi szervekkel: „A kutatóközpont tevékenységét a főigazgató, a kutatóintézetét az igazgató irányítja, a tudományos tanács vagy más intézeti testületi szerv közreműködésével.” Az MTA Alapszabálya vagy MTA Ügyrendje nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely ellentmondana a fent leírt reformjavaslatnak, de jelen formájában elő sem írja azt.

³⁵ A Természettudományi Kutatóközpont körüli pénzügyi anomáliák számos (szabályozási, költségvetés-szerkezeti stb.) oka közül az egyik ugyancsak az egyszemélyi vezetési struktúra volt, amely lehetővé tette az egyszemélyi hibás döntések kontrollálatlan meghozatalát, lásd http://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2016/MTA_TTK_atvilagitas_veganyag_v2.0_160301.pdf.

³⁶ Lásd jelen kötetben KÖRTVÉLYESI Zsolt tanulmányát az OTKA-ról. Ezt a fajta hatáskörhalmozást még 1993-ban kritizálta az OECD egy jelentésében, amely szerint az OTKA-t le kellene választani az MTA-ról, lásd *Science, Technology and Innovation Policies. Hungary* (Paris: OECD 1993) 112–113. Az ajánlás azonban alábecsülte a politikai befolyás veszélyét, a kulturális környezetet figyelmen kívül hagyva. Az NKFI Hivatal működésében ugyan egyelőre nincsenek jelek a politikai befolyásolásra, de az ezt kiküszöbölő intézményi garanciák jelentősen csökkentek. Egyébként általában véve a hazai tudományfinanszírozási keret 2013-ban és 2014-ben

járási garanciái nélkül. Továbbra is fontos tudományfinanszírozási funkció azonban a Bolyai János Kutatási Ösztöndíjakkal és a Lendület programmal kapcsolatos döntéshozatal menedzselése, amely továbbra is az MTA keretei közt maradt. A jövőben törekedni kell arra, hogy a potenciális pártpolitikai befolyást intézményileg inkább kizáró akadémiai környezetbe kerüljenek vissza a jelenleg az NKFI Hivatalhoz telepített jogkörök.

4.2 A nemzet (és a kormány) tanácsadója – a tudományosság hangja

Az MTA a kormány vagy az Országgyűlés kérésére a kompetenciájába tartozó kérdésekben („főleg a tudomány, az oktatás, a társadalom, a környezet és a gazdaság kérdéseiben”) véleményt nyilvánít [MTAtv. 3. § (1) bekezdés]. Ezen felül *saját elhatározásból* vagy felkérésre a tudományt érintő országos jelentőségű kérdésekről és a társadalmi élet átfogó problémáiról a testületek (a közgyűlés, az elnökség, osztályok, bizottságok) és a kutatóintézetek „elvi állásfoglalást tehetnek, egyedi kérdésekben véleményt nyilváníthatnak” [Alapszabály 3. § (2) bekezdés]. Ezzel összhangban említi az Alapszabály 1. §-a is, hogy az MTA az „emberiség javára” és a „nemzet felemelkedése, boldogulása és jóléte érdekében” tevékenykedik, valamint hogy a tudomány eredményeinek elterjesztése, alkalmazása és a közvélemény alakítása a feladata [Alapszabály 1. § (2) bekezdés].³⁷ (A közbizalmi indexekre való rendszeres hivatkozás nem elválasztható ettől a szerepfelfogástól.)

A tanácsadói szerep egyes esetekben kifejezetten a kormányt segítő szakértői támogatásként jelent meg (például az utcanevék ügyében, amelyet el is végzett az MTA,³⁸ ellenben a vallási felekezetek minősítését végül nem vállalta az Akadémia),³⁹ máskor vélhetően a kormányzati szándékokkal csak részben esett egybe (például a migrációval kapcsolatos nyilvános

is csökkent (2012-höz képest 28%-os a visszaesés), lásd MTA 2013/2014-es országgyűlési beszámoló, vezetői összefoglaló 5. pont.

³⁷ Ennek következménye kutatóintézeti szinten az Alapszabály 55. § (3) bekezdés, amely szerint „[a] kutatóközpontok és intézeteik [...] [a] maguk területén hozzájárulnak a tudományos gondolkodásmód terjesztéséhez és a tudomány népszerűsítéséhez”.

³⁸ A Magyar Tudományos Akadémia állásfoglalása Magyarország önkormányzatai közterületeinek elnevezéseiről a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvényben biztosított felhatalmazás alapján (2013. március).

³⁹ Az MTA elnöke levélben hátrította el az egyházzá minősítéshez szakvélemény adását, mivel az szerinte nem tudományos kérdés (2012. február). A lépés utólag is csak helyeselhető.

szakvélemény készítése),⁴⁰ megint más esetekben pedig kifejezetten kritikus megnyilvánulások is hallhatók voltak.⁴¹ Ez természetesen nem vezetett és nem is vezethet valamiféle platóni filozófuskirálysághoz (az MTA-ban sincsenek ambíciók erre): a döntés felelőssége a választott politikusoké, a tudósok csak tanácsot/információt adhatnak a döntéshez.⁴²

Ez a tevékenység a meglévő szakértelem miatt erkölcsi és jogi kötelessége az Akadémiának, de jelentős veszélyekkel is jár.⁴³ Ha ugyanis szakértői szerepében az MTA túlzottan megfelel a kormányzat elvárásainak (legitimációs pecsétet üt egyes kormánydöntésekre), annak komoly erkölcsi és reputációs ára lehet hosszú távon, ellenben ha nem, annak a finanszírozás láthatja kárát rövid távon.⁴⁴ Eddig az MTA rendkívül bölcsen és körültekintően járt el ebben a kérdésben.

4.3 A tudósok érdekképviselete és a tudományminisztériumként való működés

Az MTAtv. szerint természetét tekintve „köztestületről” van szó (ennek pontos tartalma azonban nincs kifejtve, de rendszerint az autonómiát, a demokratikus működést és a közfeladatok ellátását szoktuk fogalmi elemként említeni),⁴⁵ amelynek különféle jogállású tagjai vannak: összesen jelenleg

⁴⁰ Az MTA Migrációs Munkacsoportjának elemzése (2015), lásd http://mta.hu/data/cikk/106/1060/cikk-106072/_europabairanyulo.pdf.

⁴¹ Az MTA TK Kisebbségkutató Intézet nyilatkozata Magyarország kulturális sokszínűségéről (2015. május 27.), lásd <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/hirek/2015/05/nyilatkozat-magyarorszag-kulturalis-sokszinusegerol>.

⁴² Vö. Aviezer TUCKER: „The Political Theory of French Science Studies in Context” *Perspectives on Science* 2007/2. 202–221, kül. 218 a tudósok önérdékkövetéséről.

⁴³ Példásképp volt a Hóman-ügy tartalmi és kommunikációs kezelése. Bővebben lásd a vonatkozó MTA-állásfoglalást: <http://nol.hu/belfold/elintezte-homant-az-mta-a-politika-sem-moshatja-tisztara-1619637> (2016. június 15.).

⁴⁴ A rendszerváltás megeremtette a tudomány adminisztratív szabadságát (mind az Akadémia egészét, mind az egyes intézeteket és az egyes kutatókat illetően), de az államtól való anyagi függőség megmaradt. MAYER (28. l.) 8, 10.

⁴⁵ MTAtv. 1. § (1) bekezdés. A köztestület fogalmához lásd Kóri Gyula tanulmányát a jelen kötetben (ti. egy speciális jogállású egyesület). Vö.: az MTAtv. 2. § (3) bekezdése szerint a köztestületekre vonatkozó szabályokat az e törvényben foglalt eltérésekkel kell alkalmazni. Korábban a Ptk.-ban voltak a vonatkozó szabályok, most a 2013. évi CCLII. törvény 113. §-a által beiktatott, az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény és egyes kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2006. évi LXV. törvény 8/A. §-a állapítja meg a köztestületekre vonatkozó általános szabályokat. További vonatkozó előírások: a *civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról* szóló 2011. évi CLXXXI. törvény, illetve egyes adójogszabályok.

mintegy 17 ezer a köztestületi tagok száma,⁴⁶ akik az MTA közgyűlésében választott képviselők útján gyakorolják jogaikat (ellentétben az akadémikusokkal, akik közvetlen részvétel útján). Leginkább valamiféle arisztokratikus tudósköztársaságra hasonlít a rendszer, amelyben a „kormányt”, a döntéshozó fórumot három évre választják az „arisztokraták” soraiból (de a szavazatok felét a „köznép” adja).

Az általános érdekképviseleti funkciót jelzi, hogy az évenként a kormány, valamint két évente az Országgyűlés számára elkészített beszámolóban az MTA a saját intézményi munkáján túl a magyar tudomány általános helyzetéről is köteles beszámolni [MTAtv. 3. § (2)–(3) bekezdés]. Hasonló kapcsolat a másik irányból is fennáll: ki kell kérni az MTA véleményét az őt érintő jogszabályok megalkotásakor [MTAtv. 1. § (4) bekezdés].⁴⁷ Ugyanez magyarázza az egyetemekkel való együttműködés hangsúlyozását és az egyetemek érdekeinek artikulálását is.⁴⁸ Az öngazgatási szerep mellett minisztériumi jellegzetességeket is mutat az MTA, ilyen az elnök javadalmazásának a miniszteri javadalmazáshoz kötése [MTAtv. 13. § (4) bekezdés], továbbá a központi titkárság elnöki alárendeltségben működő igen jelentős bürokratikus erőforrásai.

A kamarai érdekképviseleti funkció zavarait mutatja, amint azt a legutóbbi országgyűlési beszámoló bevezetőjében sérelmezi az MTA, hogy az Országgyűlés plénuma már nem tárgyalja a beszámolót, hanem az eljelentéktelenedést szimbolikusan is jelezve csak az Országgyűlés oktatási, tuda-

⁴⁶ Vö. MTAtv. 7. § (1) bekezdés: „A Magyarországon szerzett vagy honosított tudományos fokozattal rendelkező személyek közül azok válnak a köztestület nem akadémikus tagjává, akik tudományos tevékenységükkel a magyar tudomány feladatainak megoldásában részt vesznek, és az Akadémia szakterületük szerint illetékes tudományos osztályának bejelentik, hogy a köztestület tagjai kívánnak lenni. A jelentkezőt az Akadémia az osztály javaslata alapján felveszi a központi köztestületi nyilvántartásba.”

⁴⁷ Az egyeztetési kötelezettség a 30/2000. (X. 11.) AB határozat szerint önmagában nem feltétlenül érvényességi kellék. Amennyiben azonban „külön törvény ír elő konkrét és intézményesített véleménykérési kötelezettséget, akkor annak elmulasztása olyan, a jogalkotási eljárásban elkövetett súlyos szabálytalanságnak minősülhet, amely adott esetben a jogállamiság alkotmányos követelményét közvetlenül veszélyezteti, és a törvénysértő módon alkotott jogszabály közjogi érvénytelenségét eredményezheti” [ABH 2000, 202, 207.]. Esetünkben ezt erősíti az Alaptörvény X. cikke. A témához lásd VARSÁNYI Benedek: „A régi és az új jogalkotási törvény összehasonlítása” *MTA Law Working Papers* 2014/55. 11–13: http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2014_55_Varsanyi.pdf. A valóságban néha releváns jogszabálytervezetek sem kerülnek megküldésre, igen gyakran pedig irreálisan rövid határidőt kap az MTA a véleményezésre.

⁴⁸ Lásd pl. a legutóbbi, 2013/2014-es országgyűlési beszámolót (irományszám B/9675), előszó és a vezetői összefoglaló: Beszámoló a magyar Országgyűlés számára a Magyar Tudományos Akadémia munkájáról és a magyar tudomány általános helyzetéről (2013–2014) (Budapest: MTA 2015) 3, 7–9.

mányos és kutatási bizottsága.⁴⁹ Hasonlóan az érdemi párbeszéd hiányára utal, hogy az 1669/2013. (IX. 25.) Korm. határozat szerint felállított Nemzeti Tudománypolitikai és Innovációs Testületet (elnöke a miniszterelnök, társelnöke az MTA elnöke) még egyszer sem hívták össze, érdemi tevékenységének nincs semmilyen nyoma, honlapja nem létezik.

Az ilyen jellegű kamarai érdekképviselőt a korporatív logikával szembeni szokásos ellenérvekkel támadható. Ez egyrészt a közjó általános jellegével szembeni részérdekekkel kapcsolatos kételyeket jelenti („amikor a cipész mondja meg, hogy hol szorít a cipő”), másrészt pedig a képviselendő érdekcsoportok súlyozása (illetve új csoportok, esetünkben új tudományterületek, megjelenése) okozza az örök problémát.⁵⁰ Maga az osztályszerkezet is magában hordozza ezt a problémát, hiszen a tizenegy osztályból csak három humán tudomány, ami egyébként nemzetközi összehasonlításban is jelentős alulreprezentáltságot jelent.⁵¹ Ezek az ellenérvek ugyan mind megállják a helyüket, és önmagában a kamarai érdekképviselői modell valóban megkérdőjelezhető volna, de mivel ez más, ennél tulajdonképpen sokkal fontosabb funkciók támaszául szolgál (különösen a tudomány függetlenségének biztosítására), ezért ennek a funkciónak a fennmaradása továbbra is támogatható.

4.4 A tudomány szabadságának garanciája

A hatályos MTAtv. preambuluma „jogos társadalmi igényre” is hivatkozik a „nagy múltú nemzeti intézmény” önkormányzati jogai és „belső életének demokratizmusa” kapcsán. Ez a megfogalmazás ugyan nem explicit módon, de valójában a tudomány szabadságát hivatott hangsúlyozni (nem véletlen, hogy az MTA weboldalán a vonatkozó jogi szabályok közül az Alaptörvény X. cikkét találjuk elsőként, amely a tudomány szabadságát garantálja).⁵² Erre a szerepre alkalmassá teszi az MTA-t tagolt belső struktú-

⁴⁹ A lefokozás azonban csak szimbolikus jellegű: érdemi vita nem várható.

⁵⁰ Vö. Alapszabály 26. § (3) bekezdés: „A 200 nem akadémikus közgyűlési képviselő tudományági eloszlása a következő: 143 képviselői helyen az osztályok egyenlő arányban osztoznak, míg a további 57 hely az egyes osztályokhoz tartozó nem akadémikus köztestületi tagok arányában oszlik meg.”

⁵¹ HAMZA 2012 (3. lj.). A osztályszerkezetben a humán tudományok jelenlegi alulreprezentáltsága a szocializmus öröksége (ti. szovjet mintára a természettudományra alapuló rezsimideológiát fejezte ki), lásd az MTA osztályai átalakulásának történetét jelen kötetben Kőrösi Gyula tanulmányában.

⁵² Alaptörvény X. cikk (1) bekezdés: „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát [...]” és (3) bekezdés: „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.”

rája is, amely a hierarchia elvét (és így az esetleges külső pártpolitikai befolyást) jelentősen korlátozza.⁵³

Ez különösen fontos egy olyan környezetben, ahol az egyetemi autonómiát az új felsőoktatási szabályozás jelentősen megnyirbálta, sőt ahol a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság tagságát felfüggesztették 2013 novemberében a *European Association for Quality Assurance in Higher Education*ben, elsősorban a politikai függetlenség hiánya miatt.⁵⁴ A tudománypolitikai szférában lényegében az utolsó megmaradt, független hangokat is hallható intézményről van szó. Az MTA széttagolt struktúrája tette azt lehetővé,⁵⁵ hogy nyilvános tiltakozások jelenjenek meg olyan káros tudománypolitikai jelenségekkel szemben, mint a tudományos minőségbiztosítási kontrollt teljességgel nélkülöző, témájában vagy személyi összetételében kifejezetten pártpolitikailag motivált, de igen jól finanszírozott kutatóintézetek megjelenése (Veritas Intézet, Magyar Nyelvstratégiai Intézet, Migrációkutató Intézet),⁵⁶ vagy éppen a hasonló problémákkal küzdő MNB-alapítványok ösztöndíj- és egyéb tudományos juttatásosztásai.⁵⁷ Hasonlóan fenyegető jel volt az a mód, ahogy a Magyar Művészeti Akadémiát alkotmányos rangra emelték, amely az MTA keretei közt működő (hasonló funkciójú) Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémiát megkettőzve,⁵⁸ je-

⁵³ Lásd pl. az MTAtv. 3. § (1) bekezdés *n*) pont szerint az MTA „tudományos osztályokat alakít, amelyek a tudományos szakmai autonómia alapegységei”.

⁵⁴ A felfüggesztés másodlagos indoka a pénzügyi instabilitás volt. Lásd a *European Association for Quality Assurance in Higher Education* elnökének a MAB elnökéhez intézett 2014. január 17-i levelét: http://www.mab.hu/web/doc/mabmin/ENQA_letter_070114.pdf. A MAB 2015-ben visszanyerte tagságát: http://www.mab.hu/web/images/doc/hirek/Letter%20ENQA%20to%20HAC_060515.pdf.

⁵⁵ Lásd az érem másik oldalát Lovász László interjújában arról, hogy a széttagolt struktúra és a sokszínűség nem teszi lehetővé az összintézményi megszólalást közéleti ügyekben, lásd <http://168ora.hu/politika-egy bites-valaszokat-keres-lovasz-laszlo-nem-eroszakolhatjuk-ra-velemenyunket-masikra/>.

⁵⁶ Lásd pl. az MTA I. osztályának nyilvános állásfoglalása a Magyar Nyelvstratégiai Intézetről (2014. április 1.) többek közt az MTA-val való egyeztetés teljes hiányát kifogásolva a vonatkozó *55/2014. (III. 4.) Korm. rendelet* meghozatalakor. Lásd http://www.nytud.hu/archiv/nyelvstrategiaiintezet/allasfoglalas_MTA_loszt.pdf. A jelenség nem volt ismeretlen korábban sem (lásd a Habsburg Történeti Intézet létrehozását 2003-ban, akkoriban is hasonló kritikákat kiváltva), de az utóbbi években ez egészen új dimenziókat öltött.

⁵⁷ Az MNB-alapítványok ilyen jellegű tevékenységét kifogásolta az MTA IX. osztálya Közgazdaságtudományi Bizottságának nyilvános állásfoglalása (2015. december 10.). http://www.es.hu/jaz_mta_ix_osztalya_kozgazdasagtudomanyi_bizottsaganak_az_allasfoglalasa_a_magyar_nemzeti_banknak_es_alapitvanyainak_a_magyar_gazdasagtudomanyi_felsooktatasi_kutatasi_es_publikalasi_erinto_tevékenysegerol;2016-01-22.html.

⁵⁸ A SZIMA létrejöttéhez lásd <http://www.szimamiskolc.hu/index.php?menu=1&page=1&id=78>.

lentős részben pártpolitikai logikával kívánt az MTA mellé emelni egy másik szervezetet.⁵⁹

Ez az autonómiavédő szerep ma az egyik legfontosabb pozitív funkciója az Akadémiának.⁶⁰ A szervezet a fentiekben olykor kissé kritikusan jellemzett módon egyes funkcióiban megkérdőjelezhető legitimitással működik ugyan, de különös módon éppen ez a – bírálói szerint – helyenként „feudális” vonásokat is felmutató ernyő védi meg az intézeteket a közvetlen pártpolitikai befolyástól, és tud artikulálni tudománypolitikai kritikákat. Ennek fenntartásához igen óvatos politikai kommunikációra van szükség az MTA részéről; a tanulmány elején említett tudományos kiválóság, a történelmi tekintély és a magas közbizalmi indexek azonban jelenleg kifejezetten erős legitimitációt biztosítanak ehhez a funkcióhoz.

5. A FUNKCIÓK ÉS AZ INTÉZMÉNYI REFORMLEHETŐSÉGEK ÚJRAGONDOLÁSA

A rendszerváltások után erős legitimációs válságba kerültek a volt szocialista országokban a tudományos akadémiák:⁶¹ az NDK tudományos akadémiáját teljesen megszüntették, néhol pedig elvált egymástól a kutatóhálózat és a tudós társaság (Csehországban a tudós társaság feloszlott 1992-ben, a balti államokban ellenben a kutatóhálózatot oszlatták fel).⁶² Ahol túléltek a változásokat az akadémiák, ott sem rendszeres alapvető szintű újragondolás történt, hanem a privilegizált helyzet elvesztése közepette sok esetben inkább *ad hoc* intézményi megoldások keresése és kényszerű igazodás egy olyan új helyzethez, amelyben az általános pénzügyi nehézségek miatt az

⁵⁹ A SZIMA jóval kisebb (70 év alatti tagok száma max. 60, és továbbá 12 tiszteletbeli tag), és a tagok tiszteletdíjat sem kapnak [lásd SZIMA Alapszabály 8. § (2) és 9. § (2) bekezdés]. Az MMA szabályai ellenben sokban hasonlóak az MTA szabályaihoz: kétszintűség (akadémikus vs. nem akadémikus tagok), életjáradék, 250 + 50 fő [lásd 2011. évi CIX. törvény 7. § (3) bekezdés és MMA Alapszabály].

⁶⁰ 2017 márciusában és áprilisában különösen emlékezetes volt az MTA elnökének két nyilvánosságra hozott levele, amely a CEU (ideológiai és pártpolitikai okokból való) ellehetetlenítésére irányuló törvényjavaslat (*a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény módosításáról szóló 2017. évi XXV. törvény*) ellen irányult. Ezek nyomán, illetve ezekkel párhuzamosan az MTA számos testülete és szerve nyilatkozott hasonlóan, amely a sajtóban is komoly visszhangot kapott. Ennek (más faktorokkal, különösen a külföldi nyomással együtt) jelentős szerepe volt abban, hogy a CEU megmenekülésére érdemi remény maradt.

⁶¹ MAYNTZ (28. l.) 10: „massive legitimation crisis”. A szocializmus idején a privilegizált helyzetet részben a szocializmus „tudományos világnézetének” köszönhették: lényegében a rezsim ideológiája szerint tudományra alapult, és ennek megfelelően a tudományos akadémiáknak relatíve kitüntetett szerep juthatott.

⁶² MAYNTZ (28. l.) 4–6, 10.

akadémiai-egyetemi szférát különösen erős megszorítások érték.⁶³ Visszatekintve arra az időszakra, megállapíthatjuk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia sikeresen vette ezeket a kihívásokat, és a volt szocialista akadémiák közül talán a legerősebb intézményként maradt meg.⁶⁴

Amire a mai körülmények közt szükség van, az a funkciók és a hozzájuk tartozó legitimációs források gondos újragondolása. Ebben a tanulmányban amellet érveltem (sok más apró változtatási javaslat mellett), hogy a legitimációs torzítások elkerülése érdekében az akadémikusi és a nem akadémikusi hatáskörök erősebb elválasztására volna szükség (az osztályok, illetve a bizottságok mentén) az MTA égisze és legitimációs védőernyője alatt. A tudós társaság klasszikus jellegzetességei ugyanis ezen elválasztás nélkül nehezen egyeztethetők össze azoknak a funkcióknak a sokaságával, amelyeket az MTA jelenleg ellát, és amelyeknek a magyar intézményi környezetben nem is lenne jobb helye más intézménynél.⁶⁵

Nem szabad megvárnia az MTA-nak, hogy az intézményi korrekciók szükségessége kívülről vetődjék fel, érdemes volna ennek elébe menni azal, hogy az Akadémia saját elképzeléseket tesz az asztalra.⁶⁶ Az OTKA-val

⁶³ MAYNTZ (28. l.j.) 4–6.

⁶⁴ Lásd a Függelékben közölt regionális összehasonlító táblázatot.

⁶⁵ Élesen kritikus, a jelen szerzőtől eltérő véleményen van POLÓNYI István: „A tudomány és a felsőoktatás egy minőségibb rendszeréről” *Jogelméleti Szemle* 2011/1 (<http://jesz.ajk.elte.hu/polonyi45.html>), aki lényegében a klasszikus tudós társasági funkcion kívül minden más funkciót leépítene: „A magyar Akadémia lényegében egy »ügy-felejtett« államszocialista monopólium, amelynek monopolisztikus szerepén az idő már régen túl lépett, viszont amelyet a legutóbbi akadémiai törvénymódosítás is megszilárdított. A rendszerváltás után az új akadémiai törvény az Akadémia szocialista rendszerbeli funkcióit nagyrészt fenntartotta: megmaradt a kvázi tudományos minisztérium funkció és a kutatóhálózat-fenntartó szerep is. [...] Nem szűnt meg az akadémiai tagok és a tudományos címek – a fejlett világon példanélküli – illetményezése sem. Ezek az intézmények a hazai tudományt hierarchizálják. S így a hazai tudományt a verseny helyett az akadémia által konstruált hierarchia uralja. [...] A tudománypolitikai kontroll alól és a piactól is menekülő, öngazgató hazai tudományos kutatás nincs rákényszerítve a társadalmi és gazdasági hasznosulási elvárásokkal történő szembesülésre. [...] Az MTA doktora cím a rendszerváltást követően ugyan elvesztette ideológiai megbízhatóság szűrő, káderkiválasztó szerepét, azonban helyette a bennfentesek, az akadémiai pozícióban lévők beengedő szűrőjeként funkcionál – mintsem a minőség szűrőjeként. [...] Nem csak az akadémiai címek hegemon szerepe példanélküli a világban, hanem az ezeknek a címeknek az adófizetők pénzéből történő – teljesítménykövetelményektől független – illetményezése is. [...] Ezeknek a juttatásoknak az az alapvető problémája, hogy a mai, tényleges teljesítmények helyett múltbeli érdemeket díjaznak.”

⁶⁶ Azt is látnunk kell, hogy a törvénymódosítást is igénylő intézményi reformoknak nincs itt az idejük. A mai politikai és társadalmi környezetben ugyanis ez jó eséllyel a tudományosság érdekeinek és autonómiájának csorbulásával végződhet. De az intellektuális felkészülést most kell megtenni, hogy ha az időablak majd egyszer kinyílik, akkor kész tervezeteink legyenek. A törvénymódosítást nem igénylő belső módosításokat pedig minél előbb érdemes volna megtenni, hogy a későbbi reformok ne egyszerre, hanem addig is apró lépésekben történhessenek.

kapcsolatos hatáskörök elvesztésének megvalósulása, valamint a kutatóintézeti hálózatnak a kormány alá rendelésére vonatkozó hasonló (szerencsére utólag megalapozatlan hírnek bizonyuló) elképzelések mind azt mutatják a legutóbbi évekből, hogy a tétlenség csakis lassú, de biztos intézményi erózióhoz vezethet. Ez az írás természetesen nem vállalkozhatott a reformok részletes megtervezésére, de a kötet egészével együtt alkalmas lehet vitaindítónak. Ez a munka bátorítás arra, hogy a részkérdések kidolgozására irányuló hosszas bizottsági munkák előtt őszintén szembenézzünk valódi intézményi alapkérdéseinkkel is.

A funkció tartalma	Az ország legjobb tudásainak egyesítése	Tudományos minősítő hatóság	Kutatóintézeti hálózat	Tudományfinanszírozási döntések meghozatala	A nemzet (és a kormány) tanácsadója	Kamarai érdekképviselet és tudományügyi minisztérium	A tudomány függetlenségének garantálása
A legitimációs forrás értékelése	Az ország legjobb tudásainak egyesítése	Tudományos minősítő hatóság	Kutatóintézeti hálózat	Tudományfinanszírozási döntések meghozatala	A nemzet (és a kormány) tanácsadója	Kamarai érdekképviselet és tudományügyi minisztérium	A tudomány függetlenségének garantálása
A legitimációs forrás értékelése	Az ország legjobb tudásainak egyesítése	Tudományos minősítő hatóság	Kutatóintézeti hálózat	Tudományfinanszírozási döntések meghozatala	A nemzet (és a kormány) tanácsadója	Kamarai érdekképviselet és tudományügyi minisztérium	A tudomány függetlenségének garantálása
A legitimációs forrás értékelése	Az ország legjobb tudásainak egyesítése	Tudományos minősítő hatóság	Kutatóintézeti hálózat	Tudományfinanszírozási döntések meghozatala	A nemzet (és a kormány) tanácsadója	Kamarai érdekképviselet és tudományügyi minisztérium	A tudomány függetlenségének garantálása
Javaslat	Az ország legjobb tudásainak egyesítése	Tudományos minősítő hatóság	Kutatóintézeti hálózat	Tudományfinanszírozási döntések meghozatala	A nemzet (és a kormány) tanácsadója	Kamarai érdekképviselet és tudományügyi minisztérium	A tudomány függetlenségének garantálása

KOI GYULA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA SZABÁLYOZÁSA

*Múlt és jelen kérdései**

1. A Magyar Tudományos Akadémia működését szabályozó jogszabályok és belső szabályok jogforrástana • 51
2. Belső szabályok • 67
3. A vizsgálendő alapkérdések • 73
4. Összegzés • 109

Ennek az írásnak az a célja, hogy a jogtudomány eszközeivel vizsgálja a Magyar Tudományos Akadémiára (továbbiakban: MTA) vonatkozó szabályozás milyenségét (jogforrástan): vagyis a törvények, más jogszabályok, valamint érintőlegesen a jogszabálynak nem minősülő jogforrások: közjogi szervezetszabályozó eszközök (korábban: állami irányítás egyéb jogi eszközei), és az MTA belső szabályainak normatartalmát történeti, valamint *de lege lata* jelleggel elemezze. Főképp a jogforrástan, továbbá az akadémikusok választásának és kizárásának szabályai, a köztestület elnökének státusa, a Közgyűlés és a tudományos osztályok és bizottságok jogi helyzete

* A tanulmány az MTA TK „National Academies of Sciences and Research Organisations” elnevezésű kutatásának keretében készült. A szerző köszönetet mond Prof. em. Dr. Lamm Vanda MTA r. tagnak, az MTA IX. (Gazdaság- és Jogtudományok) Osztálya osztályelnökének értékes opponensi megjegyzéseieről és tanácsaiért, melyeket az MTA TK Jogtudományi Intézete 2016. november 24-i műhelyszemináriumán tartott kéziratvita során tett. Rendkívül hasznosnak bizonyultak Prof. Dr. Hamza Gábor MTA r. tag, egyetemi tanár gondolatai, segítő szándékát nagyra értékelem. Hasonlóképpen köszönöm Prof. em. Dr. Tamás András DSc, az MTA IX. (Gazdaság- és Jogtudományok) Osztálya Közigazgatás-tudományi Albizottság elnökének tevékenységét, aki meglátásaival jobbá tette jelen tanulmányt. Ugyanígy hálával tartozom dr. Medve Zsuzsa főosztályvezetőnek és munkatársainak az MTA Jogi és Igazgatási Főosztálya részéről, akik hasznos gyakorlati felvetéseket tettek a dolgozattal kapcsolatban a „National Academies of Sciences and Research Organisations” kutatócsoport 2016. szeptember 15-i ülésén. Köszönöm a kutatócsoport valamennyi tagjának jobbító szándékú észrevételeit. Nagyra értékelem, hogy Dr. Jakab András DSc., az MTA TK Jogtudományi Intézete igazgatója felkért erre a témára, és a kutatás valamennyi fázisában az elmúlt fél év során értő figyelmével tette jobbá írásomat, valamint hibáim iránt türelmet tanúsítva elnéző jóindulatába fogadott.

kerül elemzésre, vagyis az adott időszakban hatályos törvény, alapszabály és ügyrend (azaz a belső szabályozás fókuszált részének regulációja) lesz mélyebb elemzés tárgya.

1. A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA MŰKÖDÉSÉT SZABÁLYOZÓ JOGSZABÁLYOK ÉS BELSŐ SZABÁLYOK JOGFORRÁSTANA

1.1. Alkotmány, Alaptörvény

Az alkotmánytörvények¹ szintjén mind a Magyar (Nép)köztársaság alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvényben, mind Magyarország Alaptörvényében² találunk a Magyar Tudományos Akadémiára vonatkozó szabályozást.

Az 1949. évi XX. törvény eredeti szövege a Magyar Tudományos Akadémiával kapcsolatos rendelkezést nem tartalmazott,³ illet csupán az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi XXXI. törvény 30/A. § (1) bek. i) pont negyedik fordulata fogalmazott meg először: „[K]ülön törvényben meghatározott szervek javaslatára [...] megerősíti tisztségében a Magyar Tudományos Akadémia elnökét.” Jelenleg az Alaptörvényben a 2013. március 25-i negyedik módosítással változtatott szövegezés hasonló (9. cikk (3) bek. l) pont): „[M]egerősíti tisztségében a Magyar Tudományos Akadémia elnökét és a Magyar Művészeti Akadémia elnökét.” A 2009. április 26-tól hatályos Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény 13. § (1) bek. 2. mondata hasonló nyelvi formában fogalmaz: „Az elnököt tisztségében a köztársaság elnöke megerősíti.”

Az új szabályozás nem utal közvetlenül (szövegezése folytán) a javaslattevő személy vagy szerv szerepére. Az alaptörvény a korábbiakhoz képest világosabban tagolja a köztársasági elnök személyi javaslatokra vonatkozó döntéseit. Ezeket az alaptörvény –véleményünk szerint az alábbiakban felállítható erőssorrendben a „kinevez és előléptet,⁴” „kinevez,⁵” „megbíz és

¹ 1949 előtt Magyarországon történeti (vagyis íratlan, azaz nem kartális, vagyis nem egyetlen alkotmánylevélbe foglalt) alkotmány volt. Ennek részét képezték bizonyos nagyobb számú (jelentős) alaptörvények, Szent István intelmei, a szokásjog a Werbőczy István-i Hármaskönyvbe foglaltan, továbbá a koronázási hitlevelek.

² A törvényszámot nem viselő új alkotmánytörvényt 2011. április 18-án szavazta meg az Országgyűlés, 2011. április 25-én hirdették ki, és 2012. január 1-jével hatályos.

³ Az 1949. augusztus 20-án kihirdetett 1949. évi XX. törvény 29-33. §§ Elnöki Tanács címmel a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa (és annak elnöke), vagyis a korabeli államfő jogosítványai között nincsen az MTA-ra vonatkozó.

⁴ Ez a hatáskör a tábornokokra (Alaptv. 9. cikk (4) bek. e) pont) vonatkozik.

⁵ Ez a hatáskör a miniszterekre, a Magyar Nemzeti Bank elnökére és alelnökére, az önálló szabályozó szerv vezetőire, és az egyetemi tanárookra (Alaptv. 9. cikk (4) bek. c) pont); vala-

fogad⁶”, „megbíz⁷”, „megerősít⁸” és „javaslatot tesz⁹” szófordulatokkal jellemez. A korábbi szabályozás szakirodalma szerint az AB arra mutatott rá, hogy a hatáskör alkotmányos tartalmát, gyakorlásának feltételeit és korlátait illetően alapvetően nincs különbség aközött, hogy kinevezésről, megbízásról, tisztségben való megerősítésről, előléptetésről, vagy felmentésről van-e szó.¹⁰ Ez nyilván igaz a hatáskör jellegére, de nem igaz a kifejezések tartalmiságára (jelentésárnyalatuk eltérő voltára), még akkor sem, ha a két dolog nem hat ki egymásra. A kinevezés vagy jóváhagyás megtagadása körében a jogirodalom utal rá, hogy az alkotmánybírói döntésekben az ügyvel kapcsolatban a tartalmi okból való megtagadás melletti és elleni álláspontok is felmerültek.¹¹ Az ezzel kapcsolatos ellentéteket az Alaptörvény 9. cikk (6) bekezdésének szabályozása részben feloldotta.¹² A jogszabályi feltételek hiánya (tartalmi ok), vagy az államszervezet demokratikus működésének súlyos zavarát eredményező állapot bekövetkeztének esetei közé a jogalkotó azonban nem iktatta be az MTA és az MMA elnökének megerősítését. Mindez nem jelenti azt, hogy a megerősítés formai okból ne lenne megtagadható.¹³

A megerősítés véleményem szerint egy már (korábban, az egyetértő szerv vagy személytől különböző szerv vagy személy által) meghozott döntéssel kapcsolatos egyetértés kifejezését jelenti, tehát semmiképpen sem

mint a hivatásos bírákat és a Költségvetési Tanács elnökére (Alaptv. 9. cikk (3) bek. k) pont) vonatkozik.

⁶ Ez a hatáskör a nagykövetekre és követekre (Alaptv. 9. cikk (4) bek. b) pont) vonatkozik.

⁷ Ez a hatáskör az egyetemek rektoraira (Alaptv. 9. cikk (4) bek. d) pont) vonatkozik.

⁸ Ez a hatáskör a Magyar Tudományos Akadémia elnökére és a Magyar Művészeti Akadémia elnökére (Alaptv. 9. cikk (3) bek. l) pont) vonatkozik.

⁹ Ez a hatáskör a miniszterelnök, a Kúria elnöke, az Országos Bírói Hivatal elnöke, a legfőbb ügyész, és az alapvető jogok biztosa személyére (Alaptv. 9. cikk (3) bek. j) pont) vonatkozik.

¹⁰ Kovács Virág: „30/A.§” in JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja* I. (Budapest: Századvég Kiadó 2009) 1044.

¹¹ Mellette: 36/1992. (VI. 10.) AB határozat; ellene: 48/1991. (IX. 26.) AB határozathoz fűzött különvélemények. A vitát ismerteti: HOLLÓ András: „Az elnöki döntések fajtái” in BALOGH Zsolt – HOLLÓ András – KUKORELLI ISTVÁN – SÁRI JÁNOS: *Az Alkotmány magyarázata* (Budapest: KJK 2003) 386–389.

¹² „A köztársasági elnök a (4) bekezdés b)-e) pontjában foglaltak teljesítését megtagadja, ha a jogszabályi feltételek hiányoznak, vagy alapos okkal arra következtet, hogy az államszervezet demokratikus működésének súlyos zavarát eredményezné.” (Alaptv. 9. cikk (6) bek.). „A köztársasági elnöknek a (4) bekezdésben meghatározott minden intézkedéséhez és döntéséhez a Kormány tagjának ellenjegyzése szükséges. Törvény rendelkezhet úgy, hogy a törvény által a köztársasági elnök hatáskörébe utalt döntéshez ellenjegyzés nem szükséges.” (Alaptv. 9. cikk (6) bek.), azaz a *contratio* következtetéssel miniszteri ellenjegyzésre sincs szükség. Az ezzel ellentétes 2009-es gyakorlatra: Kovács (10. lj.) 1044.

¹³ Az eltérő jogszabályi környezet miatt eltérő érveléssel hasonló eredményre jut: Kovács (10. lj.) 1044. Nem foglal világosan állást: HOLLÓ (11. lj.) 387.

tekinthető „előzetes döntéshozatali eljárásban”¹⁴ megválasztott személy megerősítésének, mivel az időben szükségképpen korábbi eljárási elem (a hazai akadémikusok által önmaguk közül jelölt személyek egyikének MTA közgyűlése által történő megválasztása) és az időben rákövetkező köztársasági elnöki megerősítés (jövőhagyás) valójában egyazon eljárás két külön mozzanata. (A választás és az érvényességi kellékként funkcionáló jövőhagyás csak együttesen teszi lehetővé az MTA elnöki tisztség viselését. Illetve nyilván a jövőhagyásnak önmagában nem volna különösebb értelme). A megerősítés egyfajta közjogi convalescentia¹⁵ vagy ha úgy tetszik, az „uralkodói szentesítés” kései utóda.

Az Alaptörvény X. cikk (3) bek. első mondata külön is kiemeli: „Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.” Mindez a tudományos és a művészeti szabadságnak¹⁶ egy sajátos kiterjesztése két igen fontos köztestület¹⁷ vonatkozásában. A tudományos kutatás és a művészeti alkotások létrehozatalának szabadsága az állam részéről a be nem avatkozást, a passzivitást kívánja meg. E körben említhető a kulturális sokszínűség kérdése is, melynek jegyében számos tudományos nézet, módszertan, valamint művészeti stílusirányzat virágozhatik egymás mellett, és ennek biztosítása a modern társadalomban állami kötelesség. A tudományos szabadság fogalmának eredője, legalábbis a tudomány (a tudományos kutatás szabadsága) tekintetében a porosz-német alapokon létrejött tanszabadság (*Lehrfreiheit*). A tudomány szabadságának gátját képezte a cenzúra gyakorlatilag a 20. században is (legalábbis a szocialista országokban, és az egyszemélyi dik-

¹⁴Ez a kifejezés az EU jogban használatos volta miatt ebben a kontextusban igen zavaró, eredetileg a nemzeti bíróság az előtte folyó eljárásban az Európai Unió Bíróságának álláspontját kéri a közösségi jog értelmezéséről vagy érvényességéről. A szókapcsolatot az MTA elnök megerősítésével kapcsolatban használja: KOVÁCS (10. lj.) 1044.

¹⁵A convalescentia, mint újkori magánjogi elnevezés római gyökereinek tartalmiságához: Földi András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei* (Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó 1996) 385–386. 1264. számszám.

¹⁶A nemzetközi szakirodalomból: Jean-François AKANDJI-COMBE: „Droits économiques, sociaux et culturels” in Joël ADRIANTSIMBAZOVINA – Hélène GAUDIN – Jean-Pierre MARGUÉNAUD – Stéphane RIALS – Frédéric SUDRE (szerk.): *Dictionnaire des droits de l’homme* (Paris: Quadrige-PUF 2008) 322–325. Mary Lou BERTUCCI – Jan K. DARGEL – Edward LAWSON (szerk.): *Encyclopedia of Human Rights* (Washington D.C.: Taylor and Francis 1996) Christoph GRABENWARTER: „Wissenschaftsfreiheit” in Christoph GRABENWARTER: *Europäische Menschenrechtskonvention. Ein Studienbuch* (Basel-München-Wien: C.H. Beck Verlag – Helbing Lichtenhahn Verlag – Manz’sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung 2008) 259–260. Timofei Vasilievics KUZNETZOV: *Право на образование* (Moskva: Rossiskaya Gazeta 1999).

¹⁷A köztestület fogalma, és az MTA mint a fogalom tipikus jelenkori példája kérdésköréhez: Koi Gyula (átd.): „Köztestület” in LAMM Vanda (szerk.): *Jogi lexikon* (Budapest: CompLex Wolters Kluwer 2009) 427. A bővebb problémakifejtést lásd az MTA jogállásával foglalkozó pontnál.

tatúrákban). A tudomány szabadságának részjogosítványai a tudományos alkotás szabadsága, és a tudományos ismeretek tanításának (oktatásának, átadásának) szabadsága, valamint a tudományos művek közzétételének (publikálásának) szabadsága. E szabadságot számos nemzetközi emberi jogi instrumentum is artikulálja.¹⁸

1.2. Törvény¹⁹

Az MTA-val kapcsolatos kezdeti törvények (régies elnevezéssel törvény-cikkek) több meglepő sajátossággal rendelkeznek. Az 1827-es rövid alapító törvényt több úgynevezett emléktörvény követte, melyek az adományozók neveit örökítették meg. Ezeket is elemezni fogjuk, ugyanúgy, ahogy az MTA emléket megörökítő törvényt is. A bővebb normatartalmúnak tekintendő 1923. évi I. tc. az MTA állami támogatásáról szolt.

Érdekes kérdés, hogy mikor vetődött fel először egy hazai tudományos társaság felállításának szükségessége. Az igény már a 18. században megjelent, és nem késett a törvényi rögzítés sem. Már a közpolitikai ügyeknek s más tárgyaknak, melyek az Országgyűlésen nem voltak bevégezhetőek, rendszeres kidolgozására bizottságok rendeltetnek és megbízottak nevezetnek ki kérdéséről szóló 1790/91. évi LXVII. tc. 7. pontja által felállított tudományi bizottság feladatai között az ötödik mondat rögzíti az alábbiakat: „Egy fokozatosan felállítandó tudományos akadémia tervezete.” Azaz már itt rögzítésre került a későbbi MTA felállításának terve.²⁰ A Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intéz-

¹⁸ Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* (1948. december 10.) 26. cikk (1) és (2) bekezdése; *Európai Emberi Jogi Egyezmény* (1950. november 4.) 10. cikke; *Gazdasági, Szociális, és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* (1966. december 16.) 15. cikk 1. b) pont; *Az Európai Unió Alapjogi Chartája* (2004. október 29.) II-73. cikke.

¹⁹ A törvényfogalom – igen szerteágazó – problémájához: Joó Gyula: *A magyar törvény fogalma és jogi természete* I.–II. (Kecskemét: Sziládi László 1908–1910) 330. PETRÉTEI József: „A törvény fogalmáról” in PETRÉTEI József: *A törvényhozás elmélete és gyakorlata a parlamentáris demokráciában* (Budapest: Osiris 1998) 81–84. A törvény materiális fogalmához: JAKAB András: *A magyar jogrendszer szerkezete* (Budapest: Dialóg Campus 2007) 139–141.

²⁰ Bővebben lásd az igény 18. századi gyökereire: *A Magyar Tudományos Akadémia története* http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/tudomany/tortenet.html

^{Az} 1790/1791. évi törvény idézett részéből kiviláglik, hogy téves tehát az a vélekedés mely szerint „Az 1808. évi VIII. sz. „A Nemzeti Múzeum felállításáról és a magyar nyelv művelését előmozdító más intézkedésekről” szóló törvény említette először egy tudományos társaság felállításának szükségességét.” Erre: KÓNYA Sándor (összeáll.): „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” *Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827–1990* (Budapest: MTA Könyvtára 1994) 9.

kedésről szóló 1808. évi VIII. tc.²¹ visszautalt az 1790/91. évi LXVII. tc.-re, felemlítve az akadémiai ügyet: „...[A]z 1790:LXVII. törvénycikk kapcsában elhatározták első sorban Ő szent felségét felkérni, hogy ez intézetet [Nemzeti Múzeum] jóakaratóval és kegyelmével támogatni és pártolni méltóztassék, más részről pedig a fenséges főherceg nádor urat fölszólítani, hogy aközben is, a míg e dologra s jelesül egy tudományos társaság alakítására nézve a következő országgyűlésen tüzetesebben intézkedni lehetne, ez intézetnek részben való életbeléptetésére gondot fordítani, a céljaira szolgáló épület emeléséhez hozzáfogni s lehetőleg mindent foganatosítani, egyszersmind pedig a magyar nyelv művelése előmozdításának egyéb eszközeit is szíven hordozni méltóztassék.”

Az akadémia létesítéséről (létrehozataláról és felállításáról) A hazai nyelv művelésére fölállítandó Tudós Társaságról, vagy Magyar Akadémiáról szóló 1827. évi XI. tc. rendelkezett.²² Ezt a háromféle fennmaradt magyar szövegezés alapján vetjük össze. A jogszabály céltételezése egyfelől a honi (hazai) azaz magyar nyelv terjesztése, másfelől minden tudományok és mesterségek (művészetek) lehető, azaz lehetséges (ki)művelése,²³ összefoglalva: a tudományos és a művészeti-szépirodalmi alkotások létrehozatala magyarul, a hazai műnyelv fejlesztésével egyidejűleg. A rendelkező

²¹ A törvény jelentőségére utal A Magyar Tudós Társaság Alaprajza / = Alapszabálya/ (1831) Bevezetés címet viselő rész második francia bekezdése második mondata, jelezve, hogy már ez a törvény is a „tudós Társaság” felállításával a magyar nyelv ügyét kívánta előmozdítani.

²² Címváltozat (a korabeli helyesírás mellőzésével): A honi nyelv kiművelésére felállítandó Tudós Társaságról, vagyis Magyar Akadémiáról szóló 1827. évi XI. tc. Erre: *A M.[agyar] T.[udós] Társaság Évkönyvei* I. (Buda: Egyetemi Nyomda 1833) 55. Újraközli: KÓNYA (20. l.) 57. Az általunk közölt címváltozat jelent meg Csiky Kálmán fordításában a MÁRKUS Dezső (szerk.): *1740–1835. évi törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár Milleniumi Emlékiadás* (Budapest: Franklin 1901) 444. alapuló világhálós törvénykiadványban (1000 év törvényei): <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5090> illetve lásd azonos címmel az 1912-ben hatályban lévő törvények gyűjteményében is: MÁRKUS Dezső (szerk.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye (Corpus Juris Hungarici) 1000–1911 I. 1000–1873* (Budapest: Franklin 1912) 192. Ismert egy későbbi, „A hazai nyelv művelése céljából felállítandó tudós társaságról, vagy Magyar Akadémiáról” című változat is. Erre: Vladár Gábor (szerk.): *Magyarország hatályos törvényei kiegészítve a törvényeket módosító jogszabályokkal* I. 1000–1877 (Budapest: Grill 1943) 67. Az 1825–27.évi törvények eredetileg csak latinul jelentek meg: *Articuli diaetales anni MDCCCXXVII* (h.n.: k.n. 1827) 42.

²³ „A karok és rendek gondoskodása a hazai nyelvnek ne csak terjesztésére, hanem a tudományok és művészetek minden nemében leendő kiművelésére is irányulván, Ő szent felségének jóváhagyásával határozatlik [...]” MÁRKUS 1912 (22. l.) uo. „A Karoknak és Rendeknek gondosságok a honi nyelvnek nemcsak terjesztésére, de egyszersmind annak minden tudományok és mesterségek neibeiben lehető kiművelésére is lévén intéztetve: őfelségének meg-egyezésével, elrendeltetik [...]” KÓNYA (20. l.) uo. Szükséges megjegyezni, hogy véleményünk szerint a leendő és a lehető nem ugyanazt jelenti. Leendő az, ami lesz, a jövőben majdan megvalósul. Lehető az, ami lehetséges, amire lehetőség van.

rész két szakaszt tartalmaz. Egyfelől megállapítja, hogy a tudós társaság felállítása a létrehozatalához szükséges vagyon önkéntes közadakozásból a lehető legrövidebb időn belül történjen meg, és az akadémia székhelye Pesten legyen.²⁴ Az intézmény önkéntes pártfogója a nádorispán (Habsburg József Antal főherceg, vagy ismertebb hazai nevén József nádor). Szükséges, hogy maga a társaság felállításra kerüljön. Az ajánlók (azaz a négy első alapító)²⁵ által megfogalmazott elvek mentén az állandóság (állandó működés) biztosítása céljából tervet és alapszabályt kell kidolgozni.²⁶ Ezen szabályozásból az a következtetés vonható le, hogy az MTA kezdetben (köz)alapítványnak indult.

Az ezután megalkotott négy törvény úgynevezett emléktörvény, deklaratív jogszabály vagy tiszta deklaráció volt. (Ezeket 1925-ben egy újabb emléktörvény követte az MTA-ról). Ez a fogalom a magyar jogforrás- és jogalkotásban (*legistica*) ritkán vizsgált. Ha a jogszabály nem tesz eleget annak a követelménynek, hogy kiderüljön belőle, hogy rendelkezése folytán kinek milyen jogai keletkeznek, vagy kötelezettségei erednek (jogok vagy kötelezettségek származnak belőle közvetlen vagy közvetett módon), illetve a jogok milyen hatóságok vagy más jogilag elismert fórumok előtt érvényesíthetőek, az formai értelemben lehet jogszabály, tartalmi értelemben azonban nem annak minősül. Az ilyen jogszabályokból reálisan nem származnak sem jogosultságok sem kötelezettségek, ezek a jogalkotásra jogosultak politikai aktusai, amelyeket jogszabályformában fejeznek ki.²⁷ Nézetem szerint jogkövetkezmény (negatív szankció, vagy pozitív joghatás) sem kapcsolódhat hozzá. A lentebb tárgyalt (MTA-val kapcsolatos) esetekben még élő személyek önzetlen tevékenysége iránti háláját fejezte ki a törvényhozás.

Az MTA-ra vonatkozó első tiszta deklaráció egyben a szabályozástípus egyik első hazai megjelenésének példája.²⁸ Elnevezése: Azoknak a nevei,

²⁴ „Hogy a magyar tudós társaság vagy akadémia, az önkéntes és szabad adományok útján létesítendő alapból, Pest szabad királyi városban, mint önálló székhelyén, a lehető legrövidebb idő alatt minél előbb fölállítassék.” MÁRKUS 1912 (22. l.) uo. „Hogy önként és szabad adakozással összeszedett tőkevagyonból tudós társaság, vagyis magyar akadémia állítassék fel mennél rövidebb idő alatt, s annak állandó széke szabad királyi Pest városában leend.”

²⁵ Gróf Széchenyi István; Gróf Károlyi György (Szatmár vármegye követe); Gróf Andrássy György (Torna vármegye követe); Gróf Vay Ábrahám (Borsod vármegye követe).

²⁶ 1827. évi XI. tc. 2. §., Tölgyessy Péter a „testületi szervezetű alapítvány” kifejezést használja. TÖLGYESSY Péter: „A Magyar Tudományos Akadémia státusának néhány kérdése” *Jogtudományi Közlemény* 1990/1. 32–35., lásd különösen a 32. lapon írtakat.

²⁷ TAMÁS András: *Állam- és jogelmélet* (Budapest: Unió²1998) 196.

²⁸ Legelső: a katonai akadémiáról s tanulmányokról, és az ezen célra gróf Festetics György, Rhédey Lajos és Párnitzky Mihály által tett alapítványról szóló 1802. évi IV. tc. Ezt követte e tárgykörben: Gróf Festetics Lászlónak két rendbeli ajánlata becikkelyeztetnek elnevezésű 1827. évi XIX. tc. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=4983> A tiszteletdíjnak

akik a Tudós Társaság fölállítására, vagy a hazai nyelv terjesztésére is ajánlatokat tettek, az utókor emlékezete végett törvénybe iktatnak témaköréről szóló 1827. évi XII. tv.²⁹ Ez a joganyag a mai jogrendszernek is része az egyes jogszabályok és jogszabályi rendelkezések hatályon kívül helyezéséről szóló 2007. évi LXXXII. tv. 1. melléklete szerint, mely az 1989. október 23. előtt alkotott, de még hatályban maradó törvényeket és törvényerejű rendeleteket közli. E melléklet alapján ez a legrégebbi hatályos jogszabályunk.

Az 1827. évi XII. tv. azon nemes szívű ajánlattevők hálás emlékét örökítette meg „minden időkre,” akik a haza és nyelve, azaz a magyar nyelv iránti szeretetből a hazai nyelv művelését segítették elő. Az összesen készpénzben összegyűlt 250 600 forinton felül gróf széki Teleki József (Ádám és Sámuel nevű testvéreivel együtt) 30 000 kötetes könyvtárat, és szlavniczai gróf Sándor István bibliográfus, az első magyar könyvészet írója is könyv-, érem-, és képtárat hagyott az akadémiára. Az MTA tulajdonképpen példa nélkül áll a tudományos akadémiák között abban, hogy nem uralkodói, hanem közadakozásból történő nemzeti alapítással jött létre, mint a magyar szellemi és anyagi kultúra szinte minden nagy intézménye. Gróf Széchényi Ferenc vetette meg nemzeti könyvtárunk, a mai Országos Széchényi Könyvtár alapjait 15,000 kötettel (1802),³⁰ ez egészült ki később Jankovich Miklós 63 000 könyvével és 4000 kódexével (1832), Todoreszku Gyula és Horváth Aranka 1100 kötetet felölelő 1711 előtti magyarországi nyomtatványgyűjteménye (1920); Apponyi Sándor 2 500 külföldön nyomtatott magyar tárgyú 1711 előtti könyvritkaságaival (*hungarica*), valamint számos más adománnyal gyarapodott a könyvtári vásárlásokon és az 1897 óta fennálló kötelezpéldány-szolgáltatáson túl. (Ezekben a gyűjteményekben számos olyan hazai nyomtatvány, vagy külföldön nyomtatott, magyar szerzőjű, tárgyú vagy nyelvű kötet volt, melyből összességében egy példány ismeretes). A Nemzeti Múzeum szintén Széchényi István gróf alapítása (1802). A Szépművészeti Múzeumot a herceg Esterházy-képtár gyűjteménye alapozta meg (1896). Szükséges itt *per tangentem* utalni a kései, ám

újjonnan koronázott király őfelsége által köz- és kegyeletes célokra tett szenteléséről szóló 1830. évi IV. tc. (a rossz aratás miatt szűkölködők segítségére és az MTA támogatására) <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5130> A Magyar Tudományos Akadémia érdemeinek törvénybeiktatásáról és állami támogatásának felemeléséről szóló 1925. évi XLVI. tc. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7657>

²⁹ MÁRKUS 1901 (22. lj.) 445-447. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5091> ; MÁRKUS 1912 (22. lj.) 192. (a nevek nélkül); VLADÁR (22. lj.) nem közli; KÖNYA (20. lj.) 58. Hatályos jogszabály lévén, a Nemzeti Jogszabálytár szövegét vettük figyelembe: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=1.1

³⁰ A könyvtár alapítását szintén emléktörvény örökítette meg: A magyar országos Széchényi Könyvtárról szóló 1807. évi XXIV. törvény.

igen gáláns gróf Vigyázó Ferenc-féle hagyatékra, maga Vigyázó jogi író volt, a Főrendiház jegyzője, és értékes kódex-, könyv- és képgyűjteménye mellett földbirtokait, házait, továbbá a Podmaniczky-Vigyázó kastélyt hagyta 1928-ban az Akadémiára.³¹ Ugyanakkor az MTA történetének első írója megjegyzi, hogy a hazai tudományos akadémia felállítását illetően az európai független nemzetek közül a magyar az utolsó.³² Némileg azért csökkenti e képborúságát a történeti tények sora. A világ első tudományos akadémiaja a Kr.u. 754-ben alapított kínai császári *Hanlin Akadémia* (azaz Ecsetek Erdeje Akadémia) volt.³³ Európában az *Accademia dei Lincei* Rómában 1603-ban jött létre, de működése többször szünetelt. 1635-ben Franciaországban Richelieu bíboros 1635-ben alapította az *Académie française*-t, amely 1806 óta *Institut de France* néven működik. Londonban 1662-ben jött létre a *Royal Society*. 1652-ben Halléban jött létre a ma is működő *Leopoldina Természettudományi Akadémia*. Berlinben Leibniz 1700-ban alapította az *Akademie der Wissenschaften*-t. 1713-ban jött létre a *Spanyol Tudományos Akadémia*. 1724-ben Nagy Péter cár hozta létre az orosz *Cári Akadémiát*. 1739-ben alapították a *Svéd Királyi Tudományos Akadémiát*. 1742-es alapítású a *Dán Akadémia*. 1743-ban jött létre *Amerikai Filozófiai Társaság* néven Benjamin Franklin által alapítottan az USA első tudományos akadémiaja, 1760-ból való a *Norvég Királyi Tudományos Akadémia*, 1779-es a *Portugál Tudományos Akadémia*, valamint 1808-ban jött létre a *Holland Királyi Akadémia*. Ezzel szemben csak 1841-ben alapították a *Szerb Tudományos Akadémiát*, 1842-ben jött létre a *Finn Akadémia*, 1847-ben jött létre a bécsi cs. kir. *Tudományok Akadémiája*, 1866-ban a zágrábi *Délszláv Akadémia*, és a *Román Tudományos Akadémia*, 1869-ben Szófiában, 1872-ben következett Krakkó és Belgrád, 1879-ben e folyamathoz zárkózott fel a *Japán Akadémia*, 1882-ben a *kanadai Royal Society*, valamint (az 1784-ben alapított csehországi német akadémia után) 1890-ben a prágai *Cseh Akadémia*.³⁴ Tovább tekintve az adatokat, 1918-ban Ukrajnában, 1926-ban Görögországban és Thaiföldön, 1929-ben Belaruszban, 1930-ban Indiában,

³¹ Sajnálatosan öngyilkos lett, nevét egy kisebb utca viseli az MTA Széchenyi István téren fekvő épületét határoló közterületek közül.

³² [TOLDY (Schedel) Ferenc]: „A Magyar Tudós Társaság történetei. A nyelv országos régebbi állapotjának leírásával” in *A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* I. 1831–1832 (Buda: MTA 1832) 3–4.

³³ Alapításának időpontjára: Raymond DAWSON: *A kínai civilizáció világa* (Budapest: Osiris 2002) 188.

³⁴ BALOGH Jenő: „A Magyar Tudományos Akadémia” in MAGYARY Zoltán (szerk.): *A magyar tudománypolitika alapvetése* (Budapest: Egyetemi Nyomda 1927) 475. 2. lábjegyzet adatai néhány pontosítással és kiegészítéssel. A különféle külhoni tudományos akadémiaik története: HAMZA Gábor: „Áttekintés a külföldi nemzeti (tudományos) akadémiaik struktúrájáról – különös tekintettel a természettudományok és a társadalomtudományok arányára” *Magyar Tudomány* 2007/9. 1189–1198.

1938-ban Észtországban és szlovén területen, 1943-ban Örményországban, 1951-ben Bosznia-Hercegovinában, 1954-ben Ausztráliában, 1956-ban Indonéziában, 1961-ben Izraelben, 1965-ben Kambodzsában, 1972-ben Albániában jött létre nemzeti tudós társaság.

Az MTA-ra vonatkozó alapító ajánlatételek közül a legnagyobbak: Gróf Széchenyi István 60 000 forint;³⁵ herceg Batthyány Fülöp 50 000 forint, gróf Károlyi György 40 000 forint; József nádor 10 000 forint; gróf Andrássy György 10 000 forint; gróf Batthyány Keresztély János 10 000 forint; gróf Eszterházy Mihály 10 000 forint; ifj. gróf Eszterházy Károly 10 000 forint; néhai gróf szlavniczai Sándor István 10 000 forint; gróf Széchenyi Pál 10 000 forint.

A Gróf Festetics Lászlónak két rendbeli ajánlatai becikkelyeztetnek elnevezésű 1827. évi XIX. tc.³⁶ a Legelső a katonai akadémiáról s tanulmányokról, és az ezen célra gróf Festetics György, Rhédey Lajos és Párnitzky Mihály által tett alapítványról szóló 1802. évi IV. tc.-re utal vissza (ez az utalás tévesen 1808. évi IV. tc. alakban szerepel a törvényben), amelynek Festetics által adott tőkeösszegét, 40 000 forintot még 10 000 forinttal megemelte. Ezen felül 10 000 forintot ajánlott fel egy katonai tárgyú mennyiség-tani osztály javadalmazására a tudós társaság vagy magyar akadémia kebelén belül.

A tiszteletdíjnak újonnan koronázott király őfelsége által köz- és kegyeletes célokra tett szenteléséről szóló 1830. évi 4. tc. szintén tiszta deklaráció.³⁷ Az újonnan koronázott királyi felségnek tiszteletdíj ajánlatik elnevezésű törvény szerint adott (közelebbről meg nem nevezett) tiszteleti (alattvalói) ajándékokat (pénzösszeget) az uralkodó részben a rossz aratás miatt szűkölködő nép segélyezésére, részben az MTA alapjának szaporítására fordították.

A Magyar Tudós Társaságra folytatva tett adakozásokról szóló 1840. évi XLII. tc.³⁸ ugyancsak a tiszta deklarációk körébe tartozik. Az 1832-től 1840-ig készpénzben és kötelezvényben tett adományok juttatóinak neveit (73 fő, magánszemélyek, vármegyék, járások, kerületek, városok, egyesületek). A teljes összeg 69 980 forint 94 krajcárt tett ki. A legnagyobb adományozók: Gróf Károlyi István 20 000 forint; Habsburg Károly főherceg 10 000 forint; Gróf Károlyi Lajos 10 000 forint.

³⁵ Közismert felajánlása szerinti „birtokainak egyévi jövedelme” ekkora összeget tett ki.

³⁶ MÁRKUS 1901 (22. lj.) 457. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5098>; KÓNVA (20. lj.) 59.

³⁷ MÁRKUS 1901 (22. lj.) 497.; KÓNVA (20. lj.) uo.

³⁸ MÁRKUS Dezső (szerk.): *1836-1868. évi törvénycikkek. Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár Millenniumi Emlékiadás* (Budapest: Franklin 1896) 181-183. <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=5238>; KÓNVA (20. lj.) 60-62.

A Magyar Tudományos Akadémia állami segélyezéséről szóló 1923. évi I. tc. egy tényleges normatartalmú, kötelezettségek és jogok forrásaként funkcionáló, jogkövetkezmény megállapító, valóságos és teljes jogszabály. A törvény céltételezése a magyar tudományos munka folytonosságának biztosítása (1. §). A normaszöveg a Magyar Tudományos Akadémiát a magyar tudományos élet legfőbb szerveként jellemzi. A jogszabály évi 12 000 000 (azaz 12 millió) korona elszámolást nem kívánó évi rendes államsegélyt biztosít, melynek kezdő időpontja az 1923/1924-es költségvetési év (1. §). A joganyag rendelkezést tartalmaz az MTA állandó alkalmazottai közszolgálati jogi helyzetének rendezése vonatkozásában. Ez a személyi állomány Gyűjteményegyetem létszámába való felvételt jelenti (2. §). Ennek értelmezéséhez szükséges utalni a nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről szóló 1922. évi XIX. tc.-re, amely az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet alkotó nagy közgyűjteményeket az alábbiakban sorolja fel: Magyar Királyi Országos Levéltár; Magyar Nemzeti Múzeum (ekkor belefoglalva értelmezték az Országos Széchenyi Könyvtárat és más táarakat³⁹); Országos Magyar Szépművészeti Múzeum; Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, budapesti királyi magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Könyvtára (9. §). A gyűjteményegyetemi törvény alapján rendelte el a segélyezési törvény a személyi állomány besorolásának rendezését. Az MTA személyi állományával szemben áthelyezési megszorítás érvényesült a segélyezési törvényben más gyűjteményegyetemi intézetek vonatkozásában, ez csak MTA elnöki hozzájárulással volt lehetséges. Azonban a Gyűjteményegyetemtől egyezség alapján, a VKM miniszter engedélyével lehetséges új szolgálatvállalók beosztása az MTA-ra (2. §). A gyűjteményegyetemi törvény 4. §-át kell alkalmazni az elméleti minősítés terén, melynek alapján a kinevezés történik. Ilyen értelemben létezik tudományos tisztviselői kar; tudományos és műszaki segédszemélyzet; és közigazgatási személyzet. (A tudományos tisztviselői kar rendszerinti minősítése a bölcsészettudományi doktorátus; esetlegesen alkalmazható bármely egyetemi doktorátussal rendelkező személy, vagy mérnöki oklevél is megfelel. Tíz állás ezek hiányában is betölthető kiváló (szak)irodalmi vagy gyakorlati működés alapján. (4. § 3. pont). Gyakorlati minősítés a gyakorlati vizsga, amely könyvtárnoki, levéltárnoki, vagy múzeumi tisztviselői gyakorlati tanfolyam alapján lehetséges (6. §). A segélyezési törvény szabályozta az MTA és a Gyűjteményegyetem közötti pótlólagos teendők kérdéseit (3. §). Igen fontos a törvény általi bírói jogvédelem kérdésének rendezése. A magyar állam, a Gyűjteményegyetem, és az Akadémia közötti vitás kérdések (véltetően hatáskör-összeütközések és egyebek) vonatkozásában a m. kir.

³⁹ Érem- és régiségtár, állattár, növénytár, ásvány- és őslénytár, néprajziak tára.

közigazgatási bíróság jogosult dönteni a magyar királyi közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről szóló 1907. évi LX. tc. alapján. Lehetséges jogorvoslattal élni a miniszter, vagy a miniszter bármely közege (alárendelt személy, vagy szerv, vagy annak munkatársa) döntése ellen, amely a Gyűjteményegyetem, vagy annak közegeinek hatáskörét sérti (hatáskör-sértés); valamely hatósági jogot törvényellenesen gyakorol, törvényt, vagy más törvényes szabályt sért (4. §). A panaszjog a Gyűjteményegyetem Tanácsának teljes ülését illeti meg, vagy ha ez utóbbi nem volt határozatképes, akkor az igazgatótanácsé e jog. A megtámadott érvénytelen jogszabály tekintetében a közigazgatási bíróságnak megsemmisítési joga van, de intézkedést nem hozhat, csupán akkor, ha az MTA az államsegélyt nem kapja meg. Ilyenkor a bíróság a minisztert az államsegélyezési törvény 1. §-a alapján kötelezi a minisztert az államsegély „kiszolgáltatására.” A szakirodalom helyesen mutat rá a „magasrendű közművelődési önkormányzati testként” (ez talán értelmezhető önkormányzattal rendelkező köztestületként) jellemzi. (Jogi személyiségéről nem nyilatkozik). A törvényhez fűzött miniszteri indokolás azt is kimondta, hogy „a Magyar Tudományos Akadémia – eltérően a többi hasonló európai intézettől – nem állami, nem fejedelmi, hanem *nemzeti* alapítás.”⁴⁰

A Magyar Tudományos Akadémia érdemeinek törvénybeiktatásáról és állami támogatásának felemeléséről szóló 1925. évi XLVI. tc.⁴¹ szintén egyfelől a tiszta deklaráció jellegzetességeit viseli magán, ám az MTA támogatása vonatkozásában rendelkezést tartalmaz. A törvény a magyar társadalom áldozatkészségéből létrejött MTA alapításának századik évfordulója alkalmából megemlékezik a tudományos társaság érdemeiről. A Magyar Tudományos Akadémia állami segélyezéséről (támogatásáról) szóló 1923. évi I. tc. 1. §-ában biztosított évi 12 000 000 (azaz 12 millió) korona elszámolást nem kívánó évi államsegélyt (mai értelemben vett állami támogatást) jövőbeni emelésének elhatározása mellett a centenáriumi alkalmából 3 000 000 000 (azaz 3 milliárd) korona (egyszeri) államsegélyt szavaz meg (1. §). Ez a szokásos támogatás kétszázötvenszerese. Ezt a bőkezűnek tűnő támogatást a korban fellépő hiperinfláció megjelenése csökkentette. A törvény végrehajtási záradékában írtak szerint a törvény végrehajtásával a Vallási- és Közoktatásügyi Minisztérium lett megbízva.

1949. évi XXVII. tv.⁴² Az 1949. december 15-én elfogadott törvény az 1948. évi XXXVIII. tv. A Magyar Tudományos Tanács létesítése tárgyában elfogadott törvény hatályon kívül helyezése mellett tovább erősítette a szov-

⁴⁰ KÓNYA (20. lj.) 19.

⁴¹ <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7657> (a többi gyűjteményben nem szerepel).

⁴² *Akadémiai Értesítő* 1950/1. 17-18.; KÓNYA (20. lj.) 307-308.

jet modell szerinti társadalmi átalakítást, és benne az MTA szerepének megváltozását. (A törvény maga is szovjet-orsz mintára készült egyébiránt). A preambulum szerint az ország összes erőit a szocialista társadalom építésének szolgálatába kell állítani. A törvény szerint minden lehetőséget meg kell adni arra, hogy az MTA az ország legfelsőbb tudományos intézményé fejlődhessen. Az akadémia feladata az emberiség tudományos eredményeinek tanulmányozása és továbbfejlesztése. A preambulum zárása tükrözi a kort, amelyben a szabályozás született: „A Magyar Tudományos Akadémiának tehát a tudomány minden erejét sorompóba kell állítania hazánk felvirágoztatására, és ezzel egyszersmind a haladó emberiség fejlődésének előmozdítására.”

Az Akadémia feladatai több szempontból csoportosíthatóak a törvény alapján. Irányítja a fennhatósága alá rendelt és az egyéb tudományos intézeteket (2. § (1) bek. d) pont); továbbá irányítja a tudományos és műszaki egyesületek tevékenységét (2. § (1) bek. j) pont), valamint kidolgozza a népgazdasági tervnek megfelelően az országos tudományos tervet (2. § (1) bek. a) pont).

Személyi oldalról nyilvántartja a tudományos munkát végző személyek adatait, és a tárgyi szükségletekre vonatkozó információkat is gyűjti (2. § (1) bek. b) pont), és a tudományos kutatásra alkalmas személyeket a tudományos kutatás szolgálatába állítja (2. § (1) bek. c) pont). Támogatja az egyéni tudományos kutatásokat (2. § (1) bek. e) pont).

Véleményt nyilvánít az egyetemi és főiskolai tanári és az állami tudományos intézetek vezető állásainak betöltése vonatkozásában (2. § (1) bek. g) pont). Véleményt nyilvánít a hatóságok számára tudományos vonatkozású kérdésekben (2. § (1) bek. f) pont).

Biztosítja a tudományos utánpótlást az egyetemi és főiskolai tanulmányokat követő továbbképzés megszervezésével (2. § (1) bek. h) pont); valamint biztosítja a tudományos élet igényei, és a tudományos könyv – és folyóirat-kiadás összeegyeztetését.

Fontos joga az MTA-nak, hogy ügyeiben az illetékes miniszterek meghallgatása (nyilván az MTA illetékes vezetőinek meghallgatása) után döntenek (2. § (2) bek.). Az MTA levelező és rendes tagjait külön akadémiai illetmény illeti meg, az erre vonatkozó rendelkezéseket a Minisztertanács állapítja meg (3. §). Az MTA működésének „törvényességét és alapszabályszerűségét” a Minisztertanács ellenőrizte (4. § (2) bek.), vagyis a korabeli kormány alá rendelt szervnek minősült. Az MTA Alapszabályát a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa (az államfői jogokat gyakorló szerv) hagyta jóvá; az Akadémia ügyrendjét pedig a főtitkár javaslata alapján az Elnökség állapította meg (4. § (1) bek.).

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. tv. az első olyan törvény, amely az MTA-ra vonatkozó kérdéseket átfogó jelleggel szabályoz-

za. Eredetileg (közlönyállapot szerint)⁴³ 33 szakaszból állt, és 1994. április 26-án lépett hatályba, kivéve az MTA központi költségvetésben elrendelt önálló fejezet jellegéről rendelkező 6. §-t, amely 1994. június 30-tól lépett hatályba (a költségvetés elfogadásának időpontjával történő hatálybaléptetés). Átfogó módosítására a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. tv. módosításáról szóló 2009. évi XX. tv. által (MTA tv. novella) került sor 2009. április 3-ával. Itt a törvény bemutatása során kézirat íráskor⁴⁴ hatályos szövegre térünk ki (a változásokra a dolgozat funkcionális részében utalunk ott, ahol szükséges), mely számozás szerint 24 szakaszból, valóságosan (a nagybetűs jelzésekkel elkülönített szakaszszámozás miatt) 27 szakaszt foglal magában.

A törvény szabályozza az MTA jogállását (1-2. §§); feladatait (3-4. §§); felépítését és irányítását (5-16. §§), az akadémiai intézményrendszert /az Akadémia intézményei (17-18. §§), valamint egyéb intézményei (19-19/A. §§)/, a foglalkoztatotti jogviszony (19/B. §§), az MTA gazdálkodását és vagyonát (20-24. §§).

1.3. Törvényerejű rendelet

A 20. század második felétől (1960-tól) az 1949. évi XXVII. törvényt szintén rövid terjedelmű törvényerejű rendeletek⁴⁵ váltották fel az MTA vonatko-

⁴³ <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99400040.TV>

⁴⁴ 2016. május 1. napja.

⁴⁵ A törvényerejű rendeleteket (tvr.) az 1989. évi XXXI. tv. hatálybalépése (1989. október 18.) előtt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa alkothatta (a törvényhozó testület utólagos jóváhagyási vagy elutasítási jogának fenntartása mellett) a (ritkán, általában évente egyszer ülésező) törvényhozás megkérdése nélkül. 2007-ben mintegy 400 ilyen jogszabály volt hatályban, ebből mintegy 375 nemzetközi szerződést emelt be a magyar jogba). Több alkotmánybíróági határozat is kimondta, hogy ezek a törvényerejű rendeletek a törvényekkel egyenrangúak, vö.: 186/B/1991/2. AB határozat; 20/1994. (IV. 16.) AB határozat. Már a törvényerejű rendeletekkel való kormányzás visszásságaira saját korában rámutatott a jogirodalom, hogy esetlegesen a tvr. Országgyűlés általi utólagos elutasítása nehézségeket okozott volna, ezért ilyesmire 1965-ig (és tudomásunk szerint utána sem) került sor egyetlen szocialista országban sem. Azaz nézetem szerint ez a törvényerejű rendeletekkel való kormányzás jogellenességének totális el- és beismerése. A fentebbi visszásságokat a jogirodalom már 1958-ban is felismerte: „Az országgyűlés jogalkotó hatalmának teljessége és korlátlanága a mai tételesjogi állapot szerint jogpolitikailag – de nem alkotmányellenesen- kívánivalót hagy maga után, mivel az alkotmány generális felhatalmazást adott a Népköztársaság Elnöki Tanácsának arra, hogy az országgyűlés ülésének időszakai között annak jogkörét – az alkotmánymódosítást kivéve – gyakorolja s ennek során a törvényeket hatályon kívül helyezze, illetve módosítsa.” Vagyis itt egy kivételes lehetőség vált állandó gyakorlattá. Az 1958-as álláspont: SZAMEL Lajos: *A jogforrások* (Budapest: KJK 1958) 29. A meghatározásra és az elutasítás körüli problémákra: PESCHKA Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás* (Budapest: Akadémiai 1983) 202–203. Az 1989 utáni helyzetre: JAKAB (19. lj.) 142. főszöveg és 488. lj., továbbá:

zásában.⁴⁶ Mindez szakítást jelentett a korábbi hagyományokkal. Ezek sok tekintetben az 1949. évi XXVII. törvény rendelkezéseit ismételték, esetleg időnként részletesebben szabályozták az egyes kérdéseket. Külön csak a fontosabb részletező (esetlegesen eltérő) szabályokra utalunk a funkcionális elemzések során. A szabályozás csekély mennyiségét az is indokolta, hogy az MTA sajátos szervezet volt, amely sajátos önszabályozás mentén működött. (Ezt elősegítette a jelentősebb tanácskozásokon jelenlévő pártközponti küldött). A kifejezetten az MTA-ról szóló törvényerejű rendeletek (és módosító törvényerejű rendelet) az alábbiak voltak:

- A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1960. évi 24. tvr.-e;⁴⁷
- A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1969. évi 41. tvr.-e;
- A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1979. évi 6. tvr.-e;
- A Népköztársaság Elnöki Tanácsának a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1979. évi 6. tvr. módosításáról szóló 1986. évi 5. tvr.-e.

1.4. Kormányrendelet (Minisztertanácsi rendelet)

A kormányrendeletek kérdését 1945 előtt is vizsgálta a magyar jogtudomány.⁴⁸ Később a Minisztertanács (a korabeli kormány) saját alkotmányos

KOI Gyula: „Jogalkotásunk szabályozásának fordulópontjai. A kezdetektől a 2010. évi CXXX. törvényig” *Jog Állam Politika* 2011/3. 63–95. KOI Gyula: „Jogalkotásunk legújabb változásai az Alaptörvény és a Jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény tükrében” *Államtudományi Doktorandusz Közlemények* 2012/1. 1–26.

⁴⁶ A szakirodalom is kiemeli, hogy 1960-ra az MTA vonatkozásában is szokásba jött az Országgyűlés által alkotott törvény helyett a NET által alkotott törvényerejű rendeletekkel történő irányítás. KÓNYA (20. lj.) 30.

⁴⁷ A jogszabályok –a felsorolás sorrendjében- az alábbi forrásban találhatóak: KÓNYA (20. lj.) 332–333.; KÓNYA (20. lj.) 388–390.; KÓNYA (20. lj.) 429–431.; KÓNYA (20. lj.) 481–482.

⁴⁸ MOLNÁR Kálmán: *Kormányrendeletek* (Eger: Egri Érseki Líceumi Könyvnyomda 1911) 185. Az MTA-ra vonatkozó minisztertanácsi rendeletek, kormányrendeletek, minisztertanácsi határozatok, kormányhatározatok, és az MTA belső szabályai (a Kónya-kötet részbeni közlésén túl) az alábbi gyűjteményekből ismerhetők meg: *A Magyar Tudományos Akadémiára és intézményeire vonatkozó jogszabályok gyűjteménye 1–2* (Budapest: MTA Központi Hivatal Jogi Titkársága 1973) 1196. *A Magyar Tudományos Akadémiára és intézményeire vonatkozó jogszabályok gyűjteménye. Első kötet: Szervezeti, irányítási és gazdálkodási szabályok 1–2. rész. Második kötet: Munkaiügyi szabályok* (Budapest: MTA 1982) 867.; 434. *A Magyar Tudományos Akadémiára és intézményeire vonatkozó jogszabályok gyűjteménye 1981: A tudományos minősítés. A Magyar Tudományos Akadémia elnökségének határozatai, 3. kötet* (Budapest: MTA 1981) 285. *A Magyar Tudományos Akadémiára és intézményeire vonatkozó akadémiai utasítások 1957–1983.* (Budapest: MTA 1983) 527.

hatáskörében alkotott jogszabályt.⁴⁹ Az 1949. évi XX. törvénnyel elfogadott alkotmány rendelkezett a törvények és a kormányrendeletek végrehajtásának biztosításáról (35. § (1) bek. b) pont és 37. § (1) bek.), valamint arról, hogy a Minisztertanács (később a Kormány) rendeletet bocsát ki (35. § (2) bek.). A szakirodalom utal rá, hogy a törvények végrehajtása nemcsak a jogalkotást, hanem a közigazgatás végrehajtási jellegű működtetését is jelenti.⁵⁰ A minisztertanácsi rendelet akkor volt kibocsátható, ha a tervezett rendelkezésből az állampolgárokra közvetlenül jogok származnak, az az állampolgárokra közvetlenül kötelezettségeket ró, egyébként széles körben befolyással van az állampolgárok jogviszonyaira vagy széles körben való ismerete az állampolgárok jogai és jogos érdekei védelme szempontjából jelentős.⁵¹

A minisztertanácsi rendeletek és a kormányrendeletek kisebb gyakorisággal fordultak, fordulnak elő az MTA-ra vonatkozó szabályozásokban. Példálódzó jelleggel az alábbiak sorolhatóak fel:

- 1) A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 5/1962. (III.10.) számú rendelete A tartósan külföldi szolgálatot teljesítő dolgozó házastársának munkaviszonyáról;⁵²
- 2) A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 23/1970. (VII. 4.) számú rendelete A találmányok és egyéb hasznosítható műszaki megoldások külföldre juttatásának engedélyezéséről és nyilvánosságra hozataláról.

1.5. Miniszteri rendelet

A miniszteri rendelet⁵³ törvény (törvényerejű rendelet), vagy minisztertanácsi (kormány)rendeletben kapott felhatalmazás alapján (volt) kiadható.⁵⁴ Némely rendelettípusok (miniszterelnöki rendelet, kormány (minisztertanácsi) rendelet, miniszteri rendelet) – elméleti tételezés szerint – nincs hie-

⁴⁹ SZAMEL (45.lj.) 59–61.

⁵⁰ KAMPIS György: *Kodifikáció. Elmélet és gyakorlat* (Budapest: Unió 1994) 35. A törvény és a rendelet értékrationális és célrationális jellegére: TAMÁS András: *Legística. A jogalkotástan vázlatja* (Budapest: Nemzeti Közszolgálati és Tankönyvkiadó 2013) 209; 225–228.

⁵¹ SZAMEL (45. lj.) 61. idézi A jogszabályok közzétételéről és hatálybalépéséről szóló 1954. évi 26. tvr. 1. § (1) bekezdéséről.

⁵² A jogszabályok – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: MTA... *jogszabályok gyűjteménye* II. 1973 (48. lj.) 1015.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* 1/2. 1982 (48. lj.) 381–382.

⁵³ A rendeletalkotás általános elméleti kérdéseire: TAMÁS (27. lj.) 223–225.

⁵⁴ KAMPIS (50. lj.) 35.

rarchia.⁵⁵ A miniszteri rendeletek egy, vagy két (illetve több) minisztertől együttesen is eredhetnek (együttes rendeletek), azonban ez a tény a kötelező erőre és a jogszabályi hierarchiára nem hat ki.⁵⁶

- 1) A kulturális miniszter és pénzügyminiszter 3/1975. (VIII. 17.) KM-PM számú együttes rendelete A könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) és az állományból történő törlésről szóló szabályzat kiadásáról;⁵⁷
- 2) A pénzügyminiszter 18/1977. (X. 27.) PM számú rendelete A költségvetési szervezetek házipénztári pénzkezeléséről.

1.6. Kormányhatározat (Minisztertanácsi határozat)

A kormányhatározat/minisztertanácsi határozat közös jellemzője, hogy olyan jogforrások, amelyek nem jogszabályok. A kormányhatározatok szabályozzák az általuk irányított szervek feladatait és saját működésüket.⁵⁸ A minisztertanácsi (kormány)határozat sajátossága az volt, hogy akkor adták ki, ha az állami vezetés irányvonalának sokoldalú, hosszabb időre szóló meghatározását tartalmazta, illetve, ha csak az állami szervekre és vállalatokra vonatkozik.⁵⁹ A kor sajátossága volt, hogy az úgynevezett 3000-es (titkos) kormányhatározatok szabályoztak számos kérdést,⁶⁰ ilyenek ma is vannak, ezeknek még a témája sem ismerhető meg, csak a darabszámuk.

⁵⁵ JAKAB (19. lj.) 176. Érdekes a megfigyelés, mely szerint a két világháború között az a miniszteri rendelet számított hierarchiában előbbre valónak, amelyet több miniszter közösen adott ki. Azaz minél magasabb volt a kiadó miniszterek száma, annál előkelőbb helyen volt a miniszteri rendelet a hierarchiában. Ezt ugyan sehol sem írták le, de az IM kodifikációs anyagai között találhatóak e gyakorlatra utalások (Tamás András szíves szóbeli közlése).

⁵⁶ SZAMEL (45. lj.) 64.

⁵⁷ A jogszabályok – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/2. 1982* (48. lj.) 741–766.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/2. 1982* (48. lj.) 551–570.

⁵⁸ KAMPIS (50. lj.) 39.

⁵⁹ SZAMEL (45. lj.) 61.

⁶⁰ A KSH közlemény 3000-es titkos kormányhatározatban való hatályon kívül helyezésének tilalmáról: JAKAB 2007 (19. lj.) 186. Egyébként a jogszabályszerkesztésről szóló 12/1987. (XII. 29.) IM rendelet 12–14. §§-ai szabályozták a kérdést 1000 és 10 000 közötti számozás formájában osztva fel a kormányhatározati szabályozást numerikus vonatkozásban. Az egyes számozásokhoz eltérő típusú kormányhatározatok járultak. A 3000-es határozatok jellemzője a szűk címzetti kör volt. Tamás András szíves szóbeli közlése szerint a 3000-es számozású határozatoknak egy csekély töredéke (nagyjából 1 ezreléke) rendelkezett valóban titkos tartalommal. Ennek fényében túlzás a 3000-es kormányhatározatok teljes körét titkos jellegűnek minősíteni.

- 1) A Minisztertanács 1012/1972. (IV.27.) számú határozata Az 1971–1985 közötti időszakra szóló országos távlati tudományos kutatási tervről;⁶¹
- 2) A Minisztertanács 1031/1973. (VIII.16.) számú határozata A Tudományos Minősítő Bizottság elnökének, titkárának és tagjainak felmentéséről, illetőleg kinevezéséről;
- 3) A Minisztertanács 1016/1978. (VI.10.) számú határozata A Tudománypolitikai Bizottság feladatköréről, hatásköréről és működéséről.

2. BELSŐ SZABÁLYOK

2.1. Alapszabályok és ügyrendek

Kónya Sándor helyesen mutat rá, hogy az MTA történetének első évszázadában a vonatkozó szabályok, és az ezekben keletkezett alapvető változások nem törvényben, hanem az új alapszabályban fogalmazódtak meg.⁶² Az alapszabály alapvető szabályozást, ez esetben az MTA működésének legalapvetőbb szabályait jelenti. A jogszabálynak nem minősülő jogforrások másik csoportjába tartozik (a korábbi állami irányítás egyéb jogi eszközei és a mai közjogi szervezetszabályozó eszközök) az alapszabály (továbbá a legfőbb szerv határozata, más szabályzatai), ezekkel a szakirodalom csak jelzésszerűen foglalkozik („belső jog” néven, azonban ez a belső jog-nemzetközi jog kategóriapár ismeretében nyilván kissé félrevezető megnevezés).⁶³ Magunk a *belső szervezeti jog* megnevezést érezzük szerencsésebbnek.

⁶¹ A jogszabályok – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 35–63.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 124–125.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/1. 1982* (48. lj.) 62–72.

⁶² KÓNYA (20. lj.) 7.

⁶³ KAMPIS (50. lj.) 44.

2.1.1. Alapszabályok

- 1) A Magyar Tudós Társaság Alaprajza / = Alapszabálya/ (1831);⁶⁴
- 2) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1858);
- 3) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1869);
- 4) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1936);
- 5) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1946);
- 6) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1949);
- 7) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1956);
- 8) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1960);
- 9) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai (1970);
- 10) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai és tudományos testületeinek ügyrendje (1982);
- 11) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályai és testületi ügyrendje (1990);
- 12) A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya és az akadémiai ügyrend (2009).

Az ügyrend a szervezet működési vázrajza, esetenként az alapszabályban írt szabályozás bővebb kifejtése (rosszabb esetben csak megismétlése).

2.1.2. Ügyrendek

- 1) A Magyar Tudós Társaság Rendszabásai / = Ügyrend/ (1831)⁶⁵ lásd továbbiakban 1831-es ügyrend néven;
- 2) A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1860);
- 3) A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1869);

⁶⁴Lásd továbbiakban 1831-es alapszabály néven (és a fentebb következőket is a meghozatal évszáma és az alapszabály kifejezés hozzátoldásával). Az egyéb dokumentumok esetében is hasonló nevezéktan alapján járunk el. A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásban találhatóak: KÓNYA (20. lj.) 63–72.; KÓNYA (20. lj.) 102–111.; KÓNYA (20. lj.) 133–141.; KÓNYA (20. lj.) 245–250.; KÓNYA (20. lj.) 300–306.; KÓNYA (20. lj.) 309–316.; KÓNYA (20. lj.) 317–331.; KÓNYA (20. lj.) 334–348.; KÓNYA (20. lj.) 391–407.; KÓNYA (20. lj.) 432–452.; KÓNYA (20. lj.) 483–512.; http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademiai_szabalyozasok/MTA_alapszabaly_ugyrend_090511.pdf (Eredeti szöveg, 2009. április 5-én és 2014. április 5-én, valamint 2015. január 1-jén és 2015. július 21-én módosult).

⁶⁵A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: KÓNYA (20. lj.) 73–82.; KÓNYA (20. lj.) 112–132.; KÓNYA (20. lj.) 142–175.; KÓNYA (20. lj.) 176–241.; KÓNYA (20. lj.) 245–250.; MTA *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 140–151.

- 4) A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1912);⁶⁶
- 5) A Magyar Tudományos Akadémia Ügyrendje (1936);
(Az 1982-es, 1990-es, és 1994-es törvényhez kapcsolódó ügyrend az alapszabályokkal együtt jelent meg).
- 6) A Tudományos Minősítő Bizottság ügyrendje (1971);

Ismeretesek kutatóintézeti és kutatócsoporti ügyrendek⁶⁷ is az 1945 utáni korszakból, ezeket azonban külön nem vizsgáljuk.

2.2. MTA elnökségének határozatai

Az MTA elnökségi határozatok az MTA legfőbb szervének döntéseit jelentik.

2.2.1. MTA elnökségi határozatok:

- 1) Az MTA elnöksége 100/1964. számú határozata A kiemelkedő tudományos könyvek szerzőinek jutalmazásáról (Elnökség, 1964. december 18.);⁶⁸

⁶⁶ Könyvtári adatbázisok ebből a korszakból (azaz a címében és megjelenési évében is 1912-es ügyrend előzményei és későbbi szövegkiadásai – néhány kisebb változtatás kivételével alapvetően változatlan lenyomatként értelmezhetően – az alapszabály és az ügyrend alábbi kiadásait ismerik): *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1908* (Budapest: Franklin 1908) 170. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1909* (Budapest: Franklin 1909) 160. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1910* (Budapest: Franklin 1910) 162. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1911* (Budapest: Franklin 1911) 164. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1914* (Budapest: Franklin 1913) 168. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1915* (Budapest: Franklin 1914) 170. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1917* (Budapest: Franklin 1916) 174. Az 1915-ben 1916-ra kiadott szabályzat léte a sorozat többi tagja alapján feltételezhető, de példányt ebből nem ismerek. Ismert egy 1882-ben kiadott ügyrend is: *A Magyar Tudományos Akadémia ügyrendje* (Budapest: Franklin 1882) 65. Kónya idézi az 1879-es és 1889-es ügyrendet, bár ezeket szövegszerűen nem közli: KÓNYA (20. l.) 20–21.

⁶⁷ *A Magyar Tudományos Akadémia Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézetének gazdasági és adminisztratív ügyrendje* (Budapest: MTA Kísérleti Orvostudományi Kutatóintézete 1966) 66. *MTA Kémiai-Szerkezeti Kutatólaboratóriuma ügyrendje* (Budapest: MTA Kémiai-Szerkezeti Kutatólaboratóriuma 1966) IV., 54. *MTA Régészeti Kutatócsoportjának ügyrendje* (Budapest: MTA Régészeti Kutatócsoport [1966]) I., 35, 25.

⁶⁸ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 154.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 155-157.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 157.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 162-164.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. l.) 214-216.

- 2) Az MTA elnöksége 65/1965. számú határozata A legfontosabb tudományágak elemzésének és értékelésének metodikájáról (Elnökség, 1965. november 9.);
- 3) Az MTA elnöksége 74/1965. számú határozata Az akadémiai testületi szervek szavazási módjáról (Elnökség, 1965. november 30.);
- 4) Az MTA elnöksége 86/1968. számú határozata A kritikai könyvismertetések megjelentetésének és színvonaluk emelésének elősegítéséről (1968. december 20.);
- 5) Az MTA elnökségének 7/1972. számú határozata A Tudományos Minősítő Bizottság munkájáról (Elnökség, 1972. február 29.).

2.3. Utasítások, irányelvek, szervezeti- és működési szabályzatok, köriratok

Az utasítások a címzett számára – de csak az ő számára – kötelezők.⁶⁹ Ez esetben belső adminisztráció eszközének tekinthető.⁷⁰ (Itt nem a miniszter által kiadott utasításról van szó).

2.3.1. Utasítások

- 1) A Magyar Tudós Társaság utasító határozatai (1836);⁷¹
- 2) A Magyar Tudós Társaság utasító határozatai (1845);
- 3) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 17/1954. MTA (A.K. 19.) számú utasítása A tudományos folyóiratok különlenyomatainak külföldre történő küldésének szabályozásáról;
- 4) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 7/1958. MTA (A.K. 7.) számú utasítása Az akadémiai intézetek szervezetéről és szervezeti szabályzatainak előkészítéséről;

⁶⁹ KAMPIS (50. lj.) 40–41.

⁷⁰ SZAMEL (45. lj.) 68.

⁷¹ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: KÖNYA (20. lj.) 82–88.; KÖNYA (20. lj.) 89–101.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* 1/2. 1982 (48. lj.) 389–390.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 292.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 362–381.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 63.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* II. 1973 (48. lj.) 1080–1087.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 64–117.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 118–120.; MTA... *akadémiai utasítások* 1983 (48. lj.) 300–304.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 260–261.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* II. 1982 (48. lj.) 424–434.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 863–868.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I. 1973 (48. lj.) 457.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I/1. 1982 (48. lj.) 97–99.; MTA... *jogszabályok gyűjteménye* I/1. 1982 (48. lj.) 216–222.

- 5) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 4/1959. MTA (A.K. 5.) számú utasítása Az iratok védelméről és selejtezéséről;
- 6) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 10/1964. (A.K. 12.) számú utasítása Az akadémiai könyv – és folyóiratkiadásról;
- 7) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1968. MTA (A.K. 5.) számú utasítása Az idegen nyelvtudás anyagi elismeréséről;
- 8) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1970. MTA-E[lnöki] (A.K. 13.) számú utasítása A tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről;
- 9) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1971. MTA-E[lnöki] (A.K. 4.) számú utasítása Az akadémiai személyi díj alapításáról;
- 10) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 1/1980. MTA-E (A. K. 8.) számú utasítása A kandidátusi nyelvi vizsgákról;
- 11) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének és főtitkárának 46/1971. MTA (A.K. 20.) számú együttes utasítása A Magyar Tudományos Akadémia Központi Hivatala, továbbá a Testületi Titkárság Szervezeti és Működési Szabályzatának kiadásáról;
- 12) A Magyar Tudományos Akadémia elnökének és főtitkárának 2/1976. (A.K. 7.) MTA számú együttes utasítása A tudományos fokozatot elért személyek és hozzátartozóik részére járó ellátások megállapításáról és folyósításáról;
- 13) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 2/1972. (A.K. 3.) MTA-F. számú utasítása A gyakorlatban közvetlenül alkalmazható akadémiai kutatási eredményekkel, újításokkal, és találmányokkal kapcsolatos eljárás szabályozásáról;
- 14) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 16/1972. (A.K. 18.) MTA-F. számú utasítása Ifjúsági Díj alapításáról;
- 15) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 4/1982. (A.K. 1.) MTA-F. számú utasítása A nem hivatásos (kiadó vállalaton kívüli) kiadói tevékenység útján készített akadémiai kiadványok előállításának és terjesztésének rendjéről;
- 16) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 9/1982. (A. K. 2.) MTA-F. számú utasítása A Magyar Tudományos Akadémia Központi Publikációs adatbankja létrehozásáról.

Az irányelv ajánlást ad a jogszabály végrehajtásának fő elveire és módszereire.⁷²

⁷² KAMPIS (50. lj.) 43.

2.3.2. Irányelvek

- 1) Irányelvek alkotások alapján történő tudományos minősítés során követendő eljárásra (1970);⁷³
- 2) Irányelvek a Bizonylati Szabályzat és a Bizonylat-gyűjtemény összeállításához az MTA felügyelete alatt működő intézményeknél;
- 3) Az MTA főtitkárának és a közalkalmazottak szakszervezete elnökségének közös irányelvei a munkahelyi demokrácia továbbfejlesztéséről (1980).

A szervezeti- és működési szabályzat a jogszerű működés és a szervezeti rend szabályozását célozza.

- 1) A Magyar Tudományos Akadémia szervezeti- és működési szabályzata (1962);⁷⁴
- 2) A Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Testületi Titkárságának szervezeti- és működési szabályzata [A Magyar Tudományos Akadémia elnökének és főtitkárának 4/1971. (A.K. 20.) MTA számú együttes utasításának melléklete];
- 3) A Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Akadémiai Bizottságának szervezeti – és működési szabályzata (1971);
- 4) A Magyar Tudományos Akadémia Központi Hivatala Szervezeti és Működési Szabályzata (1971);
- 5) A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 5/1976. (A.K. 9.) MTA-F. számú utasítása Az akadémiai kutatóintézetek szervezeti és működési szabályzatáról.

A körirat általában (és természetesen az MTA esetében is) pénzügyi-költségvetési tárgyú körlevelet jelent (szerven belül). Korábban (az abszolutizmus idején is) körirati formában tágabb tárgykörben fogant utasítások is kiadhatóak voltak.

⁷³ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 152–153.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye II. 1973* (48. lj.) 747–754.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/2. 1982* (48. lj.) 438–442.

⁷⁴ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásokban találhatóak: *KÖNYA* (20. lj.) 349–387.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 133–140.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 182–185.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I. 1973* (48. lj.) 261–292.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye I/1. 1982* (48. lj.) 195–197.

2.3.3. Körirat

- 1) Az MTA Terv – és Pénzügyi Főosztályának 202.462/1970. sz. Körirata A fogyóeszközökké átminősített kutatási eszközök könyvileges átadásának engedélyezése;⁷⁵
- 2) Az MTA Terv – és Pénzügyi Főosztályának 202.708/1970. sz. Körirata A Bizonylati Szabályzat és a Bizonylat-gyűjtemény elkészítéséről.

3. A VIZSGÁLANDÓ ALAPKÉRDÉSEK

3.1. Az MTA jogállása

Az MTA jogállásával való foglalkozás sem a közigazgatási szervezeti jogban, sem a szakigazgatások (tudományigazgatás) körében nem volt túlzottan bevett dolog 1945 előtt.

Magának a tudós testületnek a szándékait jól mutatja, hogy a Széchenyi által mondott híres, 1842. november 27-én a XI. nagygyűlésen tartott akadémiai beszédében „filológiai intézetként” állítja elénk a (/köz/alapítvány) MTA-t, 1848. március 20-án a társaság rendkívüli közgyűlésén kimondták, hogy az alapítók magánintézetéből országos intézmény rangjára kívánnak emelkedni, ily módon az MTA elválik (kikerül) az alapítók pártfogása (irányítása) alól.⁷⁶ Récsi tudós akadémiának (intézetnek) mondja az MTA-t.⁷⁷

⁷⁵ A szabályozások – a felsorolás sorrendjében – az alábbi forrásban találhatóak: *MTA... jogszabályok gyűjteménye* II. 1973 (48. lj.) 804.; *MTA... jogszabályok gyűjteménye* II. 1973 (48. lj.) 746–747.

⁷⁶ Széchenyi beszédének szövege: KUNSZABÓ Ferenc: És ég az oltár. *Széchenyi István életműve*. (Budapest: Hunnia 1992) 350–360. Az 1848-as eseményekre: SZENTGYÖRGYI Mária: *Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián 1831–1945* (Budapest: MTA 1973) 29–30. PAPP Gábor György: „1848–1849 és az Akadémia” in: *Épített örökség a magyar tudomány szolgálatában* (Budapest: MTA 2010) 15.

⁷⁷ Récsi Emil életművének jelentőségéről és tudományos nézeteiről: KOI Gyula: Évszázadok mezsgyéjén. Négy magyar közigazgatás-tudós útkeresése és életpéldája. Zsoldos Ignác (1803–1885) Récsi Emil (1822–1864) Concha Győző (1846–1933) Magary Zoltán (1888–1945) (Budapest: NKE 2013) 47–72. KOI Gyula: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése* (Budapest: NKE 2014) 141–171. KOI Gyula: „Récsi Emil, az első magyar közigazgatási jogtudós: előtanulmány életművéről és közigazgatás-tudományi munkássága jelentőségéről” *Közigazgatási Szemle* 2008/3–4. 159–164. KOI Gyula: „Récsi Emil (1822–1864)” in: HAMZA Gábor – SIKLÓSI Iván (szerk.): *Magyar jogtudósok V.* (Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 2015) 47–59. A legkorábbi közigazgatási jogi hazai tankönyv szerzője, Récsi Emil intézetek a tudományok és ismeretek gyarapítása cím körében, tudós akadémiák, társaságok, és egyesületek alcímen említi a Magyar Tudományos Akadémiát. RÉCSI Emil: *Közigazgatási törvénytudomány kézikönyve az ausztriai birodalmi törvényhozás jelen állása szerint különös tekintettel Magyarországra* III. (Pest: Heckenast 1854) 343–346.

Egész pontosan így fogalmaz: „A tudományok s ismeretek gyarapítására alakított intézetek közt első helyet foglalnak el a tudós akadémiák, tudós társaságok és egyesületek, milyenek a birodalom koronaországáiban nagyobb számmal állanak fenn.”⁷⁸ (Ezek közül az 1847. május 14-én alapított bécsi cs. k. Tudományok Akadémiáját⁷⁹ és a pesti Magyar Tudós Társaságot vagy Magyar Akadémiát említi).⁸⁰ Alapvetően a két tudós társaság alapszabályait ismerteti. Az MTA tudományos társulat volt Balogh Jenő szerint is.⁸¹ Glatz Ferenc a húszas évek tudománypolitikáját jellemezve az MTA országos autonómiáját emeli ki, említve azt a korábban jelzett tényt, hogy nem uralkodói akarattól jött létre 1825-ben, hanem közadakozásból, saját vagyona van, és sajátos nemzeti reprezentációs jellege van. Teljes tudományos autonómiáját még az 1922-ben tudományos reform sem csökkentette.⁸² Az 1923. évi I. tc., mint már említettük, „magasrendű közművelődési önkormányzati test” kifejezéssel jellemzi az MTA-t. Fazekas Marianna az MTA köztestületi jellegét történelmi tradíciónak nevezi, amelyet az 1993-as Ptk. módosítás állított vissza, a köztestületek körében említve az Akadémiát (65. § (2) bek.).⁸³ A kérdés nehézségét jelzi, hogy nem világos, hogy egyáltalán maga a köztestület mikor jelenik meg a magyar (vagy külföldi) jogokban. Az 1945 előtti közigazgatási jog legmegbízhatóbb kézikönyve szerint Ereky István kutatásai alapján elmondható, hogy a közintézet és a köztestület között ugyanaz a különbség, mint az alapítvány és az egyesületek között.⁸⁴ Magyary a továbbiakban rámutat arra, hogy a köztestületnek nem lehet célja a közhatalom gyakorlása, mert annak már előbb megvoltak a szervei, hanem a köztestület akkor jön létre, ha az állam a szervezkedés célját olyan közcélnek ismeri el, amelyet ennek hiányában az állam, vagy a város (község) valósítaná meg. A köztestületek számának erős növekedését az 1920–1940-es évekre teszi. A hazai köztestületeket áttekinti, ezek közül a szellemi élet köztestületeit említi, de példákat nem hoz.⁸⁵

Az MTA köztestületi jellegére vonatkozó revelatív hazai forrásra nem lehet egykönnyen rátalálni, de a titok nyitja (a közjogi) jogi személy elmé-

⁷⁸ RÉCSI (77. lj.) 343.

⁷⁹ RÉCSI (77. lj.) 344–345.

⁸⁰ RÉCSI (77. lj.) 345–346.

⁸¹ BALOGH (34. lj.) 475.

⁸² GLATZ Ferenc: *Konzervatív reform. Klebelsberg, Domanovszky, Szekfű, Hóman, Hajnal* (Budapest: Kossuth 2016) 203.

⁸³ FAZEKAS Marianna: *A köztestületek szabályozásának egyes kérdései* (Budapest: Rejtjel 2008) 34. Arról, hogy a köztestület fogalma kikopott a jogtudományból (és a köztudatból) az 1949 és 1989 közötti időszakban: TÖLGYESSY (26. lj.) 32.

⁸⁴ MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás* (Budapest: Egyetemi Nyomda 1942) 216. Az Ereky-féle forrást nem nevesíti, de vélhetően a Magyary-művet követően elemzett opusról van szó.

⁸⁵ MAGYARY (84. lj.) 218–220.

letekben rejlik.⁸⁶ Mégpedig az egyik legjelentősebb életművet felmutató, a közigazgatás-tudományok közigazgatási jogi iskolájának legkitűnőbb reprezentánsa, Erek István jogi személyekkel foglalkozó hosszas (öt részből álló) cikksorozatának egyik 1928-as darabja adja meg a félreérthetetlen feleletet.⁸⁷ A szellemi élet körében szerinte két valóságos köztestületet ismer a magyar jog: a Magyar Tudományos Akadémiát, valamint az Országos magyar gyűjteményegyetemet.⁸⁸ Érvélete szerint az MTA a magyar tudományos és irodalmi élet legfőbb központi szerve. Az MTA nem törvényi parancsra vagy állami pénzen, hanem szabad alapítás útján, társadalmi áldozatkészség útján jött létre. Az alapítók céljait az állam elfogadta. (Ehhez hozzátehetjük, hogy ettől az állami elfogadástól számítható a (köz)alapítványi formától a köztestületi jelleg felé történő elmozdulás, melyet, mint fentebb olvashatjuk, 1848-ban mondtak ki.) A köztestület tudomány- és nyelvművelő feladatait a (tételes) jog közigazgatási feladatnak ismerte el, amelyet az MTA nélkül az államnak kellene megoldania. Erre a köztestületi forma a legalkalmasabb.⁸⁹ Mindez a törvényi szabályozás példáin keresztül is bizonyítható.⁹⁰ Ezzel világossá vált, hogy a magyar jog az MTA-t alapvetően köztestületnek tekintette gyakorlatilag kezdettől fogva (akkor is, ha ez a műszo éppen nem is volt még alkalmazásban, de az elv csak nehezen vitatható, lásd az 1848-cal kapcsolatban írtakat is).

Az 1949. évi XXVII. tv. körében fontos kérdés az MTA, amely a törvény szerint az MTA „a Magyar Népköztársaság legfelsőbb tudományos intézmé-

⁸⁶ A köztestületeket negligálja a jogi személyekkel foglalkozó talán legjobb monográfia is: MOOR Gyula: *A jogi személyek elmélete* (Budapest: MTA Jogtudományi Bizottság 1931) 5–379.

⁸⁷ EREKY István: „A jogi személyek II. A köztestületek” *Városi Szemle* 1928/5. 773–827.

⁸⁸ EREKY (87. l.) 782–783.

⁸⁹ EREKY (87. l.) 783–784.

⁹⁰ Erek ilyenek látja, hogy 1) minden nyomdávállalat kötelezpéldányt szolgáltat („*in natura* adózni köteles”) az MTA Könyvtárának (A nyomdatermek tudományos célokra szóló kötelezpéldányainak beszolgáltatásáról szóló 1897. évi XLI. tc. kiegészítéséről szóló 1922. évi XX. tc. 1. § 2. pont); 2) Az MTA alkalmazottai (a főtítká, az osztályelnökök és a főkönyvtárnok kivételével) az Országos magyar gyűjteményegyetem létszámába tartoznak, besorolásuk a vonatkozó törvény szerint történik meg (A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. tc. 2. §); 3) Az MTA összes alkalmazottait (a kivételeken túl) a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, és az állam fizeti (A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. tc. 3. §; Nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetéről szóló 1922. évi XIX. tc. 3–5. §§); 4) Az MTA és/vagy az állam, illetve a gyűjteményegyetem közti jogvitában az akadémia a sérelmes [vagy annak vélt – K.Gy.] határozatot panasszal támadhatja meg a közigazgatási bíróság előtt. A bíróság a sérelmezett határozatot megsemmisítheti [kasszatórius jogkör], illetve abban az esetben, ha a miniszter az MTA-t megillető államsegély kifizetését a törvény ellenére megtagadná, meg is változtathatja [reformatórius jogkör] (A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. tc. 4. §); 5) Az MTA 3 tagot választhat az Országgyűlés felsőházába (Az országgyűlés felsőházáról szóló 1922. évi XXVI. tc. 19. §). EREKY (87. l.) 784.

nye, és tervszerűen irányítja a legfelsőbb fokon az elméleti és alkalmazott tudományok művelését (1. §), vagyis általános irányító szerepet deklarálnak a törvény. (Azaz – a korabeli terminológiára utalva – nem államigazgatási szerv, de szükséges előzetesen megjegyezni, hogy az irányítás tekintetében részben az államigazgatási szervek jellegzetességét hordozza, azaz paraetatikus vagy paraadminisztratív szerv-jellegű). A szakirodalom az MTA kettős jellegét támasztja alá az 1949 és 1989 közötti időszakban. Az akadémiák jogállását illetően a szovjet jogirodalom – jogdogmatikai erőltetése okán – eléggé ellentmondó volt. Az álláspontok egy része kifejezetten állami szervnek tekintette, a Minisztertanács mellett működő speciális szervek között (Lepeskin és munkatársai). Az uralkodóbbnak tűnő álláspont szerint (Petrov és Lunyev) az akadémia tudományos intézmény, amely feladatait közvetlenül megvalósítja, míg az államigazgatási szervek ezeket a folyamatokat csak irányítják (Petrov). Míg Lunyev arra mutat rá, hogy az Akadémia aktusai nem jogforrások. Megállapította a korabeli hazai államigazgatási jogi irodalom is, hogy a szovjet államjogi és államigazgatási jogi irodalom legnagyobb része nem említi a Szovjet Tudományos Akadémiát az állami szervek között. A bolgár szerzők szerint az akadémia kifejezetten államigazgatási szerv. A lengyel szabály szerint is az akadémia a legfelsőbb állami hatóságnak minősült a feladatkörében. Az akadémiák szabályozásának kérdését a „népi demokratikus” országok egy része törvényekkel társadalmi szervként kezelő országok (Szovjetunió, Románia) az akadémiák közgyűlési alapszabályait tekintik csupán forrásnak (és nincs törvényi szabályozás). Az MTA önmagát országos főhatóságként (1962-es SzMSz 13. § (3) bek. a) pont) és országos hatáskörű szervekkel egy tekintet alá eső szervként (1962-es SzMSz 7. § (3) bek.). Lőrincz Lajos szerint zavaróan hat, hogy sem a tvr., sem az akadémiai alapszabályok nem nevezik országos főhatóságnak. A magyar szerzők közül is egyesek állami szervként, mégpedig tudományos szolgáltatást nyújtó intézetként jellemezték az MTA-t (Ádám Antal), míg Kovács István szerint szakmai önkormányzati társadalmi szerv, amely jogszabály alapján – részben történelmi hagyományok alapján – államigazgatási feladatokat is ellát.⁹¹

Részben már a Lőrincz előtti irodalom (kevésbé cizelláltan, ám kritika-mentesen) alapvetően az MTA kettős jellegére hívta fel a figyelmet (tudományos testület, intézményei tekintetében pedig tudományos szakigazgatási szerv),⁹² azaz ebben eltért az egyébként 1949 és 1990 között uralkodó szovjet modelltől, részben az MTA sajátos történelmi fejlődéséből eredően, és

⁹¹ LŐRINCZ Lajos: *A tudományos kutatások állami irányítása* (Budapest: Akadémiai 1969) 147–152.

⁹² Id. MARTONYI János: „A tudományos ügyek igazgatása” in SZAMEL Lajos (szerk.): *Magyar államigazgatási jog különös rész* (Budapest: Tankönyvkiadó 1966) 337–340.

ugyanakkor nem tekinthető az 1945 előtti fejlődés folytatásának sem (például azért sem, mert az MTA vagyonának jelentékeny részét elvették, „államosították”). Ugyanakkor a függetlenség igen korlátozott volt ebben az időszakban, ha belegondolunk, hogy az Akadémia felügyeletét a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány látta el.⁹³

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. tv. 1. § egyértelműen fogalmaz a jogállást illetően: „A Magyar Tudományos Akadémia (a továbbiakban: Akadémia) önkormányzati elven alapuló, jogi személyként működő köztestület, amely a tudomány művelésével, támogatásával és képviselésével kapcsolatos országos közfeladatokat lát el.” Azonban Fazekas Marianna rámutat a köztestület-koncepció szempontjából rendszeridegen tulajdonságokra is: az egyetlen olyan köztestület, amely önálló költségvetési fejezet, és gazdálkodására is a költségvetési szervek gazdálkodása az irányadó („köztestületi költségvetési szerv”). Az MTA felett – elmentében a többi köztestülettel – nem érvényesül az állami felügyelet. Az MTA jogállása nem értelmezhető azon tény említése nélkül, hogy jelentős szerepe van az MTA kutatóhálózatának (kutatóközpontok és kutatóintézetek), melyeknek elődintézményei már az első világháború előtt, illetve a két világháború közötti időszakban jöttek létre (1899-ben a mai MTA Csillagászati Kutatóintézet jogelődje, vagy példának okáért 1926-ban az Államtudományi Kutatóintézet). 1949-től számos intézetet újjászerveztek, majd az MTA felügyeleti jogot is kapott az intézetek felett (1955). Jelenleg 10 kutatóközpontba tömörülten 40 intézet, illetve kutatóközponton kívül 5 intézet található. A kutatóközpontok magukban foglalják a társadalomtudományok és a természettudományok széles spektrumát. A két utóbbi elnevezést viselő kutatóközponton kívül létezik külön agrártudományi, biológiai, bölcsészettudományi, energiatudományi, fizikai, közgazdaságtudományi, valamint ökológiai kutatóközpont. Kutatóközpontba nem sorolt kutatóintézetek vizsgálják az atommagkutatás, a kísérletes orvostudomány, a matematika, a nyelvtudomány, és a számítástudomány (számítógép-tudomány) kérdéseit.⁹⁴

⁹³ 1962-es SzMSz 2. § (1) bek., KÖNYA (20. lj.) 350.

⁹⁴ A jogállási sajátosságokra: FAZEKAS (83. lj.) 35. Az intézethálózat kialakulására: PÉTERI Zoltán: *Jogtudományi Intézet* (Budapest: MTA 2000) 3–6 és 1994. évi XL. tv. 17–18. §§.

3.2. Az akadémikusok típusa (tipológiája), választási és kizárási szabályok

A kezdetben előlülőnek⁹⁵ nevezett elnök és a másodelőlülőnek nevezett másodelnök (alelnök)⁹⁶ választása röviden volt szabályozva az 1831-es alapszabály IV. fejezetében, mely A társaság pártfogója és előlülője címet viselte⁹⁷ (és ehhez hasonlóan rendelkezett az 1831-es ügyrend 24. pontja).⁹⁸ Az igazgató tagok közül (alapszabály: „az igazgató testből”; ügyrend: az igazgató tanácsból) évente (alapszabály: „minden esztendőben”) előlülőt és másodelőlülőt kellett választani (az 1831-es ügyrend III., Választás című fejezete 24. pont szerint: „kinevezni”, de a szöveg világosan utal a választásra) szabad vokssokkal. Szabad vokson itt azt kell érteni nézetem szerint, hogy nincs ún. kötött mandátum, mint például a korabeli megyei követutatisás esetében az országgyűlésen, vagy mai példával nincs pártfegyelem, tehát nem politikai vezetői utasításra, vagy „pártutatisásra” történik a szavazat leadása, azaz a szavazattal (vokssal) bármely jelölt szabad döntés (szabad belátás) alapján támogatható. Szavazategyenlőség esetén („ha kétőnek egyenlő számú voks jutna”) a pártfogó (azaz a védnök) szavazata döntött („a dolgot a pártfogó fogja elhatározni”). A pártfogó Habsburg József (1776–1847) főherceg nádor volt 1830-tól 1847-ben bekövetkezett haláláig. (A nádor ma a miniszterelnöknek felel meg).

Ezek a szabályok 1831 és 1858 között olyan módon kerültek alkalmazásra, hogy az első előlülőt egészen haláláig minden évben megválasztották. Az első másodelőlülő esetében ez 1831 és 1848 között történt meg évente.⁹⁹

Az igazgató tagok választásáról az 1831-es alapszabály V. fejezete (A társaság egyéb tagjai fejezet Igazgató tagok alcíme),¹⁰⁰ valamint az 1831-es ügyrend III. fejezete 23. pontja¹⁰¹ rendelkezik. Az alapszabály szerint az igazgató tagokat az ország négy rendjéből (vagyis hagyományosan a főne-

⁹⁵ Az első előlülő, gróf Teleki József (1830–1855) volt, utóda gróf Dessewffy Emil (1855–1866), aki 1855 és 1866 között tevékenykedett. 1855-től az 1858-as új Alapszabály megjelenéséig előlülő, az említett szabályozás 11. § szerint elnök volt a címe, ez a későbbiek során nem módosult.

⁹⁶ Az első másodelőlülő, gróf Széchenyi István (1830–1850) volt, utóda báró Eötvös József (1855–1866), aki 1855 és 1866 között tevékenykedett. 1855-től az 1858-as új Alapszabály megjelenéséig másodelőlülő, az említett szabályozás 11. § szerint alelnök, míg utóda, gróf Lónyay Menyhért (1866–1871) 1866 és 1869 között az 1869-es Alapszabály megjelenéséig alelnök, e reguláció 12. §-a szerint pedig másodelnök volt a címe. Csak az 1949-es Alapszabály 7. § b) pont hozta vissza az alelnök kifejezést, mikor is két alelnök választását írta elő.

⁹⁷ KÖNYA (20. lj.) 66.

⁹⁸ KÖNYA (20. lj.) 76.

⁹⁹ A legkorábbi választási szabályok alkalmazására ld.: KÖNYA (20. lj.) 11.

¹⁰⁰ KÖNYA (20. lj.) 67.

¹⁰¹ KÖNYA (20. lj.) 76.

messég, a köznemesség, a papság, és a polgárság) köréből kellett választani. (A papsággal kapcsolatosan megjegyzendő, hogy a vallástudomány ekkor ki volt véve az MTA által művelt „minden tudomány” köréből A tudományok osztályai címet viselő III. alapszabályi fejezetből kitűnően).¹⁰² Az alapszabály és az ügyrend szerint az elhunyt („megholt”) vagy lemondott („akármilyen módon kilépett”) igazgató tag helyébe maguk az igazgató tagok közül az alább ismertetett módon választanak tagot. Első körben a jelöltek közül a szavazatok 50%-át kellett megszerezni. Ha ez nem történt meg, az új szavazásnál az első körben két legtöbb szavazatot elnyert két jelölt közül az nyert, aki egyszerű többséget szerzett („[É]s aki ketten (!) közül a másikat eggyel [egy szavazattal] is meghaladta, tagnak legyen [el]ismerve”).¹⁰³ A tiszteletbeli,¹⁰⁴ a rendes,¹⁰⁵ és a levelező tagokat¹⁰⁶ is az igazgató tagokra irányadó fentebb ismertetett módon, és az ügyrendből kitűnően titkos szavazással („titkos voksolással”) kellett megválasztani.¹⁰⁷ A tiszteletbeli tagokat a tiszteletbeli és a rendes tagok választották,¹⁰⁸ a rendes tagokat szintén ez a személyi kör.¹⁰⁹ A levelező tagokra nézve nem tartalmazott egyik szabályozás sem rendelkezést, hogy kik által választhatóak meg. Ekkoriban nem volt kitétel, hogy a rendes tagok a levelező tagok sorából választhatóak.

A címből kitűnően (formailag) utasítás, tartalmilag az alaprajz (alapszabály) és a rendszabás (ügyrend) kiegészítése volt az 1837-es megjelenésű, az 1836-os *Magyar Tudós Társasági Névkönyvben* közzétett, Kónya szerint 1836-os, de hatályában 1835 végéig terjedő időbeli hatályú, A M.T. Társaság utasító határozatai tagokra, munkálkodásokra, s némely egyebekre nézve 1835 végéig elnevezésű szabályozás (továbbiakban: 1836-os utasítás). Ez a dokumentum hozta be az írásos tagajánlás intézményét.¹¹⁰ Az írásos ajánlást legalább (azaz minimum) 8 napig ki kellett „a társaság termében” függeszteni, mielőtt a jelölt („azon tudós”) titkos választására sor kerül-

¹⁰² KÓNYA (20. l.) 66.

¹⁰³ 1831-es Alapszabály V. cikkely Igazgató tagok alcím, KÓNYA (20. l.) 67.; 1831-es ügyrend 32-es pont, KÓNYA (20. l.) 77.

¹⁰⁴ 1831-es Alapszabály V. cikkely Tiszteletbeli tagok alcím, KÓNYA (20. l.) 67.; 1831-es ügyrend 25-ös pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹⁰⁵ 1831-es Alapszabály V. cikkely Rendes tagok alcím, ld.: KÓNYA (20. l.) 68.; 1831-es ügyrend 26-os pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹⁰⁶ 1831-es Alapszabály V. cikkely Levelező tagok alcím, ld.: KÓNYA (20. l.) 69.; 1831-es ügyrend 27-es pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹⁰⁷ 1831-es ügyrend 32-es pont, KÓNYA (20. l.) 77.

¹⁰⁸ 1831-es ügyrend 25-ös pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹⁰⁹ 1831-es ügyrend 26-os pont, KÓNYA (20. l.) 76.

¹¹⁰ „Hogy valaki tiszteletli, rendes, vagy levelező taggá választathassék, szükség mindenekelett a társaságnak valamely szavazható [= választható] tagja által érdemei és tehetségei előadása mellett írásban ajánlhatnia [...]” 1836-os utasítás 1. pont, KÓNYA (20. l.) 82.

het (azaz ez a szabályzat is hangsúlyozta a titkos választást).¹¹¹ A szabályzat számolt a választás megsemmisülésével (azaz helyesebben semmisségével). Ha a választott tag értesítése („tudósíttatása”) időpontjától (azaz a megválasztásáról való tudomásszerzéstől) számított fél éven keresztül nem felel, vagy a tagságot nem vállalja („az őt illető kötelességeket fel nem akarja vállalni”), akkor áll be a tagság semmisségének (és ezzel együtt elenyésztésének) esete. A szabályozás külön nem mondja ki, de a szövegezésből vélelmezhető, hogy a féléves határidő (mai polgári eljárásjogi kifejezéssel) anyagi jogi és szubjektív határidő,¹¹² azaz írásos közlés esetén a küldemény címzetthez történő megérkezésének napjától számít (indul) a féléves határidő, és a határidő a tudomásul vétellel, vagy tudomásra jutással nyílik meg. Ez a szabályozás hozta be az akadémiai székfoglaló intézményét is, mikor is az új rendes tag az illetékes osztályban eredeti értekezése felolvasásával „fog[lal] első megjelenésekor széket”.¹¹³

Az 1846-os névkönyvben 1847-ben megjelent, de 1845-ből való utasítás (A M.T.T. utasító határozatai belső dolgaira nézve a XVI. nagygyűlésig bezárólag; továbbiakban: 1845-ös utasítás) is tartalmaz a választásra nézve rendelkezést. Először mondta ki, hogy rendes tag csak a levelező tagok sorából választható.¹¹⁴ A székfoglaló szabályai azzal egészülnek ki, hogy a tiszteleti, rendes, és levelező tagok az általa művelt tudományokhoz tartozó értekező vagy „szépmű”¹¹⁵ (azaz irodalmi alkotás) előadásával foglal széket. Ezt megelőzően az üléseken nem jelenhet meg, és neki az [akadémiai tagságról szóló] oklevél nem adható ki.¹¹⁶

Meglehetősen képszerű és élénk festésű az 1831-es ügyrend azon regulációja, amely a taggá választásra vonatkozó kérelmeknek szegi útját: „A taggá választatást azonban, még a legérdemesbnek is, tehetségei megismertetésétől és a társaság megbírálatától kell várni, esedező levéllel és kérelemmel keresni, vagy éppen utána esengeni nem csak nem szabad, sőt különösen mindenkorra tiltatik.”¹¹⁷

¹¹¹ 1836-os utasítás 2. pont, KÓNYA (20. lj.) uo.

¹¹² Az eljárásjogi határidők esetében elegendő a postára adás ténye is, az objektív határidő pedig valamely esemény beálltához kötődik. Az anyagi jogi és eljárásjogi, valamint az objektív és a szubjektív határidőkre ld.: Kiss Daisy: *A polgári per titkai. Kérdések és válaszok a Polgári perrendtartás Általános Részéből* (Budapest: HVG-Orac 2006) 320–323.

¹¹³ 1836-os utasítás 3. pont, KÓNYA (20. lj.) 82.

¹¹⁴ 1845-ös utasítás 3. pont, KÓNYA (20. lj.) 91.

¹¹⁵ A széppróza, a költészet, a szónoklat is a nyelv- és irodalomtudomány mellett az I. Nyelvtudományi Osztályon belül a „széptudományok” azaz szép(mű)tan, vagy esztétika része volt. A tudományok felsorolását ld.: 1845-ös utasítás 1. pont, KÓNYA (20. lj.) 89.

¹¹⁶ 1845-ös utasítás 5. pont, KÓNYA (20. lj.) 91.

¹¹⁷ 1831-es ügyrend, 21. pont, ld.: KÓNYA (20. lj.) 75. Ezt a pontot (a magyar tudós Társaság [!] tagja cím viseléséről szóló előző, 20. ponttal együtt a normaszöveg 20. pontjához fűzött lábjegyzet szerint „a királyi megerősítésből eredett,” azaz az udvar fűzte a szabályzathoz.

Ismert 1854-es szakirodalmi elemzésből az a tézis, mely szerint „első és második előlülőt az igazgatótanács választ, a választás a felség megerősítése alá felterjesztendő” (Récsi Emil).¹¹⁸ Ez sem az 1831-es alapszabály, sem az 1836-os, sem az 1845-ös utasítás nem pontosan ezekkel a szavakkal mondja ki.

Az 1858-as alapszabály – a korra is tekintettel – számtalan döntéshez kívánta meg Magyarország cs. k. generálkormányzója (azaz Habsburg-Tescheni Albert főherceg, Magyarország főkormányzója [1851–1859]) jóváhagyását. Ilyen volt az igazgatótanácsi tagok választása,¹¹⁹ a belföldi tiszteleti tagok kinevezése (a szavazati joggal rendelkező „szavazatos”) akadémiai tagok egyszerű többségű javaslatára [„ajánlatára”),¹²⁰ továbbá a rendes és a levelező tagok kinevezése (a szavazati joggal rendelkező „szavazatos”) akadémiai tagok egyszerű többségű javaslatára [„ajánlatára”).¹²¹ A generálkormányzónak megerősítési joga volt a külső levelező (és tiszteleti) tagok esetében, akik csak külföldiek („nem magyarok”) lehettek.¹²² Az igazgató tagok, tiszteleti tagok, és rendes tagok a titoknokot és a jegyzőt a rendes tagok sorából választják, itt szintén a megerősítési jog esete állott fenn.¹²³ Ebben a szabályozásban a székfoglalás határideje egy évre emelkedett (a külső tagoknál ilyen követelmény nem volt), az osztályba tartozó dolgozat felolvasása (amely történhetett személyesen, vagy a meg nem jelenés esetén beküldésével), ennek meg nem történte esetén a választás semmis („megsemmisülvén”).¹²⁴ Az ebben a szabályozásban – korábbiakban említettekre is figyelemmel – megjelenő és megszilárduló elnöki és alelnöki titulus esetében figyelhető meg, hogy háromévente (vagy megüresedés esetén) három-három igazgató tanácsi tag jelölhető („hozható ajánlatba”), a kinevezés ő császári-királyi apostoli felségének (azaz Ferenc Józsefnek) volt fenntartva.¹²⁵ Az alapszabály tervezetében szerepelt, hogy a rendes tagok a levelező tagok soraiból választandóak, de ez nem került be a szabályozásba.¹²⁶

Az 1860-as ügyrend említést tesz a levelező tagok ún. értesítési szavazatáról, mely az összes akadémiai ülésen (összes ülés, osztályülés, bizott-

¹¹⁸ RÉCSI 1854–1855 III. (77. lj.) 345–346. Érdekesség, hogy 1853-ban a pesti rendőrigazgató felszólította az Akadémia elnökségét, hogy a megalkotandó új rendszabásokat németül terjeszték elő. PAPP (76. lj.) 16.

¹¹⁹ 1858-as alapszabály 25. §, KÓNYA (20. lj.) 105.

¹²⁰ 1858-as alapszabály 27. §, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²¹ 1858-as alapszabály 28–29. §§, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²² 1858-as alapszabály 30. §, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²³ 1858-as alapszabály 31. §, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²⁴ 1858-as alapszabály 32. §, KÓNYA (20. lj.) 107.

¹²⁵ 1858-as alapszabály 26. §, KÓNYA (20. lj.) 106.

¹²⁶ KÓNYA (20. lj.) 15.

mányi ülés) megilleti őket a „székjog” azaz az ülésen való részvételi jog mellett.¹²⁷

Az 1869-es alapszabály tovább cizellálta a választási szabályokat. (Ebben az időszakban az alapszabály-alkotásban Deák Ferenc is részt vett.) Megjelent a belső tag és a külső tag elnevezés. Belső tag az, aki a magyar tudományosságot „akár hathatós pártfogás, akár irodalmi munkálkodás” által mozdította elő. A külső tagok azok, akik a tudományt nem magyar nyelven művelik.¹²⁸ A tiszteleti tagoknak az Akadémia mindennemű ülésében „székek és szavazatuk volt,”¹²⁹ akárcsak a rendes tagoknak.¹³⁰ A levelező tagok helyzete azonban az 1860-as ügyrendhez képest is módosult, mivel székük (azaz részvételi, megjelenési joguk) az MTA minden típusú ülésében volt, de (immár jelző nélküli) szavazatuk csak az osztályülésen.¹³¹ A külső tagoknak csak a székjogáról rendelkezik a szabályozás, ebből következőleg szavazati joguk nem volt.¹³² A tagválasztásra nézve általános regulációval találkozhatunk. Eszerint minden tagot az illetékes („illető”) osztályülés jelenlévő tagjainak titkos, kétharmados szótöbbségű ajánlását („ajánlatát”) követően a nagygyűlés szintén titkos szavazással, [véltetően a jelenlévők] kétharmadának szavazatával („kétharmadnyi többséggel”) választ meg.¹³³

Az 1879-es ügyrend a bizottsági tagválasztásra tartalmazott szabályokat. A bizottságok tagjait az illető osztály a nagygyűlési értekezleten az illető tudományszakkal foglalkozó akadémiai tagok sorából három évre választotta. A bizottság elnökét és előadóját is ilyen időszakra választották, illetve olyan szakembereket, akik nem voltak az MTA tagjai („segédtagok”).¹³⁴ 1889-re önálló fejezet szabályozta a tagválasztást.¹³⁵

A következő, választási témájú forrás az 1908-as ügyrend V. pont alatt tartalmazta Tagválasztás címen a szabályokat. A tagválasztás alapja az ajánlás (azaz ekkor még nem a tagajánlás szó szerepel). A tagajánlás minden akadémiai tag joga (jogosultsága) több konjunktív feltétel támasztása

¹²⁷ 1860-as ügyrend 5. pont, KÓNYA (20. lj.) 114.

¹²⁸ 1869-es alapszabály 13. §, KÓNYA (20. lj.) 134., Deák és alapszabályok kapcsolatára: MAGYARY Géza: „A Magyar Tudományos Akadémia és a magyar jogtudomány” in: *A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada. Az alapítás századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszéd és előadások.* (Budapest: MTA 1926) 55–80., ld. különösen a 69. oldalon írtakat.

¹²⁹ 1869-es alapszabály 14. §, KÓNYA (20. lj.) 135.

¹³⁰ 1869-es alapszabály 15. §, KÓNYA (20. lj.) 135.

¹³¹ 1869-es alapszabály 16. §, KÓNYA (20. lj.) 135.

¹³² 1869-es alapszabály 17. §, KÓNYA (20. lj.) 135.

¹³³ A szabályozás eredeti szövege a jelenlévők szavazásának vonatkozásában kissé inkonzisztens: „Minden tagot, az illető osztálynak, titkos szavazat után (!), a jelenlévő tagok kétharmad szótöbbségével tett ajánlata alapján, a nagygyűlés szintén titkos szavazással és kétharmadnyi többséggel választ.” 1869-es alapszabály 19. §, KÓNYA (20. lj.) 135.

¹³⁴ KÓNYA (20. lj.) 20–21.

¹³⁵ KÓNYA (20. lj.) 21.

mellett. Csak az ajánló saját alosztályában¹³⁶ és csak az ajánló saját tudományágával („tudománykörével”) foglalkozó tudósokat („szakférfiakat”) lehetett ajánlani, és egy-egy tag csak annyi jelöltet ajánlhat, ahány üres hely van („ahány hely az illető alosztályban üresedésben van”). Az ajánlást írásos formában, februárig végéig kellett a főtitkári hivatalhoz. A határidő jogvesztő (prekluzív) volt („E határidőn túl azon évre ajánlások el nem fogadtatnak.”). A tagajánlásokat a főtitkár kinyomtatja és az összes tagnak megküldi osztályok és alosztályok szerinti csoportosításban. Ez a szabály azért jelentős, mert innentől a tagajánlások a nyomtatott forma miatt szélesebb körben dokumentáltak. A nagygyűlés első napján titkos szavazás osztályonként folyik, a legalább [a megjelentek] szavazatának kétharmadnyi szótöbbségét elnyerteket, mint az osztály ajánlottjait, az Akadémia elé terjesztik. A nagygyűlés második napján az osztályok [szavazási] jelentéseit, azaz az osztályok által ajánlottak névsorát az Akadémia elé terjeszti. A tagok választása a tagjelöltek közül az Akadémia tiszteleti és rendes tagjai által titkos szavazással és kétharmad szótöbbséggel történik. Ezen vélhetően a jelenlévők kétharmadát kell érteni. Rendkívül érdekes, hogy a szavazás szempontjából az osztályok sorrendje („egymásutánja”) sorsolás („sorshúzás”) útján kerül megállapításra, osztályonként előbb a rendes, majd a levelező, majd a külső tagokról történik a szavazás¹³⁷ golyózás¹³⁸ által.

Az 1936-os alapszabály szerint az elnököt az elegyes ülés a tiszteleti, rendes, és igazgatósági tagok szavazatával, egyszerű szótöbbséggel, a belső tagok sorából három évre választja. A választás az államfő jóváhagyása („megerősítése”) alá bocsátandó. Az elnök három év elteltével újraválasztható.¹³⁹

Az 1936-os ügyrendben a tagválasztás szabályai szó szerint megegyeztek az 1912-es ügyrend szabályaival.¹⁴⁰

Az 1946-os alapszabály a belső és külső tagok választását emeli ki csupán, egyébként szellemiségében, megfogalmazásaiban a korábbi korok jegeit hordozza magán. (Tény ugyanakkor, hogy a tagválasztásokat politikai elképzelések és az igazolási eljárások során hozott határozatokban foglaltak determinálhatták). A belső és külső tagok választására az illető osztály aján-

¹³⁶ Ekkoriban az osztályokat A és B jelű alosztályokra osztották, ld. részletesen a III.4. számú strukturális alpontnál.

¹³⁷ 1908-as ügyrend 11. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1908...* (66. lj.) 21. (ezt Kónya nem közölte); szövegazonosan: 1912-es ügyrend 11. §, KÓNYA (20. lj.) 178.

¹³⁸ Ez azt jelentette, hogy az igenlő szavazat esetén fehér, a nemleges esetén fekete golyót kellett az urnába dobni. (Hasonlóan az angol *clubok* gyakorlatához). Nevezik ezt a típust még „tiszta” szavazásnak is.

¹³⁹ 1936-os alapszabály 40. §, KÓNYA (20. lj.) 248.

¹⁴⁰ 1936-os ügyrend 11. §, KÓNYA (20. lj.) 254–255.

lása („ajánlata”) alapján titkos szavazással a jelenlévő tagok¹⁴¹kétharmad szótöbbségű javaslatát követően közülük a nagygyűlés titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel választ tagokat.¹⁴² A székfoglalás és az oklevéltudás szabályai változatlanok.¹⁴³ A külső tagok számára – a más osztálybeli zárt üléseket kivéve –, a szabályozás fenntartja a „székjogot” („székek van”).

Az 1949-es alapszabály magáról a választásról keveset ír, de az akadémikusok (részben korábbiaktól eltérő) típusai körében tesz választásra történő utalásokat. Tiszteleti, belső és külső (külföldi) tagok felosztás ismerhető meg a szabályozásból. A belső tagok magyar tudósok, akik rendes, levelező, vagy tanácskozó tagok lehetnek. A magyar nép érdekében külföldön tevékenykedő magyar tudósok akár belső, akár külső taggá is választhatóak voltak.¹⁴⁴ A tiszteleti tagok a tudomány pártolása vagy művelése terén különös érdemeket szerzett személyek közül választandóak.¹⁴⁵ A tiszteleti, rendes, levelező és tanácskozó tagoknak más osztályok zárt üléseit kivéve minden ülésen részvételi és szavazati joguk van.¹⁴⁶ A rendes tagokat általában az érdemesebb levelező tagok közül kell választani. Kivételesen különös tudományos érdem elismeréséül oly személyt is lehet rendes tagul választani, aki nem levelező tag.¹⁴⁷ A levelező tagok a kiváló munkásságot kifejtő tudósok lehetnek. Kötelességük a tudomány művelése és az Akadémia által rájuk bízott teendők elvégzése.¹⁴⁸ Az MTA korábban megválasztott, de az újjáalakulás során újra nem választott tagjai (hacsak az átmeneti rendelkezésekből más nem következik) tanácskozó tagokká váltak (tanácskozó taggá minősítették őket vissza, bár a szabályozás ezt kifejezetten nem rögzíti). Ezen tagok címüket csak a „tanácskozó” megjelöléssel használhatták. Szavazati joguk nem volt, ahogy szervezeti és vagyoni kérdésekben felszólalási joguk sem, ellenben tudományos kérdésekben felszólalhattak. Létszámkereten belül bármikor megválaszthatóak voltak rendes vagy levelező tagnak.¹⁴⁹ Minden tiszteleti, belső, és külső tag megválasztására a közgyűlésnek javaslatot tehetett az elnökség és az illetékes osztály. Az illetékes osztályoknak társadalmi szervek is tehetek javaslatot tagjelölésre. A tagokat a közgyűlés egyszerű szótöbbséggel választja, s a választást az elnökség hagyja jóvá.¹⁵⁰

¹⁴¹ A „jelenlévő tagok” forrásszerű kifejezés.

¹⁴² 1946-os alapszabály 19. §, KÖNYA (20. lj.) 301.

¹⁴³ 1946-os alapszabály 20. §, KÖNYA (20. lj.) 301.

¹⁴⁴ 1949-es alapszabály 8. §, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁵ 1949-es alapszabály 10. §, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁶ 1949-es alapszabály 10-13.§§, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁷ 1949-es alapszabály 11. §, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁸ 1949-es alapszabály 12. §, KÖNYA (20. lj.) 310.

¹⁴⁹ 1949-es alapszabály 13. §, KÖNYA (20. lj.) 310–311.

¹⁵⁰ 1949-es alapszabály 15. §, KÖNYA (20. lj.) 311.

Az 1949-es alapszabály az igazgatótanács helyett (szovjet mintára) elnökséget (*prezídium*) hozott létre (V. fejezet), amely az elnökből, két alnökből, a főtitkárból és az osztályelnökökből, továbbá öt elnökségi tagból állt. Az elnökség tagja csak tiszteleti vagy rendes tag lehetett.¹⁵¹ Új elemként létrejöttek az osztályvezetőségek (VI. fejezet), amelyeket az osztályelnök, az osztálytitkár, és 3-8 vezetőségi tag.¹⁵² A választásról ebben a körben csupán annyit említ a szabályozás, hogy az osztályvezetőség tagjait 3 év tartamára választják. Az osztályvezetőségbe levelező tagok is választhatóak.¹⁵³ Az összes ülés tisztségviselő-választási jogát a nagygyűlés vette át. A korábbi (1949 előtti) nagygyűlés tagválasztási joga a közgyűlést illette meg.¹⁵⁴ Az új típusú nagygyűlés keretei között történt („általában”) az Elnökség és az osztályvezetőség tagjainak megválasztása és az új tagok választása.¹⁵⁵ Ennek részben ellentmondani látszik a közgyűlés hatásköréről szóló szabály, amely az elnökség (az elnök, két alnök, a főtitkár és az öt elnökségi tag) választásáról rendelkezett, előírva öttagú jelölőbizottság kiküldését.¹⁵⁶

Az 1956-os alapszabály szerint az illetékes osztályok javaslatára az elnökség tesz előterjesztést a közgyűlésnek. Az osztály a javaslatot két vagy több tagjának ajánlása alapján teszi meg.¹⁵⁷ Az 1949-es alapszabály azon tétele, hogy tagválasztásra állami és társadalmi szervek is tehetnek javaslatokat, fennmaradt.¹⁵⁸ Megjegyzi – a korábbi szabályozások döntő részéhez hasonlóan –, hogy rendes tagnak a kiemelkedő tudományos eredményt elért levelező tag választható. Kivételesen kiemelkedő tudományos eredményt elért nem levelező tag is választható rendes taggá.¹⁵⁹ Levelező taggá kiváló tudományos eredményeik alapján a tudományok doktori választhatóak.¹⁶⁰

Az 1960-as alapszabály regulációja alapvetően azonos az 1956-os alapszabályéval.¹⁶¹ Az alapszabály újdonság csupán az elnök, az alnök, a főtitkár, a főtitkár-helyettesek, valamint az elnökségi tagok választását,¹⁶² valamint az új tagok választását¹⁶³ a közgyűlés hatáskörébe utalja.

¹⁵¹ 1949-es alapszabály 21. §, KÓNYA (20. lj.) 312.

¹⁵² 1949-es alapszabály 27. §, KÓNYA (20. lj.) 312.

¹⁵³ 1949-es alapszabály 28. §, KÓNYA (20. lj.) 312.

¹⁵⁴ Részben tévesen: KÓNYA (20. lj.) 27.

¹⁵⁵ 1949-es alapszabály 31. §, KÓNYA (20. lj.) 313.

¹⁵⁶ 1949-es alapszabály 33. § a) pont, KÓNYA (20. lj.) 313.

¹⁵⁷ 1956-os alapszabály 9. § (3) bek., KÓNYA (20. lj.) 319.

¹⁵⁸ 1956-os alapszabály 9. § (4) bek., KÓNYA (20. lj.) 320.

¹⁵⁹ 1956-os alapszabály 10. § (3) bek., KÓNYA (20. lj.) 320.

¹⁶⁰ 1956-os alapszabály 10. § (4) bek., KÓNYA (20. lj.) 320.

¹⁶¹ 1960-as alapszabály 8. § (3) bek., KÓNYA (20. lj.) 336.

¹⁶² 1960-as alapszabály 16. § e) pont, KÓNYA (20. lj.) 338.

¹⁶³ 1960-as alapszabály 16. § f) pont, KÓNYA (20. lj.) 338.

Az MTA 1962-es SzMSz-e 15. § (7) bek. e) pontja megismétli az alapszabály az elnök, az alelnök, a főtitkár, a főtitkár-helyettesek, valamint az elnökségi tagok választására,¹⁶⁴ és az új tagok választására¹⁶⁵ vonatkozó szabályokat, és kitér az első személyi kör esetében a felmentésre is.¹⁶⁶

Az 1970-es alapszabály az 1956-os alapszabály szövegét ismétli.¹⁶⁷

Az 1982-es alapszabály és ügyrend a korábbi szabályok részleteit a 6. §. a 2., 2/A., 2/B. pontjai, alpontjai és 10. pontja jellemzi. A 6.§ a levelező tagok és a rendes tagok választásának korábbi alapszabályait ismétli.¹⁶⁸ Új hazai tagokra javaslatot öt évenként két alkalommal tesz. Ha egyéb körülmények nem indokolják, ezt a szabályt a külföldi tagok választására is alkalmazni kell.¹⁶⁹ Alapszabályszerű ajánlásnak az minősül, amelyet a *Magyar Tudomány* című folyóiratban közzétettek.¹⁷⁰ Előzetesen közzé nem tett ajánlás nélkül az osztályülés az ügyben nem szavazhat.¹⁷¹ Abban a nagyon kivételes esetben, ha a jelölt teljesítményének elbírálásra több osztály azonos mértékben jogosult, akkor a jelölés interdiszciplináris előkészítéséről beszélhetünk (titkos szavazás). Ezt alkalmi osztályközi (interdiszciplináris) bizottság végzi.¹⁷² A székfoglalóra és az oklevélre vonatkozó szabályok változatlanok.¹⁷³

A testületek határozatképessége körében a testületi szerveket illetően a nyílt szavazás és a jelenlévők egyszerű szótöbbségi szavazása az általános.¹⁷⁴ A testületi szervek bármely kérdésben titkos szavazást határozhatnak el.¹⁷⁵ Az ügyrend a személyi kérdésekben, így az elnök, az alelnök, és az elnökségi tagok választása,¹⁷⁶ továbbá a tagjelölés kérdésében is titkos szavazást ír elő.¹⁷⁷

A titkos szavazás módja lehet szavazócédulán megvalósított (igen, nem és tartózkodom feliratú szavazócédulák); vagy listás szavazás, mikor egyetlen szavazócédulán az igen, nem, vagy tartózkodom rovatba + jel elhelyezésével lehet szavazni. A listán nem szereplő személy is felírható az ere-

¹⁶⁴ 1962-es SzMSz 15. § (7) bek. e) pont első fordulat, KÓNYA (20. lj.) 358.

¹⁶⁵ 1962-es SzMSz 15. § (7) bek. f) pont, KÓNYA (20. lj.) 358.

¹⁶⁶ 1962-es SzMSz 15. § (7) bek. e) pont második fordulat, KÓNYA (20. lj.) 358.

¹⁶⁷ 1970-es alapszabály 6. § (1)–(3) bek., KÓNYA (20. lj.) 392.

¹⁶⁸ 1982-es alapszabály és ügyrend 6. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁶⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 2. pont, KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁷⁰ 1982-es alapszabály és ügyrend 2/A. pont 1. alpont, KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁷¹ 1982-es alapszabály és ügyrend 2/A. pont 2. alpont, KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁷² 1982-es alapszabály és ügyrend 2/B. pont 1–4. alpontok, KÓNYA (20. lj.) 435.

¹⁷³ 1982-es alapszabály és ügyrend 6. §. (6) bek., KÓNYA (20. lj.) 436.

¹⁷⁴ 1982-es alapszabály és ügyrend 27. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 447.

¹⁷⁵ 1982-es alapszabály és ügyrend 27. § (5) bek., KÓNYA (20. lj.) 447.

¹⁷⁶ 1982-es alapszabály és ügyrend 27. § (4) bek., KÓNYA (20. lj.) 447.

¹⁷⁷ 1982-es alapszabály és ügyrend 10. pont 2. alpont, KÓNYA (20. lj.) 447.

detileg felírt nevek alatt, és az igen rovatba tehető a + jel.¹⁷⁸ Érvénytelen a szavazat, amikor nem állapítható meg, hogy az adott személy vonatkozásában nem lehet megállapítani, hogy igen, nem, vagy tartózkodom szavazatot jelent-e.¹⁷⁹

Az 1990-es alapszabály és ügyrend szabályai sokban hasonlítanak a korábbi szabályozásra. Itt csak az újdonságjelleggel bíró szabályokat említjük. Az elnökség általában háromévente, lehetőség szerint az akadémiai ciklus második évében terjeszt elő javaslatot új tagok választására.¹⁸⁰ A magyar és külföldi (kettős) állampolgárságú személyeket a levelező tagságra történő választhatóság tekintetében magyar állampolgárnak kell tekinteni.¹⁸¹ A levelező tagokat illetően új jogintézmény a jelöltek sorrendjére vonatkozó szabályozás, amely a tudományos osztályban létrejött szavazatarány nagyságrendjéhez kötődik.¹⁸² Az elnökség állást foglal minden jelölt ügyében. Az elnökség az osztály által meghatározott sorrendet csak akadémiai érdekből változtathatja meg. Ehhez szükséges az osztály egyetértése, és a változtatást a közgyűlési előterjesztésben meg kell indokolni.¹⁸³ A sorrend megváltoztatásáról az osztály titkos szavazással dönt.¹⁸⁴ A rendes tagságra történő ajánlás, jelölés, és javaslattétel vonatkozásában a levelező tagokra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.¹⁸⁵ A jelöléshez legalább két rendes tag kellően megindokolt, előzetesen közzétett ajánlása szükséges.¹⁸⁶ A tudományos osztály kizárólagos hatásköre az osztály elnökének és az elnökhelyettesének megválasztása,¹⁸⁷ továbbá a levelező, rendes, tiszteleti és külső tagságra jelölés,¹⁸⁸ és a tanácskozási jogú tagok megválasztása.¹⁸⁹ Az elnökség tagja lett a tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1983. évi 24. tvr. 10. § (4) bek. értelmében a Tudományos Minősítő Bizottság elnöke is.¹⁹⁰

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény szerint a Közgyűlés nem valamennyi tagjának van a választások során szavazati joga. Az akadémiai tagok megválasztásában csak az MTA hazai tagjai vehetnek részt, és a doktori eljárásokban (MTA doktora cím megszerzése)

¹⁷⁸ 1982-es alapszabály és ügyrend 10. pont 4. alpont, KÓNIA (20. lj.) 447.

¹⁷⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 10. pont 5. alpont, KÓNIA (20. lj.) 447.

¹⁸⁰ 1990-es alapszabály és ügyrend 1. pont 1. alpont, KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸¹ 1990-es alapszabály és ügyrend 2. pont, KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸² 1990-es alapszabály és ügyrend 5. pont 2. alpont, KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸³ 1990-es alapszabály és ügyrend 8. § (4) bek., KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸⁴ 1990-es alapszabály és ügyrend 6. pont 2. alpont, KÓNIA (20. lj.) 485.

¹⁸⁵ 1990-es alapszabály és ügyrend 7. pont, KÓNIA (20. lj.) 487.

¹⁸⁶ 1990-es alapszabály és ügyrend 9. §, KÓNIA (20. lj.) 487.

¹⁸⁷ 1990-es alapszabály és ügyrend 32. § (4) bek. a) pont, KÓNIA (20. lj.) 499.

¹⁸⁸ 1990-es alapszabály és ügyrend 32. § (4) bek. b) pont, KÓNIA (20. lj.) 499.

¹⁸⁹ 1990-es alapszabály és ügyrend 32. § (4) bek. d) pont, KÓNIA (20. lj.) 499.

¹⁹⁰ 1990-es alapszabály és ügyrend 30. §, KÓNIA (20. lj.) 497.

csak a hazai akadémikusok és az MTA doktora címmel rendelkező nem akadémikus közgyűlési tagok szavazhatnak.¹⁹¹ Kizárólag az osztályülésre tartozik a tudományos osztály elnökének és elnökhelyettesének megválasztása.¹⁹² Az akadémiai tagok választása háromévenként történik.¹⁹³ Az osztályok hazai akadémikusai titkos szavazással rangsorolják a tagjelölteket. Erről a rangsorról döntő szavazást nem lehet megismételni, de ha két vagy több jelölt szavazatszámja azonos, az e jelöltek közötti rangsorról újra kell szavazni. A rangsorról döntő szavazás szabályait az osztályok ügyrendje tartalmazza. A közös akadémiai jelölőlistára azok a tagjelöltek kerülnek rá, akik az osztályokon a szavazatok több mint felét megszerezték.¹⁹⁴

A tagságra való méltatlanná válás (kizárás) szabályait az MTA sokáig nem alakította ki. Az egyes akadémikusok 1919-es szerepét felülvizsgáló tevékenysége során a tagválasztás analógiáját alkalmazták, így a kizáráshoz kétharmados szótöbbség volt szükséges. A kizárás szabályozása ezt követően sem került be az alapszabályba.¹⁹⁵

Az 1946-os alapszabály volt az első, amelyik rendezte a kérdést. Az illető osztály titkos szavazás útján, a jelenlévők kétharmados szótöbbségű javaslatával az összes ülés titkos szavazással s egyszerű szótöbbséggel kizárhatta az Akadémia tagjai sorából azt, akinek erkölcsi vagy állampolgári feddhetetlensége súlyos csorbát szenvedett.¹⁹⁶

Az 1949-es alapszabály szerint az Elnökség saját kezdeményezéséből, vagy az illetékes osztály jelenlévő tagjainak szótöbbséggel hozott határozata alapján kizárhatja az Akadémia tagjai sorából azt a tagot, aki a népi demokrácia érdekeit veszélyezteti vagy egyébként oly magatartást tanúsít, amely a magyar tudomány legfelsőbb intézményének tagságára méltatlanná teszi. Az elnökség határozata ellen a közgyűléshez lehetett fellebbezni.¹⁹⁷

Ezt követően 1960-tól már nem kizárásként szabályozták a kérdést, hanem az akadémiai tagsággal járó kötelezettségek súlyos vagy ismételt megszegése esetén fegyelmi eljárást kellett lefolytatni.¹⁹⁸

Az 1979-es szabályozás alapján a fegyelmi eljárás részletes szabályait az ügyrend állapította meg. Nem lehetett eljárást indítani, ha az eljárás alapjául szolgáló magatartás tanúsításától számítva 3 év eltelt. A fegyelmi eljárást fel kellett függeszteni, ha időtartama alatt büntetőeljárás is indult. Háromfős fegyelmi bizottság járt el, amely írásbeli feddést; akadémiai tiszt-

¹⁹¹ 1994. évi XL. tv. 9. § (4) bek.

¹⁹² 2009-es alapszabály 39. § (4) bek. a) pont.

¹⁹³ 2009-es alapszabály 13. § (1) bek.

¹⁹⁴ 2009-es alapszabály 13. § (3) bek.

¹⁹⁵ KÖNYA (20. lj.) 18–19.

¹⁹⁶ 1946-os alapszabály 21. §, KÖNYA (20. lj.) 301.

¹⁹⁷ 1949-es alapszabály 17. §, KÖNYA (20. lj.) 311.

¹⁹⁸ 1960-as alapszabály 13. §, KÖNYA (20. lj.) 337.

ség viselésének felfüggesztése, szavazati jog felfüggesztése, vagy akadémiai illetmény megvonásában kifejezésre jutó rosszállás (ezek egyenként vagy együttesen is kiszabhatók); akadémiai tagság felfüggesztése, vagy kizárás.¹⁹⁹ A testületi szervek szavazhattak a tagok kizárásáról vagy az elnökségi tagok visszahívásáról.²⁰⁰

Az 1990-es alapszabály és ügyrend szerint a tiszteleti tagsági cím is visszavonható volt,²⁰¹ ha a tudományos osztály ezt a Tudományetikai Bizottságnál kezdeményezte. A fegyelmi szabályok változtak. Nem volt fegyelmi eljárás indítható, ha a magatartás tanúsítása óta tíz, ismertté válása óta egy év eltelt. A fegyelmi vétség körében külön is kiemelték a tudományetika általánosan ismert szabályainak megszegését. Az eljáró szerv is a Tudományetikai Bizottság elnöke által kijelölt háromtagú, egy elnökből és két tagból álló fegyelmi bizottság lett. Ez a bizottság folytatja le a bizonyítást, és lehetőséget ad az eljárás alá vont személynek (a szöveg a „felelősségre vont személy” kifejezést tartalmazza) a szóbeli vagy írásbeli védekezés előadására. A fegyelmi eljárást egy hónapon belül be kell fejezni. Ez bonyolult ügy vagy bizonyítási nehézség esetén újabb egy hónappal meghosszabbítható. Kiszabható szóbeli vagy írásbeli feddés; egyes tagsági jogok felfüggesztése legfeljebb egy évre; súlyos fegyelmi vétség esetén a fegyelmi tanács javaslatot tehet az akadémikusok sorából való kizárásra.²⁰²

Jelenleg az MTA Közgyűlése 4/2013. (V. 6.) számú határozata szabályozza az akadémikusválasztás eljárási szabályait (Avesz.).²⁰³ Tagjelöltté az válik, aki legalább három ajánlást szerez.²⁰⁴ Külső tagra külső tag is tehet ajánlást, de legalább két hazai tagnak is ajánlania kell.²⁰⁵ A tagjelölő osztálygyűlés titkos szavazással, egyszerű szótöbbséggel (több mint 50% igen szavazattal) dönt. A jelölteket rangsorolják is. A sorrendet az igen szavazatok csökkenő száma, az igen szavazatok egyenlősége esetén a nem szavazatok csökkenő számának alapulvételével kell meghatározni. Ha a sorrend így sem dönthető el, új szavazást kell elrendelni.²⁰⁶

¹⁹⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 3. pont, KÓNIA (20. lj.) 437.

²⁰⁰ 1982-es alapszabály és ügyrend 27. § (4) bek., KÓNIA (20. lj.) 447.

²⁰¹ 1990-es alapszabály és ügyrend 14. pont, KÓNIA (20. lj.) 489.

²⁰² 1990-es alapszabály és ügyrend 26-27. §§ és 27. pont, KÓNIA (20. lj.) 494-495.

²⁰³ http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/2016_evi_akademikusvalasztas_elj_szab.pdf

²⁰⁴ Avesz. 4. § (1) bek.

²⁰⁵ Avesz. 4. § (2) bek.

²⁰⁶ Avesz. 5. § (5) bek.

3.3. Az akadémikusok létszáma, tudományági megoszlásra vonatkozó szabályok

Az 1831-es alapszabály (alaprajz) – korábban is jelzettek szerint – az ország négy rendjéből az előlülővel együtt 25 igazgató tagot választott „a honi literatúrát kedvelő hazafiak közül” az ország minden részeiből.²⁰⁷ A tiszteletbeli tagok (akik választhatóak voltak az igazgató tagok közül is) létszáma 24 fő volt.²⁰⁸ A rendes tagok száma 42 volt, azaz osztályonként 7-7 tudós.²⁰⁹ A rendes tagok közül 18-nak Pesten vagy Budán, vagy a környékén kellett laknia, 24 lehetett a vidéki tagok száma, azaz osztályonként 3-3 fővárosi, és 4-4 vidéki tag volt választható.²¹⁰ A levelező tagok száma nem volt rögzítve („számok határozatlan”).²¹¹

Az 1869-es osztályösszevonás (lásd a következő pontot) folytán az I. Osztálynak 6 tiszteleti és 12 rendes, a II. és III. Osztálynak külön-külön 9 tiszteleti és 24 rendes tagja lehetett, azaz a korábbi 24 fő tiszteleti és 42 rendes tag esetében a tiszteleti tagok száma változatlan maradt (de megoszlásuk változott, a Nyelv- és Széptudományi Osztályban csupán 6-an voltak), míg a rendes tagok számát 42-ről 60-ra emelték. A levelező tagok számáról nem született döntés.²¹²

A levelező tagok száma 1888-ban került meghatározásra. A levelező tagok számát 156 főben maximálták, az I. Osztály 36 fő, a II–III. Osztály 60-60 fő levelező tagot választhatott.²¹³

1936-ban Az I. Osztálynak 8 tiszteleti, 16 rendes, és 40 levelező tagja; a II. és a III. Osztálynak 9-9 tiszteleti, 24-24 rendes, és 60-60 levelező tagja volt. Ez összesen 250 fő.²¹⁴

Az 1946-os osztálystruktúra-változás (lásd a következő pontot) folytán valamennyi osztálynak 20-20 rendes és levelező tagja lehetett (160 fő). Amíg ez a létszám „el nem éretik”, addig az évente megüresedő levelező tagsági helyek felét lehetett betölteni (a törtszám figyelmen kívül hagyásával).²¹⁵

²⁰⁷ 1831-es alapszabály V. cikkely Igazgató tagok alcím, KÓNYA (20. lj.) 67.

²⁰⁸ 1831-es alapszabály V. cikkely Tiszteleti tagok alcím, KÓNYA (20. lj.) 67.

²⁰⁹ 1831-es alapszabály V. cikkely Rendes tagok alcím, KÓNYA (20. lj.) 68.

²¹⁰ 1831-es ügyrend 26. pont, KÓNYA (20. lj.) 76.

²¹¹ 1831-es alapszabály V. cikkely Levelező tagok alcím, KÓNYA (20. lj.) 69.

²¹² A számítások alapja: 1869-es alapszabály 21. §, KÓNYA (20. lj.) 136.

²¹³ KÓNYA (20. lj.) 18.

²¹⁴ 1936-os alapszabály 22. §, KÓNYA (20. lj.) 246.

²¹⁵ 1946-os alapszabály 22. §, KÓNYA (20. lj.) 302.

Az 1949-es esztendőre egy nem könnyen áttekinthető struktúra keletkezett, ahol:

- I. Osztály: r.t.: 11 fő l.t.: 11 fő
- II. Osztály: r.t.: 12 fő l.t.: 11 fő
- III. Osztály: r.t.: 14 fő l.t.: 13 fő
- IV. Osztály: r.t.: 6 fő l.t.: 8 fő
- V. Osztály: r.t.: 10 fő l.t.: 13 fő
- VI. Osztály: r.t.: 6 fő l.t.: 13 fő.²¹⁶

Azaz 59 fő rendes tag és 69 fő levelező tag, összesen 128 fő,²¹⁷ ahol legnagyobb létszámú a Matematikai és Természettudományi (III.) Osztály, összességében 21%-os, tagsági formánként 23,7% (rendes tag) és 18,8% (levelező tag) részarányal. Míg a legkisebb létszámú a Biológiai és Agrártudományok (IV.) Osztály, összességében 10,9%, tagsági formánként 10,1% (rendes tag) és 11,6% (levelező tag) részarányal. Cizelláltabb számítások a pontosabb tudományági megoszlás ismeretében tehetőek. Kónya Sándor rámutat, hogy az új alapszabályok lényegesen csökkentették a tagok számát. 1949 őszén az Akadémiának 257 tagja volt, ehhez képest 131 tag volt az új létszám (a 3 tiszteleti taggal együtt). A régi tagok többsége (122 fő) tanácskozási jogú taggá lett visszaminősítve (a többiekől megvonták a tagságot, azaz kizárásra került sor). Mind ők, mind a tanácskozó tagok a tudomány perifériájára kerültek.²¹⁸ Kifejezett további szabályozás az akadémikusok létszámára nem volt 1982-ig. 1982-től a 75 évesnél fiatalabb akadémikusok létszámát 200 főben maximálták. A 75 év feletti akadémikusokat illetően vállalásaik tekintetében saját elhatározásuk az irányadó.²¹⁹

1990-től ez annyiban módosult, hogy a 70 évesnél fiatalabb akadémikusok száma lehet egyidejűleg 200.²²⁰ Ez a jelenleg hatályos szabályozás is.²²¹ 1994 óta ez a reguláció kiegészült azzal, hogy a hazai akadémikusok teljes létszáma nem haladhatja meg a 365 főt.²²²

²¹⁶ 1949-es alapszabály 20. §, KÓNYA (20. lj.) 311.

²¹⁷ Nem számítva a 3 tiszteleti tagot, mert tudományos osztályhoz tartozásuk nem ismert a rendelkezésre álló adatok alapján.

²¹⁸ KÓNYA (20. lj.) 27.

²¹⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 6. § (8) bek., KÓNYA (20. lj.) 436.

²²⁰ 1990-es alapszabály és ügyrend 12. § (1) bek., KÓNYA (20. lj.) 488.

²²¹ 1994. évi XL. tv. 9. § (3) bek. (hatályba lépéskor).

²²² 1994. évi XL. tv. 6. § (3) bek. (jelenleg).

3.4. Az osztályok szerepe, hatáskörei, számuk, tudományági felosztásuk

Az 1831-es alapszabály abból indul ki, hogy a társaság valamennyi tudománnyal foglalkozik („gondja és munkálkodása minden tudományra kiterjed”), de a vallástudománnyal (teológiával) ekkor nem szándékoztak foglalkozni („nem számlálván mégis a vallás tudományát), és ebből kiindulva hat osztályt állítottak fel:

- 1) Nyelvtudományi Osztály (I. Osztály);
- 2) Filozófiai Osztály (II. Osztály);
- 3) Történetírási Osztály (III. Osztály);
- 4) Mathesis (= Matematikai) Osztály (IV. Osztály);
- 5) Törvénytudományi (= Jogtudományi) Osztály (V. Osztály);
- 6) Természettudományi Osztály (VI. Osztály).²²³

Négy osztály (I., II., III., V. osztályok) társadalomtudománnyal, két osztály természettudománnyal és segédtudományaival (IV. és VI. osztályok) foglalkozott.

Az 1845-ös utasítás (utasító határozat) rögzítette először, hogy melyik osztályhoz milyen tudományterületek tartoznak. Az V. Törvénytudományi Osztályon belüli tudományok részben következtelen sorrendben lettek felsorolva (részben azért, mert egyes területek változóban voltak).²²⁴ A vélhető eredeti logikát követve idetartozott az „országstudomány” és annak története, amelyhez magyarázólag hozzá kell tennünk, hogy egyébként az alkotmánytant és a közigazgatástant foglalta magában, és a szintén megemlített kamarai tudomány (*Kameral- und Polizeiwissenschaft*) elnevezés miatt kapta a politika nevet később (bár a mai politikatudományhoz alig volt köze, a rendszethez részben, inkább a nem jogi alapon művelt közigazgatás-tudományhoz állt közelebb, ez él tovább 1948-ig közigazgatástanként). Később államtudományként említik.²²⁵ Itt lett felsorolva a közigazgatás, melynek részeként értelmezték a pénzügytudományt és a közrendészetet (később ez rendészeti/belügyi igazgatás lett), a közigazgatás segédtudománya a kamarai tudományok és a statisztika. (A természettudományok között is felsorolják ugyanakkor a gazdasági tudományt, ez a mezőgazdasággal (agráriummal) lehet azonos talán). Ezután említették a törvények elméletét (a törvény szó ekkoriban nemcsak a jogszabályok egyik fajtáját jelentette a magyarban, hanem magát a jogot), ez ma jogelméletként, jogbölcseletként, jogfilozófiaként értelmezendő. Ehhez áll közelebb a felsorolás végén említ-

²²³ 1831-es alapszabály III. cikkely A tudományok osztályai cím, KÓNVA (20. lj.) 66.

²²⁴ 1845-ös utasítás Első fejezet, KÓNVA (20. lj.) 90.

²²⁵ 1860-as ügyrend Első fejezet, KÓNVA (20. lj.) 113.

tett törvények története és a jogtudomány (= jogtudomány) története, ma jogtörténet néven ismeretes. A nemzetek joga a latin *ius gentium* szó szerinti fordítása, ma nemzetközi (köz)jog. A polgári jognak csak az elméletét értik ide teljes terjedelemben (a bányatörvénnyel, a váltótörvénnyel, sőt, a mai büntetőjogot jelentő fenyítő törvénnyel együtt), de kizárják a gyakorlati tudományokat (törvénykezés és ügyészi tárgyalás: azaz a mai eljárásjogokat (perjogokat) és a törvénykezési szervezeti jogot). Az egyházi jog után a törvényisme „segédeszközéként” említik az oklevéltant, a pecséttant és a nemzedékrend-tant (ezen vélhetően a genealógia értendő). Részben a hazai jog nevű tárgy egyetemi oktatásban való (korábbi) differenciálatlansága érződik a felsoroláson, részben az egyes jogágak ekkoriban nyerik el mai képüket (erről tanúskodik a büntetőjog inferior helye, illetve a közigazgatási jog oktatása is csak az 1850-es évek elején kezdődik meg nálunk). A közjog (alkotmányjog) nincs említve.

1858-ban csekély mértékben változott néhány elnevezés és az osztályok számozásának sorrendje:

- 1) Nyelv- és Széptudományok Osztálya (I. Osztály);
- 2) Filozófiai Osztály (II. Osztály);
- 3) Törvénytudományi (= Jogtudományi) Osztály (III. Osztály);
- 4) Történettudományi Osztály (IV. Osztály);
- 5) Matematikai Osztály (V. Osztály);
- 6) Természeti tudományok Osztály (VI. Osztály).²²⁶

Az I. osztály elnevezése kiegészítésre került a széptudományokkal (melyet az 1845-ös utasítás felsorolt az osztály által művelendő két fő tudomány-szak egyikeként). A III. osztályhoz tartozott a korábbi V. osztály. A IV. osztály lett a korábbi III. osztály, amely a történetírás helyett a történettudomány nevet kapta. Az V. és VI. Osztály egymáshoz történő számozásbeli közelkerülésével is kifejezte a természettudomány és segédtudományai összetartozását.

1869-re a hat osztályt három osztályba vonták össze.

- 1) Nyelv- és Széptudományi Osztály (I. Osztály);
- 2) Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály);
- 3) Matematikai és Természettudományok Osztálya (III. Osztály).²²⁷

Már az 1869-es ügyrend tartalmazta a tudományterületek szétválasztását az új osztálystruktúrában belül az elnevezéseknek megfelelően A-B részekre (alosztályokra). Ennek 1891-től lett jobban jelentősége, mikor – vélhe-

²²⁶ 1858-as alapszabály 12. §, KÖNYV (20. lj.) 103.

²²⁷ 1869-es alapszabály 21. §, KÖNYV (20. lj.) 136.; 1869-es ügyrend Első fejezet, KÖNYV (20. lj.) 142–143.

tően erről az alapról kiindulva – alosztályokat szerveztek (osztályonként 2-2 alosztály): Nyelvtudományi (I.) Osztályon belül: A) Nyelvtudományi Alosztály; B) Széptudományi Alosztály; Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok (II.) Osztályon belül: A) Filozófiai és Társadalomtudományi Alosztály; B) Történelmi Tudományok Alosztálya; Matematikai és Természettudományok (III.) Osztályon belül: A) Matematikai és Fizikai Tudományok Alosztálya; B) Természettudományok Alosztálya. Az ügyrend kimondta, hogy a rendes és levelező tagok fele részben az A., fele részben a B. Alosztályba választatnak.²²⁸

1946-ban az osztályok száma négy maradt, de módosult tartalommal, jelezve a tudományok (főként a természettudományok) differenciálódását:

- 1) Nyelv- és Széptudományi Osztály (I. Osztály);
- 2) Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály);
- 3) Matematikai, Fizikai, Kémiai, és Műszaki Tudományok Osztálya (III. Osztály);
- 4) Biológiai és Orvosi Tudományok Osztálya (IV. Osztály)²²⁹

1949-re az osztályok száma hatra változott:

- 1) Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály);
- 2) Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály);
- 3) Matematikai és Természettudományok Osztálya (III. Osztály);
- 4) Biológiai és Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály);
- 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály);
- 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osztály).²³⁰

A Nyelv- és Széptudományi Osztály Széptudományi Alosztályának megszűnése miatt, mivel az új struktúrában nem tudományos, hanem tisztán művészeti tevékenységük miatt nem volt lehetséges, ezért az Ideiglenes Intézőbizottság az ilyen tagok tagsági jogviszonyát megszüntette.²³¹

1960-ra az osztályszerkezetben némi módosulás következett be, a III. Osztály neve Matematikai és Fizikai Tudományok Osztályára változott, és VII. Osztályként megjelent a Kémiai Tudományok Osztálya.²³²

1970-re már tízre emelkedik az osztályok száma:

²²⁸ KÓNYA (20. lj.) 21. Szövegszerűen az 1909-es és az 1912-es ügyrend I. cikkely, KÓNYA (20. lj.) 176.

²²⁹ 1946-os alapszabály 22. §, KÓNYA (20. lj.) 302.

²³⁰ 1949-es alapszabály 19. §, KÓNYA (20. lj.) 311.

²³¹ 1949-es alapszabály 49. §, KÓNYA (20. lj.) 316.

²³² 1960-as alapszabály 28. §, KÓNYA (20. lj.) 342.

- 1) Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály);
- 2) Filozófiai- és Történettudományok Osztálya (II. Osztály);
- 3) Matematikai és Fizikai Tudományok Osztálya (III. Osztály);
- 4) Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály);
- 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály);
- 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osztály);
- 7) Kémiai Tudományok Osztálya (VII. Osztály);
- 8) Biológiai Tudományok Osztálya (VIII. Osztály);
- 9) Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya (IX. Osztály);
- 10) Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya (X. Osztály).²³³

A társadalomtudományokkal foglalkozó osztály Filozófiai és Történettudományok Osztály elnevezésre módosult, és kivált a kezdetekkor már Törvénytudományi Osztály néven létező Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya. Szétvált az Agrártudományok és a Biológiai Tudományok Osztálya. Megjelent új elemként a Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya (X. Osztály). Ez a tagozódás a hatályos szabályozásig változatlan maradt.²³⁴ A jelenlegi szabályozás annyiban hozott változást, hogy 1995-től a Fizikai Tudományok Osztálya XI. Osztály néven önállósodott. Így a Matematikai Tudományok Osztálya lett a III. Osztály neve. A X. Osztály nevéből (de nem tartalmából) kikerült a bányászati tudomány.²³⁵

3.5. A bizottságok szerepe, hatáskörei, számuk, tudományági felosztásuk

A „bővebb átvizsgálásokat kívánó ügyeket” az 1858-as alapszabály utalta „bizottmányok” (későbbi szövegezesekben: bizottságok) elé.²³⁶ A szabályozás állandó bizottmányokat²³⁷ és ideiglenes bizottmányokat²³⁸ ismert. Az első körre a folyó munkákkal vagy [könyv]kiadásokkal való foglalkozás jutott, a másodikra a bizonyos munkák, pályairatok, fontosabb indítványok megvizsgálásával minden alkalommal külön-külön bíztak meg.

Az 1860-as ügyrend az állandó bizottmányokat meg is nevezte, szám szerint négyet:

²³³ 1970-es alapszabály 23. §, KÓNIA (20. lj.) 398.

²³⁴ 1979-es alapszabály 17. §, KÓNIA (20. lj.) 443., 1990-es alapszabály és ügyrend 33. §, KÓNIA (20. lj.) 499–500.

²³⁵ 2009-es alapszabály 38. § (2) bek.

²³⁶ 1858-as alapszabály 48. §, KÓNIA (20. lj.) 109.

²³⁷ 1858-as alapszabály 48. § a) pont, KÓNIA (20. lj.) 109.

²³⁸ 1858-as alapszabály 48. § b) pont, KÓNIA (20. lj.) 109.

- 1) Történelmi Bizottmány;
- 2) Archeológiai Bizottmány;
- 3) Statisztikai Bizottmány;
- 4) Matematikai és Természettudományi Bizottmány.²³⁹

Ezek hatásköre gyűjtőtevékenység;²⁴⁰ kiadói tevékenység;²⁴¹ levelezésbe bocsátkozás;²⁴² megkeresés;²⁴³ ismertetés;²⁴⁴ viszonyba bocsátkozás;²⁴⁵ tudomásszerzés;²⁴⁶ leírás.²⁴⁷ Két társadalomtudományi és két természettudományi bizottságot találunk (a matematikai statisztika a matematikához áll közel).

1869-ben, immár állandó bizottságok néven, számuk ötre emelkedett. Új entitásként jelent meg a Nyelvtudományi Bizottság,²⁴⁸ az osztály működéésében „egységes, összevágó, következetes vezérlés és felügyelés és eszmecserék” megvalósítása. Egyebek mellett nyelvtani, szótári, és irodalmi munkákról alkalmi előterjesztések tétele.²⁴⁹ A Statisztikai Bizottság elnevezése Statisztikai és Nemzetgazdasági Bizottságra változott.²⁵⁰

1908-ra az állandó bizottságok száma 11-re emelkedett.

- 1) Nyelvtudományi Bizottság;
- 2) Irodalomtörténeti Bizottság;
- 3) Klasszika-filológiai Bizottság;
- 4) Történelmi Bizottság;
- 5) Archeológiai Bizottság;
- 6) Statisztikai Bizottság;
- 7) Nemzetgazdasági Bizottság;
- 8) Matematikai és Természettudományi Bizottság;
- 9) Szótári Bizottság;
- 10) Könyvkiadó Bizottság;
- 11) Könyvtári Bizottság.²⁵¹

²³⁹ 1860-as ügyrend IV. cikkely, KÓNYA (20. lj.) 118-122.

²⁴⁰ Történelmi kútfők összegyűjtése.

²⁴¹ Történelmi forráskiadás, statisztikai közlemények közreadása.

²⁴² Magánkönyvtárak, levéltárak, magánygyűjtők levélben történő megkeresése.

²⁴³ Kormány, vagy a hatóságok megkeresése régészeti vizsgálatok ügyében.

²⁴⁴ Eredmények ismertetése, közzététele.

²⁴⁵ Építészeti emlékek tulajdonosai (egyházi hatóság, község, földbirtokos).

²⁴⁶ Pl. régiségek létezéséről.

²⁴⁷ Természetrajzi jelenségek, vidékek leírása (fauna, flóra).

²⁴⁸ 1869-es ügyrend 37. pont a) alpont, KÓNYA (20. lj.) 149.

²⁴⁹ 1869-es ügyrend 40. pont a) alpont, KÓNYA (20. lj.) 150.

²⁵⁰ 1869-es ügyrend 37. pont d) alpont, KÓNYA (20. lj.) 149.

²⁵¹ 1908-as ügyrend 50.§, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1908...* (66. lj.) 32.

Ez a felsorolás részben a természettudományok ekkor csökkenő befolyását vagy a bölcsészeti és társadalomtudományi bizottságok proliferációját mutatja. A Szótári Bizottság, a Könyvkiadó Bizottság (1879-től), valamint a Könyvtári Bizottság valamennyi osztály hasznára volt természetesen. A Szótári Bizottság feladata a Magyar Nyelv Nagyszótárának előkészítése volt.

Némileg később, 1912-ben, a Hadtörténeti Bizottság létrehozatalával a bizottságok száma 12-re nőtt.²⁵² (Már 1882-ben volt egy Hadtudományi Bizottság, a Klasszika-filológiai Bizottság is ekkorra jött létre).²⁵³

1936-ra a 12 állandó bizottsághoz 8 új csatlakozott:

- 1) Nyelvművelő Bizottság;
- 2) Filozófiai Bizottság;
- 3) Jogtudományi Bizottság;
- 4) Néptudományi Bizottság;
- 5) Képzőművészeti Bizottság;
- 6) Keleti Bizottság;
- 7) Pénzügyi és Építési Bizottság;
- 8) Széchenyi Bizottság.²⁵⁴

E bizottságok feladataival nem egészítették ki az ügyrendet, így azok elemzése sajnálatosan nem lehetséges.

A korábban szépen burjánzó bizottsági rendszer 1945 után a szabályozásokban eltűnik, és a bizottságok alakítása csak mint lehetőség merül fel (az elnökség, az osztályvezetőség valamely konkrét tudományos kérdések megvizsgálása vagy más meghatározott feladat elvégzés céljából bizottság állítható fel). Rendszeres feladatok ellátására állandó bizottság is felállítható. Ezeket a szabályozás nem sorolja fel.²⁵⁵

Az 1956-os szabályozás az 1949-es elvi alapjain áll, de behozza a bizottság mellé a komplex bizottság²⁵⁶ fogalmát (ma bizonyára interdiszciplináris bizottságnak hívnák). A bizottság és a komplex bizottság feladatai a korábbi vizsgálódó forráskutató – ismertető tevékenység felől a vitatkozás felé mozdult el (a tudományterület elvi és gyakorlati kérdéseinek megvitatása, vitaülés, tanácskozás, felolvasó ülés, kongresszus, tudományos ülés szervezése), emellett beszámoltatja az aspiránsokat és az ösztöndíjasokat, és javaslatokat tesz a tudományterület kérdései vonatkozásában.²⁵⁷ Ezen az

²⁵² 1912-es ügyrend 43. §, KÓNYA (20. lj.) 184.

²⁵³ KÓNYA (20. lj.) 21.

²⁵⁴ 1936-os ügyrend 43. §, KÓNYA (20. lj.) 259.

²⁵⁵ 1949-es alapszabály 39. §, KÓNYA (20. lj.) 314.

²⁵⁶ 1956-os alapszabály 37. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 328.

²⁵⁷ 1956-os alapszabály 38. § bek., KÓNYA (20. lj.) 328.

elvi állásponton sem az 1960-as,²⁵⁸ sem az 1970-es alapszabály sem változtatott.²⁵⁹

Az 1982-es alapszabály csupán fogalmakat cizellál: a jelző nélküli bizottság állandó bizottság, míg egyes tudományos kérdések megvizsgálására vagy meghatározott feladatok elvégzésére alkalmi bizottság hozandó létre. A komplex bizottság új neve osztályközi komplex bizottság (vagy kollégium), amelyet egy adott osztály alá kell rendelni, de irányítását és felügyeletét az érdekelt bizottságoknak együtt kell ellátni.²⁶⁰

Az 1990-es alapszabály szerint a közgyűlés állandó bizottságai²⁶¹ a Tudományetikai Bizottság²⁶² és a Felügyelő Bizottság.²⁶³ A tudományos osztályok bizottságai továbbra sem kerültek felsorolásra, feladataik között újdonság, az osztály határozatainak előkészítésében és az osztályügyrend megalkotásában való részvétel, továbbá hogy folyamatosan figyelemmel kísérik a tudományterülethez tartozó kutatóhelyek tevékenységét, ezek alapján kezdeményezik „elemzésre érett” kérdések megvitatását.²⁶⁴ Véleményeznek pályázatokat, kinevezésekre, díjak odaítélésére vonatkozó javaslatokat.²⁶⁵ Az 1994-es reguláció nem változtatott alapvetően a bizottságokat illetően.²⁶⁶

3.6. A közgyűlés létszáma, összetétele és hatáskörei

1946 előtt közgyűlés olyan értelemben, mint az Akadémia legfőbb szerve, nem létezett (az igazgatótanács jellege ettől eltérő volt). Az akadémiai tiszteleti, rendes, és levelező tagok voltak jogosultak részt venni. Ilyenformán az új szabályozás szerint hatáskörébe tartozott:

- 1) Az elnök, a két alelnök, a főtitkár, és az öt elnökségi tag megválasztása;
- 2) Új tagok választása;
- 3) Alapszabályok módosítása;
- 4) A tudományos terv és költségvetés megállapítása;
- 5) Pályadíjak kitűzése és odaítélése;

²⁵⁸ 1960-as alapszabály 37–38. §§, KÓNYA (20. lj.) 345.

²⁵⁹ 1970-es alapszabály 28–29. §§, KÓNYA (20. lj.) 401.

²⁶⁰ 1982-es alapszabály 20. §, KÓNYA (20. lj.) 444.

²⁶¹ 1990-es alapszabály 24. §, KÓNYA (20. lj.) 494.

²⁶² 1990-es alapszabály és ügyrend 25. §, KÓNYA (20. lj.) 494.

²⁶³ 1990-es alapszabály és ügyrend 28. §, KÓNYA (20. lj.) 496.

²⁶⁴ 1990-es alapszabály és ügyrend 44. § (1) – (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 503.

²⁶⁵ 1990-es alapszabály és ügyrend 44. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 503.

²⁶⁶ 2009-es alapszabály 40. §.

- 6) Az Akadémia ügyrendjének megállapítása;
- 7) Pályázati ügyrend megállapítása;
- 8) Egyéb tudományos kérdések.²⁶⁷

A közgyűlés határozatképes, ha azon a szavazattal bíró tagok fele jelen van. Határozatképtelenség esetén 15 napon belül új közgyűlés hívandó egybe.²⁶⁸

A Közgyűlés létszámát a tiszteleti, rendes, és levelező tagok adták, de a levelező tagoknak nem volt szavazati joga.²⁶⁹

1956-ban annyi változás következett be, hogy a külső tagok tanácskozási és indítványozási joggal vehettek részt (tehát nem szavazati joggal) a közgyűlésen.²⁷⁰ Belekerült a szabályozásba három új feladat:

- 1) Az Akadémia egész működésére vonatkozó fő elvek meghatározása és tudománypolitikai célok kitűzése;
- 2) Az Akadémia munkájára vonatkozó elnökségi beszámoló megvitatása;
- 3) Az országos tudományos terv fő irányelveinek meghatározása.²⁷¹

Az 1960-as alapszabály nem változtatott a szabályozás fő elvein, csupán két új elem került megfogalmazásra:

- 1) Új elemet jelentett, hogy az elnökség és az osztályvezetőség tagjainak akkor is van szavazati joguk, ha levelező tagok;²⁷²
- 2) Az elnökség kizáró határozata elleni fellebbezés elbírálása.²⁷³

Az 1970-es alapszabály csupán néhány új elemet iktatott be:

- 1) A főtítkári beszámoló megvitatása;²⁷⁴
- 2) Javaslat a főtítkár kinevezésére;²⁷⁵
- 3) Határozathozatal az elnökség által a közgyűlés elé terjesztett ügyekben;²⁷⁶
- 4) Emellett a szabályozás a létszámot illetően csupán a rendes és levelező tagok részvételi (tagságból folyó) kötelezettségéről ír.²⁷⁷

²⁶⁷ 1949-es alapszabály 33. §, KÓNYA (20. lj.) 313.

²⁶⁸ 1949-es alapszabály 34. §, KÓNYA (20. lj.) 313.

²⁶⁹ 1949-es alapszabály 32. §, KÓNYA (20. lj.) 313.

²⁷⁰ 1956-os alapszabály 15. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 321.

²⁷¹ 1956-os alapszabály 16. §, KÓNYA (20. lj.) 321.

²⁷² 1960-as alapszabály 15. § (2) bek., KÓNYA (20. lj.) 338.

²⁷³ 1960-as alapszabály 16. § g) pont, KÓNYA (20. lj.) 338.

²⁷⁴ 1970-es alapszabály 14. § c) pont, KÓNYA (20. lj.) 395.

²⁷⁵ 1970-es alapszabály 14. § g) pont, KÓNYA (20. lj.) 395.

²⁷⁶ 1970-es alapszabály 14. § j) pont, KÓNYA (20. lj.) 395.

²⁷⁷ 1970-es alapszabály 13. § (1) bek., KÓNYA (20. lj.) 395.

Az 1982-es alapszabály és ügyrend annyi kiegészítést tett, hogy az elnök, alelnök, és elnökségi tagok választására nemcsak öt évenként, hanem ciklus közben is sor kerülhet.²⁷⁸ Emellett a szabályozás a létszámot illetően a korábbiakhoz hasonlóan csupán a rendes és levelező tagok részvételi (tagságból folyó) kötelezettségéről ír.²⁷⁹

Az 1990-es alapszabály és ügyrend a korábbi szabályozást javarészt változatlanul hagyta. Csupán három új feladat került megfogalmazásra:

- 1) A Tudományetikai Bizottság és a Felügyelő Bizottság megalakítása;²⁸⁰
- 2) Tudományos osztály létesítése, más osztállyal való összevonása, megszüntetése;²⁸¹
- 3) Akadémiai területi bizottság létesítése, megszüntetése.²⁸²

A résztvevők létszáma vonatkozásában az akadémikusokat említi a szabályozás, akiknek szavazati joguk van.²⁸³

Változás történt azonban a nem akadémiai tagok részvétele kérdésében. Ugyanis a közgyűlés rendes és rendkívüli ülésein tanácskozási joggal nem akadémikusok is részt vehettek:

- 1) Az akadémiai kutatóintézetek és intézmények vezetői;²⁸⁴
- 2) A hazai egyetemek képviselői;²⁸⁵
- 3) A kutatásszervezésben és igazgatásában résztvevő államhatalmi és államigazgatási szervek, intézmények képviselői;²⁸⁶
- 4) Az akadémiai hivatal vezető beosztású tisztviselői.²⁸⁷

Az 1994. évi XL. tv. sok tekintetben újraszabályozta a közgyűlésre vonatkozó kérdéseket. A Glatz Ferenc elnöksége idején megvalósult új szabályozás értelmében az Akadémia Közgyűlését a hazai akadémikusok, valamint a nem akadémikus képviselők alkotják. Utóbbiak az Alapszabályban meghatározott módon közvetlen és titkos választással nyerik el tagságukat. Számuk kezdetben legfeljebb 200 fő.²⁸⁸ A nem akadémikus képviselőket („doktorképviselőket”) az MTA köztestületi tagjai közül választják, számuk jelenleg korlátlan (15 000 körüli). A Magyarországon szerzett vagy

²⁷⁸ 1982-es alapszabály és ügyrend 12. § e) pont, KÓNYA (20. lj.) 439.

²⁷⁹ 1982-es alapszabály és ügyrend 11. § (1) bek. 2. mondat, KÓNYA (20. lj.) 439.

²⁸⁰ 1990-es alapszabály és ügyrend 18. § (2) bek. g) pont, KÓNYA (20. lj.) 491.

²⁸¹ 1990-es alapszabály és ügyrend 18. § (2) bek. h) pont, KÓNYA (20. lj.) 491.

²⁸² 1990-es alapszabály és ügyrend 18. § (2) bek. i) pont, KÓNYA (20. lj.) 491.

²⁸³ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (1) bek., KÓNYA (20. lj.) 491.

²⁸⁴ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (2) bek. a) pont, KÓNYA (20. lj.) 491.

²⁸⁵ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (2) bek. b) pont, KÓNYA (20. lj.) 491.

²⁸⁶ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (2) bek. c) pont, KÓNYA (20. lj.) 491.

²⁸⁷ 1990-es alapszabály és ügyrend 20. § (2) bek. d) pont, KÓNYA (20. lj.) 491.

²⁸⁸ 1994. évi XL. tv. 9. § (1) bek.

honosított tudományos fokozattal rendelkező személyek közül azok válnak a köztestület nem akadémikus tagjává, akik tudományos tevékenységükkel a magyar tudomány feladatainak megoldásában részt vesznek, és az Akadémia szakterületük szerint illetékes tudományos osztályának bejelentik, hogy a köztestület tagjai kívánnak lenni. A jelentkezőt az Akadémia az osztály javaslata alapján felveszi a központi köztestületi nyilvántartásba.²⁸⁹ A nem Magyarországon szerzett tudományos fokozattal rendelkező külföldön élő személyek az Alapszabály rendelkezései szerint válhatnak a köztestület külső tagjává.²⁹⁰ Jelenlegi számuk mintegy 1000 fő. Ezt a rendszert a Pálkás József elnöksége alatti reformok cizellálták készre. A köztestületi tagok és a nem akadémikus képviselők lehetnek PhD fokozattal vagy DSC címmel rendelkezők egyaránt. A döntéshozatalban a doktorképviselők súlya jelentősnek mondható.

A Közgyűlés a köztestület legfőbb döntéshozó testülete, amely

- 1) Elfogadja az Akadémia működésével kapcsolatos stratégiai elveket, és az Akadémia szervezetéről és működéséről szabályzatot alkot: az Alapszabályt;²⁹¹
- 2) Elfogadja az Akadémia vagyongazdálkodásával kapcsolatos szabályokat, és dönt az Akadémia tulajdonában lévő ingatlanok elidegenítésének, megterhelésének, alapítványba vagy gazdasági társaságba nem pénzbeli hozzájárulásként való bevitelének, valamint használatba adásának elveiről;²⁹²
- 3) Megvitatja és elfogadja az Országgyűlés számára készülő beszámoló koncepcióját;²⁹³
- 4) Szakmai testületek előterjesztése alapján véleményt nyilvánít a hazai tudomány és a társadalom alapvető fontosságú kérdéseiről;²⁹⁴
- 5) Az Akadémia elnökének előterjesztése alapján jóváhagyja a következő évi akadémiai költségvetés irányelveit;²⁹⁵
- 6) A Felügyelő Testület jelentése alapján jóváhagyja az előző évről szóló éves költségvetési beszámolót;²⁹⁶
- 7) Megválasztja az elnököt, az alelnököket, a főtitkárt és a főtitkárhelyettest, valamint az e törvényben és az Alapszabályban meghatározott más tisztségviselőket;²⁹⁷

²⁸⁹ 1994. évi XL. tv. 7. § (1) bek.

²⁹⁰ 1994. évi XL. tv. 7. § (2) bek.

²⁹¹ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. a) pont.

²⁹² 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. b) pont.

²⁹³ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. c) pont.

²⁹⁴ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. d) pont.

²⁹⁵ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. e) pont.

²⁹⁶ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. f) pont.

²⁹⁷ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. g) pont.

- 8) Megválasztja az Akadémia Vagyonkezelő Testületének, Doktori Tanácsának, Felügyelő Testületének, Könyv- és Folyóirat – kiadó Bizottságának és Tudományetikai Bizottságának a tagjait;²⁹⁸
- 9) Megválasztja az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsának (a továbbiakban: AKT) és az Akadémia Elnökségének a Közgyűlés által választandó tagjait;²⁹⁹
- 10) A külön jogszabály szerinti alapítói jogkörében dönt költségvetési szervek és a Támogatott Kutatócsoportok Irodája (a továbbiakban: TKI) megalapításáról, átszervezéséről, átsorolásáról, megszüntetéséről.³⁰⁰

3.7. A minősítési eljárásokra vonatkozó főbb szabályok

Csupán a tudományok doktora (DSc) fokozat és az MTA doktora (DSc) cím szabályozását vizsgáljuk szélesebb körben (mivel az MTA által szovjet mintára adományozott kandidátusi (CSc) fokozatot 1993-tól³⁰¹ az egyetemek által odaítélhető PhD fokozat váltotta fel, melynek kapcsolódása az MTA-hoz nincsen, bár PhD fokozat hiányában sem a DSc cím, illetőleg DSc cím nélküli esetén az MTA levelező tagsága sem nyerhető el). A CSc fokozat 1950-től voltak adható.³⁰² A DSc fokozatot 1951-től adományozták.³⁰³ A tudományok doktora fokozat (továbbiakban: doktori fokozat) megszerzésének feltétele volt, hogy a társadalmi haladás, a szocialista társadalom érdekében kifejtett rendszeres és eredményes tudományos tevékenységért tudományos fokozat volt adományozható.³⁰⁴ A doktori fokozat elnyerésének alapja a tudományágazat továbbfejlődését eredményező olyan átfogó tudományos feladat megoldása, amely összhangban áll a társadalmi fejlődés követelményével.³⁰⁵ A doktori fokozat elnyerésének feltétele volt a fentiekén kívül:

²⁹⁸ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. h) pont.

²⁹⁹ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. i) pont.

³⁰⁰ 1994. évi XL. tv. 9. § (2) bek. j) pont.

³⁰¹ A felsőoktatásról szóló 1993. évi LXXX. tv. 87/F. §.

³⁰² Az új rendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerése tárgyában alkotott 1950. évi 44. tvr.

³⁰³ A tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában alkotott 1951. évi 26. tvr.

³⁰⁴ A tudományos fokozatról és a tudományos minősítésről szóló 1970. évi 9. tvr. 1. §.

³⁰⁵ 1970. évi 9. tvr. 5. § (1) bek.

- 1) A kandidátusi fokozat megszerzése;³⁰⁶
- 2) Az adott tudományágazat alkotó művelése a kandidátusi fokozat megszerzését követően legalább három éven át;³⁰⁷
- 3) Közreműködés a tudományos közéletben;³⁰⁸
- 4) A tudományos feladat megoldását tartalmazó értekezés elkészítése és megvédése.³⁰⁹

Az értekezést és a címért való folyamodványt a Tudományos Minősítő Bizottságnak (TMB) címzetten az egyetemi kar dékánjához kellett benyújtani.³¹⁰ Ezt követően került sor a bírálatra.

Nem volt adományozható tudományos fokozat olyan értekezés alapján, amelynek témája nem jelentős, vagy nem tartalmaz új tudományos eredményt,³¹¹ illetve annak, aki a szocialista erkölcs szabályai ellen súlyosan vétett.³¹² 1981-ben közzétettek erkölcsi-politikai követelményeket is: „A marxista-leninista világnézet, ennek tudományos kutatómunkában való tükröződése, a szocialista állam törvényeinek, a szocialista együttélés szabályainak megtartása, a következetesen tudományos állásfoglalás követelmény a doktori fokozatra pályázókkal szemben.”³¹³ Az 1983-as szabályozás azonos volt a korábbiakkal (a tvr.-ben marxista ideológiai sallang nélkül).³¹⁴

Ma az MTA doktora címet az Akadémia annak ítélheti oda, aki

- 1) Tudományos fokozattal rendelkezik;³¹⁵
- 2) Az általa művelt tudományterületen a tudományos fokozat megszerzése óta is eredeti tudományos eredményekkel gyarapította;³¹⁶
- 3) Tudományterületének mértékadó hazai és nemzetközi tudományos körei előtt ismert és elismert, kiemelkedő tudományos kutatói munkásságot fejt ki;
- 4) Tudományos eredményeit doktori műben foglalja össze.³¹⁷

³⁰⁶ 1970. évi 9. tvr. 5. § (2) bek. a) pont. Ez alól az 1951. évi 26. tvr. 5. § (1) bek. kivételes méltányolást érdemlő esetben felmentést adott.

³⁰⁷ 1970. évi 9. tvr. 5. § (2) bek. b) pont.

³⁰⁸ 1970. évi 9. tvr. 5. § (2) bek. c) pont.

³⁰⁹ 1970. évi 9. tvr. 5. § (2) bek. d) pont.

³¹⁰ 1951. évi 26. tvr. 5. § (2) bek.

³¹¹ 1970. évi 9. tvr. 9. § (1) bek.

³¹² 1970. évi 9. tvr. 9. § (2) bek.

³¹³ „A »tudományok doktora« fokozat megszerzésével kapcsolatos követelmények” in *MTA... jogszabályok gyűjteménye* III. 1981 (48. lj.) 78.

³¹⁴ A tudományos fokozatokról és a tudományos minősítésről szóló 1983. évi 24. tvr. 6. §.

³¹⁵ 2009-es alapszabály 24. § (1) bek. a) pont.

³¹⁶ 2009-es alapszabály 24. § (1) bek. b) pont.

³¹⁷ 2009-es alapszabály 24. § (1) bek. c) pont.

3.8. Az anyagi juttatások mértéke az akadémikusoknak és minősítetteknek

Gróf Széchenyi István és az alapító társak a költségvetésre vonatkozó részben 12 rendes tag számára egyenként évi 400 forint összegű fizetést javasoltak, de a valóság másként alakult.³¹⁸

Kezdetben az előlüő (elnök), az igazgató tagok és a tiszteleti tagok fizetése „méltóságai fénye, jutalmok e nemzeti ügynek szolgálhatás”.³¹⁹ A rendes tagok számára az első alapszabály „bizonyos esztendei fizetést” helyezett kilátásba.³²⁰ Az ügyrend szerint is a rendes tag „munkáihoz illő fizetést húzott” (ennek összege nincs jelezve).³²¹ A tiszteletbeli és rendes tagok élhettek a könyveikért járó javadalmazásból („szabad kiadott munkák által keresni jutalmat”).³²² A levelező tagokról nem szól a szabályozás, de rájuk (is) vonatkozhatott az a kitétel, hogy „Az írásban benyújtott dolgozatok helyben hagyatván, kinyomtattnak, szerzőiknek pedig érdemlett jutalom jár.”³²³ A magyar nyelven írt (pálya)munkák, jutalomkérdésekre érkezett feleletek („kérdéseket fejtő értekezések”) jutalmukat hivatalos fizetőeszközben („folyó pénzben”), vagy emlékpénzben kapták meg, melyet a társaság veretett.³²⁴ A tiszteletbeli és a rendes tagok nem feleltek pénzzel járó kérdésekre.³²⁵ Kónya Sándor szerint kezdetben (1830-tól) 3 levelező és 3 vidéki tag kapott fizetést, de ennek mértékére nincs adat.³²⁶

Kónya másik művében utal rá, hogy később, a megalakulás után (de még 1845 előtt), az Akadémia Igazgatótanácsa úgy határozott, hogy a hat akadémiai osztály egy helybeli rendes tagja és egy vidéki rendes tagja, azaz 12 akadémiai rendes tag kap fizetést, a helybeliek (budaiak és pestiek) évi 500, a vidéki rendes tagok évi 300 forint összeget.³²⁷ Az 1845-ös ügyrend csupán a fizetés halál esetére történő kiadását rögzítette.³²⁸ Ugyanakkor a

³¹⁸ KÓNIA István: „Az akadémikusok fizetéséről, tiszteletdíjáról” *Magyar Tudomány* 1996/5. 626–628., ld. különösen a 626. oldalon írtakat.

³¹⁹ 1831-es ügyrend 34. pont, KÓNIA (20. lj.) 77.

³²⁰ 1831-es Alapszabály V. cikkely Rendes tagok alcím, ld.: KÓNIA (20. lj.) 68.

³²¹ 1831-es ügyrend 35. pont, KÓNIA (20. lj.) 77.

³²² 1831-es ügyrend 38. pont, KÓNIA (20. lj.) 77.

³²³ 1831-es ügyrend 39. pont, KÓNIA (20. lj.) 77.

³²⁴ 1831-es ügyrend 37. pont, KÓNIA (20. lj.) 77.

³²⁵ 1831-es ügyrend 38. pont, KÓNIA (20. lj.) 77.

³²⁶ KÓNIA (20. lj.) 11.

³²⁷ KÓNIA (318. lj.) 626. Maga a döntés, vagy annak belső szabályba foglalása nem volt fellelhető.

³²⁸ 1845-ös ügyrend 17. pont, KÓNIA (20. lj.) 92.

fővárosban elhalt, szerényebb körülmények között lévő tagok illő eltemetetéséről is gondoskodtak 1845-től.³²⁹

Az 1848-as reformtervek között szerepelt a nemzetgyűlési országos segílyre apellálva, hogy a rendes tagok 1500 pengő forint évi fizetést kapjanak („mint most a jobban fizetett egyetemi tanárok”), a „reménylett pénzsegély” beérkeztéig valamennyi fővárosi rendes tag évi 500, valamennyi vidéki rendes tag évi 300 pengőforintot kapjon.³³⁰ Ez az elképzelés is a jámbor óhaj szintjén maradt csupán.

Az 1858-as alapszabály a vezetőséggel kapcsolatos *nobile officium* szabályozást fenntartotta (ideértve az alelnököt is).³³¹ A rendes tagok pedig az akadémiai pénzalap erejéhez képest „vonnak (!) munkáikért fizetéseket”. A rendes tagok három osztályba voltak sorozva, egy hatoduk (7 fő) 800 forintot („legmagasb évdíjfok”), két hatoduk (14 fő) 500 forintot („közép évdíjfok”), három hatoduk (21 fő) 300 forintot („alsóbb évdíjfok”). Azonban hogy valóságosan hány fő húzott évdíjat, az a generálkormányzó döntése volt az igazgatótanács javaslatára, aki szintén ezen javaslat alapján döntött arról, hogy név szerint mely rendes tagok mely évdíjfokba tartozzanak. A többi rendes tagnak munkáikért (meg nem határozott mértékű) tiszteletdíj volt megállapítható.³³² E kérdésben a pontos viszonyokat csak levéltári kutatás tudná tisztázni. (Tehát azt, hogy ebben a rövidke időszakban valóságosan történtek-e évdíj-kifizetések).

A szabályzatokból kitűnően már 1869-ben sem volt az anyagi juttatások tekintetében a legjobb a helyzet. Az 1869-es alapszabály már úgy fogalmazott, hogy „A rendes tagok, mihelyt a pénztár ereje engedi, mindnyájan, addig pedig a régibbség szerint következők, az igazgatótanács által meghatározott számmal, évi fizetést húznak.”³³³ Vagyis ez azt jelentette, hogy az anciennitás elve alapján egyes legrégebb óta jelenlévő rendes tagok kaptak javadalmazást (a szám és a mérték nem ismert). Az akadémiai megbízásból végzett munkálatok és az Akadémia nyomtatványai közé felvett dolgozatok díjaztattak.³³⁴ 1871-re tovább romlott a helyzet, ekkor csupán négy

³²⁹ 1845-ös ügyrend 16. pont, KÓNYA (20. lj.) 92. A megfogalmazás a mai fül számára meglehetősen nyersen hangzik, bár a szabályozás nyilvánvalóan jó szándékú és jelentékeny: „Ha valamely Budapesten (!) lakó vagy tartózkodó tag oly szegénységben halna el, melynél fogva tisztességes eltakaríttatása (!) sem lenne eszközölhető, efelől értesítvén, az elnök gondoskodni fog.”

³³⁰ KÓNYA (318. lj.) 627.

³³¹ 1858-as alapszabály 37. §, KÓNYA (20. lj.) 107.

³³² 1858-as alapszabály 38. §, KÓNYA (20. lj.) 107–108. Némileg röviden: KÓNYA (318. lj.) 627.

³³³ 1869-es alapszabály 59. §, KÓNYA (20. lj.) 141. Említőleg: KÓNYA (318. lj.) 627.

³³⁴ 1869-es alapszabály 60. §, KÓNYA (20. lj.) 141.

fizetett tag volt, 525, illetve 325 ft-os tiszteletdíjjal³³⁵ (5% illetve 8,5%-os növekmény több mint negyedszázad alatt). 1890-re a fizetett tagok száma két főre apadt.³³⁶ Vélhetően a rossz anyagi viszonyok miatt az 1909-es, illetve az 1912-es ügyrend tiszteletdíjakat állapított meg. Az elhunyt tagok felett tartott akadémiai emlékbeszédek tiszteletdíja (terjedelemtől függetlenül) 100 korona, de a monografikus méltatás értekezésnek tekintendő, így nem az összes ülés, hanem az osztályülés napirendjére tartozik.³³⁷ Az Akadémiai Értesítőben megjelenő publikációk (ismertetések, bírálatok, jelentések, nekrológok, előadások kivonatai) díjazása laponként 4 korona. (A lap szó ma két oldalt jelent, azaz két oldal egy lap, de tudomásom szerint a korban a lap jelentette az oldalt, terjedelemjelzésnél is lap volt feltüntetve).³³⁸ Az osztályok értekezés sorozataiban és az osztályértesítőben megjelent dolgozatok díjazásának kulcsát minden osztály saját szükségleteihez mérten állapítja meg, de egy-egy értekezés tiszteletdíja a 300 koronát nem haladhatta meg.³³⁹

Az 1909-es alapszabály szerint „A rendes tagok, ha a pénztár ereje engedi, a régibbség szerint következők, az igazgatótanács által meghatározott számmal, évi fizetést húznak.”³⁴⁰ Ez az exkuzáció az 1946-os alapszabályban is szó szerint ugyanígy van (és a korszakban ez a helyzet változatlan).³⁴¹ Azaz az eddig évi díjazásban részesülő akadémikusok sem kaptak ilyesfajta juttatást, és 1949 utánig nem is került sor a kérdés rendezésére. A pengőrendszerben 1936-ra az emlékbeszédek díja 100 pengő,³⁴² az Akadémiai Értesítőben megjelent anyagok ellenértéke laponként 4 pengő,³⁴³ az értekezések sorozatban megjelenő publikációk díja legfeljebb 300 pengő értékre változott,³⁴⁴ egyéb önálló munkáknál az illetékes osztályok és bizottságok esetről-esetre állapítják meg a díjazást.³⁴⁵

³³⁵ KÓNYA (318. lj.) 627.

³³⁶ KÓNYA (318. lj.) uo.

³³⁷ 1909-es ügyrend 77. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1909...* (66. lj.) 47.; 1912-es ügyrend 77. §, KÓNYA (20. lj.) 192-193.

³³⁸ 1909-es ügyrend 78. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1909...* (66. lj.) 47-48.; 1912-es ügyrend 78. §, KÓNYA (20. lj.) 193.

³³⁹ 1909-es ügyrend 79. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1909...* (66. lj.) 48.; 1912-es ügyrend 79. §, KÓNYA (20. lj.) 193.

³⁴⁰ 1909-es alapszabály 59. §, *Az MTA alapszabályai és ügyrendje 1909...* (66. lj.) 13.; utal a szabályozás szövegére: KÓNYA (20. lj.) 18. (az 1909-es alapszabály a kötetben szövegszerűen nincsen közzétéve).

³⁴¹ 1946-os alapszabály 54. §, KÓNYA (20. lj.) 305.

³⁴² 1936-os ügyrend 80. §, KÓNYA (20. lj.) 268.

³⁴³ 1936-os ügyrend 81. §, KÓNYA (20. lj.) 268.

³⁴⁴ 1936-os ügyrend 82. §, KÓNYA (20. lj.) 268.

³⁴⁵ 1936-os ügyrend 83. §, KÓNYA (20. lj.) 269.

Az 1949. évi XXVII. tv., az új korszak akadémiai törvénye előírta, hogy az Akadémia rendes és levelező tagjai külön illetményben részesüljenek.³⁴⁶ Az összegszerűségről egy pénzügyminiszteri döntés szövege szól: a rendes tagok havi illetménye 2300 forint, a levelező tagok havi illetménye 1800 forint volt.³⁴⁷ Az 1951-es általános ár- és bérrendezés lehetővé tett egy egyeztetett 15%-os illetményemelést,³⁴⁸ a tiszteletdíj összegének nyugdíjon felüli folyósítását egy 1954-es MT határozat rögzítette. (1954-ben már tiszteletdíj az elnevezés.) Így a két összeg havi 2645, illetve 2070 forintra emelkedett. A tudományok doktorai az 1954-es szabályozás szerint (szintén nyugdíjon felül is) havi 920 ft, a tudomány kandidátusai havi 472 ft illetménykiegészítésre voltak jogosultak.³⁴⁹ 1949 és 1987 között ez az összeg változatlan maradt.

A későbbi időszakban az 1956-os, az 1960-as, és az 1970-es alapszabály tesz említést arról, hogy az Akadémia rendes és levelező tagjai ebben a minőségükben külön akadémiai illetményben részesülnek.³⁵⁰ (A törvény szerint ez 1949-től volt így, erre szabályzatszerű utalás a belső normák között nincsen, mert az normahierarchiailag nem szükséges.)³⁵¹ A hazai tagok vonatkozásában akadémiai tiszteletdíjat említ az 1982-es szabályozás.³⁵²

1987. április 30-ával megszűnt a rendes és a levelező tagok tiszteletdíja, helyét a nyugalmazott akadémikusok esetében (a tagság formájától függetlenül) a különféle nyugellátások összegének havi 6000 forintos emelése vet-

³⁴⁶ „Az Akadémia rendes és levelező tagjai ebben a minőségükben külön akadémiai illetményben részesülnek, az erre vonatkozó részletes rendelkezéseket a minisztertanács állapítja meg.” 1949. évi XXVII. tv. 3. §., KÖNYA (318. lj.) 627.

³⁴⁷ KÖNYA (318. lj.) 627.

³⁴⁸ KÖNYA (318. lj.) uo.

³⁴⁹ „A [dolgozók egységes társadalombiztosítási nyugdíjáról szóló] 1951. évi 30. számú törvényerejű rendelet szerint járó nyugdíjon felül kell folyósítani az Akadémia rendes tagjának havi 2645 ft-ot, levelező tagjának havi 2070 ft-ot, a tudományok doktorának havi 920 ft-ot, a tudományok kandidátusa fokozatokkal (!) rendelkezők részére havi 472 ft-ot, a Magyar Tudomány Akadémiától élvezett tiszteletdíj, illetve illetménykiegészítés összegét.” A Minisztertanács 1014/1954. (III.6.) számú határozata a tudományos dolgozók és hozzátartozóik nyugellátásáról 2. §. „A tudományos fokozatot elért személy nyugállományba vonulását követően – a társadalombiztosítási jogszabályok alapján megállapított nyugellátáson felül – az Akadémiától folyósított tiszteletdíj, illetve illetménykiegészítés összege élete végéig megilleti.” 10/1976. (V.8.) MT számú rendelet a tudományos fokozatot elért személyek és hozzátartozóik részére járó ellátások megállapításáról 2. §. (Az 1. § a rendelet hatályát az MTA rendes és levelező tagjaira, a tudományok doktoraira és a tudományok kandidátusaira, valamint ezek felsorolt hozzátartozóira egyaránt kiterjeszti).

³⁵⁰ 1956-os alapszabály 13. § (2) bek., KÖNYA (20. lj.) 320.; 1960-as alapszabály 12. § (2) bek., KÖNYA (20. lj.) 337.; 1970-es alapszabály 10. § (2) bek., KÖNYA (20. lj.) 394.

³⁵¹ Újólal visszautalva a korábbi méltatlan helyzetre: „A pénztár ereje ezt [a juttatások nyújtását] 1949-ig nem engedte meg.” KÖNYA (20. lj.) 18.

³⁵² 1982-es alapszabály 6. § (5) bek. 2. mondat, KÖNYA (20. lj.) 436.

te át.³⁵³ Az 1987-es változásokat Kónya úgy összegzi, hogy a rendes tagok fizetését a miniszter, a levelező tagokét az államtitkár „fizetéséhez” (illetményéhez) igazították. Ez az aktív tagok esetében azt jelentette, hogy az új akadémiai illetmény, illetve a munkahely szerinti személyi bérezés között választhattak. Az utóbbi választása esetén a személyi illetményt az akadémiai tiszteletdíjjal megemelték. Kónya is rögzíti (a jogszabály megnevezése, idézése, és az összeg jelzése nélkül), hogy a nyugállományú akadémikusok nyugdíját megemelték, a tiszteletdíjat pedig megszüntették.³⁵⁴

Az 1990-es reguláció szerint „Az akadémikusok személyi járandóságainak, különösen személyi alapbérének, jutalmának, illetve nyugellátásának megállapítására a Minisztertanács által meghatározott szabályokat kell alkalmazni”.³⁵⁵

Az 1994. évi XL. tv. az átmeneti rendelkezések körében a 30. § (1) bekezdésben kerül szabályozásra a tiszteletdíjról a következő: „A hazai akadémikusok tudományos teljesítményét az Akadémia havi tiszteletdíj folyósításával is elismeri. A tiszteletdíj a hazai akadémikust élete végéig megilleti, elhalálása esetén annak meghatározott mértékét hozzátartozói ellátásként (özvegyi és árvaellátásként) kell folyósítani.”³⁵⁶ Hasonló rendelkezés vonatkozik az MTA doktoraira is: „Az MTA doktora címmel rendelkező személynek tiszteletdíj adható.”³⁵⁷

A 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. törvény A/1 fizetési fokozat rendes tag esetében 8, levelező tag esetében 6 szorzószámmal számított összegének megfelelő tiszteletdíj jár (2. § (1) bek.). Ez 1995-ben 68 000, illetőleg 51 000 ft volt havonta.

Mindezekről a kérdésekről napjainkban is a többször módosított 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet rendelkezik. E szerint az akadémikusnak tudományos alkotómunkájára, tudományos teljesítményére tekintettel havi tiszteletdíj jár, mely a rendes tagok esetében (bruttó) 455 000 forint, levelező tagok esetében (bruttó) 353 900 forint havonta.³⁵⁸ (2006 óta változatlan.) A tiszteletdíjat az Akadémia elnöke állapítja meg hivatalból.³⁵⁹ Az MTA doktora cím birtokosainak esetében e tiszteletdíj összege havi (bruttó) 90 000 forint.³⁶⁰

³⁵³ A Minisztertanács 13/1987. (V.4.) számú rendelete az akadémikusok és hozzátartozóik nyugdíjával kapcsolatos egyes kérdésekről.

³⁵⁴ KÓNYA (318. lj.) 627–628.

³⁵⁵ 1990-es alapszabály 11. § (4) bek., KÓNYA (20. lj.) 488.

³⁵⁶ 1994. évi XL. tv. 30. § (1) bek.

³⁵⁷ 1994. évi XL. tv. 27. § (4) bek. 1. mondat.

³⁵⁸ 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet 2. § (1) bek., az 1995-ös összegekre: KÓNYA (318. lj.) 628.

³⁵⁹ 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet 2. § (2) bek.

³⁶⁰ 4/1995. (I. 20.) Korm. rendelet 13. § (1) bek., második mondat.

A szövegezésből kitűnően a havi tiszteletdíj mind az MTA hazai tagjai, mind az MTA doktori esetében tehát juttatás (járandóság), nem pedig (esetlegesen visszavonható) járadék, melynek jog- és ténybeli alapját a tudományos teljesítmény (a kiemelkedő tudományos életmű) adja.

4. ÖSSZEGZÉS

A Magyar Tudományos Akadémiára vonatkozó jogszabályi környezet és belső szabályok vizsgálata megmutatta, hogy ezek a regulációk nem függetleníthetők az egyes történeti koroktól, melyben születtek. Az MTA tulajdonképpen példa nélkül áll a tudományos akadémiák között abban, hogy nem uralkodói, hanem közadakozásból történő nemzeti alapítással jött létre, mint a magyar szellemi és anyagi kultúra szinte minden nagy intézménye (Országos Széchényi Könyvtár, Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum), ezek felállítását döntően magyar arisztokrata famíliáknak, kisebb mértékben gazdag polgároknak és a literátus értelmiségnek köszönhetjük. A jogtudomány általában csak a jogszabályokat szokta vizsgálni, és ritkán van példa egy-egy szervezet belső szabályainak elemzésére. Különösen ritka ez közel 190 évnyi időtávot illetően.

Alkotmányi (alaptörvényi) szinten is érzékelhető mind az 1949-es alkotmány 1989. évi módosításával létrejött szövegben, mind a 2011-es alaptörvényben olvasható a köztársasági elnök megerősítési joga az MTA (és az MMA) elnökével kapcsolatosan, illetve az alaptörvény védi az MTA és MMA tudományos és művészeti szabadságát.

A törvények szintjén érdekes, hogy a létesítő törvényen (1827) túlmenően több tiszta deklaráció, azaz normatartalom nélküli pozitív irányultságú törvényhozási érzényilatkozat (emléktörvény) is vonatkozik az MTA-ra (az alapítók neveinek rögzítése [1827], a gróf Festetich-féle adomány [1827], a királyi koronázási ajándék (tiszteletdíj) egy részének uralkodó által az MTA-nak történő juttatása [1830], és a további adakozásokat rögzítő törvény [1840], valamint az MTA emlékének megörökítése [1925]). Az 1923-as segélyezési törvény ugyan tényleges jogi norma, viszont az évi államsegély biztosításán, és annak deklarálásán túl, hogy az MTA a magyar tudományos élet legfőbb szerve, csupán néhány közszolgálati jogi speciális szabályt deklarált. Az 1949-es törvény az Akadémiát a szovjet modell szerinti társadalom építésének szolgálatába állította. Bármilyen furcsa is, valójában az 1994-es akadémiai törvény volt az első, mely átfogó jelleggel szabályozta az MTA-t.

1960 és 1989 között az MTA jogállását nyúl farknyi törvényerejű rendeletekkel gondolták szabályozni. Az egyéb jogszabályok (minisztertanácsi rendelet, miniszteri rendelet, minisztertanácsi határozat) még ezekhez képest is eszközjellegűnek minősíthetők.

Az MTA-ra vonatkozó belső szabályok típusai változatosak: alapszabályok, ügyrendek, elnökségi határozatok, utasítások, irányelvek, szervezeti- és működési szabályzatok, köriratok. Az első két szabálycsoport esetében kimerítő, a többi esetben a legjelentősebb, illetőleg a legtípusosabb szabályok példálódzó felsorolását kíséreltük meg. Ezek közül az általunk vizsgált kérdések megoldásában az alapszabályok, az ügyrendek, és kisebb mértékben az utasítások normatartalmának vizsgálata volt segítségünkre.

Az MTA jogállását illetően korántsem tűnt elsőre egyértelmű minden elem a korábban megismert elsődleges források és a másodlagos irodalom döntő része alapján. Forrásszerű kifejezéssel nevezték általánosságban tudós társaságnak; tudós akadémiának (intézetnek), azaz tudományos intézménynek (Récsi Emil), tudományos társulatnak (Balogh Jenő); a magyar tudományos élet legfőbb szervének és közművelődési önkormányzati testnek (1923-as segélyezési törvény). Jelen tudásunk szerint a köztestületekkel 1945 előtt hazánkban Ereky István és Magyary Zoltán is foglalkozott a közigazgatási jogtudósok közül. A korabeli, valamint a mai köztestületekkel foglalkozó irodalom alapján nem tűnt egyértelműen kimondhatónak, hogy az MTA kifejezett (törvényben meghatározott) köztestület lett volna (főként nem a mai specifikumokkal). Ez az álláspontom azonban megváltozott.

Nézetem szerint irányadónak tekintendő Ereky István 1928-as álláspontja, aki a korabeli hatályos törvények alapján bizonyítja, hogy az MTA köztestületi jellegét az alapítók, és általuk a magyar társadalom áldozatkészségével megvalósult alapítás a tudomány, az irodalom, és a művészet művelőit fogta össze egy közös szervezetbe, mely közigazgatási feladatokat ellátva, közigazgatási feladatokat ellátva köztestületté szervesült (ezt 1848-ban egyértelműen ki is mondták).

Ezek mellett mindenesetre tény, hogy az abszolutizmust és 1919-et kivéve (mikor is a bolsevikok az MTA-t feloszlatták), továbbá az 1949–1989 közötti korszakot nem tekintetbe véve köztestület volt. 1949 és 1989 között az irányadó Szovjetunió jogrendszerén belül is vitatták a tudományos akadémia helyét (tudományos testület, vagy államigazgatási szerv, vagy mindkettő). Más szocialista („népi demokratikus”) államokban is megoszlottak az álláspontok. A magyar helyzet sem volt egyértelmű, de a jogszabályokból következően az MTA tudományos testületnek volt tekinthető, mely intézményei tekintetében tudományos szakigazgatási szerv volt. 1994-től a köztestületi jellegét az akadémiai törvény vitathatatlanul deklarálta.

A választás és kizárás kérdése igen bonyolult, ez teszi ki a tanulmány mintegy egyötöd részét. Általánosságban elmondható, hogy az MTA belső szabályozása ez meglehetősen időtálló regulációnak bizonyult, egyes megfogalmazások még 1946-ra sem változtak meg. A titkosság követelménye csorbíthatatlanul végig vonult a szabályozások egészen. A választási kérdé-

seket meglehetősen részletesen szabályozták már kezdettől fogva. Érdeklenség, hogy 1908-ban az osztályok szavazási sorrendjéről sorsolással, a tagokról golyózás módszerével szavaztak. Az 1982-es szabályozás példaszzerű technikai részletességgel szabályozta a listás szavazást. Napjainkra a rangsorolós jelölés és szavazás vált tipikussá. A kizárás kérdését sokáig nem is kellett szabályozni, csupán az 1919-es események után vetődött fel a szükségessége, mikor is a tagválasztás analógiáját alkalmazták (azaz ekkor kétharmados szótöbbség volt szükséges a kizáráshoz, de a jogintézmény ekkor nem került be az alapszabályba, csupán 1946-ban). Itt az osztály kétharmados szótöbbségű javaslatával az összes ülés titkos, egyszerű többségű szavazással döntött. 1960-tól fegyelmi eljárás váltotta fel a kizárást, és a legsúlyosabb fegyelmi büntetéssé vált a jogintézmény. 1990-től a tiszteleti tagsági cím is visszavonhatóvá vált.

Az akadémikusok létszámkérdésének problémája, valamint az osztályok és bizottságok száma, elnevezése, összetétele is igen szerteágazó kérdéskör. Kezdetben csak az igazgató, tiszteleti, és rendes tagok számát szabályozták, a levelező tagok száma nem volt meghatározva (1831). 1888-ra a levelező tagok számát 156 főben határozták meg. Ekkorra 265 fő volt az MTA tagok száma. Ez a Horthy-korszakban 250 fő, a koalíciós időszakban 160 fő, a szocializmusban 128 fő, azaz csökkenő tendenciát mutat. A szocialista korszak végén a 75 év alatti akadémikusok száma nem érthette el a 200 főt. 1994-től a 70 év alatti akadémikusok száma lehet 200 fő, a hazai akadémikusok teljes létszáma nem haladhatja meg a 365 főt. A tudományági megoszlást illetően 1831-ben négy társadalomtudományi és két természettudományi; 1869-ben két társadalomtudományi és egy természettudományi osztály volt (1891-től két-két alosztállyal osztályonként). 1946-ra két társadalomtudományi és két természettudományi osztály volt. 1949-re két társadalomtudományi, de már öt természettudományi (műszaki) osztály lett. 1970-re a társadalomtudományi osztályok száma háromra, míg a természettudományi osztályok száma hétre emelkedett. Innentől nyomasztó a nem társadalomtudományok fölénye. 1995-re alakult ki a mai tizenegy osztályból álló rendszer, ahol három társadalomtudományi osztály mellett hét természettudományi osztály található. A bizottsági rendszer 1858-tól jelent meg. Az 1860-as négy állandó bizottság 1912-ig tizenkettőre, 1936-ig húszra emelkedett. 1945 után a bizottság alakítása lehetőségként merült fel, de részletesen nem szabályozták a kérdést. Megjelentek a komplex bizottságok (1956), majd állandó és alkalmi bizottságokról szoltak, az abszolutizmus korszakához hasonlóan (1982). Kötelező bizottságként jelent meg a Tudományetikai Bizottság, valamint a Felügyeleti Bizottság (1990).

Az előlülő (az elnök), az igazgató tagok és tiszteleti tagok nem kaptak juttatást (1831), csupán három rendes és levelező tag kapott fizetést. Az egyes munkákat megfizetni törekedtek, a könyveikért járó javadalmazásból

élhettek a tagok. Pénzdíjas pályamunkákat csak a levelező tagok nyújthattak be. 1830 után és 1845 előtt 12 tag kapott fizetést. (1845-re datálódik az arra rászoruló akadémikusok illő eltemetésének szokása, a mai akadémiai parcellák dízsírhelyeire való jogosultság részleges előzménye.) 1858-ra a főkormányzó három „fizetési fokozatot” állapított meg a rendes tagok részére, de ezt nem volt kötelező adni. Dönthetett a rendes tagok számára tiszteletdíj kifizetéséről is, de egyik gyakorlatról sincsenek adataink. 1869-től csak a régi tagok egy kisebbsége kapott illetményt. (1871-ben 4, 1890-ben csupán 2 fő.) 1908 és 1949 között pedig semelyik tagnak sem volt mód jutatatásokat nyújtani. Az 1949-es törvényi rendelkezés alapján 1951-ben a levelező és rendes tagok mindegyike havi tiszteletdíjat kapott. Ezt csupán 1951-ben emelték 15%-kal, 1987-ig változatlan maradt. Ezt követően több alapszabály is rendelkezett a külön akadémiai illetmény juttatásának tényéről (1956, 1960, 1970). 1951-től a tudományok doktorai és a tudományok kandidátusai is kaptak tiszteletdíjat. 1994-től a hazai rendes és levelező tagoknak különböző mértékű tiszteletdíj jár.

A szerteágazó tematika összefoglalása is rámutat a problematika igen összetett, sokrétegű jellegére.

Kérdéskör/ Időszak	MTA jogállása	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megoszlás	Akadémiai szervek: Közgyművelési/Bizottság	Juttatás
Reformkor (1825–1848)	(Köz)alapítvány, 1848-tól köztestület	Elöljáró/másodelőjáró: az igazgatótanács tagjai közül évente, szabad voksokkal, egyszerű többséggel, szavazategyenlőség esetén a pártfogó/védnök (a nádonispán) szavazata dönt (1831). Az igazgatótanács választ királyi megerősítéssel Igazgató tagok: Az ország négy rendjéből választandók. Az első körben minimum 50%-os többség. Ennek hiányában a két legtöbb szavazatot elért jelölt közül egyszerű többséggel. T. r. és I. tagok: ugyanilyen módon és titkos szavazással választandók. Nem volt kitétel, hogy r. tag csak a I. tagok közül választandó (1831). Írásos tagajánlási forma (1836). Rendes tag csak a levelező tagok közül választható (1845).	Összesen 91 fő + meghatározatlan számú I. tag. Ig. tag 25 fő; t. tag 24 fő; r. tag 42 fő. A I. tagok száma meghatározatlan. A rendes tagok közül 18-nak Pesten vagy Budán, vagy a környékén kellett lakniuk, 24 lehetett a vidéki tagok száma, azaz osztagonként 3-3 fővárosi, és 4-4 vidéki tag volt választható (1831). Négy társadalomtudományi és két természet-tudományi és természettudományi segéttudományi osztag.	Osztagok: 1)Nyelvudományi Osztag (I. Osztag); 2)Filozófiai Osztag (II. Osztag); 3)Történetírási Osztag (III. Osztag); 4)Mathesis (= Matematikai) Osztag (IV. Osztag); 5)Törvénnytudományi (= Jogtudományi) Osztag (V. Osztag); 6)Természettudományi Osztag (VI. Osztag).	Elöljáró (elnök), az igazgató tagok és a tiszleleti tagok fizetése „mélósá-gaik fényre, jutalmok e nemzeti ügy-nek szolgálhatás. 3 r. és 3 I. tag kapott kezdetben fizetést (1830). A rendes tag „munkáitól ille fizetést húzoti, „-r. tagok élhettek a könyveikért járó javadalmazásból (per analogiam a I. tagok is). Pénzdíjas pályamunkákra, jutalomkérdésekre csak a I. tagok felelhettek. 1830 után, de 1845 előtt osztagonként egy helyi és egy vidéki r. tag (összesen 12 fő) kapott évi 500 ill. 300 ft-ot. (1848-ban a fenti elképezelést valamennyi fővárosi és vidéki tagra ki kívánják terjeszteni, de ez terv maradt csupán).
Abszolútizmus (1849–1866)	Köztestület (korlátozott önállósággal)	Elöljáró/másodelőjáró: Három-három ig. tag jelölhető háromévente, vagy úresedés esetén. Az igazgatótanács választ, királyi megerősítéssel (1854), majd az elnök/alelnök választása főkörmányzói megerősítéssel, de a kinevezés a király joga (1858). Ig. tagok és belföldi t. tagok: szavazati joggal rendelkező tagok egyszerű többségi javaslatára a főkörmányzó nevezi ki. Külső I. és t. tagok: csak külföldi (nem magyar) lehet, a főkörmányzónak megerősítési joga van. Titoknok, jegyző: csak r. tagok közül, főkörmányzói megerősítéssel. A I. tagoknak érte-sítési szavazata van (1860).	A számok nem változtak.	Osztagok: 1) Nyelv-és Széptudományok Osztagja (I. Osztag); 2) Filozófiai Osztag (II. Osztag); 3) Törvénnytudományi (= Jogtudományi) Osztag (III. Osztag); 4) Történettudományi Osztag (IV. Osztag); 5) Matematikai Osztag (V. Osztag); 6) Természeti Tudományok Osztagja (VI. Osztag) /1858/. Bizottságok: Állandó és ideiglenes bizottságok (1858) 1)Történelmi Bizottság; 2)Archeológiai Bizottság; 3)Statisztikai Bizottság; 4)Matematikai és Természettudományi Bizottság (1860)	Rendes tagok közül a pénzalap erejéhez képest max. 7 fő 800 forintot („legmagasb évdíjfiok”), 14 fő 500 forintot („közép évdíjfiok”), 21 fő 300 forintot („alsób évdíjfiok”), ennek hiányában a rendes tagoknak munkáik alapján tiszteletdíj ut adható főkörmányzói döntés alapján (lehetett kevesebb személynék is juttatni), a valós szám ismeretlen.

Kérdéskör/ Időszak	MTA jogállása (1919-ben nem működött)	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megoszlás	Akadémiai szervek: Közgűlés/Osztály/ Bizottság	Juttatás
K i e g y e z é s (1867-1919)	Köztestület (1919-ben nem működött)	R. és t. tagok: mindentajta ülésen részvételi joguk („székük”, „székjoguk) és szavazati joguk van. L. tagok: teljes körű részvételi jog, de (jelző nélküli, vagyis normál, azaz ügyrendi és ügydöntő) szavazati jog csak osztályülésein (1869). Bevezetik az írásos tagajánlás vonatkozásában, hogy csak az ajánlóval azonos tudományágban tevékenykedő ajánlható, és annyi személy, ahány üresedés van). Osztályülésein titkos szavazással a megjelöltek szavazatának kétharmadát elnyernek váltnak ajánlottá. A jelenlévő r. és l. tagok szavaznak titkosan az ajánlottakról, kétharmad elnyerése szükséges. Az osztályok szavazási sorrendjéről sorsolással, a tagokról golyózás módszerével szavaznak (1908). A kizárás kérdése sokáig nem jelent meg. A tagválasztás analógiáját alkalmazzák kezdetben, így (jelenléti) kétharmados szótöbbség szükséges (1919).	I. o. 6 t. tag 12 r. tag; II. – III. o. 9-9 t. tag, 24-24 r. tag. A rendes tagok számát 42-ről 60-ra emelték. Az l. tagok száma nem rögzített (1869). A levelező tagok száma 156 fő. Összesen 265 fő (1888). Két társadalomtudományi és egy természettudományi osztály (1869). A társadalomtudományi 4, a természettudományi 2 alosztállyal (1891).	<p>Osztályok:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Nyelv- és Széptudományi Osztály (I. Osztály); 2) Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály); 3) Matematikai és Természettudományok Osztálya (III. Osztály) /1869/ <p>Nyelvtudományi (I.) Osztályon belüli: A) Nyelvtudományi Alosztály; B) Széptudományi Alosztály; Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok (II.) Osztályon belüli: A) Filozófiai és Társadalomtudományi Alosztály; B) Történelmi Tudományok Alosztálya; Matematikai és Természettudományok (III.) Osztályon belüli: A) Matematikai és Fizikai Tudományok Alosztálya; B) Természettudományok Alosztálya (1891)</p> <p>A tiszteleti és rendes tagok osztályok szerinti megoszlási aránya változott /Nyelv – és Széptudományi Oszt. csupán 6 fő/ (1869).</p> <p>Bizottságok:</p> <p>Az ötödik állandó bizottság a Nyelvtudományi Bizottság (1869)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Nyelvtudományi Bizottság 2) Irodalomtörténeti Bizottság 3) Klasszika-filológiai Bizottság 4) Történelmi Bizottság; 5) Archeológiai Bizottság; 6) Statisztikai Bizottság; 7) Nemzetgazdasági Bizottság 8) Matematikai és Természettudományi Bizottság 9) Szótári Bizottság 10) Könyvkiadó Bizottság 11) Könyvtári Bizottság (1908) 12) Hadtörténeti Bizottság (1912) 	<p>A rendes tagok, mihelyt a pénztár ereje engedi, mindnyájan, addig pedig a régibbség szerint követhetők, az igazgatónács által meghatározott számától, évi fizetési húznak (1869) 1871-ben 4 fő (525 ft a fővárosi, 325 ft évdi) a vidéki tagoknak), 1890-re ez a szám csupán 2 fő.</p> <p>A rendes tagok, ha a pénztár ereje engedi, a régibbség szerint követhetők, az igazgatónács által meghatározott számmal, évi fizetést húznak (azaz innen) kezdve a tagok nem kaptak juttatást /1909/, ezt 1946-ban is így rögzíti az alapszabály.</p>

Kéréslejtör/ldősztok	MTA jogállás	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megosztás	Akadémiai szervek: Közgvtlés/Osztály/Bizottság	Juttatás
Horthy – korosztok (1920–1944)	Köztestület	Elnök: Az elegendős ülést, r., ig. tágtok (titkos) szavazatával, a belső tagok sorából egyszertü szótöbbséggel 3 évtre választják (egyszertü újabb 3 évtre újválasztható. A választás az állami fő jóváhagyása („megerősítése”) alá bocsátandó (1936). A tagválasztás szabályai az 1908-assal azonosok.	Összesen 250 fő. I.o. 8 t. tag, 16 r. tag, 40 l. tag; II-III.o. 9-9 t. tag; 24–24 r. tag, 60-60 l. tag.	Nyolc új bizottság a 12 állandó bizottság mellett: 1) Nyelvművelő Bizottság; 2) Filozófiai Bizottság; 3) Jogtudományi Bizottság; 4) Néptudományi Bizottság; 5) Képzőművészeti Bizottság; 6) Keleti Bizottság; 7) Pénzügyi és Építési Bizottság; 8) Széchenyi Bizottság (1936)	Tagoknak nincs juttatás
„K o a l í c i - ös” ldősztok (1945-1948)	Köztestület	Alapvetően a korábbi szabályozások jellemzők. A belső és külső tagokat az illetékes osztály ajánlására titkos szavazattal a jelenlévő tagok (forrásszertü!) kétharmad többségü javaslatára a nagygyűlés titkos szavazással, egyszertü szótöbbséggel választja. A kizárás ekkor kerül be az alapszabályba: az osztály titkos szavazással, a jelenlévők kétharmados többségével javasolja, az összes ülést titkos szavazással, egyszertü szótöbbséggel zárhatja ki az érintettet (1946).	Összesen 160 fő. Négy osztály, osztályonként 20 rendes és 20 levelező tag. Két társadalomtudományi, és két természettudományi osztály (1946).	Köztgyűlés 1) Az elnök, a két alelnök, a főtítkárt, és az öt elnökségi tag megválasztása; 2) Új tagok választása; 3) Alapszabályok módosítása; 4) A tudományos terv és költségvetés megállapítása; 5) Pályadtiak kitézése és odaítélése; 6) Az Akadémia ügyrendjének megállapítása 1946 előtti köztgyűlés olyan értelemben, mint az Akadémia legfőbb szerve, nem létezett. Az akadémiai tiszteleti, rendes, és levelező tagok voltak, jogosultak részt venni. Legfőbb feladatok: Osztályok: 1) Nyelv- és Széptudományi Osztály (I. Osztály); 2) Bölcséleti, Társadalmi és Történeti Tudományok Osztály (II. Osztály); 3) Matematikai, Fizikai, Kémiai, és Műszaki Tudományok Osztály (III. Osztály); 4) Biológiai és Orvosi Tudományok Osztály (IV. Osztály)	Tagoknak nincs juttatás
				Bizottság: A bizottságok alakítása csak mint lehetőség merül fel.	

Kérdéskör/ Időszak	MTA fogállása	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megoszlás	Akadémiai szerek: Közgүйlés/Osztály/ Bizottság	Juttatás
<p>Szocializmus (1949-1989)</p>	<p>Tudományos terület, intézményi tekintetében szakigazgatási szerv (korlátozott önállóság)</p>	<p>A tagokat a közgyűlés egyszerű szótöbbséggel választja, s a választást az elnökség hagyja jóvá. Társadalmi szerv is javasolhat tagot. (1949). Tanácskozó tagok: Korábbi visszaminősített tagok, akiknek nincs szavazati joguk, szervezeti és vagyoni kérdésekben felszólalási joguk sincs, de bármikor I. vagy II. osztály taggá választhatók. A népi demokrácia érdekeit veszélyeztető, vagy más módon méltatlan magatartás esetén vagy az elnökség saját kezdeményezésére, vagy az osztály jelenlévő tagjainak egyszerű többsége által kizárható az érintett (1949). Rendes taggá kivételesen kiemelkedő tudományos eredményt elért nem levelező tag is választható (1956). Az új tagok és a vezetőik választása a közgyűlés hatásköre. Kizárás helyett fegyelmi eljárás bevezetése, azon belül a legsúlyosabb fegyelmi büntetés a kizárás (1960). A fegyelmi eljárást részletesen 1979-től szabályozták. Új hazai tagokra ötévenként két alkalommal lehet javaslatot tenni. Ha a jelölt teljesítményének elbírálására több tudományos osztály jogosult, akkor alkalmi osztályközi (interdiszciplináris) bizottság jár el /ütikos szavazás/. Vezetőválasztásokon titkos szavazás jellemik meg általános előírásként. A szavazás szavazóedukáción történik, ott nem szereplő személy kézzel is rávezethető (1982).</p>	<p>Összesen 128 fő: I.o. II r. tag, II I. tag; II.o. 12 r. tag, II I. tag; III. o. 14 r. tag, 13 I. tag; IV. o. 6 r. tag; 8 I. tag; V. o. 10 fő r. tag, 13 fő I. tag; VI. osztály 6 fő r. tag, 13 fő I. tag. 59 fő rendszeres tag, 69 fő levelező tag. Két társadalomtudományi, és négy természettudományi-műszaki osztály (1949). A természettudományi osztályok száma ötre emelkedik (1960). Később három társadalomtudományi és hét természettudományi-műszaki-agrárostály (1970). A továbbiakban csak létszámkorlátok vannak. A 75 év alatti akadémikusok száma max. 200 fő (1982).</p>	<p>Osztályok: 1) Nyelv-és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály); 2) Társadalmi-Történeti Tudományok Osztálya (II. Osztály); 3) Matematikai és Természettudományok Osztálya (III. Osztály); 4) Biológiai és Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály); 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály); 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osztály) /1949/ 1) Nyelv-és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály); 2) Filozófiai-és Történettudományok Osztálya (II. Osztály); 3) Matematikai és Fizikai Tudományok Osztálya (III. Osztály); 4) Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály); 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály); 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osztály) 7) Kémiai Tudományok Osztálya (VII. Osztály); 8) Biológiai Tudományok Osztálya (VIII. Osztály); 9) Gazdaság-és Jogtudományok Osztálya (IX. Osztály); 10) Föld - és Bányászati Tudományok Osztálya (X. Osztály) /1970/ Bizottságok: Komplex bizottságok megjelenésének lehetősége (1956) A jelző nélküli bizottság állandó bizottság, míg egyes tudományos kérdések megvizsgálására vagy meghatározott feladatok elvégzésére alkalmi bizottság hozandó létre (1982)</p>	<p>Külön akadémiai tiszteletdíj I. és r. tagoknak (elvétkben 1949. és 1954, majd alapszabályi rendelkezés: 1956, 1960, 1970). 1987-ben előfőték, beépült az illetménybe vagy a nyugdíjba. R. tag 2300 ft; I. tag 1800 ft/hó (1949) R. tag 2645 ft; I. tag 2070 ft/hó, DSc 920 ft, CSc 472 ft/hó (1951-1987)</p>

Kérdéskör/ Időszak	MTA jogállása (1994)	Választás/kizárás	Létszám/tudományági megoszlás	Akadémiai szervek: Közgүйtés/Osztály/ Bizottság	Juttatás
Jelenkor (1990-)	Köztestület (1994)	Az elnökség általában hároméves- te, lehetőség szerint az akadémiai ciklus második évében terjeszt elő jelölteket. A I. és r. tagok válasz- tásánál bevezetik a jelöltsorrend – alapú szabályozást, amely az osztályútlésen kapott szavazatok arányához kötődik. Az elnökség ki- vételében akadémiai érdekből elfer- het a jelölt-sorrendtől. A jelöléshez legalább két rendes tag előzetesen közvetett, megindokolt ajánlása szükséges. A fegyelmi eljárás to- vábbi részletes szabályozása.	A 70 év alatti akadémikusok száma legfeljebb 200 lehet (1994). A hazai akadémikusok teljes létszáma nem haladhatja meg a 365 főt.	1) Nyelv-és Irodalomtudományok Osztálya (I. Osztály); 2) Filozófiai-és Történettudományok Osztálya (II. Osztály); 3) Matematikai Tudományok Osztálya (III. Osztály); 4) Agrártudományok Osztálya (IV. Osztály); 5) Orvosi Tudományok Osztálya (V. Osztály); 6) Műszaki Tudományok Osztálya (VI. Osz- tály) 7) Kémiai Tudományok Osztálya (VII. Osz- tály); 8) Biológiai Tudományok Osztálya (VIII. Osz- tály); 9) Gazdaság-és Jogtudományok Osztálya (IX. Osztály); 10) Földtudományok Osztálya (X. Osztály) 11) Fizikai Tudományok Osztálya (XI. Osztály) Bizottságok: Tudományetikai Bizottság és Felügyeleti Bi- zottság (1990)	Hazai akadémikusnak havi tiszteletdíj (1994) R. tag 68 000 ft/hó, I. tag 51 000 ft/ hó (1995) Rendes tagok esetében (bruttó) 455 000 forint, levelező tagok eseté- ben (bruttó) 353 900 forint havonta, (MTA doktori havi (bruttó) 90 000 forint) /2017/.

AZ MTA-KUTATÓHÁLÓZAT TUDOMÁNYOS TELJESÍTMÉNYÉNEK SZERKEZETI JELLEMZŐI 2013–2016 KÖZÖTT

*A Web of Science és a Scopus adatbázisai alapján*¹

- 1. Bevezetés • 118
- 2. A nagy tudományterületek kibocsátás- és hatásmutatói • 119
- 3. A tudományágak kibocsátás- és hatásmutatói • 122
- 4. Az MTA nemzetközileg látható tudományos kapcsolatrendszere • 126
- 5. Összefoglaló megjegyzések • 131
- 6. Függelék • 132

1. BEVEZETÉS

Az alábbiakban bemutatott tudományometriai elemzés célja, hogy a közel-múlta vonatkozóan képet adjon az MTA kutatóhálózatának (a továbbiakban: MTA) a nemzetközi sztenderdek alapján mérhető tudományos (publikációs) kibocsátásáról, annak szerkezetéről, vagyis egyfajta kvantitatív profilt rajzoljon az intézethálózat kutatási tevékenységéről. A vizsgálat fókuszában a 2016-os évvel záruló három éves időszak, vagyis a 2014–16-os periódus nemzetközileg látható publikációs termése áll (amely az idézettségi hatás vizsgálata esetén a minimálisan szükséges időablak miatt a 2013–2015-ös időszakra módosul). A vizsgálat a kibocsátás, hatás és nemzetközi együttműködés kérdéseire koncentrálni, tudományterületi megközelítésben. Az áttekintés kiemelt elemei az alábbiak: (1) A nagy tudományterületek teljesítményét a Web of Science (WoS) és Scopus-adatok összehasonlításán keresztül mutatjuk be. (2) Az európai tudományos kapcsolathálózat szerkezetét a társszerzőség és a projekt-együttműködések indikátoraival együttesen (összehasonlító jelleggel) jellemezzük, az utóbbiakat az MTA részvételével zajló H2020-as programok adataira alapozva. (3) A kollaboráció további dimenziójaként tudományági bontásban tekintjük a társszerzőségi

¹ A tanulmány eredetileg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztályának jelentéseként jelent meg.

mintázatokból feltárható „ipar-akadémia” kapcsolatok intenzitását. A vizsgálat sajátossága, hogy az MTA nemzetközileg látható produkcióját jellemzi: alapanyagát a Web of Science (WoS) és a Scopus adatbázisok alapján az MTA-hoz rendelhető közlemények köre adja (amely a mélyebb szerkezeti vizsgálat céljaira a WoS esetében teljeskörűen tisztított adathalmaz). Az áttekintés számos további nemzetközi adatbázisra támaszkodik² (referenciaértékek, tudományterületi kategorizáció stb. vonatkozásában).

2. A NAGY TUDOMÁNYTERÜLETEK KIBOCSÁTÁS- ÉS HATÁSMUTATÓI

A kutatóhálózat nagy tudományterületek szerinti teljesítményét a két meghatározó citációs index, a Web of Science, ill. a Scopus adatainak összehasonlításán keresztül vizsgáltuk. A két adatbázis eltérő tudományterületi kategorizációt tartalmaz, az összemérhetőséget ezért a mindkét index vonatkozásában használható ún. „Fields of Science” rendszer³ használatával biztosítottuk (amely az OECD, ill. a Frascati-kézikönyv által alkalmazott taxonómia). Ennek megfelelően hat nagy területet különböztethetünk meg: 1. természettudományok (NAT); 2. orvosi tudományok (MED); 3. mérnöki tudományok (ENGI); 4. agrártudományok (AGRI); 5. társadalomtudományok (SOC); 6. humántudományok (HUM).

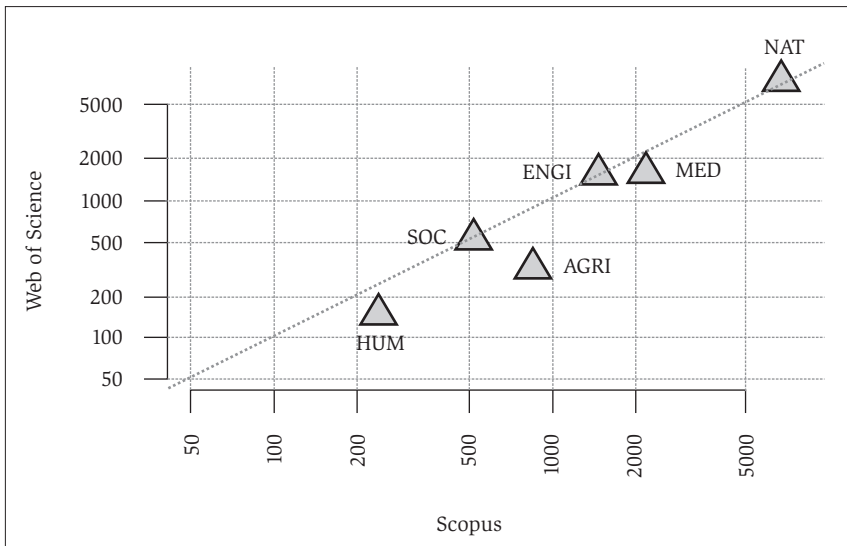
A nagy tudományterületek körében a kibocsátást legáltalánosabb módon az abszolút közleményszámmal jellemeztük (ennek eredménye ezért nem tekinthető a területek közti rangsornak, inkább a volumenüket leíró tájékoztató adatnak). Az idézettségi hatást ugyanakkor méret- és területfüggetlen mutatókkal reprezentáltuk. A nemzetközi legjobb gyakorlatnak megfelelően a hatást az ún. (1) átlagos normalizált idézetszám, MNCS,⁴ illetve (2), a 10%-os kiválósági index, vagyis a szakterület legidézettebb 10%-ához tartozó közlemények részaránya közelíti. Ez utóbbiak nemcsak a tudományágak és „közlemény-korcsoportok” összemérhetőségét, de a nemzetközi színvonalhoz való viszony egyidejű kifejezését is lehetővé

² Felhasznált adatbázisok és információforrások: Web of Science citációs adatbázisai (SCI, SSCI, A&HCI): bibliográfiai adatok; Scopus: bibliográfiai adatok; InCites: tudományági és tudományterületi mutatók és határértékek a WoS adatai alapján; SciVal: tudományági és tudományterületi mutatók és határértékek a Scopus adatai alapján; Essential Science Indicators (TR): ESI-tudománykategorizáció, ill. tudományági referenciaértékek

CORDIS: H2020-as nemzetközi programok adatai.

³ Fields of Science: A Frascati-kézikönyvben bevezetett hierarchikus tudomány területi nomenklatúra, az OECD által alkalmazott séma.

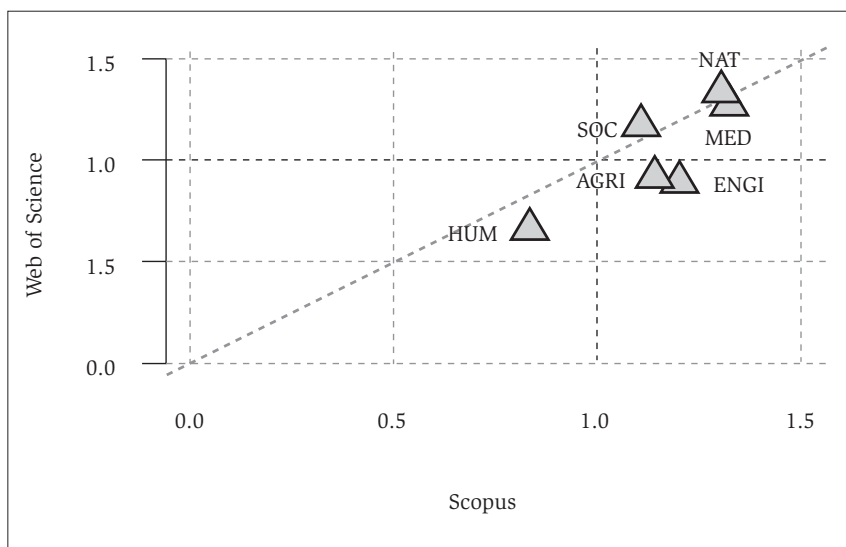
⁴ MNCS: Az MTA tárgyévi közleményeinek idézetszámát a szakterületi átlaghoz (az adott szakterület tárgyévi közleményeire jutó átlagos hivatkozásszámhoz) viszonyítja. Referenciaérték (nemzetköz átlagot fejezi ki) = 1.

1. ÁBRA • A nagy tudományterületek összkibocsátása (közleményszám) a WoS és a Scopus adatbázisai alapján

teszik. A hatásméréshez két-hároméves idézettségi ablakot választottunk (a minimális idő, amely alatt a legtöbb terület idézettségi rátája beáll), a 2013–2015-ös közlemények aktuális idézettségét vizsgálva.

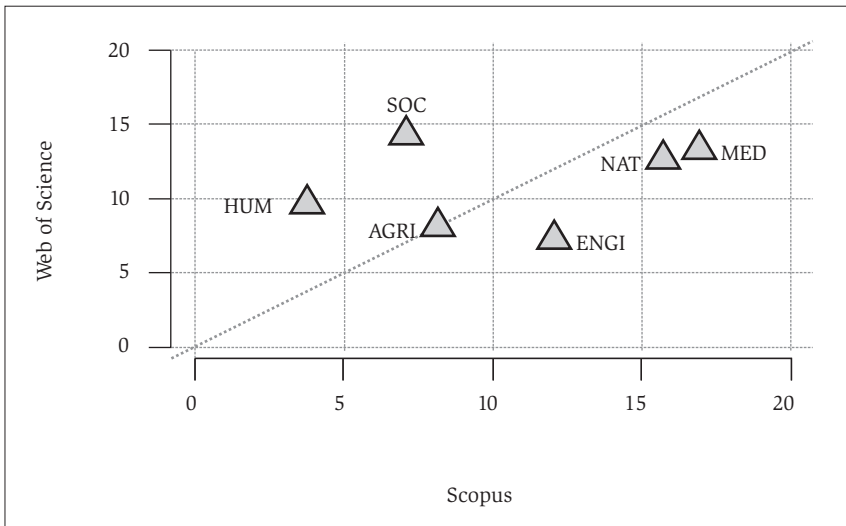
Az alábbi kimutatások a kutatóhálózat teljesítménymutatóit a WoS, ill. a Scopus alapján számított érték összehasonlításán keresztül ábrázolják. A 2013–2016-os összkibocsátást tekintve (1. ábra) jól látható, hogy az MTA a természettudományok, a mérnöki tudományok és – a várakozással ellentétben – a társadalomtudományok terén lényegében azonos volumennel jelenik meg mindkét adatbázisban (adatpontjaik az átlón fekszenek). Előbbi kettő esetében mindössze 5-7%-os különbség mutatkozik a WoS javára. Az orvosi, a humán- és főként az agrártudományok esetében az MTA nagyobb közleményszámmal jelenik meg a Scopusban (rendre ~40, ~60, ill. 160%-os különbség). Látszólag hasonló képet nyújt a tudományterületek relatív pozíciójáról az idézettségi hatás (MNCS) keresztábrája (2. ábra). A természet- és társadalomtudomány(!), ill. ezúttal az orvostudomány is hasonló hatásmértéket mutat a WoS és a Scopus alapján, továbbá mindkét index szerint világátlag feletti területi idézettséggel bírnak ($MNCS > 1$). Az agrár- és ezúttal a műszaki tudományok hatása a Scopus szerint magasabb, világátlag feletti, a WoS szerint világátlag-közeli. A humanioráknak ezúttal is a Scopus kedvez, bár az értékkülönbség csekély (0.8 vs. 0.7), és mindkét index kicsivel a világátlag alatt pozícionálja a területet.

2. ÁBRA • A nagy tudományterületek átlagos normalizált idézettségi hatása (MNCS) a WoS és a Scopus adatbázisai alapján

Beszédes képet vázol fel az idézettség kiválósági mutatója (pp10%) szerinti elrendezés (3. ábra).⁵ Eszerint a természet- és orvosi és mérnöki tudományok kibocsátásának nagyobb hányada tartozik a tudományterületi „elithez” a Scopus szerint, ill. ezek a világátlagot meghaladó területek (pp10 > 10%). A WoS éppen a humanioráknak és a társadalomtudományoknak kedvez (ellentétben a vonatkozó előfeltevéssel), a világátlag fölé is – a természet- és orvostudományok mellett – leginkább a társadalomtudományokat, közelébe pedig a humaniorákat emeli (az agrártudomány igen hasonló értéket mutat mindkét adatbázisban, ami enyhén világátlag alatti). Ennek legvalószínűbb magyarázata, hogy a WoS, különösen a társadalom- és humántudományok terén, a tudományos folyóiratok egy szűkebb, elismertebb körét indexeli, ezért kisebb számú, de magasabb minőségű, ill. hatású közleményt mutat, amelynek potenciálisan nagyobb hányada magasán idézett, mint a Scopus-mintának. Ez az eredmény jól mutatja, hogy a mennyiségi fölény dacára nem minden szempontból előnyös a Scopus használata olyan területek esetén sem, mint a humaniorák, más teljesítménydimenziók WoS-előnye miatt.

⁵ Pp10: A tudományág legidézettebb 10%-hoz tartozó közlemények részaránya az MTA kibocsátásában, tárgyévre vonatkozóan. Referenciaérték = 10%.

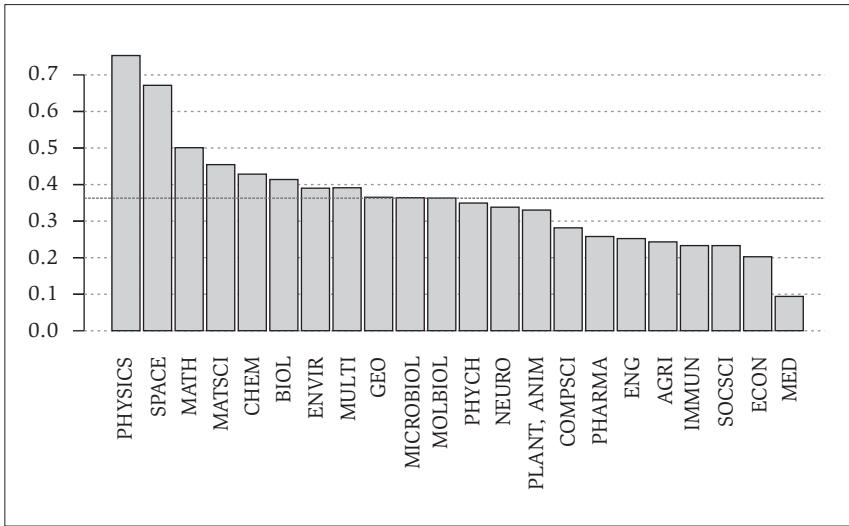
3. ÁBRA • A nagy tudományterületek magasan idézett hányada (PP10%) a WoS és a Scopus adatbázisai alapján (%)

3. A TUDOMÁNYÁGAK KIBOCSÁTÁS- ÉS HATÁSMUTATÓI

Az egyes tudományágak teljesítményét az adott időszakra vonatkozóan méretfüggetlen, illetve területnormalizált mérőszámok révén mutatjuk be, főként azért, hogy az egyes ágak közti összemérhetőséget biztosítsuk. Erre a célra a továbbiakban a WoS adatait, illetve az ehhez kapcsolódó ESI (Essential Science Indicators) tudományági felosztást⁶ használjuk, amelynek fő motivációja, hogy a WoS korábbi szakaszban említett szelektivitása (különösen méretfüggetlen mutatók esetén) egyfajta „minőségbiztosítást” jelent, másrészt az ESI 22-elemű kategóriarendszere viszonylag könnyen áttekinthető (bár helyenként kétségkívül túlaggregált).

Az MTA-kibocsátás tudományági szerkezetét relatív mutatóval, az országos kibocsátásból való részesedés szerint jellemzi a 4. ábra. A szerkezet a korábbi periódusokkal összevetve lényegében változatlan, a fizika, az űrkutatás és a matematika dominálja (50–70%). A következő méretcsoport a legnépesebb (30–50%), az anyagtudomány vezeti, de a kémia mellett a legtöbb szupraindividuális élettudományi terület, illetve környezettudományi ág (ökológia, földtudományok) is ide tartoznak. 20–30%-ot képviselnek az országos kibocsátásból a társadalomtudományok, ill. a pszichológia és vi-

⁶ ESI-rendszer: az Essential Science Indicators tudományági kategóriarendszere a WoS adatbázisai vonatkozásában.

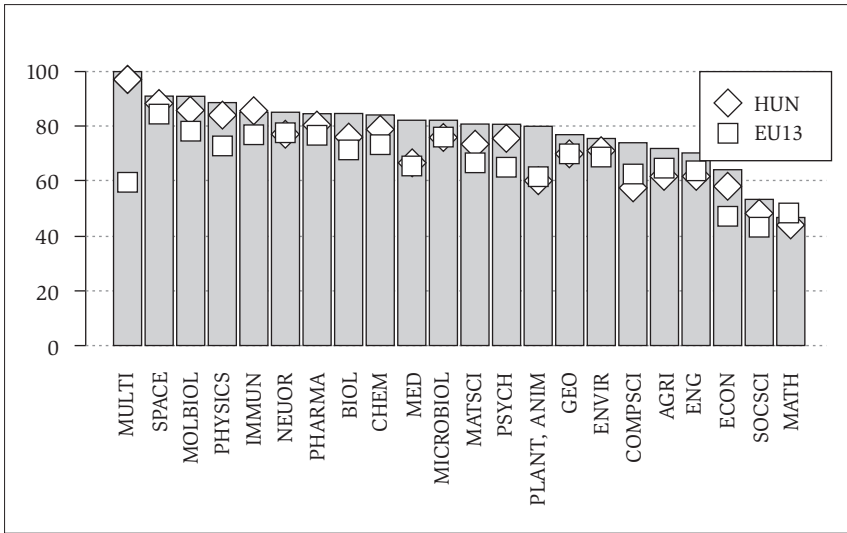

4. ÁBRA • Az egyes tudományágak részesedése az országos kibocsátásból (×100%)

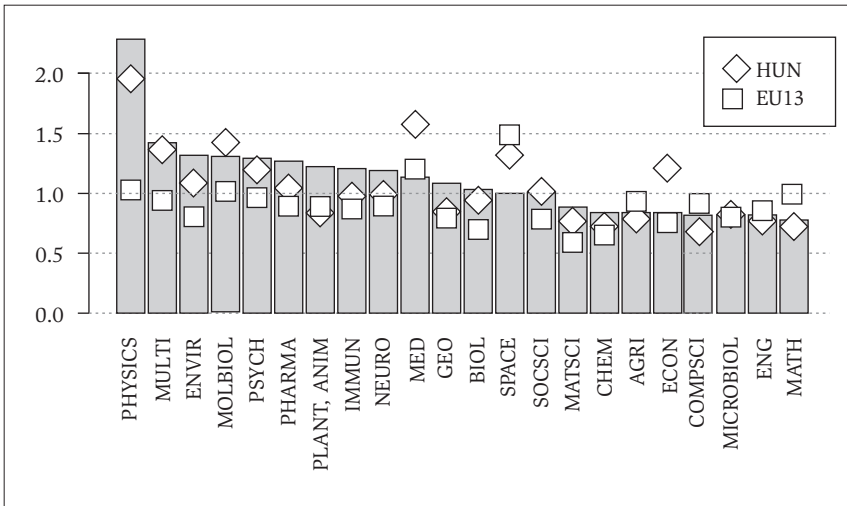
selkedéstudomány, ill. az „alkalmazás- vagy gyakorlatközei” ágak, mint az agrártudomány, ill. állat- és növénytani tudományok (amelyek a kibocsátásban gyakran átfednek), a számítástudomány, farmakológia, műszaki tudományok. Ebbe a csoportba tartozik az immunológia is, viszont a klinikai orvostudomány (mennyiségileg) mindössze 9%-ot tesz ki (más dimenziókat tekintve ugyanakkor l. a következő szakaszt). Az eloszlás tehát viszonylag jól reflektál kutatóhálózat alap kutatásban betöltött szerepére.

Mivel a tudományos hatást méretfüggetlen mutatókkal közelítjük, ebben a dimenzióban lehetőség nyílt az MTA teljesítményének egyes régiókkal vagy országcsoportokkal mint „benchmarkokkal” való összehasonlítására is. Az alábbi kimutatásokban a nemzetközi referenciaértékek mellett a hazai (HU), ill. az EU13-országok (aggregált) teljesítményével végeztünk el többszörös összehasonlítást.

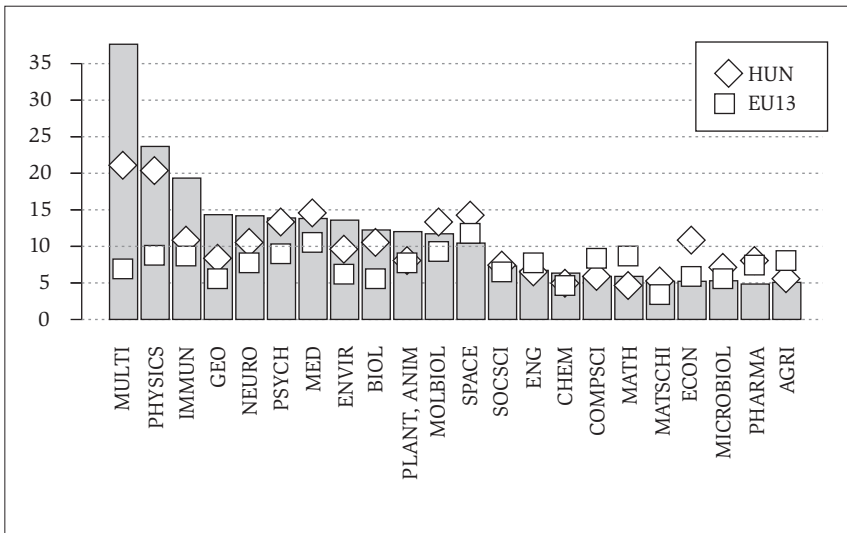
A kibocsátástól eltérő szerkezetet mutat az idézettség és az idézettségi hatás tudományági eloszlása. A közlemények nemzetközileg idézett hányada csaknem az összes tudományágban 60–100% között mozog (5. ábra), a területek döntő többségében legalább 80%-os ez az arány. A normalizált idézettségi hatás (MNCS, 6. ábra) szintén a világátlag fölött vagy annak közelében alakul, és néhány kivételtől eltekintve az EU13-as és a hazai átlag fölött helyezkedik el (a csekély különbségek különösen elmosódnak akkor, ha az ún. stabilitási intervallumokat is feltüntetjük, amely a mintavétel bizonytalanságait ellensúlyozza). Utóbbi nem meglepő azokban az esetek-

5. ÁBRA • Az egyes tudományágak idézett hányada a hazai és az EU13-as értékhez viszonyítva (%)

6. ÁBRA • Az egyes tudományágak átlagos normalizált idézettségi hatása (MNCS) a hazai és az EU13-as értékhez viszonyítva

7. ÁBRA • Az egyes tudományágak magasan idézett hányada (PP10%) a hazai és az EU13-as értékhez viszonyítva (%)

ben, ahol a hazai kibocsátás döntő részét az MTA-hálózat adja (pl. fizika), ugyanakkor meg kell említeni azokat az eseteket is, ahol a mennyiségi részesedés csekély, de a hatás így is meghaladja a hazai átlagot. Ennek prominens példája az immunológia, de ide tartozik a pszichológia vagy a neurológia is. Külön érdemes kiemelni a társadalomtudományokat (elválasztva a gazdaságtudományoktól), amely egyszerre képviseli a hazai és világtálat. A legcsekélyebb részesedéssel az orvostudomány világtálat feletti, de valamelyest elmarad a hazai átlagtól (amely a fizika után a legjelentősebb). Ugyanez mondható el az űrkutatásról is, dacára magas hazai részesedésének.

A kiválóság dimenziójában, vagyis az idézettségi „elit”-hez tartozó közlemények arányát tekintve (7. ábra) még élesebben válik el egymástól a mennyiségi és a hatásoldali megközelítés. Ebben a metszetben is elmondható, hogy a tudományágak többsége a világtálat meghaladja vagy közelíti, ugyanezek az EU13-as értéket pedig rendszerint túllépi. A kis részesedéssel területek között ismét kiugró az immunológia, pszichológia és orvostudomány teljesítménye. A társadalomtudományok és az „alkalmazásközel” ágak nem ebben a vetületben tűnnek ki. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a listavezető fizika esetében ezt a kategóriát alapvetően a legidézettebb nemzetközi részecskefizikai kutatásokban való MTA-részvétel alakítja.

4. AZ MTA NEMZETKÖZILEG LÁTHATÓ TUDOMÁNYOS KAPCSOLATRENDSZERE

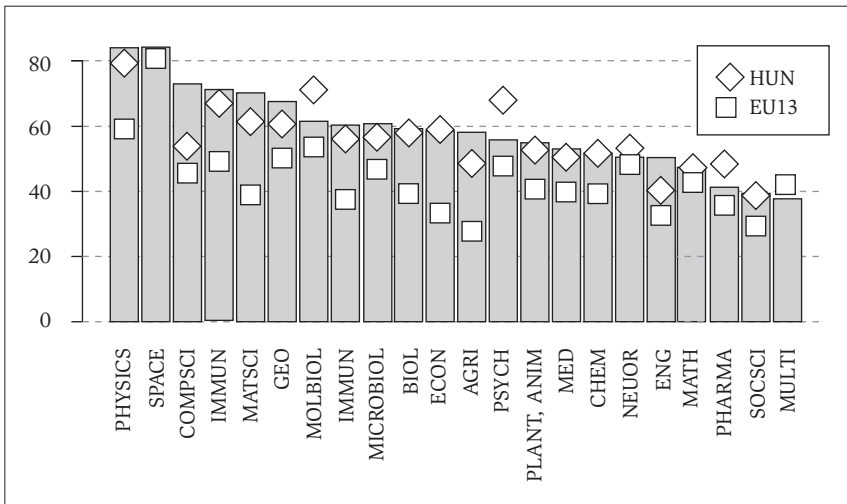
A kutatóhálózat szerepét, sikerességét a hazai és nemzetközi K + F rendszerben alapvetően jellemzi az MTA tudományos együttműködési hálózata. A tudományos együttműködés alapvető indikátora a társszerzőség, ill. annak mérőszámai. A kutatóhálózat nemzetközi kapcsolatrendszerének általános mutatója az ilyen együttműködésben született közlemények részaránya (a teljes kibocsátásból), amelynek tudományágak közti megoszlását jellemzi a 8. ábra a 2014–16-os időszakra vonatkozóan. Eszerint a nemzetközi együttműködés általánosan nagyarányú (néhány kivételtől eltekintve 50–80%-os), és csaknem mindenhol meghaladja az EU13 országainak átlagát. Továbbra sem meglepő a fizika és úrkutatás 80% feletti értéke (tekintettel pl. a nagy nemzetközi kutatási infrastruktúrák köré szerveződő konzorciumokra), de 60% körüli a gazdaságtudományok és az agrártudományok értéke is, jelentősen túllépe az EU13-as szintet (kb. 30%).

A kapcsolatrendszer szerkezetének további fontos jellemzője az együttműködő országok köre és súlya, szerepe a kollaboratív eredményekben. Ez utóbbi elterjedt mutatószáma az egyes partnerországokkal közös publikációk száma, ill. részaránya a kollaboratív összkibocsátásból. Ennek megállapításához kétféle módszert alkalmaztunk: (1) a hagyományos megközelítés az egyes országok súlyát a velük közös közlemények számával írja le, ez az ún. „full counting” módszer.⁷ A kurrens tudománymetria érvei szerint azonban az együttműködés intenzitásáról realisabb képet nyújt (2) az ún. „fractional counting” módszer,⁸ amely az országok részesedését is figyelembe veszi az egyes cikkekhez tartozó intézmények köréből, és a cikkek ennek megfelelő hányadát rendeli hozzájuk. Ezzel a módszerrel valamelyest ellensúlyozható pl. a „hiperszerzőségek” okozta torzítás, amely erősen felülreprezentálja a magas kibocsátási rátájú területeken működő nagyméretű szerzői konzorciumok országait (l. nagyenergiájú fizika).

A nemzetközi együttműködés további meghatározó dimenziója a kollaboratív kutatásokban, vagyis a nemzetközi projektekben való részvétel. A két dimenzió együttes ábrázolása céljából az MTA európai kapcsolathálóját összehasonlító módon, a társszerzőségekben, ill. projekt-együttműködésekben megnyilvánuló partnermintázat összehasonlításán keresztül

⁷ Full counting (egész vagy teljes számlálás): az együttműködési intenzitás hagyományos számítási módja, amely a közös publikációkat minden résztvevőhöz hozzárendeli (a nemzetközi publikációk számát többszörözi).

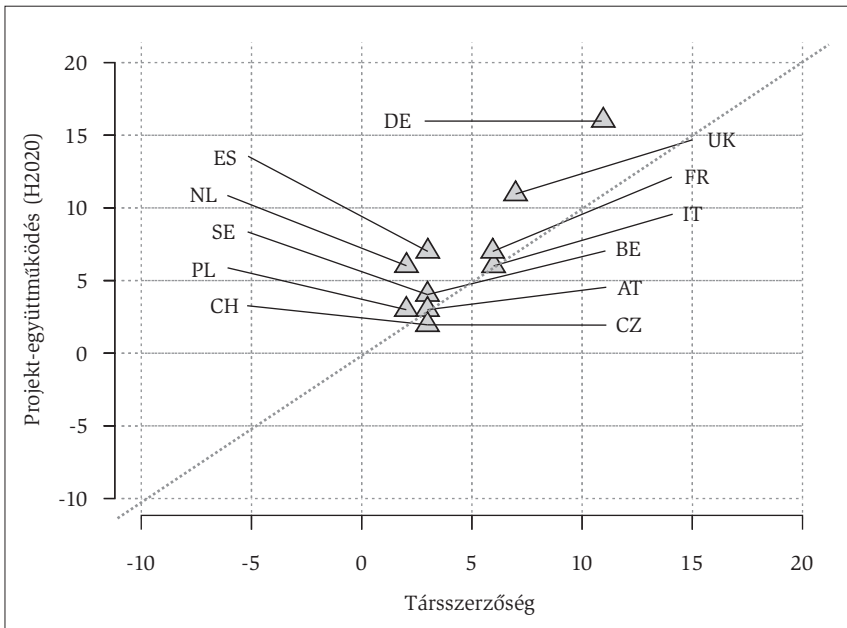
⁸ Fractional counting (felosztó számlálás): az együttműködési intenzitás javasolt számítási módja, amely a közös publikációkat a közreműködők között a részvétel arányában felosztja (a nemzetközi publikációk számát nem többszörözi).

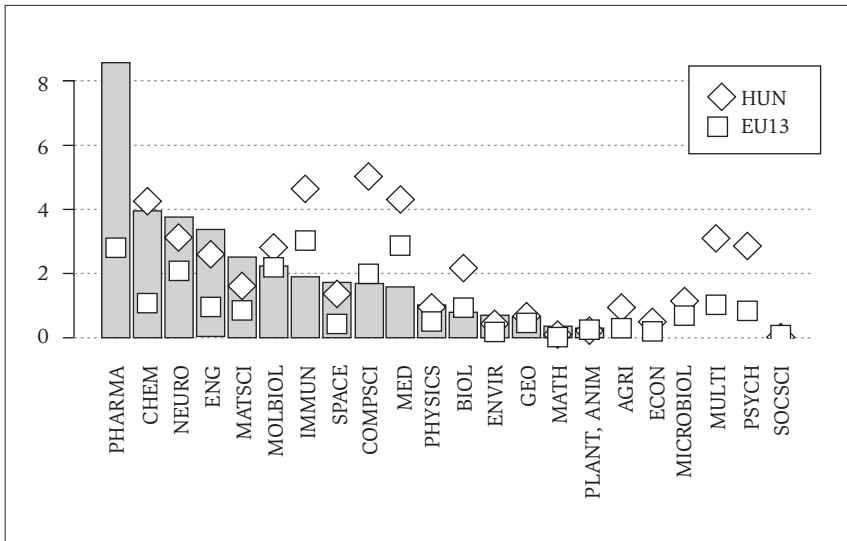
8. ÁBRA • A nemzetközi együttműködésben készült publikációk részaránya tudományáganként, a hazai és az EU13-as értékhez viszonyítva (%)

vizsgáltuk. Utóbbihoz azokat a Cordis adatbázisban szereplő H2020-as projekteket dolgoztuk fel, amelyek valamely MTA-intézmény közreműködésével zajlanak legkorábban 2014 óta. A legfontosabb európai partnerországok súlyát e két dimenzió mentén ábrázolja a 9. ábra, mégpedig a frakcionált számlálási mód szerint (a projekteket is felosztva a konzorciumi partnerek között). Megállapítható, hogy miközben az erőssorrend elég hasonló, a projekt-együttműködések csaknem az összes partnerországgal nagyobb részarányt képviselnek, mint a társszerzőségek. Mindkét dimenzióban (változatlanul) Németország a legjelentősebb partner, ezt követi az Egyesült Királyság. Franciaország és Olaszország a társszerzőségek mentén megelőzi Spanyolországot és Hollandiát, de a projekt-együttműködések terén ez a kör képviseli a következő egységes szintet. A következő körben ez utóbbiakhoz hasonló társszerzőséggel, de kevesebb az MTA-val közös projekttel rendelkezik, főként „északi”, ill. közép-európai országokkal (Svédország, Belgium, Ausztria, Lengyelország, Csehország, Svájc). A kép összességében alátámasztja, hogy a projektvilágban még inkább érvényesülni látszik a centrumországokkal való erősebb kollaboráció, mint a társszerzői együttműködések vonatkozásában. Ezt megerősíti a *full counting* módszerrel végzett számítás is, ahol kevésbé torzít a nem EU-s országok kimaradása a projektrészvétel súlyozásában.

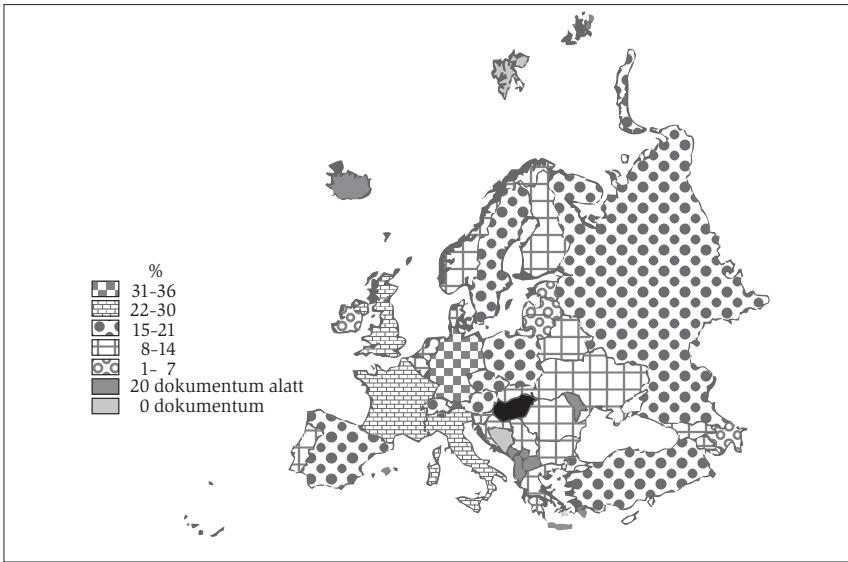
A társszerzői kapcsolatokat az európai viszonylatokon túl megvizsgálva a kétféle módszerrel igen hasonló képet kapunk. A listavezető együttműködő partner az USA, Németországot is megelőzve. A nagy keleti országok a

9. ÁBRA • A legfontosabb európai partnerországok százalékos súlya a H2020-as programban, ill. a nemzetközi társszerzős kibocsátásban (frakcionált/felosztó számlálás, %)

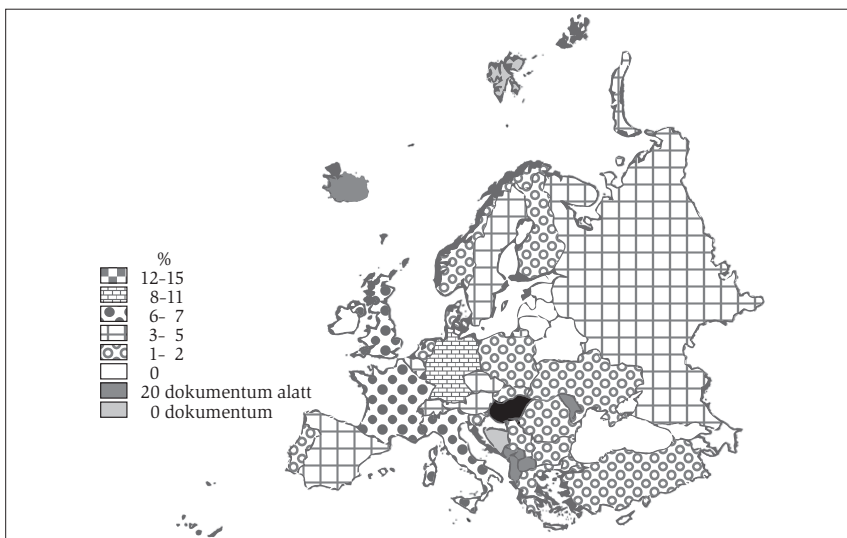
10. ÁBRA • Az „ipar-akadémia” együttműködésben született publikációk részaránya tudományágak szerint a hazai és az EU13-as értékhez viszonyítva

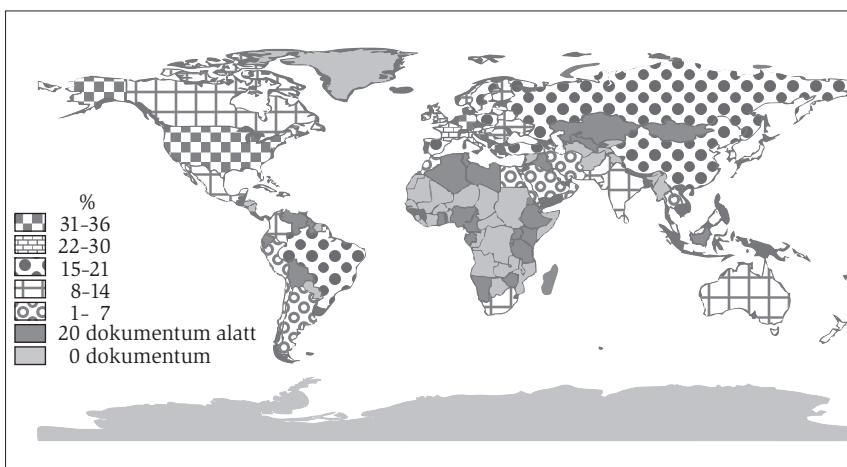
11. ÁBRA • Az európai országok százalékos súlya a nemzetközi együttműködésben készült közlemények körében, teljes számlálási mód

full counting módszerrel jóval nagyobb relatív súllyal jelennek meg, Oroszország és Kína a kumulált értékek 50%-át meghaladva közvetlenül Spanyolország és Svájc után következnek, míg Japán 40%-ot lelépve a középmezőnyben van. Viszont a frakcionált megközelítéssel előbbieket az eloszlás 20%-ára esnek vissza. Az egyes országok értékeit a teljes és a frakcionált számlálásnak megfelelően térképeken demonstráltuk (Európa, teljes számlálás: 11. ábra, felosztó: 12. ábra, világ, teljes: 13. ábra, felosztó: 14. ábra).

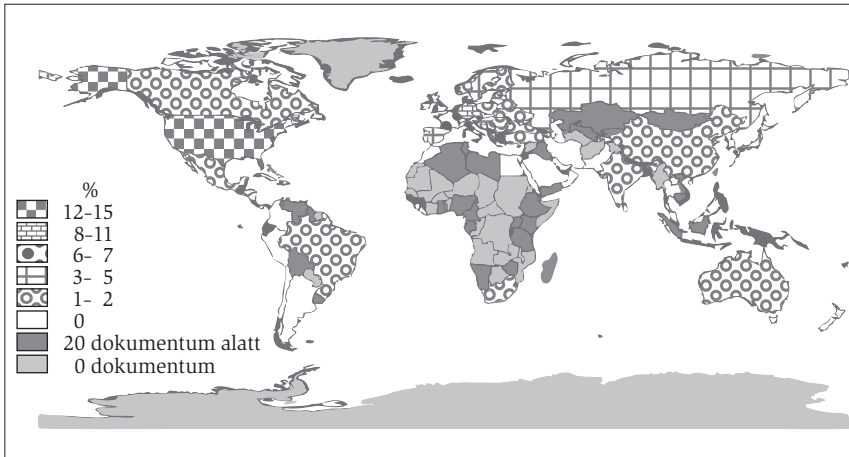
Végezetül érdemes megvizsgálni az együttműködések egy olyan dimenzióját, amely a tudományos hatáson túl az úgynevezett „társadalmi hatás” felé mutat. Ilyen indikátornak tekinthetők az ún. „ipar-akadémia” kapcsolatok, vagyis ebben az esetben azon közlemények részaránya, amely a magánszférával együttműködésben készült. Ez utóbbi tudományági szerkezetét és különböző benchmarkokhoz való viszonyát szemlélteti a 10. ábra. Ebben a vetületben jól látható módon listavezető a farmakológia, ill. a műszaki tudomány is, amely más dimenziókban kevésbé sikeresen szerepelt. 2–4%-os értékkel az élen jár a kémia, neurológia, anyagtudomány, molekuláris biológia is, amelyek az EU13-as átlagot meghaladják e téren (és közel állnak a hazai értékhez). Néhány területen látszólag tovább fokozható az együttműködés mértéke a magánszférával, amennyiben rendelkeznek ilyen hányaddal, de a hazai és EU13-as átlagnál alacsonyabb ennek intenzitása (immunológia, számítástudomány).

12. ÁBRA • Az európai országok százalékos súlya a nemzetközi együttműködésben készült közlemények körében, frakcionált/felosztó számlálási mód

13. ÁBRA • Az egyes országok százalékos súlya a nemzetközi együttműködésben készült közlemények körében világviszonylatban, teljes számlálási mód

14. ÁBRA • Az egyes országok százalékos súlya a nemzetközi együttműködésben készült közlemények körében világvizonylatban, frakcionált/felosztó számlálási mód

5. ÖSSZEFOGLALÓ MEGJEGYZÉSEK

A fentiekben ismertetett eredmények rövid, de széleskörű áttekintést nyújtanak az MTA kutatóhálózatának időszakai, nemzetközi sztenderdek alapján megítélhető publikációs teljesítményéről, a tudománymetria nemzetközi módszertani sztenderdjeivel összhangban. Ennek alapján kiemelhető néhány, az egyes teljesítménydimenziókat jellemző megállapítás:

A kibocsátás tudományterületi szerkezetét illetően, vagyis mennyiségi szempontból a kutatóhálózat továbbra is a fizika, űrkutatás, ill. a matematika területén mutat erős koncentrációt – az országos részesedést illetően. Az „alkalmazás- vagy gyakorlatközeli” ágak, mint az agrártudomány, ill. állat- és növénytan tudományok (amelyek a kibocsátásban gyakran átfednek az agrártudományokkal), a számítástudomány, farmakológia, műszaki tudományok, a klinikai orvostudomány terén pedig jóval gyengébbet. Noha az eloszlás jól reflektál az alapkutatási szerepkörre, a további teljesítménydimenziók (l. alább) jelentősen árnyalják ezt a képet.

A kibocsátástól eltérő szerkezetet mutat az idézettség és az idézettségi hatás tudományági eloszlása. A közlemények nemzetközileg idézett hányada csaknem az összes tudományágban 60–100% között mozog, a normalizált idézettségi hatás szintén a világátlag fölött vagy annak közelében alakul, és néhány kivételtől eltekintve az EU13-as és a hazai átlag fölött helyezkedik el. Kiemelten fontos ez ott, ahol a mennyiségi részesedés csekély, amelynek prominens példája az immunológia, de ide tartozik a pszicho-

lógia vagy a neurológia (és részben az orvostudomány) is. Külön érdemes megemlíteni a társadalomtudományokat (elválasztva a gazdaságtudományoktól), amelyek köre egyszerre képviseli a hazai és világtudományokat.

A nemzetközi kapcsolatrendszert (részben) jellemző mutató, a nemzetközi társszerzőségű közlemények tudományági részaránya szintén általánosan magas (50–80%), jellemzően az EU13-as átlag feletti. A legfontosabb nemzetközi partnerországok köre hasonló a társszerzőség és a H2020-as kutatási együttműködések terén, utóbbit méginkább az európai centrumországok dominálják. Mindkét dimenzióban (változatlanul) Németország és az Egyesült Királyság a legjelentősebb partner. Franciaország és Olaszország a társszerzőségek mentén megelőzi Spanyolországot és Hollandiát, de a projekt-együttműködések terén ez a négytagú kör képviseli a következő egységes szintet. (A két dimenzió alapján lényegében egyforma, társszerzőségben az utóbbi két ország szintjén elhelyezkedő következő súlycsoport Ausztria, Belgium, Svédország, Svájc, valamint Lengyelország).

6. FÜGGELÉK

1. TÁBLÁZAT • Tudományágak (WoS ESI 22-elemű rendszere)

Rövidítés	Tudományág
Agri	Agrártudományok
Biol	Biológia és Biokémia
Chem	Kémiai tudományok
Med	Klinikai orvostudomány
Compsci	Számítástudomány
Econ	Közgazdasági és üzleti tud.
Eng	Mérnöki tudomány
Envir	Környezettud. és ökológia
Geo	Földtudományok
Immun	Immunológia
MatSci	Anyagtudományok
Math	Matematika
Microbiol	Mikrobiológia
Molbiol	Molekuláris biol. és genetika
Multi	Multidiszciplináris tud.
Neuro	Ideg- és viselkedéstud.
Pharma	Gyógyszerészet és toxikológia
Physics	Fizika
Plant, Anim	Növény- és állattani tud.
Psych	Pszichológia és pszichiátria
SocSci	Társadalomtudományok
Space	Úr kutatás

PÁLINKÓ ÉVA

A TUDOMÁNPOLITIKAI INDIKÁTOROKON INNEN

*A kutatói életpályák alakulását
befolyásoló tényezők*

1. Bevezetés • 133
2. Strukturális keretek: a KFI szektor Magyarországon • 134
3. Az indikátorok szerepe a tényleges tudománypolitikában • 139
4. Tudománypolitikai célkitűzések és indikátorok • 139
 5. Elméleti és módszertani keretek • 141
 6. Eredmények • 142
 7. Összegzés • 145

1. BEVEZETÉS

A tényleges tudománypolitikai tervezéshez elengedhetetlen a kutatási, fejlesztési és innovációs (KFI) szektor legfontosabb indikátorainak azonosítása, nyomon követése, összevetése hasonló nemzetközi mutatókkal, valamint hogy célzott, részletes elemzések segítségével feltárjuk a szektor jellegzetességeit.

Az elmúlt években Magyarországon is határozott lépések történtek megfelelő indikátorok kidolgozásának irányába: 2013 folyamán kidolgoztak egy nemzeti szintű, nemzetközi összehasonlításra is alkalmas tudománypolitikai mutató-keretrendszert és annak működtetésére vonatkozó javaslatot.¹ Az indikátorrendszer a tudománypolitikai stratégia céljaihoz igazodva, rendszerezve foglalja össze a legfontosabb információkat a döntéshozók számára. Ez az indikátorrendszer ugyan csak korlátozottan képes megragadni a KFI folyamatait, jellegzetességeit, nem válthatja ki tehát a mélyebb elemzéseket, jó alapot adhat azonban a szakpolitikai vitákhoz, és segít kijelölni a további, mélyebb elemzések irányát.

¹ CSITE András et al.: *Stratégiai irányok meghatározása, javaslat a tudománypolitikai stratégiára* (Budapest: Hétfa Kutatóintézet 2013).

A tanulmány az indikátorok megválasztásának jelentőségére, korlátaira és a mély elemzések szerepére hívja fel a figyelmet az MTA-n zajló kutatói életpálya vizsgálat eredményeinek bemutatásával.

2. STRUKTURÁLIS KERETEK: A KFI SZEKTOR MAGYARORSZÁGON

2.1. Szakpolitikai intézményrendszer és tudománypolitika

A rendszerváltással járó demokratikus átalakulást hazánkban csak lassan követték konkrét szakpolitikai változások. Ezek részeként a korábbi szovjet mintát követő tudományrendszer átszervezése az EU-s országok rendszereihez alkalmazkodva indult meg. A magyar tudományrendszer jelenlegi felépítése elsősorban a következő hatások alatt alakult ki:² a történeti német egyetemi, a szovjet tudományszervezési, valamint az amerikai tudományrendszer, illetve az utóbbi nyomása alatt formálódó Európai Felsőoktatási-, illetve Kutatási Térség.³

A rendszerváltást követően a magyar KFI szektor és az azt alakító intézményrendszer is folyamatosan változásban volt, a rendszerváltással járó strukturális átalakulásokkal és az azt követő kormányváltásokkal összefüggésben is. Ebben az időszakban a magyar KFI szektornak kiépültek ugyan hatékony háttérintézményei, de ezek érdemi harmonizációja nem valósult meg. Ahelyett, hogy az átalakulással erős szervezeti reprezentációja, és viszonylag jól koncentrált célrendszere alakult volna ki, a tudománypolitika funkciói három minisztériumban képviseltetve inkább szétforgácsolódni látszottak.

A kilencvenes években és a kétezres évek első tizedében a folyamatos intézményi átalakulások hatására a rendszer nehezen kiszámíthatóvá vált: nem volt mód az irányító szervezeteknél a szervezeti tanulásra, érdemi fejlesztésre, hosszú távú stratégiai tervezésre. Az állandó változások hátrányai a kutatóknál is jelentkeztek: az életpálya stabil, megbízható alapokon nyugvó tervezésére sem volt igazán mód, hiszen a kutatási támogatások rendszere is gyakran változott, nem alakult ki bevett előmeneteli rendszer, és nem épült ki a teljesítményalapú bérezés.

²PALLÓ Gábor: „A fiatal kutatók tevékenységének erőtere” *Magyar Tudomány* 2009/2. 209–220.

³HRUBOS Ildikó és TOMASZ Gábor (szerk.): *A bolognai folyamat intézményi szinten* (Felsőoktatási Kutatóintézet Budapest 2007); HRUBOS Ildikó, SZENTANNAI Ágota és VEROSZTA Zsuzsanna: *A „bolognai folyamat”* (Budapest: OKI. Új Mandátum Könyvkiadó 2003); RESZKÉTO Petra és VÁRADI Balázs [2002]: „Elöl doktor, hátul doktor. A tudományos címek mai rendszerének kialakulása” http://www.ketezer.hu/menu4/2002_05/reszketo.html.

Az NKFIH 2015-ös létrehozásával a korábban a minisztériumok között szétesztott hatáskörök a Miniszterelnöki Hivatal alá szervezve, központi irányítás alá kerültek. Az NKFIH lett ezzel a magyar tudományos kutatás, fejlesztés és innováció fő szakpolitikai és finanszírozó intézménye, mely szakpolitikai javaslattevői feladatokat lát el, illetve ez az intézmény a KFI pályázati forrásainak kezelője.

A fent jellemzett, folyamatosan változó és diverzifikált intézményrendszer hatásai természetesen a szakpolitikákban is érzékeltették hatásukat: a kilencvenes években, illetve a kétezres évek első tizedében a szakpolitikai dokumentumokból gyakran az egységes terminológia és a világos, egyértelműen kidolgozott célrendszer is hiányzott. A szerteágazó intézményrendszer túlon túl szerteágazó szakpolitikai célrendszert eredményezett. Mindemellett a célok betartása és betartatása is következetlenül valósult meg.

Az aktuális tudománypolitikai dokumentumok (Befektetés a jövőbe 2013, S3 stratégia) a korábbiaknál kevesebb, de világosabban meghatározott célkitűzést fogalmaznak meg. Ezek: a tudományos utánpótlás biztosítása, a KFI infrastruktúra fejlesztése, a tudományos produktivitás fejlesztése, egyes területeken nemzetközi kiválósági központok létrehozása és az ipar-akadémia együttműködések intenzitásának növelése.⁴

2.2. A tudományos fokozatszerzés intézményi háttere

Hazánkban a tudományos fokozatok odaítélése 1949-ig az egyetemeken zajlott. 1950-ben a Magyar Tudományos Akadémia szakmai felügyelete alatt álló, kormánybizottsággként működő Tudományos Minősítő Bizottság (TMB) létrehozásával a „tudomány kandidátusa” fokozat odaítélése az akkor új, politikai irányítás alatt álló szervezet, a TMB feladata lett.⁵ Egyetemi doktorképzés ebben az időszakban nem folyt, az aspirantúra jelentette azt a tudományos továbbképzésnek nevezett formát, amely elvezethetett a kandidátusi disszertáció elkészítéséhez. A tehetséggondozás fórumai ezekben az években a TMB által erre alkalmasnak minősített intézmények, többnyire továbbra is elsősorban az egyetemek, illetve az akadémiai kutatóintézetek voltak.⁶

⁴ Befektetés a jövőbe 2013–2020 “Investment into the Future” National Research-development and Innovation Strategy (2013–2020) “Befektetés a jövőbe” Nemzeti Kutatás-fejlesztési és Innovációs Stratégia. http://2010-2014.kormany.hu/download/b/35/f0000/06_11_NGM%20KFI%20strat%C3%A9gia_Kozlonyhoz.pdf. Csité et al. (l. 1).

⁵ KOZÁRI MÓNIKA: „A tudományos minősítés rendszere Magyarországon az 1940-es évek végétől 1960-ig, az új minősítési rendszer stabilizálásáig” *Múltunk* 2017/1. 148–198.

⁶ RESZKETŐ és VÁRADI (l. 3); PALLÓ (l. 2).

Kandidatúrát 40 év alatti – tehát fiatal – kutató ritkán szerezhetett, a kandidátusi fokozat megszerzése jóval hosszabb időt vett igénybe, mint a PhD fokozaté. A kandidátusok jellemzően többéves kutatói-oktatói tevékenység után, már a tudományos munkaerőpiacon elhelyezkedve védték meg disszertációjukat.⁷

Ezen a rendszeren változtatott a hivatalosan az 1993-as felsőoktatási törvénnyel bevezetett PhD képzés, mely a doktorképzés és a tudományos fokozat odaítélésének jogát ismét az egyetemek hatáskörébe utalta.⁸ A törvény a doktorképzés intézményeit ekkor még a posztgraduális képzés egyik válfajaként határozta meg, a mesterképzés és a szakirányú továbbképzés mellett (1993. évi LXXX. törvény a felsőoktatásról).

Eleinte ideiglenes doktori programok, 1994-től pedig az erre a feladatra létrehozott intézmény, a Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) minőségi-tesztelő eljárása után már minősített doktori programok működtek a doktorképzés és fokozatszerzés intézményeiként. A doktori programok újabb felülvizsgálata után, azokra épülve, 2001-ben jöttek létre az első doktori iskolák. Ezek akkreditációja 2002 nyarán zárult le.⁹ A minőséghitelesítési eljárás során azok a doktori iskolák működhetek tovább, melyek megfeleltek azoknak a(z) immáron egységes) követelményeknek, melyeket a MAB megállapított.

Hazánk bolognai folyamathoz való csatlakozását követően, a 2005. évi felsőoktatási törvényben a fokozatszerzésre felkészítő doktori iskolák már nem a posztgraduális képzés egy válfajaként jelentek meg, hanem a háromszintű felsőoktatási rendszerbe illeszkedve az egyetemi képzés harmadik, legmagasabb szintjét jelentették (2005. évi FTV 11. § (1) bek.).

A PhD képzés bevezetésével nem kizárólag a fokozatszerzés módja, szintere és a minőségbiztosítás rendszere változott meg: a felsőoktatás szerkezetváltozásával együtt járt a tudományos fokozatszerzés mennyiségi átalakulása is. Az egyetemi doktorképzés, pontosabban a PhD fokozat bevezetése után eltelt tíz évben kb. tízezer,¹⁰ a kandidátusi fokozaton alapuló rendszer negyvenöt évében pedig kb. kilencezer¹¹ fő kapta meg a

⁷ RESZKETŐ és VÁRADI (lj. 3). MOSONINÉ FRIED Judit: *Zárótanulmány a Fiatal kutatók életútja c. Jedlik Ányos Program által támogatott pályázathoz* (Kézirat, Budapest 2009)

⁸ Kivéve az akadémiai doktori címet, mely független az egyetemektől, és ettől kezdve tulajdonképpen nem is tudományos „fokozat”, hanem „cím” (Kocsis Miklós: „A doktori képzés »kiskapui«. Jogi szabályozás és jogalkalmazói gyakorlat Magyarországon” *Felsőoktatási Műhely* 2008/3. 101–110.)

⁹ RÓNA-TAS András: *A magyar doktori iskolák helyzete és jövője. Műhelytanulmány* (Budapest: MAB 2003).

¹⁰ MAB doktoráltak adatbázisa alapján: Az 1993. évi felsőoktatási törvény életbe lépésétől 2006 végéig 11520 fő szerzett doktori (PhD + DLA) fokozatot az új rendszerben. Évente körülbelül ezer fő kapta meg PhD (DLA) fokozatát Magyarországon.

¹¹ Dr. Csákváry Évával, az OM főosztályvezetőjével folytatott beszélgetés alapján. Mosoni-Fried Judit információi szerint a kandidátusi fokozattal rendelkezők száma ennél valószínűleg

megfelelő tudományos fokozatot. Tehát a felsőoktatás tömegessé válásával párhuzamosan és az erre reakcióként adott felsőoktatási reformok, később a bolognai folyamat által támogatva a tudományos fokozatot szerzők száma jelentősen megnőtt, az új rendszerű képzés első évtizedében a doktori programokra egyre több hallgató jelentkezett.

Napjainkban inkább a kutatói utánpótlás forrásainak apadása tapasztalható. A hazai KFI rendszer SWOT analízise gyakran hiányzó kutatói utánpótlásról ad számot,¹² a KSH adatai szerint a doktori iskolákban tanulók száma nem változott számottevően az elmúlt öt évben.¹³ Egyes képzéseken a jelentkezők szűkülő köréről számolnak be a doktori iskolák oktatói.

2.3. Kutatók

Az 1980-as évek KFI rendszerének egyik legfontosabb problémája a kutatói utánpótlás biztosítása volt. A fiatalok nem láttak karrierlehetőséget a hazai tudományos kutatásban, ezért egyre kevesebben választották ezt a pályát. A külföldi munkavállalás, a doktori, illetve posztdoktori ösztöndíj valamely nyugat-európai vagy észak-amerikai egyetemen ugyanakkor vonzó lehetőségként kínálkozott számukra.¹⁴

A rendszerváltás után, az 1990-es évtized elején drasztikusan csökkent a hazai kutatók-fejlesztők összlétszáma: 1990-ben még tizenhét és félezer, 1996-ban pedig nem egészen tíz és félezer fő¹⁵ dolgozott az egyetemi, akadémiai, vállalati és más kutatóhelyeken. Ez a létszám 1996 után lassan növekedni kezdett, 2007-re a tényleges kutató-fejlesztői létszám kissé meghaladta, a számított pedig megközelítette az 1990-es szintet.

1990–1998 között a KFI szektort közel hatezer kutató és fejlesztő kényszerült elhagyni vagy hagyta el önként, elsősorban vállalati kutatóhelyek megszűnése miatt. A szektorból kikerült kutatók-fejlesztők közül Tamási Péter becslése szerint kilenc és fél és tizenöt százalék között lehetett azok aránya, akiket az „agyelszívási” folyamatban veszített el az ország az 1990-es években.¹⁶

magasabb, pontos számuk azonban nehezen megállapítható, a KSH ugyanis csak a kutatóhelyeken dolgozó aktív személyeket tartja nyilván.

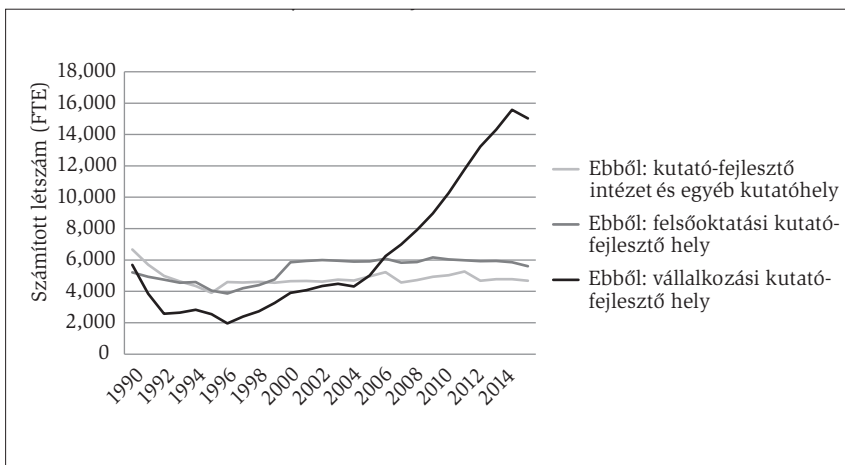
¹² Befektetés a jövőbe (l.j. 4.).

¹³ A kutató-fejlesztő helyek kutatóinak számított létszáma, KSH (2017) és Oktatási adatok, 2012/13; 2013/14; 2014/15; 2015/16. KSH. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_ohk002f.html.

¹⁴ MOSONINÉ FRIED (l.j. 7)

¹⁵ Számított értékek (full-time equivalent – FTE), KSH.

¹⁶ TAMÁSI Péter: *A brain drain alakulása a kutatási szférában Magyarországon az 1990-es években* (Kézirat. 1999. Készült az OKTK A.1356/VI. számú kutatás keretében.).

Forrás: KSH

1. ÁBRA • A kutató-fejlesztő helyek kutatóinak számított létszáma, fő (FTE)

Az ezredforduló után a kutató-fejlesztő intézetek és egyéb kutató-fejlesztő helyek számított kutató-fejlesztői létszámadatai 2006-ig rendkívül lassan, hektikusan növekedtek, majd a 2007-es csökkenés után lassan, fokozatosan növekedtek. A 2012-es akadémiai átalakításokkal ismét jelentős mértékben csökkentek. A felsőoktatási kutató-fejlesztő helyek számított létszáma ugyanebben az időszakban hatezer fő körül stagnált, illetve 2009 óta folyamatosan enyhe csökkenést mutat. A vizsgált időszakban a vállalozási kutatói-fejlesztői létszámadatok növekedtek a legjelentősebb mértékben: a számított kutatói létszám 1996 óta – egy kisebb megtorpanástól eltekintve – folyamatosan és rendkívül dinamikus módon növekedett egészen 2014-ig. 2006 óta a vállalozási szféra több kutatót foglalkoztat, mint akár a felsőoktatás, akár a kutató-fejlesztő intézetek, 2011 óta pedig a két másik szereplő együttes kutatószámát is meghaladják a vállalozási szféra kutatói létszámadatai, melyek 2014-ben tizenötezer fő fölé emelkedtek.¹⁷

¹⁷ A kutató-fejlesztő helyek kutatóinak számított létszáma (l.j. 13.)

3. AZ INDIKÁTOROK SZEREPE A TÉNYALAPÚ TUDOMÁNPOLITIKÁBAN

A jelenlegi nemzeti, illetve EU-s tudománypolitikai dokumentumokban és a kapcsolódó stratégiákban világos célkitűzéseket találhatunk Magyarországra vonatkozóan. A tudománypolitikai célrendszerhez kapcsolódóan, a tényalapú döntéshozatal megkönnyítésére, 2013-ban dolgozták ki a bevezetésben említett indikátorrendszert, hogy az a tudománypolitika stratégiai céljaihoz igazodva, a legfontosabb információkat rendszerezve tegye elérhetővé a döntéshozók számára.¹⁸

Kidolgozói a teljes indikátorrendszerben összesen 128 országos szintű indikátort és ezekhez illeszkedve 82 intézményi indikátort határoztak meg. Ezek közül 41 kulcsindikátort azonosítottak, melyek a hazai KFI szektor helyzetének legfontosabb mutatóinak tekinthetők. Ezek a számok, a referenciaértékkel összehasonlítva, képesek jelezni a döntéshozók számára a szektor alulteljesítését az egyes dimenziókban. Az indikátorok kifejlesztői szerint azonban nem szabad további viták, egyeztetések és mélyebb elemzések nélkül, csak ezekre hagyatkozva hozni meg fontos döntéseket.¹⁹ Az indikátorok tehát a viták kiindulópontját kell, hogy képezzék, és nem azok lezárását.

4. TUDOMÁNPOLITIKAI CÉLKITŰZÉSEK ÉS INDIKÁTOROK

Az alábbi, az eredeti tanulmányból átvett, csak a HR kulcsindikátorokat tartalmazó táblázat a korábban bemutatott fő stratégiai célok egyikéhez: a kutatói utánpótlás biztosításának feltételeihez kapcsolódik. A táblázatban a fekete alap és vastag szedés a nemzetközi referenciától jelentősen (több mint 20%-kal) elmaradó, a sötét szürke alapszín és vastag szedés a nemzetközi referenciát jelentősen (több mint 20%-kal) felülmúló értékeket, a világosszürke pedig a referenciához közeli értéket felvevő mutatókat jelöli.

¹⁸ CSITE et al. (lj. 1).

¹⁹ CSITE et al. (lj. 1).

Indikátor-csoport	Indikátor	Magyar érték	Nemzetközi referencia	Referencia
Inputok	1000 foglalkoztatottra jutó FTE kutatók létszáma, <i>amelyből</i>	6,1	7,6	EU27
	Felsőoktatásban foglalkoztatottak aránya	26,0%	40,6%	EU27
	Kutatóintézetekben foglalkoztatottak aránya	22,9%	12,4%	EU27
	Vállalati és nonprofit szférában foglalkoztatottak aránya	51,1%	46,9%	EU27
	PISA-felmérésben elért átlagos pontszám	477	490	OECD
	Emelt szintű érettségizők aránya matematikából és természettudományokból	9,8%	n.a.	
	Felsőfokú oktatásban résztvevők aránya a fiatal felnőttek (18-24) körében	28,8%	30,4%	EU27
	MTMI képzésben résztvevők aránya a felsőoktatásban	22,1%	25,6%	EU27
	Doktori képzésben résztvevők aránya a felsőoktatásban	1,8%	2,3%	EU27
	Felsőfokú képzésben munka mellett résztvevők aránya a 25-64 éves korosztályban	1,4%	2,6%	EU27
HR kibocsátása	Felsőfokú végzettségűek bérprémiuma a középfokúakéhoz képest	72,0%	0,44	EU27
	Felsőfokú végzettségűek munkanélküliségi rátája a középfokú végzettségűek rátájának arányában	42,1%	63,9%	EU28

Forrás: CSITE et al. 2013. 43.

Az értékek alapján az látható, hogy az 1000 foglalkoztatottra jutó FTE kutatói létszámadataink a nemzetközi átlag közelében vannak, alig alacsonyabbak annál. Az adatsor részletesebb bontásban azt mutatja, hogy a legnagyobb elmaradásunk a felsőoktatásban dolgozó kutatók arányában van, kutatóintézeti létszámadataink magasán, vállalászási kutatói létszámadataink pedig valamivel a nemzetközi referenciaérték felett vannak. Ez a történeti meghatározottsága miatt erős akadémia és az utóbbi években jelentősen megerősödött vállalászási kutatói szféra képét tükrözi.

Az is látható az adatokból, hogy a PhD képzésben résztvevők aránya erősen elmarad a nemzetközi referenciaértéktől. Ezek szerint az egyik jelentős tudománypolitikai célkitűzés, a kutatói, tudományos utánpótlás megteremtése és az alapkutatási humán kapacitás volumenének növelése nem megfelelően biztosított.

A KFI szektorban dolgozó kutatók munkaerő-piaci helyzetére, a KFI szektor HR kibocsátására vonatkozóan nincsenek igazán jó, egyszerű, könnyen elérhető és nemzetközi értékekkel összevethető mutatók. A kulcsindikátor tábla HR kibocsátás blokkja meglehetősen hiányos, mindössze két jelzőszámnál találunk értéket. Ezeket értelmezve azt láthatjuk, hogy hazánkban a felsőfokú végzettségűek középfokú végzettségűekéhez képest mért bérprémiuma erősen a nemzetközi arányon felüli értéket mutat, munkanélküliségi rátájuk pedig a középfokú végzettséggel rendelkezőkéhez képest jelentősen alacsonyabb az EU28-as referenciaértéknél.

Kérdés, hogy pontosan mit jelent ez a két érték, és mit jeleznek a döntéshozók számára. A tudományos fokozattal rendelkezőket megfelelően reprezentálja a felsőfokú végzettséggel rendelkezők csoportja? A viszonyítási csoportot esetükben megfelelő a középfokú végzettséggel rendelkezők körében meghatározni? A kérdések megválaszolásához olyan elemzésre van szükség, amely túlmutat az egyszerű mutatókon. A következőkben PhD fokozattal rendelkezők körében folytatott életpálya kutatási eredmények alapján érzékeltetjük a fenti indikátorok használatának korlátait.

5. ELMÉLETI ÉS MÓDSZERTANI KERETEK

A tanulmány felvetései és megállapításai egy, az MTA vezetősége számára végzett életpálya vizsgálatorozatnak az eredményein alapulnak. A vizsgálatorozat egyes lépései az MTA által támogatásban részesített kutatók életpályájának vizsgálatát, illetve az egyes támogatások értékelését tűzték ki célul, tehát nem alapkutatói, inkább évről-évre adatszolgáltatási céllal végzett alkalmazott kutatási epizódokat jelentenek. Bár több éven át, szakaszokban megvalósuló kutatási hullámokról van szó, a folyamat, mint egész, nem tekinthető koherens longitudinális vizsgálatnak, mivel az egyes szakaszok fókusza, mintája, a kérdések összetétele évről-évre változott annak függvényében, hogy éppen melyik MTA támogatást, illetve támogatotti kört vonta be a vizsgálatba. Ezzel együtt voltak az egyes szakaszoknak több-kevesbé egységes elemei, illetve az életpályák megközelítésének elméleti háttere is azonos volt az egyes vizsgálatok során: mindegyik a karrier szervezeti dimenziójára fókuszált.²⁰

A kutatási folyamat kezdetén, a megalapozó szakaszban, csak egyetlen tudományágon belül, kvalitatív módszerekkel történtek felderítő vizsgálatok, majd fokozatosan bővítve a megkérdezettek, illetve az alkalmazott

²⁰ Jochen GLASER – Grit LAUDEL: „The Three Careers of an Academic. Discussion paper” 35/2015 (09/2015).

módszerek körét, az utolsó két adatfelvétel már részletes kérdőíves vizsgálat formájában, a tudományterületek többségének lefedésével, több tudományág képviselőjének körében valósult meg.

Az egyes kutatási szakaszok a következők voltak:

- Életpálya kutatás 35 év alatti, PhD-vel rendelkező biológusok körében: 11 félig strukturált interjú, 2 narratív életút interjú, 2 fókuszcsoport és egy kis mintás kérdőíves vizsgálat (N = 102).
- Életpálya kutatás, 40 év alatti, STEM (természettudomány, műszaki és mérnöki tudományok és matematika) és SSH (társadalom- és bölcsészettudományok) területeken PhD-t szerzett személyek körében: 30 félig strukturált interjú.
- Életpálya Monitor, kérdőíves vizsgálat a Lendület program keretében támogatott csoportvezetők (N = 50) és a csoportokban dolgozó alkalmazott kutatók (N = 142) körében.
- Életpálya Monitor kérdőíves vizsgálat a Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesülők körében (N = 1239).

A tanulmány további része amellet érvel, hogy – a tényalapú szakpolitikai döntéshozatali folyamatok finomítása érdekében, a fenti vizsgálatokból származó eredmények szintézisével – szükséges további, a korábbiakban megismertetett indikátorok által felvetett kérdésekhez kapcsolódóan, az indikátorok interpretálásán túlmutató, részletes adatokon alapuló mély elemzéseket végezni. Az egyes vizsgálati szakaszok eredményeinek részletes ismertetésére nem térünk ki.

6. EREDMÉNYEK

6.1. Az életpálya alakulását befolyásoló tényezők

A nemzetközi akadémiai karriervizsgálatok nem szokták érinteni a jövedelmi adatokat, mivel nem jelzőszámai a tudományos karrier sikerességének.²¹ Kvalitatív adatokból származó eredményeink szerint Magyarországon más a helyzet: a tudományos fokozattal rendelkezők körében a munkahelyi elégedettség három dimenziója, illetve ezek együttes dinamikája kiemelkedő jelentőségűnek bizonyult az életpályák alakulásában, különösen az elvándorlásban. Ezek a dimenziók a következők:

²¹ GLASER – LAUDEL (l.j. 19).

- *A végzett munka jellege*, azaz a saját munkatevékenység élvezete, értelmesnek és értékesnek tartott volta, a szabadság, önállóság, kreativitás megtapasztalása, a munkahelyi feladatok köre.
- *A szakmai, intézményi környezet motiváló ereje*, azaz a kollégák szakmai teljesítménye, a teljesítmények elismerése, a szakmai együttműködések minősége, valamint a munkáltató intézmény szervezeti felépítése, a munkavégzés gördülékenységének biztosítása.
- *A kapott jövedelem mértéke*, pontosabban az az életszínvonal, amely a kapott javadalmazás által elérhető.

A tudományos fokozattal rendelkező, magasan képzett, motivált munkaező elvárásai mindhárom dimenzióban magasak, ezért megpróbálja ezeket konzisztensen magas szinten tartani. Magyarán a kutatóknak fontos, hogy élvezzék a munkájukat, fontos, hogy szakmailag színvonalas környezetben dolgozhassanak és fontos, hogy jövedelmükből megfelelő életszínvonalat tudjanak biztosítani maguk, illetve családjuk számára. Eredményeink szerint az első dimenziót illetően nincs ok panaszra: a megkérdezettek többsége szereti munkáját, értékesnek, élvezetesnek tartja feladatait. A második dimenzióban már nagyobb a válaszok szóródása: vannak elégedettek, de olyanok is, akiknek komoly fenntartásaik vannak az őket foglalkoztató intézményekkel, elsősorban az intézményen belüli szervezeti viszonyokkal kapcsolatosan.

A leginkább problémásnak azonban a harmadik dimenzió, a javadalmazás bizonyult. A nemzetközi szinten mért tudományos teljesítményt produkáló, külföldi munkatapasztalattal is rendelkező kutatók jelentős részének referenciacsoportját mind munkakörnyezet, mind életszínvonal tekintetében a külföldi kutatócsoportok képezik. Ez indokolt is, amennyiben a kutatók nemzetközi szinten ezekkel a kollégákkal versenyeznek tudományos teljesítményüket, produktivitásukat tekintve. Azzal együtt, hogy a kutatók többsége ugyan tisztában van a hazai közszférában elérhető jövedelmek korlátaival, a hazai, szektorok közötti jelentős bérstruktúrabeli eltérések hatással vannak rájuk. A magas végzettségből és teljesítményből eredő magas elvárásaik miatt a fent meghatározott dimenziókban általuk észlelt inkonzisztencia magas, ez pedig hatással lehet mind szakmai identitásuk megélésére, mind életpályájuk alakulására.

6.2. Kutatói karrierstratégiák

Vizsgálatainkból kiderült, hogy a tudományos fokozattal rendelkező, motivált munkaező, annak érdekében, hogy elvárásait és lehetőségeit harmonizálva megfelelő munkakörülményeket és életszínvonalat érhessen el, alter-

natív megoldásokat keres. Ez nem feltétlenül tudatosan felépített stratégiák megvalósítását jelenti, mindazonáltal az egyes tudományterületek képviselőinek esetében eltérő jellegzetes mintázatot mutat.

6.3. SSH

A társadalom- és bölcsészettudományi fokozattal rendelkezők karrierútja gyakran „korlátok nélküli”,²² abban az értelemben, hogy az SSH kutatók gyakran lépnek át szektorok, szervezetek, kutatási témák határain. Karrierútjuk szervezeti szekvenciáit vizsgálva jelentős arányban rajzolódnak ki projekt-központú, „multidirekcionális” karrierutak (Baruch 2004).²³ Ezek alapja gyakran egy akadémiai főállás, mely köré kiegészítő státuszok épülnek. Ezek a kiegészítő státuszok rendkívül változatosak lehetnek, akár egy egyén esetében is: „külsős”, független alapkutatási vagy alkalmazott kutatási projektek, szakértői megbízások, más intézménynél fenntartott félállások. Ezek bármelyike kötődhet akár a köz-, akár a vállalkozási szférához.

Ezek a kiegészítő megbízások témájukat tekintve optimálisan a kutató akadémiai kutatási területéhez, témájához kapcsolódnak. Ebben az esetben növelhetik az egyén tudományos tudását és teljesítményét. Az is előfordul azonban, hogy a kutatóknak sokféle, akár új, teljesen idegen tématerületen kell dolgozniuk, akár egyidejűleg is, ami a kutatói energiák szétforgácsolását, a tudományos teljesítmény romlását, vagy akár az életpálya töredezettségét idézheti elő.

A feltárt, a társadalom- és bölcsészettudományi fokozattal rendelkezők körében jellemző mintázat sok kérdést vet fel. Ezek megválaszolása, például annak feltárása, hogy mennyire kell e stratégiák tudományos teljesítményre gyakorolt negatív hatásaitól tartani, további kutatások feladata lehet.

6.4. STEM

A STEM területek kutatóira kevésbé jellemző a kiegészítő projektek, tanácsadói megbízások, részállások akadémiai főállás melletti vállalása. Karrierútjuk sokkal inkább „lineáris”, a narratívák szerint elsősorban azért, mert ezek nem férnek el az akadémiai főállásbeli pozíciókkal járó feladatok mellett. Mindazonáltal ők is érzékelik a korábban bemutatott, magas el-

²² Michael B. ARTHUR és Denise M. ROUSSEAU: *The boundaryless career: A new employment principle for a new organizational era* (New York: Oxford University Press 1996).

²³ Yehuda BARUCH: „Transforming Career: From Linear to Multidirectional Career Paths. Organizational and Individual Perspectives” *Career Development International* 2004/1. 58–73.

várásokból származó inkonzisztenciát. Két fő stratégia körvonalazódott elbeszéléseikből, mely – tudatosan vagy sem – az inkonzisztencia magas szinten való kiegyenlítését segíti: az egyik, hogy igyekeznek egyéni vagy intézményi kutatási támogatásokat megpályázni, melyek által témájukhoz kötődő további izgalmas és jól fizetett feladatokat láthatnak el. Ez kimondottan jól illeszkedik az akadémiai karrierúthoz, hiszen általában szakmai fejlődéssel, kapcsolatépítéssel, a tudományos tudás és teljesítmény növekedésével jár.

A másik stratégia azonban – annak ellenére, hogy ideiglenes változatában szintén egy üdvözlendő kutatói életpálya-epizódot jelent, a narratívák szerint – veszélyeket is hordozhat: ez az alternatíva a külföldi munkavállalás. Korai, 2007-ben kezdett kvalitatív vizsgálataink egyik meglepő megállapítása volt, hogy a STEM kutatók inkább hajlandóak elhagyni az országot, mintsem az akadémiai szférát a vállalkozási szféra kutatói állásaira cserélnék idehaza. Ezeket a tendenciákat későbbi (2013-as és 2014-es) kvantitatív vizsgálataink is visszaigazolták. Mindez azt jelenti, hogy folyamatosan fennáll annak a veszélye, hogy jelentős számú, jól képzett fiatal kutató hagyja el az országot, és kezd külföldi kutatói-oktatói karrierbe, illetve folytatja korábbi külföldi karrierjét.

Ennek oka elsősorban a felsőoktatásban, illetve a kutatóintézeteknél foglalkoztatott kutatók bérének más szektorokban dolgozó, felsőfokú végzettséggel rendelkezőkhöz viszonyított relatíve alacsony bérszínvonalában, illetve a közalkalmazotti bértábla azon jellegzetességeiben keresendő, melyek a fiatal kutatókat hátrányosan érintik. Az, hogy a közben nagyot fejlődő vállalkozási szféra kutatói állásait sem tartják eléggé vonzóknak, nagyrészt valószínűleg annak tudható be, hogy a vállalkozási szférában akadémiai karrierjük a bevett tudományos teljesítmény-mutatókat tekintve megtörne: nem publikálhatnának tovább szakterületükön. Ezen felül elképzelhető, hogy a 2007-ben feltárt, a vállalkozási szféra állásaihoz kapcsolódó sztereotípiák részben tovább élnek a STEM kutatók körében – ezek szerint a vállalkozási szféra kutatói állásai nélkülözik azokat az értékeket, melyeket az akadémiai szféra pozícióihoz kötnek (értelmesnek és értékesnek tartott, élvezetes feladatok, szabadság, önállóság, kreativitás).

7. ÖSSZEGZÉS

A fent bemutatott stratégiák hátterének, az elvándorlás mozgatórugóinak, illetve a kutatók referenciacsoportjának ismeretében megállapíthatjuk, hogy a kutatói bérekkel kapcsolatos esetleges szakpolitikai döntések előkészítéséhez nem elegendő a kulcsindikátor táblázatnak azon indikátorát értelmezni, amely a felsőfokú végzettségűek jövedelmét a középfokú vég-

zetséggel rendelkezők jövedelméhez viszonyítja. A kutatói jövedelmekből megvalósítható életszínvonal ugyanis idehaza nem a középfokú–felsőfokú végzettségűek viszonyrendszerében, hanem inkább a szektorok közötti bérvizonyok mentén, illetve, kisebb részben, nemzetközi kontextusban értelmeződik.

A jelenlegit helyettesítő érdemi indikátort a jelen tanulmány megfelelő adatok híján nem határozhatta meg. Vizsgálataink alapján mindössze az látszik, hogy az aktuális HR kibocsátás indikátorok nem igazán relevánsak a tudományos fokozattal rendelkezők esetében.

A megállapítások számtalan további kutatási kérdés vetnek fel, melyek egy része a tudománypolitikai célok megvalósításához köthető: a kutatói utánpótlás szűkülésének, a természettudományi doktori iskolák csökkenő vonzerejének, valamint a fiatal kutatók elvándorlásának oka ugyanis részben feltehetően ugyanezekben a stratégiákban és az ezek mögötti összefüggésekben keresendő. Ezekre a folyamatokra azonban csak további szisztematikus vizsgálatokkal deríthető fény.

KÖRTVÉLYESI ZSOLT

JOGI ELEMZÉS AZ OTKA MEGSZÚNÉSÉRŐL *

1. A jogszabályszevegek összevetése • 149
2. A módosítások háttéréről • 158
3. Mellékletek • 163

A korábban az MTA-hoz több ponton kötődő OTKA megszűnését is magával hozta a 2014. év végén elfogadott jogszabály, melyet a hazai tudományos közvélemény kiemelt figyelemmel kísért. A jelenlegi írás elsősorban az alapkutatások szemszögéből, tehát az OTKA korábbi rendszerét érintő szabályok változása felől vizsgálja a módosításokat, és nem vállalkozik az új szervezetrendszer tényleges működésének vizsgálatára, ugyanakkor külön értékeli a változásokat az MTA szempontjából, ahol ez releváns. Az új törvény bevallott célja a központosítás, amely a létrejövő szervezet (NKFI Hivatal) belső működésére is kihat: az elnök személye válik meghatározóvá az OTKA-ra jellemző bizottsági döntéshozatallal szemben. A központosítás és az elnök szerepének növelése, illetve a független elemek gyengítésének kettőssége mélyebben is jellemzi az új intézmény felépítését: gyengülnek a szakmai részvételre vonatkozó törvényi garanciák a pályázati döntéshozatalban és általában a szervezet működésében. A korábbi, paritásos alapon (kormányzati és szakmai kinevezettek közül, utóbbiak túlsúlyával) felálló bizottság helyett az új szabályozás szerint a „támogatási döntést az NKFI Hivatal elnöke hozza meg”, az elnöktől függetlenített döntéshozatal eltűnik. Az elnököt a miniszterelnök az új törvény szerint úgy nevezi ki, hogy szakmai testület (korábban az MTA elnökének) személyi javaslata ezt nem előzi meg.

Az Országgyűlés 2014. november 25-én elfogadta, és december 5-én kihirdették a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló törvényjavaslatot, amely 2015. január 1-jével hatályba is lépett. Az új, 2014. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban NKFItv.) alapvetően a korábbi

* Az elemzés rövidebb formában eredetileg az MTA TK JTI Blogon jelent meg, majd nyomtatásban a BUKSZ 2014/4. számában.

innovációs törvény (2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról, a továbbiakban: Innovációs tv.) és a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról szóló törvény (2003. évi XC. törvény, a továbbiakban KTIAtv.) szabályait veszi át, néhány helyen módosítva azokat. Ugyanakkor az újonnan létrehozott intézmény, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs (NKFI) Hivatal átveszi a korábban az OTKA-hoz tartozó funkciókat is, ezzel összességében jelentősen csökkentve a korábbi szabályozás, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramokról szóló 1997. évi CXXXVI. törvény (a továbbiakban OTKAtv.) alapján érvényes garanciákat.

Az átalakításnak jól látható vesztese az OTKA-ra vonatkozó szabályozás, hiszen miközben az új szabályozás az alapkutatási támogatásokra is kiterjed, a korábban elért védelmi szintet az írott, intézményi garanciák tekintetében szinte teljesen megszünteti, az OTKAtv. vonatkozó függetlenségi rendelkezései nyomtalanul tűntek el az idén hatályba lépett szabályozással. Tehát a független támogatási döntéshozatal lényeges törvényi garanciái vesztek el, és ezzel általában gyengült a függetlenség az új rendszerben még akkor is, ha esetleg a gyakorlati működésre a folytonosság lesz jellemző.

Intézményi szinten az átalakulás azt jelenti, hogy a korábbi Nemzeti Innovációs Hivatal kormányhivatallá válva ellátja a korábban a Miniszterelnökségen működő Kutatási, Innovációs és Technológiai Alap és a független OTKA Bizottság feladatait.

Az alábbiakban először magát a jogszabályi szöveget vizsgálom, annak előzményeivel összevetve, majd tágabb összefüggésben, a változtatások mögötti célokat, érveket mutatom be.

1. TÁBLÁZAT • Az érintett jogszabályok áttekintése

<i>Az új szabályok:</i>
<i>2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról (NKFI tv.) 380/2014. (XII. 31.) Korm. rendelet a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap működtetésének és felhasználásának szabályairól</i>
<i>Korábbi rendelkezések:</i>
<i>1997. évi CXXXVI. törvény az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramokról (OTKAtv.)</i>
<i>2003. évi XC. törvény a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról (KTIAtv.)</i>
<i>2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról (Innovációs tv.) 146/2007. (VI. 26.) Korm.r. a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapból nyújtott állami támogatások szabályairól</i>
<i>146/2010. (IV. 29.) Korm.r. a kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs projektek közfinanszírozású támogatásáról</i>
<i>303/2010. (XII. 23.) Korm.r. a Nemzeti Innovációs Hivatalról (ill. 277/2006. (XII. 23.) Korm.r. a Kutatási és Technológiai Innovációs Hivatalról)</i>

1. A JOGSZABÁLYSZÖVEGEK ÖSSZEVETÉSE

1.1. A központosítás célja

A Nemzeti Fejlesztési, Kutatási és Innovációs Hivatal (a továbbiakban: Hivatal) egy kézben fogja össze a korábban különállóan működő Nemzeti Innovációs Hivatal, a Miniszterelnökségen belüli Nemzeti Technológiai és Innovációs Alap és az OTKA tevékenységi körébe tartozó feladatokat. Az új szabályozás mögött felismerhető a központosítás célja az összevonáson túlmenően is. A Hivatal elnökének személyét megerősíti, létrehozva egy, a kormányzati szervezetrendszerbe tagozódott, kvázi miniszteri státuszt, akit a kormányfő nevez ki és ment fel. Az elnök a kutatási-fejlesztési és innovációs terület első számú szereplőjévé lép elő, és fontos szerepet kap a kormányzati együttműködésben is. Az új szabályozás a belső működésben és a támogatási döntéshozatalában is egyszemélyi vezetést teremt.

Az új törvény egyértelműen kinyilvánítja, hogy a létrehozott új intézmény a kutatás-fejlesztés és innováció egyedülálló és központi szereplője, amely „elsődlegesen” hajtja végre a támogatás, felügyelet, egységes gyakorlat kialakításának és a hatékony felhasználás biztosításának feladatát.¹ A kutatás-fejlesztésre és innovációra szánt közpénzek „elsődlegesen” az új Alap biztosítja.² A különbség az OTKA, illetve az új szervezetrendszer által elosztott pénzüsszegek között több mint tízszeres.³ Az elosztásra szánt pénzüsszegek egymáshoz mért súlyához hasonlóan a tudományos kutatási forráselosztásra vonatkozó garanciális szabályokat is jórészt legyűrte a nagyobb test gravitációs ereje.

¹ NKFItv. 4. § (2) bek.

² Kifejezetten kivéve az Alapot terhelő kötelezettségek köréből a felsőoktatásban a doktori iskolai állami ösztöndíjakat, NKFItv. 4. § (3) bek.

³ A Nemzeti Technológiai és Innovációs Alap (Miniszterelnökség) tervezett bevétele a 2015-ös költségvetés szerint közel 78 milliárd forint, elsősorban innovációs járulékból (2014. évi C. törvény Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről, LXII. fejezet), míg az OTKA-ra 7,7 milliárd forint esik (az MTA költségvetésén belül elkülönítve, T/1794. évi törvényjavaslat Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről, 1032. o., LXIX. fejezet, <http://www.parlament.hu/irom40/01794/01794.pdf>).

1.2. Kormányzati együttműködés, stratégiai tervezés

Az új, egységes hivatalt vezető elnök státusza a Nemzeti Innovációs Hivatal elnökéhez képest erősödik azzal, hogy kinevezése miniszteri szintről miniszterelnöki szintre kerül.⁴ Ebben az értelemben az OTKA Bizottság elnökével összevetve nincs erősödés, sőt az MTA-elnök (és az oktatásért felelős miniszter) javaslatlételi jogának eltörlésével a függetlenség garanciái gyengülnek.⁵ A kutatás, fejlesztés és innováció eredetileg a Miniszterelnökség feladat- és hatáskörébe tartozott (korábban pedig volt, hogy „kutatásért és fejlesztésért felelős tárca nélküli miniszter” munkálkodott ezen a területen⁶), azonban a vonatkozó Kormányrendelet módosításával ennek helyébe az elnök kerül. A Miniszterelnökség az új felállás szerint felügyeli, nem irányítja a Hivatalt.⁷ Az elnök átveszi az illetékes miniszter helyét a tudományos és technológiai együttműködésről szóló nemzetközi megállapodások végrehajtásában, EU-s koordinációban és számos más területen.⁸ Az elnök megerősített státuszát jelzi az is, hogy az éves beszámolási kötelezettség immár az Országgyűlés és nem az illetékes miniszter felé áll fenn.⁹

A kutatási, fejlesztési és innovációs (KFI) stratégiát (korábban „tudomány-, technológia- és innováció-politikai” vagy TTI stratégiát) továbbra is a Kormány fogadja el,¹⁰ változott azonban az előterjesztő személye, itt is az elnök szerepét erősítendő. Az új szabályozás szerint az NKFI Alap „programstratégiát” – amely alapján aztán a pénzek elosztását a Hivatal végzi – az elnök előterjesztésére hagyja jóvá a Kormány,¹¹ míg korábban az illetékes miniszter volt az előterjesztő.¹² Továbbra is miniszteri együttműködés révén születik meg a stratégia, azzal, hogy az NKFI Hivatal elnöke

⁴ NKFI tv. 8. § (2) bek., a megelőző szabályozásra lásd: 277/2006. (XII. 23.) Korm.r. a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatalról, 2. § (1) bek., később 303/2010. (XII. 23.) Korm.r. a Nemzeti Innovációs Hivatalról, 3. § (2) bek.

⁵ Vö. az OTKAtv. 2. § (2) bekezdésével.

⁶ Feladatköreihez lásd: 103/2008. (IV. 29.) Korm. rendelete a kutatás-fejlesztésért felelős tárca nélküli miniszter feladat- és hatásköréről.

⁷ Lásd a Kormány tagjainak feladat- és hatásköréről szóló 152/2014. (VI. 6.) Korm. rendelet – egyes kormányrendeleteknek a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló 2014. évi LXXVI. törvény hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 381/2014. (XII. 31.) Korm. rendelet 28. §-ával módosuló – szabályozását.

⁸ 2014. évi LXXVI. törvény hatálybalépésével összefüggő módosításáról szóló 381/2014. (XII. 31.) Korm. rendelet egyes kormányrendeleteknek a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról.

⁹ NKFI tv. 9. § (2) bek., a NIH elnökének éves beszámolásáról: 303/2010. (XII. 23.) Korm. rendelet a Nemzeti Innovációs Hivatalról, 3. § (3) c) pont.

¹⁰ NKFI tv. 3. § (1) a) pont és Innovációs tv. 5. § (1) a) pont.

¹¹ NKFI tv. 12. § (2) bek.

¹² KTIAtv. 10. § (2) bek.

itt is kiemelt szerepet kap, hiszen ő koordinál a stratégiaalkotásban és megvalósításban.¹³

Az OTKA működésével kapcsolatos egyik korábbi kritika (lásd például a European Science Foundation jelentését¹⁴), hogy az intézmény nem vett részt kellő súllyal a stratégia megalkotásában. Ezt az új szabályozás egyértelműen orvosolja, hiszen az NKFI Hivatal elnöke átveszi a kutatás-fejlesztésért és technológiai innovációért felelős miniszter helyét a stratégia kialakításban (ugyanúgy, mint az Alap kezelésében).

Az átalakítás azonban tartalmi változást hoz, hiszen az OTKA korábbi kimaradása a stratégiaalkotásból elsősorban azért volt problémás, mert ezzel egy fontos független szereplő került partvonalra. Az új rendszerben azonban, miközben a Hivatal elnöke fontos szereplője lesz a stratégiai tervezésnek, ő már a kormányzati rendszerbe tagozódott intézményvezetőként lesz jelen.

Kötelező a Hivatal elnökének véleményét kikérni a kutatási, fejlesztési és innovációs források tervezésénél, rendelkezésre bocsátásánál, kezelésénél, felhasználásánál, valamint ellenőrzésénél, akár minisztériumi, akár MTA-s forrásokról van szó.¹⁵ Az új rendszerben az alapkutatási (korábbi OTKA-) források formálisan is kikerülnek az MTA költségvetési fejezetéből.¹⁶ Szintén a Magyar Tudományos Akadémia részvételét érintő változás, hogy az MTA elnöke lesz a főtitkár helyett az a személy, aki a törvény szerint a források tervezési és ellenőrzési feladatait elvégzi, illetve együttműködik a miniszterekkel és a Hivatallal.¹⁷ Sallai R. Benedek és Ikonty István LMP-s országgyűlési képviselők növelték volna az MTA szerepét azzal, hogy az Alap „programstratégiájának” elfogadását a Kormány és az MTA közös jóváhagyásához kötötte volna,¹⁸ azonban ez nem került bele a végleges törvényszövegbe.

¹³ NKFI tv. 5. § (1) bek., korábban: Innovációs tv. 6. § (1) bek.

¹⁴ European Science Foundation, Organisational Evaluation of the Hungarian Scientific Research Fund (OTKA), Evaluation Report, 2014, http://www.esf.org/fileadmin/Public_documents/Publications/otka_evaluation_01.pdf, különösen 30-31. o., „Institutional independence”.

¹⁵ NKFI tv. 5. § (3) bek.

¹⁶ Ez szintén javaslatként szerepelt az ESF OTKA-jelentésében, bár itt is hozzá kell tenni, hogy nem az alapkutatási támogatások önálló fejezetté emelése valósult meg, hanem az összesen egy nagyobb pénzalap keretei között jelennek meg a korábbi OTKA-s források. European Science Foundation, Organisational Evaluation of the Hungarian Scientific Research Fund (OTKA), Evaluation Report, 2014, http://www.esf.org/fileadmin/Public_documents/Publications/otka_evaluation_01.pdf, különösen 30-31. o., „Institutional independence”.

¹⁷ NKFI tv. 3. § (3) bek., 5. § (1)-(3) bek. és Innovációs tv. 6. § (1)-(2) bek.

¹⁸ T/1768/19. számú módosító javaslat, 2014. november 6., <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0019.pdf>.

A stratégiaalkotásban a külső elem gyengítését jelzi, hogy míg a korábbi szabályozás kifejezetten rendelkezett az innovációs stratégia kialakításánál a Kormány együttműködési kötelezettségéről – „a tudományos élet képviselőivel, a vállalkozásokkal, valamint a társadalmi, gazdasági érdekképviseletekkel és más civil szervezetekkel”¹⁹ –, az új szabályozásban ilyen kitétel nem szerepel.

Módosító javaslattal került be az új törvénybe a rektorok sajátos módon érvényesített véleményezési joga a stratégiaalkotásban. Ahhoz ugyanis, hogy az előkészítés során formálisan is helyet kapjanak a (nem kötelező) rektori vélemények, a Hivatal erre vonatkozó döntése szükséges, továbbá az érintett miniszterek egyetértését is be kell szerezni(!).²⁰ Az eredeti fideszes egyéni képviselői javaslat szerint a Hivatal elnökének meghívása alapján egyes egyetemi rektorok a stratégia megalkotásában a miniszterek, az MTA elnöke és a Hivatal elnöke mellett vehettek volna részt. A módosító javaslat ezt a „nagy egyetemek” „magas színvonalú, nemzetközileg is elismert kutatási tevékenység”-ével, a „széles körű ipari és gazdasági kapcsolatrendszerrel” indokolja.²¹ Bát itt is olyan véleményezési (tehát nem vétő-) jogról van szó, amelynek gyakorlása a Hivatal döntéséhez van kötve, a gazdasági bizottsági javaslat ezt tovább gyengíti azzal, hogy miniszteri egyetértés is kell ahhoz, hogy a rektorok véleményét egyáltalán kikérjék. Ez a verzió került bele a végleges törvényszövegbe is: „A KFI stratégia kidolgozása során az NKFI Hivatal – az érintett miniszterek egyetértésével – az adott szakterületen kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységet végző egyetemek rektorainak véleményét is kikérheti.”

A gazdasági bizottsági javaslat indokolása egyrészt megismétli a korábbi egyéni képviselői módosító javaslatban foglaltakat az egyetemek (illetve azok „jelentős része”) fontos szerepéről, és hogy ezért „ésszerű lehet bevonásuk” a stratégiaalkotásba. A vélemény kikéréshez fűzött miniszteri vétő magyarázat pedig az lehet, hogy így „a miniszteriális feladat- és hatáskörök a vonatkozó jogszabályoknak megfelelően érvényesülni tudnak”.²²

Az új törvény preambuluma foglalja össze az általános célokat, amelyeknek jó része az Innovációs tv. hasonló rendelkezéseit veszi át, például versenyképesség, fenntartható fejlődés, munkahelyek létrehozása, védelmi képességek fejlesztése. A kiszámítható finanszírozás biztosítása a KTIAtv.

¹⁹ Innovációs tv. 5. § (3) bek.

²⁰ NKFI tv. 5. § (4) bek.

²¹ T/1768/13. számú módosító javaslat, 2014. november 6., <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0013.pdf>.

²² Gazdasági bizottság: Részletes vitát lezáró T/1768/20. számú módosító javaslat, 2014. november 12., <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0020.pdf>, 2. o. 3. pont és 4. o. 3. pont.

céljai közül került át, új elem viszont a kormányzati koordináció megjelenése a célok között. Korábban egyedül az Innovációs tv. szabályozta a miniszterek, illetve az MTA főtitkárának feladatai között a „forráskoordináció” szempontjainak figyelembe vételét.²³

Összességében az új szabályozás megerősíti az elnök külső, kormányzati döntéshozatalban játszott szerepét (a korábbi innovációs hivatallal és különösen az OTKA-val összevetve), mind az általános stratégia, mind az Alap támogatási döntéseit megalapozó „programstratégia” kapcsán. További vizsgálatot igényel azonban, hogy a belső, konkrét támogatási döntések mennyiben terjed ki a központosítási lépés.

1.3. Intézményi függetlenség és támogatási döntések

Az OTKAtv. célja a „tudományos kutatások és a kutatási infrastruktúra független, széles körű támogatása, a fiatal kutatók segítése, nemzetközi színvonalú tudományos eredmények létrehozása” volt. Ezek közül valamennyi elem – függetlenség, széles körű támogatás, fiatalok támogatásának kiemelése, nemzetközi színvonal – hiányzik az új törvény céljai közül.

A törvényi szabályozás egyik legfontosabb szerepe a független, szakmai döntéshozatal garanciáinak megteremtése az intézményi és eljárási keretek meghatározásával. A jogszabályi összevetés alapján egyértelmű, hogy a független elem egyértelműen csökkent az új szabályozásban.

Az OTKAtv. már preambulumban említett „független” támogatást a törvény tartalmi rendelkezéseiben is érvényesítette, kizárva a döntő kormányzati befolyást az intézményi működésben és a döntéshozatalban. Az új törvény a preambulumban az autonómiát az Alaptörvényben rögzített keretek között ismeri el: az NKFI tv. e szerint „a tudományos kutatás Alaptörvényben rögzített autonómiájának részletes jogszabályi és finanszírozási feltételeit” határozza meg. Bár az alaptörvényi szintű rendelkezésekből ez nem következne – az Alaptörvény X. cikke szerint „Magyarország biztosítja a tudományos kutatás [...] szabadságát”, és a Negyedik módosítással beiktatott korlátozó rendelkezés csak az állami felsőoktatási intézményekre vonatkozik: gazdálkodási rendjüket a Kormány határozza meg, gazdálkodásukat a Kormány felügyeli²⁴ –, a NKFI tv. jelentősen csökkenti a független-

²³ Innovációs tv. 6. § (2) b) pont.

²⁴ Az Alaptörvény vonatkozó, X. cikke szerint:

„(1) Magyarország biztosítja a tudományos kutatás és művészeti alkotás szabadságát, továbbá – a lehető legmagasabb szintű tudás megszerzése érdekében – a tanulás, valamint törvényben meghatározott keretek között a tanítás szabadságát.

ségi garanciák körét, mind az intézményi felépítés, mind a döntéshozatal körében.

Az Innovációs tv. négy helyen beszélt független elemről, az értékelés és ellenőrzés terén.²⁵ Az új törvény ebből átveszi az alapelvi szinten megfogalmazott „független értékelés”-t,²⁶ ugyanakkor a részletes, tartalmi szabályok közül hiányzik annak deklarálása, hogy az értékelést független személy végzi.²⁷ Ugyanígy hiányzik a Kormány számára megfogalmazott törvényi előírás, hogy határozza meg „a támogatási rendszer *független* értékelésének és ellenőrzésének elveit, tartalmi követelményeit és rendszerét”.²⁸ Az új törvényben számos helyen szerepel az értékelés szabályozása, azonban az alapelveken túl sehol nem jelenik meg ezzel együtt a függetlenség követelménye.

A deklarációknál fontosabb azonban, hogy a jogszabály a saját eszközeivel milyen garanciákat épít az intézményi működésbe, hogy minél nagyobb teret kapjanak a szakmailag megalapozott támogatási döntések a nemzeti kutatás, fejlesztés és innováció rendszerében. A legfontosabb változás az alapkutatási támogatások OTKA-rendszerben történő elosztásához képest a támogatási döntések függetlenségét biztosító intézményi és eljárási alapok gyengítése a törvényi szabályozásban. Ez nem jelenti azt, hogy a független döntéshozatal feltétlen megszűnne, de annak nem maradnak érdemi biztosítékai, az új szabályozás szerint lényegében az elnök belátásán múlnak.

Láttuk, hogy az elnöki státusz erősödött, miközben az OTKA-hoz képest a függetlenségi garancia gyengült a kinevezés során. Az új törvény csökkenti az MTA szerepét, jelentős központosítást hajt végre, amely növeli az új hivatal elnökének jogköreit, és csökkenti az elnök ellensúlyaként működő szakmai elemeket a pályázati döntéshozatalban.

(2) Tudományos igazság kérdésében az állam nem jogosult dönten, tudományos kutatások értékelésére kizárólag a tudomány művelői jogosultak.

(3) *Magyarország védi a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia tudományos és művészeti szabadságát.* A felsőoktatási intézmények a kutatás és a tanítás tartalmát, módszereit illetően önállóak, szervezeti rendjüket törvény szabályozza. Az állami felsőoktatási intézmények gazdálkodási rendjét törvény keretei között a Kormány határozza meg, gazdálkodásukat a Kormány felügyeli.” (eredetiben kiemelések nélkül)

A (3) bekezdés jelenlegi formáját az Alaptörvény negyedik módosításával nyerte el, amely a korábbi alkotmányos szabályozásban biztosított garanciákat csökkentő alaptörvényi rendelkezés kiegészítésével tovább növelte a kormányzat mozgásterét.

²⁵ Innovációs tv. 2. § c) pont, 5. § (1) i) pont, 13. § (1) bek., 14. § (5) bek.

²⁶ NKFI tv. 2. § d) pont és Innovációs tv. 2. § c) pont.

²⁷ NKFI tv. 21. § (1) bek. és 22. § (1) bek., vö. Innovációs tv. 13. § (1) bek. és 14. § (5) bek.

²⁸ Innovációs tv. 5. § (1) i) pont, az eredetiben kiemelés nélkül.

2. TÁBLÁZAT • A támogatási döntéshozatal intézményi háttere az új szabályozásban

25. § (1) Az NKFI Alap terhére finanszírozott kutatás-fejlesztési pályázati kiírásáról az NKFI Hivatal elnöke a Kormány által jóváhagyott programstratégia alapján dönt. A pályázati kiírást az NKFI Hivatal teszi közzé, a pályázatokat az NKFI Hivatalhoz kell benyújtani.
- (2) A pályázatokat formailag az NKFI Hivatal, tartalmilag az NKFI Hivatal által felkért szakterületi kollégiumok (a továbbiakban: Kollégiumok) ellenőrzik. A Kollégiumok javaslata alapján az NKFI Hivatal által megbízott szakértői csoportok a pályázatokat a vonatkozó pályázati kiírás kiválasztási kritériumainak való megfelelés szempontjából egyenként értékelik és rangsorolják. A szakértői csoportok munkájuk során – a pályázati kiírásban meghatározottak szerint – kikérhetik további anonim szakértők véleményét. A Kollégiumok a szakértői csoportok pályázati értékelési eredményei és rangsorolása alapján tesznek javaslatot az NKFI Hivatal elnökének az egyes pályázatok támogatására.
- (3) A Kollégiumok elnökét és tagjait az NKFI Hivatal elnöke határozott idejű megbízással kéri fel az adott szakterület kutatóhelyei javaslatainak figyelembevételével azzal, hogy alap kutatásokra vonatkozó pályázatok esetén csak tudományos fokozattal rendelkező személy kérhető fel a Kollégium tagjának. A szakértői csoportok tagjait az NKFI Hivatal az érintett Kollégiumok javaslatainak figyelembevételével határozott idejű megbízással kéri fel.
- (4) A Kollégiumok számát és tagjainak létszámát az NKFI Hivatal elnöke normatív utasításban állapítja meg. A szakértői csoportok számát és összetételét úgy kell meghatározni, hogy a benyújtott pályázatok elfogulatlan, szakszerű és a pályázati kiírásban megadott határidőn belüli értékelése elvégezhető legyen.
- (5) A Kollégiumok elnökei és tagjai, a szakértői csoportok tagjai és az anonim szakértők munkájukért díjazásban részesülhetnek. A díjazás feltételeit és összegét az NKFI Hivatal normatív utasításban állapítja meg.
- (6) A támogatási döntést az NKFI Hivatal elnöke hozza meg. A nyertes pályázóval az NKFI Hivatal köt támogatási szerződést vagy ad ki támogatói okiratot.
- (7) A kutatás-fejlesztési pályázatra vonatkozó beszámolót a (2) bekezdés szerint kell ellenőrizni.

A központosítás és az elnök szerepének növelése, illetve a független elemek gyengítésének kettőssége mélyebben is jellemzi az új intézmény felépítését. Az új szabályozás egy testület (OTKA Bizottság) helyett az elnökhöz telepít számos jogkört, és mivel a Bizottságba korábban az MTA javaslatára került be két bizottsági tag, ez egyúttal az MTA szerepének csökkenését is jelenti.²⁹

A korábban működő OTKA Bizottság az elnöktől függetlenül jött létre, az alelnökök megbízatása szintén független volt az elnöktől, és a Bizottság titkos szavazással tett javaslatot a tudományterületi kollégiumok elnökeire és tagjaira. Az új rendszerben az elnöktől ilyen módon függetlenített döntéshozatal eltűnik, bizottság nincs, a szakterületi kollégiumokat és a szakértői csoportokat is a Hivatal hozza létre, a pályázati döntéshozatalban

²⁹ Sallai R. Benedek és Ikotity István már említett módosítási javaslata az MTA szerepét azzal is növelte volna, hogy kötelező elem lett volna az értékelésben az MTA véleményének kikérése és ennek nyilvánosságra hozatala. T/1768/19. számú módosító javaslat, 2014. november 6., <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0019.pdf>.

javaslattevőként már ezek vesznek részt.³⁰ A pályázatok odaítélésekor a bizottsági döntést egyébként is az elnök egyszemélyi döntési joga váltja fel. Az elnöknek a kinevezéssel kapcsolatos jogkörében eljárva egyedül a szakterületi kollégiumok létrehozásánál kell figyelembe vennie a „szakterület kutatóhelyei”-nek javaslatait.

A korábbi szabályozásnál az elnöktől függetlenül létrejövő Bizottság (részben az általa létrehozott tudományterületi kollégiumok, illetve az általuk irányított szakmai zsűrik révén) fontos szerepet játszott, a pályázatokról pedig végső soron maga a Bizottság döntött. Az új törvény az elnök és a vezetésével működő Hivatal számára biztosít döntési jogkört a pályázati ciklus teljes spektrumára: a pályázatok meghirdetésére, a támogatási döntésre és az értékelésre. A '97-es törvény nevesítette a külföldi szakértők részvételét a pályázati bírálatban, összhangban az európai jó gyakorlatokkal; ez a jelenlegi szabályozásból hiányzik.³¹

Miközben a kutatási prioritások meghatározása korábban a Bizottsághoz tartozott, most az elnök a Kormány által jóváhagyott programstratégia alapján dönt a pályázatok kiírásáról. Külön kvóta vonatkozik azonban a Hivatal elnökének saját hatáskörben gyakorolt jogosítványára, miszerint az NKFI Alap kiadási előirányzatának 3 %-ig terjedő összegről önállóan dönthet.³² Ez az Alapra (akkori nevén: Kutatási és Technológiai Innovációs Alap) vonatkozó korábbi szabályozásból került át,³³ az OTKA rendszeréből fakadóan az ilyen megoldás az alapkutatási támogatások körében értelemszerűen kizárt volt korábban. Volt arra vonatkozó javaslat, hogy ez a keret 0,5% legyen, illetve hogy a pályáztatás nélkül (kormányzati döntéssel) kiosztható támogatás legfeljebb a teljes keret 10 %-a lehessen.³⁴

³⁰ A „szakzsűrik” tagjait az OTKA SZMSZ-e szerint három évre kérték fel a tudományterületi kollégiumok elnökei, a kollégiumok tagjainak javaslata alapján a zsűri elnökét, majd az ő javaslata alapján a tagokat. Felmentésükről is a kollégiumi elnökök dönthettek, abban az esetben, ha feladatukat hat hónappal tovább nem látták el. (A kollégiumi elnököket az OTKA Bizottság titkos szavazással hozott javaslata alapján nevezte ki az OTKA elnöke.)

³¹ Volt arra vonatkozó fideszes egyéni képviselői javaslat, hogy az alapkutatási pályázatoknál a kollégiumi tagok kizárólag MTA köztestületi tagok lehetnek (T/1768/14. számú módosító javaslat, <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0014.pdf>), azonban ezt az illetékes bizottság nem támogatta (A Gazdasági Bizottság jelentése, a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló törvényjavaslat (T/1768. szám) részletes vitájáról, T/1768/2., 2014. november 12., <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0021.pdf>, 12. o.).

³² NKFI tv. 13. §.

³³ KTI Atv. 8. § (3) bek.

³⁴ Szabó Szabolcs független képviselő javaslata, amely egyéb garanciákat is be kívánt építeni a döntéshozatalba, <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0009.pdf>, 2. o.), azonban ezt az illetékes bizottság nem támogatta. (A Gazdasági Bizottság jelentése, a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló törvényjavaslat (T/1768. szám) részletes

A függetlenség mellett egy másik intézményi-eljárási garancia köre is szűkült. A nyílt pályázat követelménye szerepel mind az Innovációs tv.-ben, mind az OTKAtv.-ben. Az Innovációs tv. erre vonatkozó kitételét tartalmazó, a nyílt pályázat követelményét főszabályként állító 2. § b) pontját az új törvény 2. § b) pontja a „nyílt” kitétel elhagyásával ismétli meg. A változás még szembeszökőbb az OTKAtv. vonatkozó szabályához képest, amely a források elosztását kizárólag nyilvános pályázati rendszerben engedte meg.³⁵ Ehhez képest nem csak a nyílt forma elhagyása, hanem a kivételek megengedése is jelentős visszalépés.³⁶

A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap³⁷ lényegében a Kutatási és Technológiai Innovációs Alap korábbi működését követi,³⁸ és ennek megfelelően átvette az innovációs járulék adóalapjára (költségekkel csökkentett nettó árbevétel) és mértékére (0,3%) vonatkozó rendelkezést.³⁹ Kisebbségi módosítást jelent, hogy a szabályozás a kivételeknél visszatért a 2012 előtti állapothoz, a mikro- és kisvállalkozások mentesítésével.⁴⁰

Mindeközben mintha csökkenne a kormányzati szerepvállalás mértéke, legalábbis a jogszabály szövege erről tanúskodik. A korábbi megfogalmazás szerint a Kormány „támogatja”, illetve „támogatja és ösztönzi” a nemzetközi együttműködést és az új eredmények elérését és hasznosítását. Az új törvény szerint a Kormány már csak „elősegíti” és „ösztönzi” ezeket a célokat.⁴¹

A jogszabályi áttekintést követően röviden érdemes kitérni a módosítások elfogadásának hátterére, az azt övező, elsősorban az OTKA függetlenségi garanciáit érintő egy-egy évrre.

vitájáról, T/1768/2., 2014. november 12., <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0021.pdf>, 8. o.

³⁵ OTKAtv. 1. § (2) bek.

³⁶ Az elnök indokolási kötelezettsége és a bírósághoz fordulás jogát foglalta volna törvénybe egy további javaslat (Szilágyi György, Jobbik), azonban egyik sem kapott bizottsági támogatást (A Gazdasági Bizottság jelentése, a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról szóló törvényjavaslat (T/1768. szám) részletes vitájáról, T/1768/2., 2014. november 12., <http://www.parlament.hu/irom40/01768/01768-0021.pdf>, 13. o.).

³⁷ NKFI tv. IV. fejezet.

³⁸ KTIAtv.

³⁹ KTIAtv. 14. § és NKFI tv. 16. § (2) bek.

⁴⁰ HEGEDŰS Sándor: „Innovációs járulék: nem akarja fizetni?” *Adó Online*, 2015. március 13., <http://ado.hu/rovatok/ado/innovacios-jarulek-nem-akarja-fizetni>; „Hogyan úszhatjuk meg az innovációs járulékot?” *Piac & Profit*, 2015. március 16., http://www.piacprofit.hu/kkv_cegblog/hogyan-uszhatjuk-meg-az-innovacios-jarulekot/.

⁴¹ NKFI tv. 4. § (1) d-e) pontok és Innovációs tv. 5. § (1) d-e) pontok, ugyanígy NKFI tv. 5. § (2) d) pont és Innovációs tv. 6. § (2) e) pont. Vagy az NKFI tv. 4. § (1) g) pontja, illetve az Innovációs tv. 5. § (1) g) pontja közötti különbségek: A Kormány „programokat, intézkedéseket kezdeményez és finanszíroz a kutatás-fejlesztés [betoldás: és innováció] hazai és nemzetközi infrastruktúrájának kiépítésére [...]”.

2. A MÓDOSÍTÁSOK HÁTTERÉRŐL

Az elfogadás módját sokan kritizálták a tudományos és szélesebb közvélemény fórumain, aggodalmait fogalmazta meg többek között az MTA Elnöksége is.⁴² Nem pusztán arról van szó, hogy a jogszabály előkészítése nem a szakmai nyilvánosság előtt megvitatott elképzeléseket követte. Az erről szóló vita el sem kezdődött, mielőtt, alig két hónappal a hatályba lépést megelőzően, 2014. október végén a kész javaslat nyilvánosságra került. Az OTKAtv. félretétele váratlanul érte nem csak a szélesebb tudományos nyilvánosságot, de a legközvetlenebb érintetteket is. Az OTKA Bizottság (utolsó és a módosításkor regnáló) elnöke, Kollár László Péter 2014. október 28-ai közleménye szerint 2014. október 7-én értesült egyáltalán „a 2015. január 1-jétől tervezett változtatásokról”, vagyis az OTKAtv. hatályon kívül helyezéséről és arról, hogy az OTKA Iroda 2014. december 31-ével jogutódlással megszűnik.⁴³ Az utolsó OTKA-elnök aggodalma a továbbiakban is érezhető maradt.⁴⁴

⁴² Néhány reakció a módosításokra: az MTA elnökének nyilatkozatai: <http://mta.hu/sajtoszemle/az-uj-hivatal-ugyanugy-fog-mukodni-mint-az-otka-135374/>, <http://www.klubradio.hu/cikk.php?cid=180947&id=16>, http://mta.hu/mta_hirei/uj-torveny-a-kutatasrol-a-fejlesztessel-es-az-innovaciobol-135486/; a Műszaki és Természettudományi Kollégium nyilatkozata: <http://otka.hu/download?file=736cc8cb80739b4dd74e41f2f5a4b378.pdf>; tudósítások: LR/MTI: Több juthat kutatás-fejlesztésre, *Magyar Nemzet Online*, 2014. november 5., <http://mno.hu/gazdasag/tobb-juthat-kutatas-fejlesztésre-1256877>; MTI-hír az új hivatalról: MTI: Egy hivatal koordinálja a kutatási, fejlesztési tevékenységet, *hvg.hu*, 2014. november 25., http://hvg.hu/itthon/20141125_Egy_hivatal_koordinálja_a_kutatási_fejlesztési_tevékenységet; RIBA István: „Elnöki rendszer” *HVG*, 2014. nov. 8., 20–21., http://hvg.hu/hvgfriss/2014.45/201445_kutatasi_mamut-hivatal_alakul_elnoki_rendszer; publicisztikák: RAKUSZ Lajos (volt Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács elnöke): „Merénylet a tudomány ellen” *Népszabadság*, 2014. nov. 6., <http://nol.hu/velemenymerenylet-a-tudomany-ellen-1496737>; VÁRADI András: „OTKA-sírató” *Élet és Irodalom*, 2014. nov. 7., http://www.es.hu/varadi_andras/otka-sirato/2014-11-07.html; LAKI Mihály: „OTKA-szövegek. Hogyan védi az MTA elnöke a tudományos alap kutatásokat?” *Magyar Narancs*, 2014. nov. 27., 20–21.; SIK Endre: „Csak ezt ne!” *Népszabadság*, 2014. nov. 6.; DARVAS Béla: „Fékezett habzású OTKA-sírató – zajkerülő félreállítás” *Darvas Béla blogja az atlatszo.hu-n*, 2015. február 4., <http://darvasbela.atlatszo.hu/2015/02/04/fekezett-habzasu-otka-sirato-zajkerulo-felreallas/> és Uő.: „Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal rajtra készen? – szemléldő séta a berekben” *Darvas Béla blogja az atlatszo.hu-n*, 2015. február 20., <http://darvasbela.atlatszo.hu/2015/02/20/nemzeti-kutatasi-fejlesztési-es-innovációs-hivatal-rajtra-keszen-szemlelodo-seta-a-berekben/>.

⁴³ Az OTKA Műszaki és Természettudományi Kollégiuma nyilvánosan tiltakozott az elfogadás módja ellen: „A Műszaki és Természettudományi Kollégium tiltakozik a törvény előkészítésének eljárási módja ellen. Az MTA és az OTKA szakembereinek bevonásával, a kutatók véleményének figyelembevételével történjen kísérlet arra, hogy olyan jogi szabályozás lépjen életbe, ami biztosítékot nyújt a fentebb részletezett értékek, a tudományos kutatás hazai autonómiájának megőrzésére.” Az OTKA Műszaki és Természettudományi Kollégiumának nyilatkozata, „Az OTKA történelmi jelentősége a magyar tudományos intézményrendszer fejlődésében”, 2014. november 21., <http://otka.hu/download?file=736cc8cb80739b4dd74e41f2f5a4b378.pdf>.

⁴⁴ Kollár László Péter, az OTKA Bizottság utolsó elnöke, már tudva a megszüntetéséről szóló döntésről, Pilinszkyt idézte: „Mielőtt bármit elkövetnek, / gondoljanak a rózsakertre, / vagy

Az intézményi változások előkészítését Pálinkás József vezette, aki az MTA elnöki megbízatás lejártával a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal Létrehozásáért Felelős Kormánybiztos lett. Ezt követően nevezte ki a miniszterelnök az NKFI hivatal élére, amelynek tehát létrehozásáért kormánybiztosként felelt. A törvényi változások tükrözik azt az ambíciót, hogy az új forráselosztási csúcyszerv a kormányzati munkába ágyazottan, a legfelsőbb szintű politikai döntéshozatal partnereként tűnjön fel, különösen, ha az elnök pozícióját, feladatait nézzük.

Darvas Béla (biológus, az MTA doktora), aki hosszabb ideje fontos írásokkal járul hozzá a kutatási finanszírozás magyarországi rendszere körüli vitákhoz, és 2010 óta az OTKA tagja is volt, az OTKA megszüntetéséről szóló egyik blogbejegyzésében megjegyzi, hogy a szóban forgó átalakítást nem előzte meg konzultáció, és a választott módszert egy korábbi belátáshoz köti, miszerint „a szabályozást kell megváltoztatni, [...] nem az intézetek kutatóit és a választott tanácsot meggyőzni”.⁴⁵ Darvas Béla szerint Pálinkás József „2011-ben [...] még az OTKA önállóságáról ír, tehát az NKFIH ideája nem lehet régi keletű”. Ugyanakkor a Darvas írásában szintén hivatkozott 2009-es Pálinkás-előadás a *Heti Válasz* konferenciáján már kiemeli, hogy hiányzik az MTA, az OTKA, a Nemzeti Technológiai és Kutatási Hivatal, a Kutatási és Technológiai Innovációs Tanács, illetve az Innovációs Alap szakpolitikai és finanszírozási térképéről egy brit Research Councils-típusú szervezeti rendszer, és az előadásban megfogalmazott javaslatok között szerepel a markánsabb kormányzati jelenlét mellett az egységesítés, a koncentráció.⁴⁶

Ahogy korábban utaltam rá, a megerősített kormányzati kapcsolatok szükségességét az OTKA független értékelését végző csapat jelentéséből is kiolvashatjuk. Az intézményi függetlenség elismerése mellett hangsúlyosan szerepel az a probléma, hogy a nemzeti (alap)kutatási stratégiai tervezésben nem tölt be kellő szerepet. Az új intézményi felállás célja lehet ennek orvoslása, azonban eközben mintha elfelejtené az állítás első részét, amely

még inkább egyetlen rózsatőre, / egyetlen egy rózsára, uraim.” (Pilinszky János: Sztavrogin elköszön) Kollár László Péter beszéde az Ipolyi Arnold-díj átadásakor, 2014. november 26., <http://www.otka.hu/download?file=835cf8ec3afac9fd028334e7603b6c7d.pdf>.

⁴⁵ DARVAS Béla: „Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal rajtra készen? – szemlélődő séta a berekben” *Darvas Béla blogja az atlatszo.hu-n*, 2015. február 20., <http://darvasbela.atlatszo.hu/2015/02/20/nemzeti-kutatasi-fejlesztési-es-innovacios-hivatal-rajtra-keszen-szemlelodo-seta-a-berekben/>.

⁴⁶ PÁLINKÁS József: „Kutatás, a fejlesztés, a fejlesztés és innováció Magyarországon 2009” előadás a *Heti Válasz* „Kinőni Magyarországot” című konferenciáján tudományról, kutatásról, innovációról, 2009. május 20., http://valasz.hu/data/Konferenciak/konferencia_prezentaciok/inno2009/Palinkas_Jozsef.pdf, 19–20. és 23. diák.

nagyra értékeli az elért intézményi függetlenséget, és ennek fényében hiányolja a nagyobb szerepvállalást.⁴⁷

Érdemes hosszabban idézni Pálinkás József elképzelését az új hivatal működéséről és különösen az elnök (vagyis saját) szerepéről a támogatási döntésekben:

Pálinkás József: Az alapvető kérdés az az, hogy szakmai kérdésekben, tehát [...] alapkutatási programokról ki dönt, szakértők, szakértői közösség képviselői vagy hivatalnokok, ez az alapvető kérdés, és ezt a[z új] törvény is garantálja.

Bolgár György: Lényegében ön alatt a különböző kollégiumokban is és a különböző tanácsadók vagy az elbírálók csak javaslatot tehetnek [...], de ön dönt arról, hogy valóban azok kapják-e a pénzt.

Pálinkás József: Nem én döntök arról, majd a hivatal elnöke [...] sem fog dönteni erről. Erről a zsűrik [...], szakértői testületek [...] és a kollégiumok fognak dönteni. Természetesen az aláírást valakinek, aki felelősséget vállal a forrásokért, annak kell megtennie. Tehát természetesen a létrehozandó hivatal elnöke fogja aláírni a támogatási szerződéseket, de [...] ugyanabban a rendszerben, ahogy eddig történt, az OTKA rendszerében, ugyanúgy fog megtörténni a döntés. [Ezt követően Pálinkás József arra utal, hogy a kutatási, fejlesztési és innovációs pénzeket eddig „nem mindig a leghatékonyabb módon” költötték el.]⁴⁸

Az (akkor: leendő) elnök szavai egy olyan rendszert írnak körül, amelyben az elnök a tervezési és a pénzügyi felelősséget viseli, azonban a szakmai döntések felülbírálására nincs joga. Ennek megfelelően egy olyan intézményi szabályozás, amelyben az elnök a nagyobb keretszámokról dönt, esetleg azok kialakításában vétőjoga van, azonban, ahogy az interjúban többször elhangzik, az egyedi támogatási döntésekbe nincs beleszólása. Ekkor az elnök szerepe lényegében a koordináció biztosítása, a sokszor hangsúlyozott átfedések kiküszöbölése, a szinergiák keresése, de nem az adott célok belüli, konkrét kutatási pályázati döntésekre vonatkozó döntési jog. Például érvényesíthető ez a hatásköri megosztás úgy, hogy az elnök bizonyos mértékű kontrollt gyakorol a pályázati kiírásoknál a források csopor-

⁴⁷ European Science Foundation, Organisational Evaluation of the Hungarian Scientific Research Fund (OTKA), Evaluation Report, 2014, http://www.esf.org/fileadmin/Public_documents/Publications/otka_evaluation_01.pdf, p. 30-31, „Institutional independence”.

⁴⁸ „Az új hivatal ugyanúgy fog működni, mint az OTKA”, Bolgár György interjúja Pálinkás Józseffel, Klubrádió, Beszéljük meg, 2014. november 6., http://www.klubradio.hu/data/files/palinkas_otka.mp3.

tosításakor, a főbb irányok meghatározásakor, de az egyedi döntéseket nem ő hozza meg. Ez (korlátozott) védelmet jelent a vezetéstől független döntés szempontjából a beérkezett pályázatok elbírálásakor. Ugyanakkor fontos, hogy ehhez kapcsolódjanak személyi garanciák, tehát a döntést hozók ki-nevezése ne függjön teljes mértékben a vezetőségtől.⁴⁹ Ebben az esetben ugyanis a kormányzati prioritások úgy kaphatnak teret, hogy az adott célkitűzéseken belül a szakmai döntéseknek kellő tere maradjon.

Az új jogszabály megítéléséhez azonban nem kell ilyen részletekben tárgyalni az intézményi és eljárási megoldások ideális szerkezetét, hiszen mindkét említett szempont szerint a teljes központosítást választotta a törvényhozó. Ahogy a jogszabályi elemzésből kitűnik, sem a személyi, sem a támogatói döntések esetén nincs nyoma, hogy akár formális elkülönítésre törekedtek volna. Az idézett interjú szerint az új törvény is garantálja, hogy a szakmai, alapkutatási kérdésekben a szakma képviselői döntenek, erről nem az elnök dönt, ő csak aláír. A törvényszöveg ebben a tekintetben egyértelműen fogalmaz: „A támogatási döntést az NKFI Hivatal elnöke hozza meg.”⁵⁰

Az interjúban kifejtettekből továbbá következne, hogy legfeljebb az aláírás megtagadásával befolyásolhatja a korábban tőle függetlenül született döntést. A törvényszöveg ugyanakkor a következőkről rendelkezik: a „pályázati kiírásáról az NKFI Hivatal elnöke a Kormány által jóváhagyott programstratégia alapján dönt”; a pályázatokat a Hivatal elnöke „által felkért szakterületi kollégiumok” ellenőrzik (itt a közelebről meg nem határozott „adott szakterület kutatóhelyeinek” javaslatait kell figyelembe venni), a kollégiumok által javasolt, de a „Hivatal által megbízott szakértői csoportok” értékelik a pályázatokat, azonban ez csak „javaslat” „az NKFI Hivatal elnökének az egyes pályázatok támogatására”. Még a kollégiumok és szakértői csoportok számáról, összetételéről és esetleges díjazásáról is az elnök dönt saját hatáskörben.⁵¹

Szintén az új törvénnyel létrehozott szervezet vezetője szögezte le még a poszt várományosaként – az MTA elnökének aggályokat megfogalmazó

⁴⁹ Lásd ehhez például Szelényi Iván kritikáját, aki az „OTKA bevonását az NKFIH rendszerébe veszélyesnek” gondolja, és hibának tartja, hogy „a kutatásfinanszírozás felett a végső döntést a végrehajtó hatalom gyakorolja.” Ehhez képest az Egyesült Államokban ugyan „a kormányzat dönti el, hogy az adófizetők pénzéből mennyivel támogatja a tudományt, de [... ezen] túlmenően a National Science Foundation (NSF) a kormányzattól függetlenül dönt arról, hogy melyik pályázatot támogatja, s milyen mértékben. Bár az NSF anyagi támogatásának a szintjéről a kongresszus dönt, az NSF politikailag független szervezet.” DARVAS Béla: „A magyar kutatás-finanszírozási rendszerrel – beszélgetés Szelényi Ivánnal” *Darvas Béla blogja az atlatszo.hu-n*, 2015. március 24., <http://darvasbela.atlatszo.hu/2015/03/24/a-magyar-kutatas-finanszirozasi-rendszerrel-beszelgetes-szelenyi-ivannal/>.

⁵⁰ NKFItv. 25. § (6) bek.

⁵¹ Lásd korábban, illetve NKFItv. 25. §.

levelére írott válaszában, az MTA összefoglalója szerint –, hogy „a törvényjavaslat kidolgozása során sikerült elérnie, hogy a jogszabályba beépítsék azokat a garanciákat, amelyek révén az OTKA által alkalmazott eljárás az új alap kutatás-fejlesztési pályázatainak esetén is érvényesüljön”.⁵² A jogszabályi változások fényében nem világos, ez milyen tartalmi elemre utal. Az egyetlen értelmezési lehetőség, hogy egyfajta „*trust me*” érvelésként elfogadjuk, hogy a törvényi biztosítékok leépítése mellett, sőt azzal szemben az új struktúra és jogszabályi környezet kidolgozásáért felelős elnök személyesen garantálja azt, amit az OTKAtv. 2015. január 1-je előtt egyértelműen kimondott.

Ha a széleskörű szakmai ellenállás, tiltakozás elmaradását belenyugvasként, esetleg elfogadásként értelmezzük, az magyarázható úgy, hogy a hatékonyságba, különösen a kormányzati forrásokért folytatott hatékonyabb küzdelem eredményeibe vetett bizalom – amelyre Pálinkás József nyilatkozataiban utalt, és melyre képességét az OTKA forrásainak növelése érdekében tett korábbi fellépéseivel bizonyította – fontosabbnak bizonyult, mint az intézményi függetlenség garanciái. Ráadásul az új intézmény elnöke mindvégig hangsúlyozta, hogy az OTKA „vívmányai” megmaradnak az új rendszerben is, tehát nincs mitől félni. Más is hangot adott azon véleményének, hogy a kritikákkal érdemes lenne megvárni az új intézményrendszer működését, és a gyakorlat fényében kellene az esetleges bírálatokat megfogalmazni.⁵³

A legfőbb probléma ezzel az érveléssel, hogy hamis szembeállításon alapul. Nem világos, miért van szükségszerű összefüggés a több kutatási forrás és a gyengülő intézményi garanciák között. Azonban még ha lenne is ilyen (például egy durva mennyiségi érvelés szerint az alapkutatási támogatás kisebb súlyából eleve következik, hogy a vonatkozó szabályozás alulmarad az összevonás során), az intézményi függetlenség garanciái éppen a hosszabb távú kiszámítható működés alapjait teremthetik meg, szemben az egyetlen személyhez köthető forrásnövekedés ígéretével. Az OTKA hosz-

⁵² „Új törvény a kutatásról, a fejlesztésről és az innovációról”, *Az MTA hírei*, 2014. november 26., http://mta.hu/mta_hirei/uj-torveny-a-kutatasrol-a-fejlesztesrol-es-az-innovaciorol-135486/.

⁵³ „Miért nem kell megvárni súlyos vádaskodás előtt azt, hogy a gyakorlatban bizonyítson egy új rendszer?” DARVAS Béla: „Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal rajtra készen? – szemlélődő séta a berekben” *Darvas Béla blogja az atlatszo.hu-n*, 2015. február 20., <http://darvasbela.atlatszo.hu/2015/02/20/nemzeti-kutatasi-fejlesztesi-es-innovacios-hivatal-rajtra-keszen-szemlelodo-seta-a-berekben/>. A szerző ugyanezen írásában egy másik ügy kapcsán mintha kifejezetten arra utalna, hogy az átalakítás (és a törvényi garanciák kiiktatása) csak az első lépés, amikor így foglalja össze Pálinkás József vezetői tapasztalatát a gyors átalakítások kapcsán: „Egyszerre csak egy trauma. Sokan úgy gondolják, hogy ami késik, az nem múlik”.

szű idő alatt kialakított rendszerének érdemeit szinte valamennyi hozzájáruló sietett elismerni.

A legfőbb veszély abban áll, hogy azt a jelenlegi struktúrában kinevezett vezető sem tudja garantálni, hogy az új törvény alapján szinte korlátlan belső döntési joggal járó elnöki tisztséget később nem olyan személy tölti be, akinek kevesebb aggálya lesz a korábbi OTKA-struktúra elemeinek felszámolásával vagy a szakmai döntések közvetlen felülbíráásával szemben. A jogszabályi, intézményi, eljárási garanciák éppen ezekre az esetekre nyújthatnak (korlátozott, de szükséges) védelmet, és a törvény körüli, megkésett és szórványos vitából egyáltalán nem világos, hogy a garanciák eltörlésének mi az indoka. Ennek a kérdésnek a megválaszolásával a döntéshozók a mai napig adósak a kutatói és a szélesebb közvéleménynek.

A fenti jogszabályi áttekintés alapján sem az nem állítható, hogy az alap kutatásra szánt pénzek elosztása rosszabb, sem azt, hogy jobb rendszerben történik. Mindössze annyi állítható bizonyosan, hogy a törvényi garanciák gyengültek, lényeges pontokon eltűntek, amely, akár függetlenül az új rendszert létrehozó szándékoktól, a jövőre nézve jelentős kockázatot rejt magában. Ráadásul az új hivatal megnövekedett befolyása (főként az uniós és más támogatási pénzek kifizetése) kifejezetten növeli annak veszélyét, hogy politikai zsákmányszerzési célponttá válhat, miközben ez a fenyegetés az egy nagyságrenddel kisebb alap kutatási összegek esetén, az OTKA-nál kevésbé állt fenn.

Végsősoron megállapítható, hogy nem volt szükségszerű, hogy az intézményi összevonás mint központosítás a hatáskörök belső központosításával is együtt járjon, azonban az új szabályozással létrehozott intézményi környezet a központosítás mindkét vetületét csúcsra járhatja, ezzel félretéve a jogszabályi környezet által nyújtható legfontosabb kiszámíthatósági biztosítékot, a támogatási döntések függetlenségének garanciáit.

3. MELLÉKLETEK

3.1. Az alapkutatási támogatásra vonatkozó törvényi háttér összehasonlítása (OTKAtv. és NKFItv.)

	1997. évi CXXXVI. törvény az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramokról	2014. évi LXXVII. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról
pályázati forma	források elosztása kizárólag nyilvános pályázati rendszerben, 1. § (2) bek.	tv., Korm.r. és Korm.hat. elterhelt, egybékrent pályázat, 2. § b) pont, 13. § (1) bek., ezen felül lista a programstratégia alapján külön, az Alap terhére folyóítható támogatásokról, 13. § (2) bek.
pályázatok meghirdetése	Bizottság javaslata alapján az elnök, 4. § (2) bek.	Alap terhére az elnök, a Kormány programstratégiája alapján, 25. § (1) bek.
prioritások meghatározása	Bizottság által meghatározott kiemelt tudományos kutatási irányok, 5. § (1) bek., 2. § (7) b) pont	Kormány által jóváhagyott programstratégia, 25. § (1) bek.
döntés a pályázatokról	Tudományterületi Kollégiumokon belül működő zsűrik észrevételei alapján a Kollégiumok javasolnak, és ez alapján dönt a Bizottság, 5. § (1) bek.	elnök által összehívott testület javaslatára az elnök dönt, 13. § (1) bek.; Hivatal által felkért szakterületi kollégiumok és szakértői csoportok, esetleg anonim szakértők bevonásával az elnök dönt, 25. § (2)-(4) bek.
zsűri nemzetközisége	külföldi elem nevesítve, 5. § (1) bek.	nincs említés
értékelés	pályázati döntéshez hasonlóan, Kollégiumok, zsűri, Bizottság, 5. § (1) bek.	programértékelés "a támogató" és más, jogszabályban, szerződésben meghatározott személy által, 21. § (1) bek.
státusz	költségvetési szerv, közalkalmazotti jogviszony	kormányhivatal, kormányzati jogviszony, 6., 48-49. §§
költségvetési hely	MTA fejezetén belül, elkülönítve	külön fejezet, 7. § (1) bek.
a szervezet törvényi definiálása	nincs kiemelt helyzet, kutatás és kutatási infrastruktúra támogatása mint cél, Preambulum, 1. § (2) bek.	kutatás-fejlesztés és innováció elsődleges pénzelosztó helye, 4. § (3) bek.
elnök kiemelt jogkörei		miniszterek és MTA elnöke közötti koordináció a stratégia és eszközrendszer kidolgozásában, 5. § (1) bek.; véleményezési jogkör az MTA és a miniszteriumok kutatási forrásait érintően is, 5. § (3) bek.; kutatás-fejlesztés, innováció nemzetközi kormányzati képviselése, 8. § (1) bek.
elnök státusza	MTA elnök és oktatási miniszter javaslatára miniszterelnök nevezi ki 3 évre, két alelnöknel ugyanez, 2. § (2) bek.	miniszterelnök nevezi ki 5 évre, ő is menti fel, 8. § (2) bek.
kormányzati együttműködés törvényi elemei		
elnöktől függetlenített elemek a döntés-hozatalban	Bizottság, elnöktől jórészt függetlenített tagság, 2. § (3)-(4) bek.	együttműködés az illetékes miniszterrel, 10. § (6) bek.; Korm.r. az NKFI Alapról, 43. § (1) a) pont nincs, egyedül a szakterületi kollégiumok létrehozásánál kell a figyelembe venni a „szakterület kutatóhelyei”-nek javaslatait

3.2. A jogszabályi háttér széleskörű összevetése

	1997. évi CXXXVI. törvény az Országos Tudományos Kutatási Alapokról	2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztésről és innovációról	2003. évi XC. törvény a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról	2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról	303/2010. (XII. 23.) Korm. rendelet a Nemzeti Innovációs Hivatarról
pályázati forma	források elosztása kizárólag nyilvános pályázati rendszerben, 1. § (2) bek.	pályázati rendszer, tv., Korm.r. és Korm.hat. eltérhet, 2. § b) pont, 13. § (1) bek., ezen felül lista a programstratégia alapján külön, az Alap terhére folyósítható támogatásokról, 13. § (2) bek.	nyílt pályázati rendszer, kivéve fejlesztési célú beruházás és – legfeljebb 3 %-ban – egyéb, így más jogszabályból és nemzetközi szerződésből fakadó kötelezettség, 8. § (3) bek., lásd még (4), (4a), (5) és (6) bek.-eket	nyílt pályázati rendszer, tv., Korm.r. vagy Korm.hat. eltérhet, 2. § b) pont	-
pályázatok meghirdetése	Bizottság javaslata alapján az elnök, 4. § (2) bek.	Alap terhére az elnök, a Kormány programstratégiája alapján, 25. § (1) bek.			-
prioritások meghatározása	Bizottság által meghatározott kiemelt tudományos kutatási irányok, 5. § (1) bek., 2. § (7) b) pont	Kormány által jóváhagyott programstratégia, 25. § (1) bek.	Kormány által jóváhagyott programstratégia, 10. § (2) bek.		-
döntés a pályázatokról	Tudományterületi Kollégiumokon belüli működő zsűriek észrevételei alapján a Kollégiumok javasolnak, és ez alapján dönt a Bizottság, 5. § (1) bek.	elnök által összehívott testület javaslatára az elnök dönt, 13. § (1) bek.; Hivatal által felkért szakterületi kollégiumok és szakértői csoportok, esetleg anonim szakértők bevonásával az elnök dönt, 25. § (2)-(4) bek.	miniszter rendelkezési joga, 10. § (1) bek.	Kormány nyújtja a támogatást, 7. § (3) bek.	-
zsűri nemzetközisége	külföldi elem nevesítve, 5. § (1) bek.	nincs említés	nincs említés	nincs említés	-
értékelés	pályázati döntéshez hasonlóan, Kollégiumok, zsűriek, Bizottság, 5. § (1) bek.	programértékelés "a támogató" és más, jogszabályban, szerződésben meghatározott személy által, 21. § (1) bek.	-	„A programértékelést a támogatási döntést hozó, és a támogatást nyújtó szervezettől egyaránt független értékelő végzi.” 13. § (1) bek.	-

	1997. évi CXXXVI. törvény az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramokról	2014. évi LXXVI. törvény a tudományos kutatásról, fejlesztéséről és innovációról	2003. évi XC. törvény a Kutatási és Technológiai Innovációs Alapról	2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról	303/2010. (XII. 23.) Korm. rendelet a Nemzeti Innovációs Hivatatról
státusz	költségvetési szerv, közalkalmazotti jogviszony	kormányhivatal, kormányzati szolgálati jogviszony, 6., 48-49. §§	elkülönített pénzalap, 1. § (1) bek.	-	miniszter irányítása alatt működő központi hivatal, 1. § (1) bek.
költségvetési hely	MTA fejezetén belül, elkülönítve	külön fejezet, 7. § (1) bek.	külön fejezet	-	-
a szervezet törvényi definiálása	nincs kiemelt helyzet, kutatás és kutatási infrastruktúra támogatása mint cél, Preambulum, 1. § (2) bek.	kutatás-fejlesztés és innováció elsődleges pénzelosztó helye, 4. § (3) bek.	a kutatás-fejlesztés és a technológiai innováció állami támogatását biztosító és ki-zárólag ezt a célt szolgáló el-különített pénzalap, 1. § (1) bek.	-	a Kormány kutatás-fejlesztésért és technológiai innovációért felelős szerve, 2. § (1) bek.
elnök kiemelt jogkörei		miniszterek és MTA elnöke közötti koordináció a stratégia és eszközrendszer kidolgozásában, 5. § (1) bek.; véleményezési jogkör az MTA és a minisztériumok kutatási forrásait érintően is, 5. § (3) bek.; kutatás-fejlesztés, innováció nemzetközi kormányzati képviselete, 8. § (1) bek.	-	-	javaslat a miniszternek az SZMSZ-re, beszámoló-lás a miniszternek, 3. § (3) bek.
elnök státusza	MTA elnök és oktatási miniszter javaslatára miniszterelnök nevezi ki 3 évre, két alelnökkel ugyanez, 2. § (2) bek.	miniszterelnök nevezi ki 5 évre, ő is menti fel, 8. § (2) bek.	-	-	miniszter nevezi ki, 3. § (2) bek.
kormányzati együttműködés törvényi elemei		együttműködés az illetékes miniszterrel, 10. § (6) bek.; Korm.r. az NKFT Alapról, 43. § (1) a) pont	(miniszter rendelkezik)	(Kormány nyújtja a támogatást)	érintett miniszterekkel, államig. szervekkel stb., 5. § (2) bek.
elnöktől függetlenített elemek a döntés-hozatalban	Bizottság, elnöktől jórészt függetlenített tagság, 2. § (3)-(4) bek.	nincs, egyedül a szakterületi kollégiumok létrehozásánál kell a figyelembe vennie a „szakterület kutatóhelyet”-nek javas-latait	--	-	-

3.3. A preambulumban megjelenő jogalkotói célok összehasonlítása

<p><i>Innovációs tv., illetve –beszúrva – OTKAtv. és KTIAtv. (2015 előtt)</i></p>	<p><i>KFItv. (2015-től)</i></p>
<p>a magyar gazdaság <i>versenyképességének és jövedelemtermelő képességének a tudásra, valamint a technológiai innovációra épülő és a fenntartható fejlődést szolgáló növekedését</i> [...]</p> <div style="background-color: #e0e0e0; padding: 5px; margin: 5px 0;"> <p>OTKAtv.: „A tudományos kutatások és a kutatási infrastruktúra <i>független, széles körű támogatása, a fiatal kutatók segítése, nemzetközi színvonalú tudományos eredmények létrehozása</i>”</p> <p>KTIAtv.: „biztosítsa az ország <i>versenyképességének és fenntartható fejlődésének</i> az új ismereteken és azok alkalmazásán alapuló erősítését, ezen belül különösen a kutatás-fejlesztés és a létrehozott új tudás alkalmazásának <i>megfelelő mértékű és kiszámítható finanszírozását</i>, valamint az ezzel kapcsolatos <i>társadalmi érdekek</i> érvényre juttatását”</p> </div> <p>a kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs eredmények létrehozása és hasznosítása feltételeinek javításával segítse a magyar gazdaság <i>fenntartható fejlődését</i>, elősegítse a vállalkozások technológiai innováción alapuló <i>versenyképességének</i> növekedését és a régiókban található kutatás-fejlesztési és innovációs lehetőségek minél teljesebb körű <i>hatékony</i> kihasználását, ösztönözze a magas hozzáadott értéket előállító munkahelyek létrehozását, előmozdítsa a kutatás-fejlesztésben foglalkoztatottak <i>szakmai felkészültségének</i> javulását és <i>társadalmi elismertségük</i> növelését, járuljon hozzá az ország <i>védelmi és biztonsági</i> képességeihez szükséges fejlett technológiák alkalmazásához.</p>	<p>megteremtse a tudományos kutatás Alaptörvényben rögzített <i>autonómiájának</i> részletes jogszabályi és finanszírozási feltételeit, a magyar gazdaság és társadalom <i>versenyképességét és jövedelemtermelő képességét</i> biztosító <i>tudásalapú</i> társadalmat, valamint a fejlesztésre és az innovációra épülő, <i>fenntartható társadalmi és gazdasági fejlődést</i> és <i>munkahelyteremtést</i> szolgáló növekedést, [...]</p> <p>létrehozza a hazai kutatás-fejlesztés és innováció <i>kormányzati koordinációjának</i> és kiszámítható finanszírozásának stabil intézményi rendszerét, amely végrehajtja a rendelkezésre álló <i>források hatékony és átlátható felhasználását</i>,</p> <p>megteremtse az alap (felfedező) tudományos kutatások szakszerű támogatásának intézményes rendszerét,</p> <p>az alapkutatások eredményeire épülő alkalmazott kutatások és kísérleti fejlesztések támogatásával <i>megalapozza a további fejlesztési és innovációs folyamatokat</i>,</p> <p>a kutatás-fejlesztési és innovációs eredmények létrehozásának és hasznosításának támogatásával segítse a magyar gazdaság <i>fenntartható fejlődését</i>,</p> <p>elősegítse a vállalkozások kutatáson, fejlesztésen és innováción alapuló <i>versenyképességének</i> növekedését, ösztönözze a <i>magas hozzáadott értéket előállító munkahelyek</i> létrehozását,</p> <p>előmozdítsa a kutatás-fejlesztésben és az innovációban foglalkoztatottak <i>szakmai felkészültségének</i> javulását és <i>társadalmi elismertségük</i> növelését,</p> <p>hozzájáruljon az ország <i>védelmi és biztonsági</i> képességeihez szükséges fejlett technológiák alkalmazásához és hozzájáruljon a tudáson és innováción alapuló gazdaság kialakításához és ezáltal az <i>intelligens növekedés</i> beindításához majd fenntartásához</p>

<i>Innovációs tv., illetve – beszúrva – OTKAtv. és KTIAtv. (2015 előtt)</i>	<i>KFI tv. (2015-től)</i>
<p>(alapelvek, 2. §)</p> <p style="background-color: #e0e0e0; padding: 5px;">KTIAtv. 1. § (2) bek.: „<i>kiszámítható és biztos forrást jelentsen a magyar gazdaság technológiai innovációjának ösztönzésére és támogatására, tegye lehetővé a gazdaságban és a társadalmi élet egyéb területein hasznosuló kutatás és fejlesztés erősítését, a hazai és külföldi kutatási eredmények hasznosítását, az innovációs infrastruktúra és annak körébe tartozó szolgáltató tevékenységek fejlesztését.</i>”</p> <p>az állam a <i>piaci versenyt nem torzító</i> módon támogatja a vállalkozások kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs tevékenységét,</p> <p>a kutatás-fejlesztés és a technológiai innováció céljaira rendelkezésre álló közfinanszírozású támogatások – ha törvény, kormányrendelet vagy kormányhatározat másként nem rendelkezik – <i>nyílt pályázati rendszerben</i> kerülnek elosztásra,</p> <p>megvalósul a közfinanszírozású támogatások felhasználásának <i>rendszeres ellenőrzése és független értékelése,</i></p> <p>a vállalkozásoknak nyújtott támogatások a saját források kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs célú felhasználásának <i>kiegészítésére és ösztönzésére</i> szolgálnak,</p> <p>a közfinanszírozású kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs programokban a <i>kis- és középvállalkozások</i> számára kedvezményes feltételek állapíthatók meg,</p> <p>az állam a kutatás-fejlesztési és technológiai innovációs infrastruktúra, valamint intézményrendszer fejlesztésének finanszírozásában <i>együttműködik a vállalkozásokkal,</i></p> <p>az állam a kutatás-fejlesztést és a technológiai innovációt támogató pénzügyi intézkedések szabályait e tevékenységek sajátosságainak megfelelő módon alakítja.</p>	<p>(alapelvek, 2. §)</p> <p>az EUROPA 2020 Stratégia „Innovatív Unió” dokumentumban lefektetett alapelvekkel összhangban [...]</p> <p>az állam támogatja azon tudományos kutatásokat, amelyekről <i>új tudományos törvényszerűségek felismerése, ismeretek, módszerek, eljárások</i> kidolgozása várható, valamint az <i>elvégzésükhöz</i> és az eredmények nyilvánosságra hozatalához <i>szükséges feltételek</i> – köztük a kutatási infrastruktúrák – kialakítását,</p> <p>a kutatás-fejlesztés és az innováció céljaira rendelkezésre álló közfinanszírozású támogatások – ha törvény, kormányrendelet vagy kormányhatározat másként nem rendelkezik – <i>pályázati rendszerben</i> kerülnek elosztásra,</p> <p>az állam támogatja a magyarországi költségvetési intézmények és nonprofit szervezetek kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységét, – a <i>piaci versenyt nem torzító</i> módon – a Magyarországon működő vállalatok és vállalkozások kutatás-fejlesztési és innovációs tevékenységét, valamint elősegíti az ezen szereplők közötti együttműködéseket,</p> <p>az állam megvalósítja a közfinanszírozású támogatások felhasználásának <i>rendszeres ellenőrzését és független értékelését,</i> valamint biztosítja az ellenőrző és értékelő szervek működésének folytonosságát,</p> <p>a vállalkozásoknak nyújtott támogatások a saját források kutatás-fejlesztési és innovációs célú felhasználásának <i>ösztönzésére és kiegészítésére</i> szolgálnak,</p> <p>a közfinanszírozású kutatás-fejlesztési és innovációs programokban a <i>mikro-, kis- és középvállalkozások</i> számára kedvezményes feltételek állapíthatók meg,</p> <p>az állam a kutatás-fejlesztési és innovációs infrastruktúra, valamint intézményrendszer fejlesztésének finanszírozásában <i>együttműködik a vállalkozásokkal.</i></p>

II.
NEMZETKÖZI
KITEKINTÉS

THE CZECH ACADEMY OF SCIENCES

1. The History of the Czech Academy of Sciences • 169
2. The Czech Academy of Sciences today • 170

1. THE HISTORY OF THE CZECH ACADEMY OF SCIENCES

The first proposal to establish an autonomous non-university scientific institution was made by Jan Evangelista Purkyně, the Czech biologist and philosopher, in the second half of the nineteenth century. The main purposes were to link research institutes representing the main fields of science of the time, and create a space for interdisciplinary research, corresponding to the concept and structure of the present Czech Academy of Sciences. The Czech Academy of Science and the Arts was founded in 1890 with significant financial support from the Czech architect and builder Josef Hlávka, who became its first President. The beginning of the Academy is related to the effort to support Czech culture in the frame of the Austro-Hungarian Empire. The Academy was to promote the development of Czech science and literature and to support Czech arts.¹

After 1948, the totalitarian communist regime dissolved all the main scientific non-university institutions and learned societies and instead founded the Czechoslovak Academy of Sciences (1953–1992). Despite heavy ideological pressure, the Academy was able to undertake high quality² scientific work,³ especially in the natural sciences, which were less ideologically controversial than the social sciences and humanities. The Academy was sometimes called the Isle of Freedom because its employees had a freer hand than academics at universities, who were under greater control due to their contact with and influence on students.

¹ CAS: “History of the CAS.” http://www.cas.cz/o_avcr/historie/index.html?month=11-&year=1993&

²The quality of research was evident, for example by the awarding of the Nobel Prize to chemist Jaroslav Heyrovský in 1959.

³CAS (n 1).

In 1990, the first internal research assessment was carried out as an instrument for rectifying past wrongs and assessing quality. Consequently, low quality institutes and departments were eliminated and only half of the employees remained.

2. THE CZECH ACADEMY OF SCIENCES TODAY

2.1. *Status*

After the fall of the communist regime, the Academy became a standard public research institution dedicated to basic research. Basic research is also performed at universities, but their main role is to teach students.

Originally, the Czech Academy of Sciences (CAS) was a state-funded organization. In 2007 it was transformed into a public research institution according to Act No. 341/2005 on Public Research Institutions. This was primarily motivated by the need to change the status of the Academy vis-à-vis European research. Second, the change conferred the power to carry out secondary activities for profit and transferred property into the ownership of institutes. The Academy has retained financial autonomy in the form of a separate budgetary chapter and autonomy with regard to research evaluation. It does not distribute institutional funding among its institutes according to the national evaluation methodology (dubbed the coffee-grinder, currently under revision with a new methodology to be instituted as of 2018) but has its own performance formula.

Following the 2014 parliamentary elections, the position of Vice Prime Minister for Science, Research and Innovation was created, with a Section for Science, Research and Innovation at the Office of the Government. This section shares the remit for research and development policy with the Ministry of Education and Ministry of Industry and Trade as the most important actors. Negotiations are under way to create a new ministry specifically dedicated to managing research and higher education, but the outcome of this political plan is as yet uncertain. Thus far, the budget for universities has been distributed by the Ministry of Education, whereas the Academy negotiates its budget directly with the Ministry of Finance and the Council for Research and Development.

2.2. *Structure and self-governance*

The Academy of Sciences comprises 53 public research institutes (36 in natural sciences, technical sciences and chemistry, of which 18 in non-life

sciences and 18 in life sciences, 17 in social sciences and humanities) and has the right to establish new institutes. The directors of the institutes are elected by the research staff of the particular institute and approved by the Academy leadership. We do not know of any cases in which the leadership has overridden the results of the vote.

The supreme self-governing body of the Academy of Sciences is the Academy Assembly. Two-thirds of the members are representatives of Academy institutes and the remaining third are representatives of universities, the state administration, the business sector and other notable persons. Currently the Assembly has 257 members. The executive body of the Academy is the Academy Council, headed by the President of the Academy of Sciences. It can consist of up to 17 members and the proportional representation of the main research areas of the Academy has to be ensured.

The Council for Sciences is primarily engaged in setting the science policy of the Academy. Its members are representatives of the institutes, universities, other research and development institutions and distinguished foreign scientists. The maximum number of members is thirty with at least one quarter and at most one third being external members, including foreigners. Members of each of these Academy bodies are elected for a four-year period.

Academy Evaluation Committees, where professional fields correspond to the respective science sections of the Academy, undertake an independent assessment of the quality of research and the research objectives of individual Academy institutes. The Academy reports to the Parliament.

2.3. *The Academy as a provider of degrees and education*

The Czech Academy of Sciences does not grant any formal “academic ladder” degrees, only honorary ones (“doctor of sciences” for special achievements in a discipline on the basis of the decision of the Academic Board of the Academy), which have high prestige but are not part of the standard academic hierarchy. Regular doctoral and professorial degrees are granted by universities only. This means that one has to teach at a university in order to habilitate for associate professorship or to become full professor.

Since the reform of postgraduate training after the fall of the communist regime, the Academy has had the right to train postgraduate students but cannot grant PhD degrees as it could before. The objective was to adopt the Western model and introduce a standard PhD system in place of the “*aspirantura*” system which awarded the Candidate of Sciences degree (CSc., *candidatus scientiarum*), introduced in 1953 under the Soviet model. This was more of a formality than a matter of content change because the “*aspirantu-*

ra” system carried similar obligations as the PhD in that it included the defence of a thesis. The CSc. degree was granted by both the Academy of Sciences and universities. After the reform, the Academy of Sciences became purely a research institution and the award of degrees and teaching became the responsibility of universities. It is, however, possible to accredit joint Academy-University degrees, and the Academy is training a large number of students. The number today is at approximately 2,000 doctorate holders a year. The debate over whether the Academy should regain the right to grant PhD degrees periodically resurfaces because the current system is unclear: some students do their PhD research at the Academy of Sciences through jointly accredited programmes, but it is the university that receives the per capita payment for students. These students are often employed by the Academy but the defence takes place at a university with which the students usually lack any connection. This system creates an even greater problem for students who work at a workplace that has no connection with a university (see below).

2.3. The Academy as a representative of the academic community

The Academy of Sciences speaks in the name of the entire domestic academic community as part of the public consultation system. It ensures expertise for political decision makers and the Czech government has a duty to consult with the Academy. It has been successful in lobbying for its interests as well as for the wider interests of research and development with the government even if researchers of the Academy of Sciences represent only 18 per cent (5,604 persons) of the public research and development staff in the Czech Republic.⁴

Most researchers work at universities, and researchers from the Academy of Sciences tend to work at universities, too. There are also 55 joint research centres which belong to both the Academy of Sciences and universities (e.g. new centres of excellence dedicated to natural biosciences). Employees of the Academy of Sciences are also members of the Council of Higher Education Institutions of the Czech Republic. However, the Academy itself has no control over universities.

Although the Academy of Sciences represents only 18 per cent of the public research and development staff in the country, it produced 45 per

⁴Úřad vlády České republiky: *Analýza stavu výzkumu, vývoje a inovací v České republice a jejich srovnání se zahraničím v roce 2013*. Praha, 2014. <http://vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=711241>.

cent of publication output between 1993 and 2009.⁵ In comparison, Charles University is in second place with 25 per cent of publication output. This is logical because research is the Academy's main activity in contrast to universities which are primarily teaching institutions. The Academy thus presents itself as the leading basic research institution in the country.

2.4. Funding

The Czech Academy of Sciences negotiates its budget directly with the Research, Development and Innovation Council and the Ministry of Finance. It has its own funding allocation mechanism based on its regular five-year research assessment system. There is no direct link with the national research assessment methodology. The institutional funding distributed by the Academy to institutes varies by discipline and covers different portions of the institutes' budget. In some cases, institutional and competitive funding mechanisms contribute equally; in other institutes, competitive funding makes up as much as 90 per cent of the budget. The Academy has also been assigned financial responsibility for 71 specialized Czech scientific societies associated with the Council of Scientific Societies.

In 2008, the government proposed to cut the Academy's budget significantly, this resulted in protests and demonstrations and negotiations with the government. The budget cut was reduced. However, the institutional funding that the Academy has received over the years shows a falling trend, as does the governmental sector overall. Between 2007 and 2013, institutional funding at the Academy of Sciences decreased from 62 per cent to only 35 per cent. According to an audit carried out by the Technopolis Group,⁶ the lowest possible limit for institutional funding is 50 per cent; below this limit, an institution loses the ability to carry out meaningful research.⁷ The rest of the Academy's budget is covered by short-term grant projects funded by the Czech Science Foundation (dedicated to funding ba-

⁵Thed van LEEUWEN and Rodrigo Costas COMESANA. *International Audit of Research, Development & Innovation in the Czech Republic Final Report – 8. Bibliometric Analysis of the Czech Republic: Research Output in an International Context 1993–2009*. CWTS Centre for Science and Technology Studies, 2011.

⁶Technopolis Group: *Mezinárodní audit výzkumu, vývoje a inovací v České republice. Závěrečná zpráva – 7. Lidské zdroje ve VaV* (Brighton: Technopolis Limited 2001). <http://audit-vav.reformy-msmt.cz/soubory-ke-stazeni/zaverecna-zprava-z-audit-u-va-v/>.

⁷The total budget in 2014 was EUR 450 million. Only EUR 150 million was covered by the Academy's own budget chapter.

sic research),⁸ the Technology Agency of the Czech Republic (dedicated to funding applied research and experimental development) and by international sources, especially the European Framework Programmes and European structural funds. However, in the previous programme period, the Academy was put at a significant disadvantage as most of its institutes are located in Prague and thus were not (or only very minimally) eligible for structural funds through the operational research and development for innovation programme which focuses on supporting less developed regions.⁹ Thus, in negotiations for the current programme period the objective was to make the European Structural Funds available also in Prague.

The Academy had its own Grant Agency which closed in 2015 as part of the 2008 reform of research, development and innovation which sought to reduce the complicated governance structure with many research funding providers. The expectation was that the budget of the Czech Science Foundation would increase accordingly. The budget distributed by the Czech Science Foundation went from CZK 1.3 billion in 2005 to CZK 3 billion in 2013, or from 8% to 11% of the state budget distributed for research and development.¹⁰

In addition to the cuts in the Academy budget chapter, there is another related problem. The current research and innovation policy places considerable emphasis on economic results and knowledge transfer. This is also reflected in the distribution of funding. The Czech Republic is a country with a high proportion of public funding going towards the business enterprise sector. This has caused tensions between the governmental sector and the business enterprise sector and most clearly the Academy of Sciences, which is primarily dedicated to basic research. This means that the highest valued research outcomes are patents and knowledge transferable to industrial application and these are also the intended output of a significant proportion of grant schemes. This stress on the practical application of research output is especially problematic for the social sciences and humanities. Some grant schemes, for example, demand as one of the project outputs a bill of law or an amendment to the legislation. The position of the institutes of social sciences and humanities within the Academy is also made more difficult by the research assessment methodology, which is based on the standards and culture of the natural and technical sciences.

⁸There is no formal connection between the Academy of Sciences and the Czech Science Foundation. The Czech Science Foundation is a research funding organization for the entire country. Non-formal connections can be seen only in personal overlaps – employees of the Academy sit on decision-making bodies of the Foundation as experts.

⁹This is creating specific bottlenecks for the state budget because of the need to maintain the sustainability of recently founded research centres.

¹⁰Úřad vlády České republiky (n 4).

2.6. Academy membership and the status of Academy researchers

In contrast to the former socialist Czechoslovak Academy of Sciences which included a “Learned Society”,¹¹ CAS has no non-employed members or correspondent members. The Czech Academy of Sciences has no special status as is the case in some other post-socialist countries and consequently no specific membership. It has the status of a standard public research institution.

The Academy employs core and contract research staff. Core staff members are employees on fixed-term contracts that are funded through institutional funding for 3–5 years, depending on the “qualification audit” period (see below). Contract research staff are those who are employed only on individual grant projects (mostly for three years) with no institutional funding. This means that if contract research staff members do not secure additional funding through grants, their positions at the institutes are terminated at the end of the grant. Core staff members have a guaranteed salary through institutional funding, yet, given that this institutionally funded salary is rather low, core staff members also need to apply for grant projects. Grant money may constitute a significant part of salaries of core staff. Contract research staff can be employed both full-time and part-time, although the latter is more common. Core employees traditionally had full-time contracts but because of the increase in competitive grant funding at the expense of institutional funding, the proportion of part-time contracts is increasing. In general, the proportion of positions covered by institutional funding is decreasing at the expense of positions covered by grant funding (CAS Annual Report 2015: 28).¹²

The career rules of the Czech Academy of Sciences has been issued by the Academic Council based on the proposal of the Scientific Board of the Academy. These career rules pertain to all university-educated employees of Academy institutes. Individual researchers are assessed through an evaluation procedure called “qualification audits” (“*atestace*”) as provided for in Article 23 of the Appendix to the Statutes of the Academy.¹³ This qualifi-

¹¹ The Learned Society of the Czech Republic was established in 1994 as a civic society of the most prominent Czech scientists. <http://www.learned.cz/en/>.

¹² CAS: *Annual Report 2015*. http://www.avcr.cz/opencms/export/sites/avcr.cz/.content/galerie-souboru/vyrocní-zpravy/annual_report_2015.pdf

¹³ Article 23 (1) The performance of the research workers shall be evaluated by regular qualification audits that will be performed at least once in five years.

(2) The evaluation shall be performed by the Qualification Audit Committee appointed by the Institute Director. The Qualification Audit Committee shall have no less than five members. At least one third of the Qualification Audit Committee members shall be external members. The Qualification Audit Committee shall submit recommendations on the outcome

cation audit, evaluating the professional performance of individuals, is the main instrument for ensuring the quality of the scientific activity of Academy staff.¹⁴ This qualification audit procedure has clear rules. The only controversy might arise from the fact that employees could also have agendas other than research (e.g. infrastructure or public dissemination), but the assessment criteria predominantly reflect research output, i.e. publications. The audit committee, consisting both of researchers from inside and outside the institute, makes a non-binding recommendation to the director of the institute. Directors usually follow the recommendations made by the audit committee. If an audit committee finds the research performance of an individual researcher to be unsatisfactory, it can recommend the termination of a contract. The director may then decide that the employee's research performance may be assessed less strictly because of his/her non-research agenda or that the employee will get a warning for next qualification audit period, e.g. the obligation to gain PhD or to produce more research outcomes, especially articles, until the next audit.

Based on the qualification audits, university-educated staff members are ranked in one of the following professional groups: Research assistant – Graduate student – Postdoctoral fellow – Associate scientist/scholar – Scientist/scholar – Senior scientist/scholar.

2.7. Working conditions

The low proportion of institutional funding has an impact on researchers, their working conditions and career paths. The current system creates precarious working positions. Early career researchers have a particularly low chance of obtaining more stable contracts. Most researchers are employed as contract research staff on research grant projects. In 2013, 3,096 employees were paid from special purpose and extra-budgetary means. This is creating barriers to the professional development of researchers. Early career researchers on part-time, short-term contracts tend to cumulate such contracts so that they have the wage of a full-time employee. These con-

of the evaluation, conclusions and assigning of a qualification degree to the employee to the Director, who will make the final decision in these matters.

(3) If the qualification audit determines that an employee lacks the required qualification, the evaluation outcome may serve – provided that all statutory conditions are met – as grounds for termination of the employment. The evaluated employee may request a review of the audit through public adversary procedure. http://www.cas.cz/o_avcr/zakladni_informace/dokumenty/stanovy/.

¹⁴http://www.cas.cz/o_avcr/zakladni_informace/dokumenty/koncepce_rozvoje_vav/index.html.

tracts are often at different institutions or outside the academic sector.¹⁵ Researchers often teach and teaching positions are also increasingly awarded on a part-time basis. Teaching at lower (assistant) positions is usually paid worse than research. There is pressure on university employees to supplement their salary with grant (research) money. In general, the salaries of Czech research and teaching employees are below the European average.¹⁶

The necessity of spending a significant amount of time looking for competitive sources for funding and the need to work simultaneously outside the academic sector takes time away from research and constrains the scientific growth of individuals. Moreover, research or, more precisely, research publications are the basis of the formal assessment of researchers. This means that many time-consuming activities necessary for running the institution are not covered by formal research assessment, which makes them invisible and “punishes” researchers who perform them.

2.8. Main achievements and problems

The main achievement of the Czech Academy of Sciences is its successful transformation into a public research institution with no aristocratic system as is often the case in the former Soviet Union region. There used to be recurrent debates about disbanding the Academy and merging its institutes with universities but these sentiments have not appeared for some time now and do not seem to be a topic for discussion anymore. Another important attainment is that the Academy accounted for 45 per cent of publication output in the country between 1993 and 2009.

However, there is a growing concern about the ratio of institutional and competitive grant funding which has a negative impact on the ability of long-term planning by institutions and individuals. This is likely to have an effect on the future of the Czech research system, including the Academy of Sciences, in terms of research production and scientific quality as well as the deterioration of working conditions. This applies especially to early career researchers, and among them women in particular, whose professional growth is threatened especially by the instability caused by an increasing number of contract research staff positions and a decreasing number of core staff positions covered by institutional funding.

¹⁵ Kateřina CIDLINSKÁ and Marta VOHLÍDALOVÁ: “Zůstat, nebo odejít? O deziluzi (začínajících) akademických a vědeckých pracovníků a pracovníc” *AULA* 2015/1, 3–36.

¹⁶ Technopolis Group: *Mezinárodní audit výzkumu, vývoje a inovací v České republice. Závěrečná zpráva – 7. Lidské zdroje ve VaV* (Brighton: Technopolis Limited 2016) 19. <http://audit-vav.reformy-msmt.cz/soubory-ke-stazeni/zaverecna-zprava-z-audit-u-va-v/>.

THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES¹

1. History and general perception of the Academy • 178
2. Structure and employment at the Polish Academy of Sciences • 180

1. HISTORY AND GENERAL PERCEPTION OF THE ACADEMY

The Polish Academy of Sciences (Polska Akademia Nauk, PAN) was founded in 1952 following the decision of the First Congress of Polish Science. It was established as a result of the consolidation of earlier learned societies, including the Polish Academy of Learning (Polska Akademia Umiejętności) and the Warsaw Scientific Society (Towarzystwo Naukowe Warszawskie). The mission of the organization specifies diverse activities for the development of science aimed at serving society and the enrichment of the national culture. The Academy conducts continuous research projects in several fields of science, aiming to popularize the highest standards of research quality and ethical standards.²

The Act of 30 October 1951 on the Polish Academy of Sciences established the new entity as the highest scientific institution of the Republic of Poland. The Act defined key functions of the Academy as: organization and conduct of research in all fields of science, with particular emphasis on issues that are of major importance for the development of science, economy and culture; organization of national and international congresses and conferences which guide the development of science in Poland; publishing of

¹The chapter is an updated and extended version of the working paper for the workshop ‘Comparing National Academies of Science in Central and Eastern Europe’ held at the Centre for Social Sciences of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest on 7–8 April 2015 and published in *MTA Law Working Papers* 2015/30.

²Polish Academy of Sciences: *Dzieje Instytucji*. 2016. <http://instytucja.pan.pl/index.php/dzieje-akademii>

research results and other scientific works; training of researchers and the award of scientific degrees; dissemination of scientific knowledge in society; evaluation of the research plans of scientific institutions and the preparation of scientific advice and expertise for public authorities (Act of 1951 on the Polish Academy of Sciences). The Act was significantly amended in 1960 (Act of 1960 on the Polish Academy of Sciences) and 1997 (Act of 1997 on the Polish Academy of Sciences). Currently, the status and tasks of the Academy is regulated by the Act of 2010 on the Polish Academy of Sciences with subsequent amendments and other regulations on higher education and science in Poland.³

The Polish Academy of Sciences is seen as a prestigious research institution in terms of research and expertise; however, it is not an esteemed one in public opinion or regarding its lobbying power. Professor Mirosława Marody, one of only two women who have held the position of Vice-President of PAN, stressed the need to rebuild the scientific prestige of the Academy because of the “progressive decline in the importance of the Academy within the scope of science policy of the country, marginalizing its position and reducing the financial and organizational autonomy”.⁴ In the same vein, Professor Jerzy Duszyński (elected President of PAN in March 2015), emphasized the importance of “reinforcing the sense that PAN is an organization that is essential to the structure of Polish science, active in fields that matter to society, well managed, and influential”.⁵

The Academy has undergone numerous changes over the years in line with higher education reforms and reflecting the increasing democratization processes. Nevertheless, its organizational structure has remained unchanged since the Socialist period. What has changed, however, is the process of appointing members of the Academy and electing its governing bodies. Currently, it has a more democratic character. Researchers can become members of the Academy through the recommendations of three existing members of the Academy or five scientists unaffiliated with the Academy but having made outstanding scientific achievements. Earlier, in

³ The 1951 Act on the Polish Academy of Science, Dz.U. 1951 nr 57 poz. 391, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19510570391>; The 1960 Act on the Polish Academy of Science, Dz.U. 1960 nr 10 poz. 64 1960.02.29, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19600100064>; The 1997 Act on the Polish Academy of Science, Dz.U. 1997 nr 75 poz. 469 1997.10.15, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19970750469>; The 2010 Act on the Polish Academy of Science, Dz.U. 2010 nr 96 poz. 619, <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20100960619>.

⁴ Marody, cited in “Jaka Polska Akademia Nauk na najbliższe lata? Tezy wyborcze i biogramy dwojga kandydatów na stanowisko Prezesa PAN: prof. Jerzego Duszyńskiego oraz prof. Mirosławy Marody (2015)” *Panorama Polskiej Akademii Nauk* 2015/5 2–5. 4.

⁵ Duszyński, cited in “Jaka Polska...” (n 4) 2.

the Socialist period, Academy members were appointed by the President of PAN.

The current efforts of the Polish Academy of Sciences are focused on obtaining grants from scientific funds of the European Union and on increasing the role of the Academy in public discourse.

2. STRUCTURE AND EMPLOYMENT AT THE POLISH ACADEMY OF SCIENCES

The structure of the Academy is two-dimensional. It acts as an elected corporative body of leading scientists and researchers (members) and as such has become a key scientific advisory body. At the same time, it coordinates the work of 69 research institutes, currently employing an academic and supporting staff of about 8,000 persons in total. The institutes are grouped into five faculties: Faculty of Humanities and Social Sciences, Faculty of Biological and Agricultural Sciences, Faculty of Natural Sciences, Faculty of Technical Sciences, and Faculty of Medical Sciences. Departments coordinate the activities of research institutes and committees of the Academy and supervise auxiliary scientific units.

The basic unit of the Academy is a research institute. Institutes may also form scientific centers and consortia. The other institutional forms characteristic of the Academy are committees of the Polish Academy of Sciences which act as national representative bodies of scientific disciplines. Committees are composed of members of the PAN and delegates from other scientific centers and universities as well as representatives of social and economic organizations. The number of committees (which may take the form of a ‘research’, ‘problem’ or ‘national committee’) is not constant; currently, for the term 2015–2018, there were 13 problem and 78 research committees set up. Additionally, there are auxiliary units of the Polish Academy of Sciences, including archives, libraries, museums, and botanical gardens.

In addition to the national headquarters in Warsaw, the Academy comprises of eight territorial branches in Katowice, Gdańsk, Lublin, Poznań, Łódź, Wrocław, Kraków and a joint branch in Olsztyn and Białystok. They integrate the local scientific communities and act as representatives of the Academy in the respective regions. There are also seven branches abroad, aimed primarily at international scientific cooperation and promotion of Polish science abroad, in Moscow, Paris, Rome, Wien, Kiev, Berlin and Brussels.

The Academy is a leading research institution in Poland, employing the most qualified and best recognized researchers. In 2013, the Polish Ministry of Science experts (Committee for Evaluation of Research) investigated and compared the academic achievements of departments and scientific and re-

search institutes of Polish universities. As part of that assessment, scientific organizations were awarded scores and categories (A+, A, B, C) based on four criteria: scientific and creative achievements; scientific potential; tangible results of scientific activity; other effects of scientific activity.⁶

Out of the 963 organizations evaluated, 37 were awarded the highest rating (A+). Of these, the majority were the institutes of the Polish Academy of Sciences (12 organizations), followed by the University of Warsaw (6), Jagiellonian University (4), the University of Wrocław (2) and Warsaw School of Economics (SGH) (1). Out of all of the Polish Academy of Sciences institutes evaluated, 77% were assessed as excellent or very good (A+ and A categories) compared to only 32% of other research institutions classified as equally good.

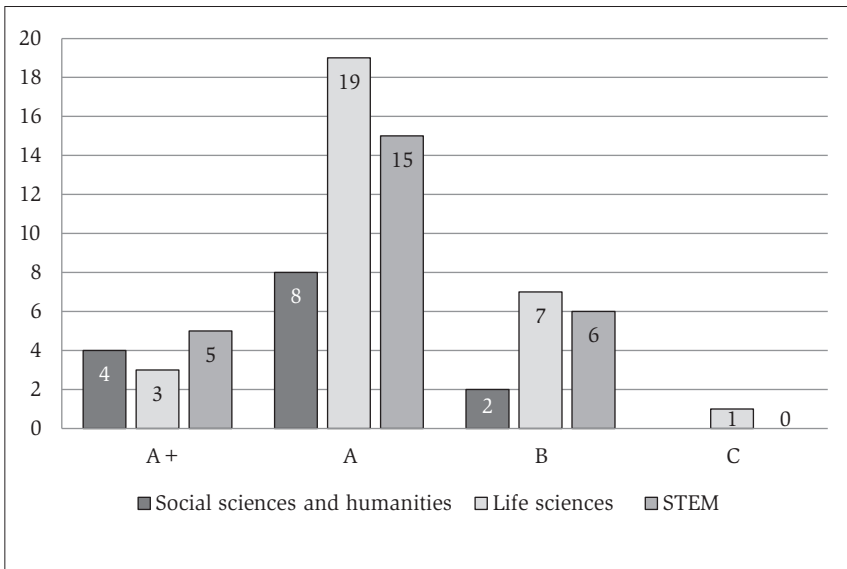

FIGURE 1. • *Distribution of ratings of Polish Academy of Sciences institutes in 2013.*⁷

In the next assessment of departments and scientific and research institutes of Polish universities, planned for 2017 and based on new criteria, greater

⁶ Ministry of Science and Higher Education. *Komunikat o wynikach kompleksowej oceny działalności naukowej lub badawczo-rozwojowej jednostek naukowych*. Warszawa, 2013. <http://www.nauka.gov.pl/komunikaty/komunikat-o-wynikach-kompleksowej-oceny-dzialalnosci-naukowej-lub-badawczo-rozwojowej-jednostek-naukowych.html>

⁷ Source: Ministry of Science and Higher Education. (n 6).

weight will be given to the quality of research and publications, innovation and internationalization of institutions.⁸

The Academy's research institutes receive funding depending on the assessment class. The institutes evaluated as "C" are penalized with respect to state budget funding. Generally, the more external grants an institute receives and the higher the scientific output volume, the more funds it receives from the budget. Many international studies in Poland (e.g. PISA, advanced genetic testing, etc.) are also being conducted within the Academy. In 2014, 82.8% of expenditures in research institutes of the Polish Academy of Sciences was devoted to basic (theoretical) research, 10.5% concerned applied research and 6.70% was spent on development.⁹ Figure 2 presents the structure of internal expenditures of institutes of the Polish Academy of Sciences in comparison with other types of institutions.

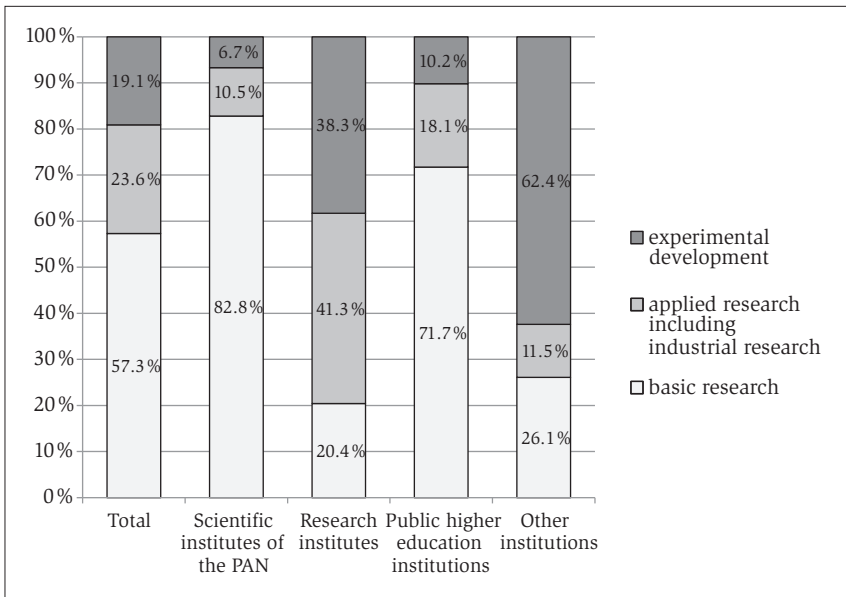

FIGURE 2. • The structure of internal expenditures on research and development in government and local government institutions in 2014.¹⁰

⁸ Ministry of Science and Higher Education: *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 27 października 2015 r. w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym*, M.P.2016.782. 2015. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20150002015>.

⁹ Central Statistical Office of Poland (2015). *Science and Technology in 2014* (Warszawa: GUS 2015) 72. http://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5496/1/11/1/nauka_i_teknika_w_2014pl.pdf

¹⁰ Source: Central Statistical Office of Poland (n 9) 72.

2.1. Membership

The number of members of the National Academy is regulated in article 10 of the Act on the Polish Academy of Sciences: numbering no more than 350 in total, a figure not including foreign members. Members are divided into two groups: ordinary members and corresponding members. Currently, there are 492 members of the Polish Academy of Sciences, of whom 310 are domestic (as of 3 October 2016). Out of all domestic members, 165 are ordinary members and 145 are corresponding members (see details in Table 1). Membership of the Academy is a position granted for life and upon reaching the age of seventy, incumbent researchers receive senior member status.

TABLE 1. * *Membership in the Polish Academy of Sciences (as of 3.10.2016).*¹¹

Faculty	Domestic members			Foreign members
	All domestic	Ordinary	Correspondent	
Faculty of Humanities and Social Sciences	48	25	23	27
Faculty of Biological and Agricultural Sciences	67	33	34	44
Faculty of Natural Sciences	86	49	37	50
Faculty of Technical Sciences	71	39	32	37
Faculty of Medical Sciences	38	19	19	24
Total	310	165	145	182

Members of the Academy are chosen by the General Assembly from among the most eminent Polish and foreign researchers on the personal recommendation of three Academy members or five other prominent scientists or the scientific council of the institute or the faculty council of universities having the right to confer postdoctoral degree (Article 7 of the Act on the Polish Academy of Sciences). Every member receives a monthly salary, provided independently of the income from other sources. The current remuneration is 2271 PLN (around 520 EUR) for ordinary members, while corresponding members receive 1689 PLN (around 390 EUR).¹² For comparison, the average salary in Poland for the second quarter of 2015 is 4019

¹¹ Source: Polish Academy of Sciences: *Członkowie Polskiej Akademii Nauk. Zestawienie*, 2016. <http://czlonkowie.pan.pl/czlonkowie/sites/Zestawienie.html>.

¹² Ministry of Science and Higher Education: *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 17 września 2010 r. w sprawie wysokości uposażenia członków krajowych Polskiej Akademii Nauk*. Warszawa, 2010. <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=W-DU20101781202>.

PLN (around 930 EUR).¹³ These emoluments are not taken into account in determining the amount of pension, nor do they affect the suspension or reduction of a pension.

In terms of status, there is a significant difference between members of the Academy and researchers employed by the Academy. The first group comprises well-established, experienced, renowned, usually senior academics. Their membership of the Academy, both ordinary and corresponding, is first of all an honorary position, denoting their high academic status and recognition by other Polish academics. Technically speaking, they are not employed by the Academy, but they receive a remuneration related to their membership. The second group constitutes of “ordinary” researchers, whose only distinctive feature in comparison with university researchers is the lack of, or limited, teaching duties.

The Academy does not exercise any control over researchers outside its own institutional structure. There is cooperation (within research projects or teaching activities) with other research institutes and universities.

2.2. Employment

In 2014, the total staff of the Academy comprised 7914 employees, of whom 5270 held research positions. Table 2 shows the occupational structure of the Academy institutes as of 2014, by faculties.

TABLE 2. • *Personnel in institutes of the Polish Academy of Sciences by occupation in 2014.*¹⁴

Faculty	Number of persons			
	Total	Researchers	Technicians	Supporting staff
Faculty of Humanities and Social Sciences	1 170	980	41	149
Faculty of Biological and Agricultural Sciences	2 116	1 268	501	347
Faculty of Natural Sciences	2 657	1 746	516	395
Faculty of Technical Sciences	1 185	699	258	228
Faculty of Medical Sciences	786	577	71	138
Total	7 914	5 270	1 387	1 257

¹³ Central Statistical Office of Poland: *Komunikat Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 9 sierpnia 2016 r. w sprawie przeciętnego wynagrodzenia w drugim kwartale 2016 r.* 2016. <http://stat.gov.pl/sygnalne/komunikaty-i-obwieszczenia/lista-komunikatow-i-obwieszczen/komunikat-w-sprawie-przecietnego-wynagrodzenia-w-i-kwartale-2016-r-271,12.html>.

¹⁴ Central Statistical Office of Poland (n 9) 86.

Most of the researchers working for the Academy are employed on a full-time basis. Until very recently, it was not uncommon for a researcher to hold two (or sometimes even more) full-time positions: one in the Academy institute and another in a private university or other non-public institution of higher education. The ongoing reform, which has been implemented in the last few years by two consecutive Ministers of Science and Higher Education, Barbara Kudrycka and Lena Kolarska-Bobińska, aimed at eliminating such cases, introducing the “one person – one full-time position” rule.

Directors of Institutes within PAN are chosen through open competitions and are then appointed, usually for a period of four years, by the president of the Polish Academy of Sciences. The exact requirements may differ, but generally a prospective director needs to hold a certain academic degree (typically the post-doctoral degree of *doktor habilitowany*, dr. hab., ‘habilitated doctor’, i.e. an intermediate degree between a doctorate and the scientific title of a professor, granted by the Central Commission for Academic Titles and Degrees) and have substantial administrative and management experience (usually at least a few years spent in a management position in the Academy, i.e. as a Dean, is enough). A director of the research institute does not have to be – and usually is not – a member of the Academy.

There are two main motivations for being employed by the Academy. One is, without doubt, the prestige of the Academy. In general, Academy institutes are decent academic organizations, which – especially taking into account Central and Eastern European standards – provide satisfactory conditions for conducting high-quality research. The second motivation relates to the specific situation of the researchers in the Academy, as they do not have teaching duties, in contrast to their peers in university positions. Devoting all their working time to scientific activities facilitates the provision of high-quality research.

2.3. *Research careers*

The Academy confers academic degrees and titles that enjoy the same prestige as those awarded by universities. It is perceived as the primary institution for academic research, at least in certain areas or disciplines. This unique status is first of all related to the position of Academy researchers. Academy institutes are purely research institutions; they do not teach students, with the exception of a (usually rather low) number of postgraduate and doctoral students. Furthermore, according to doctoral students, the laboratories of the Polish Academy of Sciences are better equipped than the

university ones.¹⁵ It is also easier for early-stage researchers to start an international career thanks to the numerous research contacts of the Academy.

Most institutes of the Polish Academy of Sciences have the right to confer doctoral and higher academic degrees. As of 3 November 2016, there are 63 institutes and 6 other research units having the right to award the doctoral degree and 48 institutes and 4 other research units with the right to award the degree of *doktor habilitowany* (the requirements are higher in the second case, POLON, 2016). Some institutes have the right to confer degrees in more than one academic field. (The regularly updated list of these institutes is available from POLON – an integrated database of information on scientific and higher education institutions in Poland: <https://polon.nauka.gov.pl>.)

The institutes of the Polish Academy of Sciences have the right to teach students up to the doctoral level. Under the present law, private universities under the auspices of the Academy were established in the 1990s (e.g. the School of Computer Science and Management, the University of Social Sciences and Humanities, the College of Sciences). The Academy does not confer any other academic qualifications beyond those which are generally granted within the higher education system. Degrees and titles are granted by the PAN in the same way as by the universities, i.e. by secret voting. Since 2015, a new system for granting habilitation has been in effect, involving external reviewers unrelated to the institution at which the habilitation procedure is carried out.

2.4. Financing

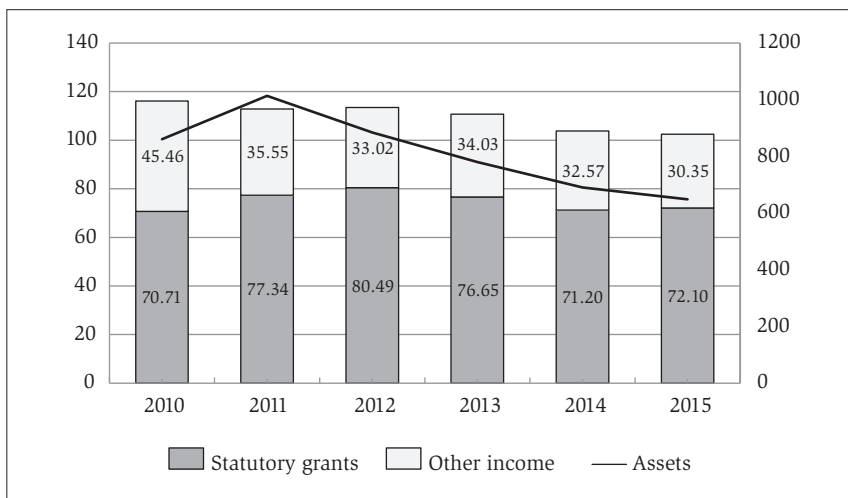
According to Article 78 of the 2010 Act on the Polish Academy of Sciences, PAN's activity is funded from the state budget and other sources. Academy research activities funded by the state are classified under "Science" and are recognized in a dedicated part of the state budget (Section 67). The President of the Academy of Sciences is endowed with the powers of executing the budget and carries out the tasks of implementation. In terms of budget management quality control, the President reports to the Minister of Science and Higher Education.

In 2015, PAN's total net income amounted to 102.5 million PLN. The single most significant source of funding was the state budget, with statu-

¹⁵Doktorat w PANie – Forum dyskusyjne portalu *Gazeta.pl* 2008. <http://forum.gazeta.pl/forum/w,16566,66616456,66616456.html>.

tory subsidies and other grants totaling 78.06 million PLN,¹⁶ of which 72.1 million was dedicated to current operations. The remaining income was generated by sales of products, services and materials. This income structure has remained roughly unchanged throughout recent years (see Figure 3).

At the end of 2015, the total value of the Polish Academy of Sciences assets, both tangible and intangible, amounted to 648.3 million PLN. The majority of this was accounted for by property, i.e. land and buildings. This figure has been declining steadily for several years, falling from over 1 billion PLN at the end of 2011 to 606.1 million PLN at the end of 2015 (Polish Academy of Sciences, 2016c).

Note: The changing models followed in the accounting records might have affected the numbers.

FIGURE 3. • Funding of PAN, 2010–2015. Authors' compilation.¹⁷

¹⁶ Supreme Audit Office in Poland: *Wykonanie budżetu państwa w 2015 r., cz. 28 – Nauka, cz. 38 – Szkolnictwo wyższe, cz. 67 – Polska Akademia Nauk oraz wykonanie planu finansowego Funduszu Nauki i Technologii Polskiej* Warszawa, 2016. <https://www.nik.gov.pl/plik/id,11358.pdf>.

¹⁷ Sources: Polish Academy of Sciences: *Statut PAN*. 2010. http://www.ippt.pan.pl/attachments/STATUT_PAN_24112010.pdf; Polish Academy of Sciences: *Sprawozdanie finansowe za rok 2011*. 2012. http://www.bip.pan.pl/userfiles/file/Bilans_zatwierdzony_2011.pdf; Polish Academy of Sciences: *Sprawozdanie finansowe za rok 2012*. 2013. <http://www.bip.pan.pl/userfiles/SPRAWOZDANIE%20I%20OPINIA%202012.pdf>; Polish Academy of Sciences: *Sprawozdanie finansowe za rok 2013*. 2014. http://www.bip.pan.pl/userfiles/file/opinia_2013.pdf; Polish Academy of Sciences: *Sprawozdanie finansowe za rok 2014*. 2015. [http://www.bip.pan.pl/userfiles/file/sprawozdanie/Sprawozdanie%20finansowe%20PAN%20I%20Opinia%202014%20\(1\).pdf](http://www.bip.pan.pl/userfiles/file/sprawozdanie/Sprawozdanie%20finansowe%20PAN%20I%20Opinia%202014%20(1).pdf); Polish Academy of Sciences: *Sprawozdanie finansowe za rok 2015*.

The Academy's expenditures of budgetary funds can be divided into three categories. The first one is financing PAN as a corporation of scientists; this includes the functioning of its main organs (the Presidium, Faculties, General Assembly, regional branches, committees, the Committee on Ethics in Science and Audit Committee, Academy of Young Scholars, etc.) as well as remunerations and other benefits of members of the Academy. In 2015, these expenses amounted to 16.7 million PLN. The second category (33.8 million PLN in 2015) comprises PAN's secondary scientific centers and other organizational units, including its libraries, museums, archives and foreign centers. The remaining funds (24.2 million PLN) covered costs to maintain the Academy's administrative offices, foreign cooperation, activities for the popularization of science and other areas.¹⁸ Similar budgetary expenditures were planned for year 2016: 17.1 million, 36.1 million and 27.5 million, respectively.¹⁹

2016. [http://www.bip.pan.pl/userfiles/file/ sprawozdanie/Sprawozdanie%20finansowe%20PAN%20i%20opinia%202015.pdf](http://www.bip.pan.pl/userfiles/file/sprawozdanie/Sprawozdanie%20finansowe%20PAN%20i%20opinia%202015.pdf).

¹⁸Supreme Audit Office (n 16).

¹⁹President of Polish Academy of Sciences: *Decyzja Nr 43/2016 Prezesa PAN z dnia 19 października 2016 roku zmieniająca decyzję w sprawie podziału kwot zapisanych w ustawie budżetowej na rok 2016 w części 67 Polska Akademia Nauk*. 2. 2016. http://instytucja.pan.pl/images/2016/decyzje/Decyzja_Nr_43_z_19_pazdziernika_2016_roku.pdf.

ADRIANA REVEIU

THE ROMANIAN ACADEMY OF SCIENCE

1. General perception and position of the Academy • 189
2. Milestones of institutional transition • 190
3. Research institution network • 193
4. Funds • 195
5. Assuring quality • 196
6. Academic membership • 197
7. Remuneration • 198
8. Common status for an Academy researcher • 198

1. GENERAL PERCEPTION AND POSITION OF THE ACADEMY

A national symbol of culture since its establishment in 1866, the Romanian Academy identifies itself and continues to be seen as an institution that gathers together the preeminent personalities of the nation's intellectual life, a group engaged in reflection and action towards general progress in science and culture.¹ The Romanian Academy is a scientific authority and a forum of scientific and cultural authority. It is a public stature that the institution acquired over time and maintained by high standards.

In line with its status, the Romanian Academy is a national institution of public interest, a research institution in key areas of science and an institution of higher professional qualifications, independent in its work. According to a survey conducted by the Romanian Institute for Evaluation and Strategy (an independent opinion research institute), the Romanian Academy ranks third in public confidence at 68%, behind only two funda-

¹The data provided in this chapter is based on the two following sources: Romanian Academy web site: www.acad.ro; Vlad Valentin IONEL (Vice-President of the Romanian Academy): *Romanian Academy Report for 2013. Scientific research activity and training of researchers*, <http://www.acad.ro/bdar/rapInt2014/DareSeamaAR2013-final.pdf>.

mental Romanian institutions: the Army and the Church. The research was conducted on 20 November 2014, using a representative sample of 1,338 respondents, aged 18 years and over.

2. MILESTONES OF INSTITUTIONAL TRANSITION

In Romania, the period that followed the fall of the communist regime meant for the Romanian Academy a period of restoration and a reinstatement of the vocation and the fundamental role the institution had cultivated from its very beginning and of which it had been stripped.

Through the law decree of 5 January 1990, regarding its organization and operation, the Romanian Academy recovered not only its former name but also its status as “the highest scientific authority in the country, bringing together the worthiest personalities in science, technology, education, culture and art in Romania, as representing the creative spirituality of the nation”. At the same time, the law recognized the Academy’s prerogatives as an independent institution, financed by the state budget and governed by the General Assembly, its acting and associate members, as well as its right to own the network of “science facilities for advanced and fundamental research”.

As early as 22 January of the same year, the Academy elected new acting members, a prerogative it had been denied for 15 years, since 1974. The next step was the election of a new administration of the Academy through secret ballot (for the first time in 42 years!). The Academy recognized the value of uninterrupted membership for all its members who had been excluded for political reasons by the communist dictatorship in 1948. Moreover, the associate members of the Romanian Academy who had lost their status during the totalitarian regime because they had permanently left the country were also reinstated. Great personalities of Romanian cultural life who had been set aside as politically unacceptable during communist rule and had died were granted posthumous membership of the Academy. Internationally renowned scholars, among them Romanian natives living abroad, were elected as new honorary members.

The scientific network of institutes that had been dismantled after 1969 was put back together again, as the 63 institutes, centres and other research facilities of the Academy throughout the country came once more under its direction. Post-communist transformations led to the Romanian Academy being run on a democratic basis. One of the major changes for individual researchers was the possibility to travel abroad, to attend international conferences, to cooperate with foreign researchers and to participate in international research projects.

Currently PhD study within the Romanian Academy is being reorganized as a ‘School of Advanced Studies of the Romanian Academy’ in five areas: science, life sciences, medical and agricultural humanities, economics, social and legal studies and engineering sciences. The PhD title granted by the Romanian Academy is very similar in terms of values and procedure for attainment to the PhD title granted by Romanian universities. However, the research topics are more or less from fundamental research areas compared to the research activity developed in the universities, where the research activity is supposed to be more applied.

The main role of the Romanian Academy is to cultivate Romanian language and literature, to establish binding rules for spelling the Romanian language and to foster the study of Romanian national history and research in major scientific areas. The main responsibilities of Romanian Academy are as follows:

- To promote science and culture in all research areas.
- To take care of and to promote the Romanian language and to establish mandatory spelling rules.
- To manage the cultural property of national heritage that is owned or administered by it.
- To organize scientific and cultural events, foster higher quality scientific research and professional qualifications, as well as graduate and doctoral courses, in collaboration with the Romanian Ministry of Education, Research and Innovation.
- To co-ordinate institutes and scientific research centres subordinate to it.
- To publish scientific works, literature, works of art and periodical publications.
- To award diplomas and prizes for exceptional achievements in science, literature and the arts.
- To grant scholarships, on a competitive basis, for training in Romania or abroad.
- To approve draft laws concerning the activity of the Romanian Academy.
- Potentially to develop draft legislation in its field of activity, proposed to the Government by the corresponding ministry.
- To coordinate the Academy di Romania, from Rome and the Venice Cultural Centre.
- To coordinate its foundations.

The Romanian Academy grants the PhD title. The length of doctoral studies is three years plus an extra two years. A doctoral student is assigned, in terms of rights and obligations, to a research assistant or university as-

sistant. The PhD degree attained at the Romanian Academy is as high as a PhD degree awarded by a university and the values and attainment procedure are very similar. PhD students are integrated in the “academic ladder”. Specific scientific competences within curricular programmes are quantified according to study credits of the European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) type, which define workload and individual learning and provide intra- and inter-institutional and international mobility. The PhD entrance examination procedure mainly consists of the following:

- The organization of the admission competition is undertaken by the Academy’s sections.
- The entrance examination includes tests specific to doctoral studies and a language proficiency exam.
- Admission exams are constituted according to the specificity of each research area and consist of an assessment of knowledge, based on a written or oral examination, a presentation and a discussion of the thematic research project.
- Enrolment in the doctoral entrance examination can be in the same field in which candidate obtained their bachelor’s and master’s degrees, or in related research areas.
- Successful candidates will be assigned to a scientific PhD leader by the department board, depending on the direction of the proposed research.
- The Romanian Academy has awarded remunerations (internal scholarships) for doctoral study with good results.

The procedure is similar to the PhD admission procedure used by universities. Doctoral study programmes are subject to periodic internal and external evaluation at intervals of five years according to the methodology of the Romanian Academy and the Romanian Agency for Quality Assurance in Higher Education (ARACIS). The Romanian Academy organizes post-doctoral research studies and habilitation competitions for doctoral study supervisors in the Romanian Academy.

The Romanian Academy is an important research centre in the country, providing significant research results, together with some public universities such as: the Polytechnica University of Bucharest, Babeş-Bolyai University, the Institute of Atomic Physics, the University of Bucharest, the Politehnica University of Timișoara, the Gheorghe Asachi Technical University of Iași, the Technical University of Cluj-Napoca, Alexandru Ioan Cuza University, the University of Craiova, the Transilvania University of Brașov, the Carol Davila University of Medicine and Pharmacy, the Iuliu Hațieganu University of Medicine and Pharmacy Cluj-Napoca and the Bucharest Academy of Economic Studies.

In the Scimago Institutions Rankings (SCOPUS-Elsevier) for 2013, which evaluated approximately 3,300 institutions worldwide in terms of the number of publications, number of citations, amount of international collaboration and leadership excellence in publishing between 2006 and 2010, the Romanian Academy was ranked 798 and the Polytechnica University of Bucharest was ranked 546. This classification does not take into account the size of the institutions/academies or the number of affiliated researchers.

3. RESEARCH INSTITUTION NETWORK

The Romanian Academy is the only institution in Romania which, by statute, supports fundamental research, covering a segment of research (pure) apparently without immediate application, but which does in fact form a solid basis for applied research in the future. The Romanian Academy is also the only institution which sets the rules of spelling for the Romanian language.

The Romanian Academy has 66 institutes and research centres, in which 1,844 certified researchers operate. Of these, 1,467 hold a PhD degree, 241 are doctoral supervisors and 644 are PhD students. The institutes and research centres vary in size: from 208 certified researchers (National Institute of Economic Research) to only 5 researchers (Institute of History of Religions). Having attained their PhDs, many doctoral students continue their activity in the Romanian Academy's research institutes or in universities as part-time or full-time employers.

The supreme governing body of the Romanian Academy is the General Assembly. It is a unique body and consists of the Romanian Academy's members, corresponding (associate) members and honorary members. The *General Assembly* of the Romanian Academy has the following main tasks:

- a) To establish guidelines for the entire activity of the Romanian Academy.
- b) To approve the Statute of the Romanian Academy and draft laws concerning the Academy.
- c) To approve the distribution of the total number of full Academy members and correspondents (associate members).
- d) To elect the members of the Romanian Academy.
- e) To elect, from among the full members of the Academy, the President, four Vice-Presidents and one General Secretary, who make up the Presidium Bureau; two of these should be from humanities areas.
- f) To decide on or to validate the decisions of the Presidium concerning the heritage of the Romanian Academy.

- g) To approve the annual report, the research programmes, the evaluation of the Academy's research institutes and their business plans for the next year and the draft budget for income and expenses.
- h) To approve the report, the budget for income and expenses, the statutes and the regulations of operation and the programme of activities of Romanian Academy foundations.
- i) To establish working groups aiming to solve problems related to the activity of the Romanian Academy. Working groups present their findings to the Presidium Office or, where appropriate, to the Presidium or General Assembly.
- j) To present the annual awards.

Between the two meetings of the General Assembly, the governing body is the *Presidium of the Romanian Academy*. This comprises the President, Vice-Presidents, the General Secretary and the presidents of the Academy's subsidiaries. The Presidium is legally constituted in the presence of two thirds of its members; the decisions are taken by consensus or by vote, by a simple majority of all its members. In the absence of a president of a division or subsidiary, they may appoint a deputy or representative for the Presidium meeting. The Presidium of the Romanian Academy organizes, directs and coordinates the entire activity of the Academy and has the following main functions:

- a) To submit annual reports on the Romanian Academy's activity to the General Assembly and the activity programmes for the coming year.
- b) To decide on convening the General Meeting.
- c) To decide on the heritage of the Romanian Academy.
- d) To approve the establishment or dissolution of research units, subject to approval by the General Assembly.
- e) To approve the number of staff employed by each of Romanian Academy's units.
- f) To approve the research programmes of the Romanian Academy and changes made by establishments during the year.
- g) To foster the efficient development of research programmes in the Romanian Academy's institutes.
- h) To approve the operating rules for the working staff of the Romanian Academy.
- i) To approve the appointment and the dismissal of general managers and managers of subordinate units.
- j) To coordinate the scientific institutes of the Romanian Academy in Italy and appoint and dismiss their directors.

- k) To approve the editorial plan of the Romanian Academy Publishing House.
- l) To supervise Romanian Academy periodicals.
- m) To establish scientific relationships with foreign academies and institutions and decide on the affiliation of the Romanian Academy with international scientific bodies.
- n) To establish, based on the Sections' proposal, the annual awards of the Romanian Academy and approve the proposals for prizes.
- o) To approve the organization of scientific events with international participation.
- p) To establish national committees, commissions and working groups of the Romanian Academy.
- q) To examine and endorse the candidates proposed by the Presidium Office section and conclusions concerning the election of full members, correspondents (associate members) and honorary members, decide the number of positions and nominate the candidates who will be subject to a secret vote of the General Assembly; for the position of a full member or corresponding (associate) member, one or more candidates may compete.
- r) To approve funding obligations for international organizations with which the Romanian Academy is affiliated.
- s) To ratify the decisions of the Presidium Bureau regarding the granting of honorary diplomas, academic merit, cultural distinctions and other distinctions of the Romanian Academy conferred on cultural and scientific personalities at home and abroad.
- t) To approve the receipt of the benefits of the Romanian Academy in terms of sponsorships, donations or other liberalities under the law and to harness private property belonging to the Academy.

4. FUNDS

The Romanian Academy's research budget in 2013 came from three sources as follows: 53% from the state budget, 24% from national competitive funding, 23% from European structural funds. In 2013, the average expenditure per researcher employed by the Romanian Academy was approximately 20,000 euros per annum.

The Romanian Academy is not seen as an important actor in terms of distributing research funds compared to other research institutions or universities. Doctoral grants, for example, are more or less the same as the doctoral grants for other institutions.

5. ASSURING QUALITY

- 1) The Romanian Academy has been involved in a series of programmes of special importance for the future development of Romanian society, such as:
 - the project “Evaluation of the national economy” (ESEN I), preparing the development strategy of Romania;
 - a new project aiming to evaluate the state of the national economy (ESEN II), aiming to adapt Romanian legislation to the legislation of the European Union;
 - the project “Elements of development strategies and raising the competitiveness of the Romanian economy from the perspective of the European Union” (ESEN III);
 - assessment of the social status of Romania (ESSOR);
 - the Information Society Programme;
 - the development of rural communities to be integrated into the European Union;
 - Romania’s transition to the euro monetary system;
 - legal aspects related to the international background and Romania’s adherence to the European Union with medium and long-term impact on the whole of Romanian society.

- 2) The Romanian Academy participates in international research cooperation:
 - The Academy is affiliated to 30 international organizations in areas of science, including the international Committee on Space Research (COSPAR) and international unions for physics, mathematics, astronomy, chemistry, biochemistry, history and philosophy of science, economic history, geography, geophysics and geodesy, geosphere-biosphere, libraries. etc.).
 - It holds an important place in international relations, in particular bilateral cooperation which promotes the exchange of researchers. The main purpose of the academic exchange activities is to undertake collaborative research projects.
 - There are Memoranda of Cooperation signed with the Hungarian Academy of Science and with the Moldavia Academy of Science, available between 2015 and 2017.

6. ACADEMIC MEMBERSHIP

Academic membership is covered by the regulations for receiving Romanian Academy membership. By law and status, the Romanian Academy can have a maximum of 181 full members and correspondents and 135 honorary members, of whom no more than 40 can be from other countries. The number of full members cannot exceed the number of correspondents. Currently, the Romanian Academy has 77 full members, 80 corresponding members (total 157), 86 honorary members and 31 foreign honorary members (total 118). The number of actual Romanian Academy members is less than the legal number because some have died over time.

According to the statute of the Romanian Academy, “The national or international reputation of the candidate is an important factor in the acceptance of an application. The only criteria for acceptance as a member of the Romanian Academy are: excellence in research and creation, the impact of his/her work in the research field, the originality of contributions”.

People with public positions in state institutions and party leaders cannot be candidates for election as members of the Romanian Academy during their mandate.

The procedure for the acceptance of new membership is as follows. One recommendation from a member of the Romanian Academy and/or competent institution is required; further required documents are: memorandum of activity, curriculum vitae, list of publications, a selection of 12 significant works (most important) chosen by the candidate, other relevant documents.

Sections make a preliminary assessment of candidate files and establish their eligibility. Potential candidates may be invited to an interview with the section to present their work, achievements and prospects for creative activity in their own domain. A secret ballot is organized in Sections, the Presidium and General Assembly, as follows. At the Section level, all existing recommendations in the Section portfolio will be subject to a secret vote in the first round, thus establishing a ‘shortlist’ of candidates; in the second round, only those candidates on the shortlist will be subject to a secret vote; the section may submit two proposals for each vacancy to the Presidium.

Section proposals shall be submitted to the Bureau of the Romanian Academy Presidium. The information will be published on the Internet site of the Academy fifteen days before the General Assembly and in the Academy journal to ensure full transparency. The nominations validated by the Presidium of the Academy will be submitted to the General Assembly. To be elected as a member (or corresponding holder) of the Romanian Academy, a candidate has to gain two thirds of the votes, in terms of the statutory quorum, applying the Statute.

Although the procedure is very specific, the criteria “excellence in research and creation, the impact of his/her work in the research field, the originality of contributions” are subjective judgements, open to interpretation. There is no age limit for becoming a member of the Romanian Academy.

7. REMUNERATION

Romanian Academy members receive a monthly gross income as follows: full members receive RON 3000 (EUR 700); corresponding (associate) members and honorary members residing in Romania receive RON 2500 (EUR 580). The presidents of scientific divisions and subsidiaries of the Romanian Academy may have a gross income augmented by up to 20%.

Romanian Academy members receive rights under the law applicable to officials and staff employed in similar functions for journeys for work, abroad or in Romania. Romanian Academy members receive free domestic transportation by rail on any type of train, first class. The full cost of the tickets is covered by the budget of the Romanian Academy.

8. COMMON STATUS FOR AN ACADEMY RESEARCHER

Units with legal personality operate subordinate to the Romanian Academy, including: territorial branches, organized in major scientific and cultural centres of the country, the Library Academy, the Academy Publishing House, the House of Scientists and the Academy Journal. Scientific research institutes can have subunits in university cities and may sign, independently, research contracts with legal entities, the proceeds of which remain entirely at their disposal.

The Romanian Academy has its own staff, with a maximum of 126 positions. The personnel within the proper working system of the Romanian Academy and its subordinate units is subject to the applicable public sector employment regulations, granting a bonus of 25% of national importance on top of the basic salary. Many researchers employed by the research institutes are subordinated to the Romanian Academy. Most of them are full-time employers and hold long-term positions. Some of them are employed on a project basis and a few hold part-time posts, usually having another full-time job, especially at universities.

Non-employed members of the Academy are honorary members, living outside Romania. Honorary members are Romanian citizens and foreigners who have distinguished themselves through outstanding achievements in the sciences, letters and arts and are the nation's leading figures and personalities who support the development of the Romanian Academy.

Motivating factors for researchers to *be employed by* the Academy are prestige, increased visibility, and financial benefits.

ZSOLT KÖRTVÉLYESI

THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES: AN OVERVIEW¹

- 1. History • 200
- 2. Institutional Structure • 202
- 3. Budgetary Spending • 205
- 4. Current Challenges • 207

The Hungarian Academy of Sciences (HAS) was founded in 1825 and has since become an extremely complex organization that unites various functions from representing the Hungarian academic community and awarding the title of ‘Doctor of the Hungarian Academy of Sciences’ to functioning as a learned society with elected academicians and maintaining a network of research centres and institutes with employed researchers. Considering its central role in the domestic academic arena, the choices the Academy makes can have a decisive impact on how competitive Hungary becomes internationally.

This chapter provides an introduction into the history, the current structure, and the finances of the Academy and concludes by highlighting some of the challenges that the Academy, given its domestic and regional context, faces today. It should be noted that, given the complex structure of the Hungarian Academy, this brief overview will necessarily be illustrative and cannot aim at being exhaustive.

1. HISTORY

Appealing to the conscience of the wealthy nobility, a representative in the opposition criticized, in an 1825 session of the national assembly, the neglect of the cause of the Hungarian language and culture. Following this,

¹I am grateful for the comments of András Jakab and Ilona Pálné Kovács. All errors remain my own.

Count Széchenyi offered one year's proceeds from his estates to this cause. Other nobilities followed suit, and the Learned Society or Hungarian Academy was established in the same year (1825), bearing the official name of the Hungarian Academy of Sciences from 1845.² The assembly adopted the relevant law in 1827, with the private–public hybrid nature that defines its special status: from private donations, but under the protection of the Habsburg emperor. (Act No. XI of 1827) The notion of ‘établissement public’ (public body) defines the legal status of the Academy to this day, with a varying degree of internal autonomy, serving a constant public goal that otherwise would have to be directly dispatched by the state. (For more on the question of legal status, see Koi in this volume.) The direct goal was the advancement of the Hungarian language in scientific and artistic use, to make the language apt for academic discussions. A similar act of private donation and campaign led to the construction of the academy's representative building that ended in 1865.³

Seen as an institution born from and supporting the liberal-nationalist cause, its independence was severely reduced after the defeat of the revolution and war of independence of 1848–49. It received state subsidies first after the compromise of 1867, and became a founder of the International Association of Academies by the turn of the century. The image of the institution was partly shaped by the fact that many of its presidents were often also ministers of Hungarian governments. Throughout its history, up to the Second World War, the Academy was seen as a prominent institution, but was also criticized for its conservatism.⁴ The end of the war in 1945 led to heightened discussion on the need to reform the Academy. This period also brought about the reinforcement of the role of natural sciences in its structure (with two departments out of a total of four).

The communist takeover brought the abolition of internal democracy and an ideological purge. A 1949 law transformed the institution into a Soviet-type academy. (Act XXVII of 1949)⁵ The ratio of the representation of natural sciences was further increased. An important change was the creation of the Academy's network of research institutes in the 1950s and '60s.⁶

² János PÓTÓ and Zoltán FÓNAGY: *A Magyar Tudományos Akadémia Története [History of the Hungarian Academy of Sciences]*, Hungarian Academy of Sciences. 2016. http://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/MTA_Tortenete_net.pdf. 2–3; MTA: *A Magyar Tudományos Akadémia*, Magyar Tudományos Akadémia Kommunikációs Főosztálya. http://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/MTA_Bemutas.pdf. 2.

³ PÓTÓ–FÓNAGY (n 2) 2–3.

⁴ PÓTÓ–FÓNAGY (n 2) 3.

⁵ For a detailed overview of the regulations concerning the Academy, see Koi in this volume.

⁶ PÓTÓ–FÓNAGY (n 2) 4.

After, and parallel to, the original idea of creating a centralized communist research institution that took part in the five-year plan, during the decades of socialism, the Academy also became a refuge for researchers critical of the regime who could work without having direct influence on university students through teaching.

The changes of 1989/90 reinvigorated the debates around the roles and functions of the Academy as well as its optimal structure, and everything, down to the foundations, seemed to be in flux – which apparently was a regional phenomenon. (See the other country studies in the preceding and consecutive chapters.) The present structure and functioning of the Academy is defined by the 1994 law that guarantees the independence of the institution as a self-governing public body and maintains its hybrid nature, combining various functions. (Act No. XL of 1994) The adoption of the Fundamental Law of Hungary in 2011 presented what is seen as the most recent challenge to the status of the Academy, with the creation of a competing academy of arts with constitutional status, despite the existence of a similar body within the Academy.⁷

2. INSTITUTIONAL STRUCTURE

The present structure of the Academy combines a series of functions related to the academic field in Hungary.⁸ First, it functions as a learned society, as a club of selected prominent researchers, with the twist that the academicians (or, ‘academician members of the Academy’) draw a monthly salary-like allowance if they live in Hungary; they also participate, by right of their status, in academic decision-making that reaches beyond the internal affairs of the (academician⁹) members of the Academy. The current number of members is 759, with 294 ordinary (full) members, 56 corresponding, 196 external and 213 honorary members.¹⁰ The law limits the number of full and corresponding members under the age of seventy to 200 and the total number of members to 365. (Art. 6–3 of Act No. XL of 1994)

Second, the Academy has employed researchers in the various research institutes. Academy researchers produce around 30% of the national aca-

⁷For more on this controversy, see JAKAB in this volume.

⁸For an overview of the various functions, see JAKAB in this volume.

⁹There are also ‘non-academician’ members of the public body, researchers with academic degrees can apply for membership – in practice this means that one can become a non-academician member with a PhD degree. People with non-Hungarian degrees who live abroad can also become non-academician members. See Art. 7 Act No. XL of 1994 on the Hungarian Academy of Sciences.

¹⁰Based on the Academy’s register at http://mta.hu/mta_tagjai as of 9 June 2017.

demographic publication output.¹¹ The Academy currently employs around 2,500 researchers and 1,500 supporting staff, in 10 research centres (comprising of 39 research institutes) and 5 non-affiliated institutes, with five ‘regional commissions’ and 89 research teams at universities.¹² Only 35.3% of researchers employed by the Academy are women. Following internal discussions about the role of gender in academic careers, a committee was tasked to investigate the ways in which this imbalance could be remedied.¹³ The Academy has been investing in attracting junior researchers and the number of young researchers has been growing.

Third, the Academy has been playing a role in financing research in Hungary. Although part of this was done through an internally autonomous body, the Hungarian Scientific Research Fund (‘OTKA’), which is now under close government control and outside the structure of the Academy, funding possibilities still play an important role in shaping the national academic landscape.¹⁴ E.g., the ‘Lendület’ (‘momentum’ or ‘impetus’) program is an Academy initiative to counter brain drain by offering competitive research facilities in Hungary for internationally renowned researchers.¹⁵ The Academy maintains programs targeting young researchers through a special three-year program that allows PhD students to work at the various institutes of the Academy and post-doctoral researchers through an excellence program. The Bolyai programme provides funding for researchers who are not (yet) Doctors of the Hungarian Academy of Sciences.

Fourth, the Academy grants, through its various bodies, a special doctorate, the title ‘Doctor of the Hungarian Academy of Sciences’, which is also seen as the highest academic degree in the country. This serves as the antecedent to Academy membership and in itself entitles the titleholder for a monthly allowance that is considerably lower than the membership allowances. Representatives holding this title are, together with all academician members, voting members of the general assembly, the main decision-making body of the Academy. Importantly, titleholders play an important role in the accreditation of university programs, raising considerably their ‘value’ in the local academic market. Jakab identifies a crucial tension in that the decision on granting the title rests on a point-based system, while

¹¹ MTA, A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézet-hálózata, <http://mta.hu/hatteranyagok/a-magyar-tudomanyos-akademia-kutatohalozata-105747>.

¹² Data from 2015. MTA (n 2) 2–3.

¹³ MTA, “Megalakult a Nők a Kutatói Életpályán Elnöki Bizottság” [“Presidential Committee on Academic Career of Women Established”], 26 January 2016, http://mta.hu/mta_hirei/megalakult-a-nok-a-kutato-i-eletpalyan-elnoki-bizottsag-107348.

¹⁴ See more on this in the chapter on OTKA in this volume.

¹⁵ See a recent call at http://mta.hu/data/dokumentumok/english/background/LENDULET_2016_felhivas_EN.pdf.

there is also a vote that itself does not seem to be subject to these guidelines.¹⁶ There are currently 1524 researchers holding this doctorate.¹⁷

Fifth, the Academy has an internal structure that might be likened to the Platonic ‘republic of thinkers’, with members of the Academy as well as representatives of all other members of the wider academic field participating, currently uniting 17,000 scientists. [See the figure in MTA (n 2) 2.] All PhD-holders can register as non-academician members of the public body and can elect these representatives. This can explain the role of the Academy as not only speaking for academicians and the employed researchers, but also for the interest of the researchers and Hungarian science in general.

As part of this role, the president of the Academy reports to the Parliament not only on the state of the Academy but also of ‘Hungarian science’ in general. (Art. 3–2 of Act No. XL of 1994) Furthermore, the Parliament and the Government can ask the Academy to give an expert opinion on questions related to its competences. (Art. 3–1-e of Act No. XL of 1994) Some of the recent controversial cases include the opinion on certain historical street names (assessing whether particular persons had links to totalitarian regimes¹⁸) and on the recognition of churches (see Art. 14–4 of the original version of the Act on No. CCVI of 2011; the Academy does not play this role under the current version of the law).

As a more recent case of the Academy stepping up as the representative of the Hungarian academic scene, the president issued a statement concerning Lex CEU – the amendment to the higher education act that seeks to push the university out of Hungary – confirming the importance of its continued presence in Hungary.¹⁹ The Academy hosted an (unsuccessful) attempt to reconcile the differences between the stakeholders, including the minister and a representative of Central European University.²⁰ Other decision-making bodies of the Academy also make their voices heard, as it

¹⁶ See JAKAB in this volume. There is one hard link between the point-system and the vote, however: the vote cannot take place if the required minimum threshold is not met by the candidate.

¹⁷ Based on the Academy’s register at http://mta.hu/koztestuleti_tagok as of 9 June 2017.

¹⁸ MTA, “Összefoglaló a XX. századi önkényuralmi rendszerekhez köthető elnevezésekkel összefüggő szakmai vizsgálatról” [“Summary of the expert analysis on names with links to twentieth century totalitarian regimes”], http://mta.hu/data/dokumentumok/hatteranyagok/akademiai_szabalyozasok/osszefoglalalo__XX._szazadi_onkenyuralmi_rendszerek_b.pdf.

¹⁹ Az MTA elnöke a CEU-ról – frissítve [The President of the Hungarian Academy of Sciences on CEU – updated], 5 April 2017, http://mta.hu/mta_hirei/az-mta-elnoke-a-ceu-rol-107536. See also there the list of statements by various bodies of the Academy supporting CEU.

²⁰ Az MTA Székházában próbálták közelíteni egymáshoz a CEU-ügy szereplőit [Attempt at Rapprochement with the Actors of the CEU Affair in the Hall of the Hungarian Academy of Sciences], 12 May 2017, http://mta.hu/mta_hirei/az-mta-szekhazaban-probaltak-kozeliteni-egymashoz-a-ceu-ugy-szereploit-107701.

happened concerning controversial amendments to the law on higher education.²¹

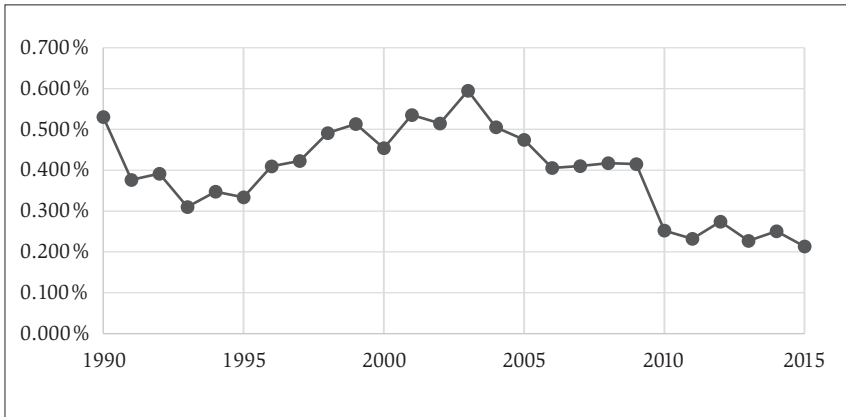
Probably the most telling insight into an institution's priorities can be provided by a look at its budget. The next section will provide an overview of where academic funds go.

3. BUDGETARY SPENDING

The GDP ratio of support for the Academy in the national annual budget has been moving between 0.2% and 0.6%. There has been a clear downward trend from 2003, with stagnation and small occasional increases between 2006 and 2009 and after 2010. The latter means that state support has been remaining in the lowest region since 1990. (Figure 1; All budgetary data in this section is based on the budgetary follow-up laws adopted by the Parliament of Hungary after the execution of the budget of the preceding year, and the numbers include state support for investment.²² The

²¹ See the statement of the Department of Economic and Legal Studies of HAS, 17 June 2015, available at http://mta.hu/data/cikk/13/65/20/cikk_136520/9_osztaly_allasfoglalas_20150617.pdf.

²² 2016. évi CXXII. tv. a Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről szóló 2014. évi C. törvény végrehajtásáról; 2015. évi CLXXII. tv. a Magyarország 2014. évi központi költségvetéséről szóló 2013. évi CCXXX. törvény végrehajtásáról; 2014. évi LXII. tv. a Magyarország 2013. évi központi költségvetéséről szóló 2012. évi CCIV. törvény végrehajtásáról; 2013. évi CXCVIII. tv. a Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről szóló 2011. évi CLXXXVIII. törvény végrehajtásáról; 2012. évi CLV. tv. a Magyar Köztársaság 2011. évi költségvetéséről szóló 2010. évi CLXIX. törvény végrehajtásáról; 2011. évi CXXXIII. tv. a Magyar Köztársaság 2010. évi költségvetésének végrehajtásáról; 2010. évi XCVIII. tv. a Magyar Köztársaság 2009. évi költségvetésének végrehajtásáról; 2009. évi CXXIX. tv. a Magyar Köztársaság 2008. évi költségvetésének végrehajtásáról; 2008. évi LXXVIII. tv. a Magyar Köztársaság 2007. évi költségvetésének végrehajtásáról; 2007. évi CXXVIII. tv. a Magyar Köztársaság 2006. évi költségvetésének végrehajtásáról; 2006. évi XCIX. tv. a Magyar Köztársaság 2005. évi állami költségvetésének végrehajtásáról; 2005. évi CXVIII. tv. Magyarország 2004. évi költségvetéséről és az államháztartás hároméves kereteiről szóló törvény végrehajtásáról; 2004. évi C. tv. a Magyar Köztársaság 2003. évi költségvetésének végrehajtásáról; 2003. évi XCV. tv. a Magyar Köztársaság 2001-2002. évi költségvetésének 2002. évi végrehajtásáról; 2002. évi XL. tv. a Magyar Köztársaság 2001. és 2002. évi költségvetésének 2001. évi végrehajtásáról; 2001. évi LXXV. tv. a Magyar Köztársaság 2000. évi költségvetésének végrehajtásáról; 2000. évi CXVIII. tv. a Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetésének végrehajtásáról; 1999. évi CV. tv. a Magyar Köztársaság 1998. évi költségvetésének végrehajtásáról; 1998. évi XLVIII. tv. a Magyar Köztársaság 1997. évi költségvetésének végrehajtásáról; 1997. évi CXI. tv. a Magyar Köztársaság 1996. évi költségvetésének végrehajtásáról; 1996. évi CIX. tv. a Magyar Köztársaság 1995. évi költségvetésének végrehajtásáról; 1995. évi CIV. tv. a Magyar Köztársaság 1994. évi költségvetésének végrehajtásáról; 1994. évi XCVI. tv. a Magyar Köztársaság 1993. évi költségvetésének végrehajtásáról; 1993. évi XCVIII. tv. a Magyar Köztársaság 1992. évi költségvetésének végrehajtásáról; 1992. évi LXII. tv. a Magyar Köztársaság 1991. évi állami költségvetésének

Source: laws on the execution of the budget

FIGURE 1. • *State support for the Academy, per year, in percentage of the annual national budget.*

decrease in 2015 is due to the transfer of the scientific support funding to a body outside the sphere of the Academy.²³)

The overall internal breakdown of the budget shows that 5–6% of the Academy’s budget is used to pay the allowance of academicians and an additional 10–13% covers the allowances of those holding the title ‘Doctor of the Hungarian Academy of Sciences’ as well as the Bolyai postdoctoral grant. Considering that many other programs target individual researchers linked to actual research, the Bolyai grant could be considered as a separate category, and this leaves around 15% of the Academy budget devoted to the allowances of members and ‘would-be members’.²⁴

Looking at the ratio of spending on research centres and institutions by disciplinary areas, we find a relatively constant ratio of 48-28-24 for natural, life and social sciences.²⁵

végrehajtásáról; 1991. évi XLII. tv. A Magyar Köztársaság 1990. évi állami költségvetésének végrehajtásáról.

²³ See more on the changes in the chapter on ‘OTKA’ in this volume.

²⁴ Data in this paragraph taken from the report on the 2015 budget of the Academy [“Beszámoló a Magyar Tudományos Akadémia 2015. évi költségvetéséről és vagyoni helyzetéről”], April 2016, http://mta.hu/data/dokumentumok/kozgyules/2016/2napirend_kgy_ktgvetes_vagyoni_helyzet.pdf.

²⁵ Data from laws on the execution of the central budget (1999–2011).

4. CURRENT CHALLENGES

Concluding the concise overview of the Hungarian Academy of Sciences, I will highlight some of the hurdles the Academy currently faces. One challenge for the Academy is not specific to Hungary, namely the struggle to attract and keep researchers who can easily find more competitive positions at institutions in Western Europe and North America. The ‘Lendület’ (‘momentum’ or ‘impetus’) program targets these scientists, currently sponsoring research teams at Academy institutes as well as at universities.²⁶ The program started in 2009 and there have been over 100 grants awarded since,²⁷ providing funding that would otherwise not be available in the Hungarian academic scene. This programme is aimed at countering brain drain, and could attract academics who otherwise might not have come back to Hungary to conduct research. Of course, the success of these efforts depends on many factors, including the wider domestic context that got an important blow with the government’s apparent determination to force a high achieving university in the country (that has active work relations with the Academy, too), Central European University out of the country.

The Academy cannot reinforce its role as a leading research institution without offering a stable, predictable and appealing career path to current and would-be researchers. The success of the Academy ultimately lies not simply in how, institutionally, the organization manages to get public and government support. It is crucial how individual researchers and the academic community perceives the Academy, its various institutes, as a potential and actual workplace where research can be conducted in a reliable, responsive and supporting environment. This can include taking a bottom-up perspective on the institution, assessing how academics and would-be academics perceive the motivational structure provided by the Academy. Current debates include the use of scientometrics in the evaluation of research performance, the parallel employment of researchers, mostly at universities,²⁸ or the integration of research institutes and the creation of research centres five years ago.

²⁶ For the list of Lendület teams, see <http://mta.hu/lendulet/az-mta-lendulet-kutatocsoport-halozata-105402>.

²⁷ See more on the programme in English at <http://mta.hu/english/mta-lendulet-momentum-programme-107185>.

²⁸ The current presidential programme seems to treat double affiliations more as an asset: “More than half of our members teach at universities, which secures direct links to universities.” (Lovász László: “Elnökjelölti koncepció, 2017–2020” [Programme of the presidential candidate, 2017–2020], 15 March 2017, http://mta.hu/data/MTA_elnokjelolti%20koncepcio%202017.pdf. 1)

The Academy operates in the wider, regional context that has been marked by great disparities in funding between Western and Eastern Member States (see, e.g. the rate of ERC won). Funding provided by the Commission – the framework programmes and now Horizon 2020 – has been one of the few means to offer competitive salaries to researchers in the region, but recent developments, namely the rule that locks low compensation rates,²⁹ seem to jeopardize this.³⁰

Coming back to domestic challenges, the Academy seems to be walking a thin line, establishing and maintaining its image as an independent, non-political institution that nevertheless has a mandate to deal with controversial and politicized questions including issues like the future of nuclear energy, gender inequality, poverty, or academic freedom. Note also that this happens mostly on public funds that are voted upon every year by the Parliament in its law on the national budget, at a time when critical thinking and autonomous organizations nurturing this are viewed with growing suspicion, from universities to civil society, effectively undermining the sense of institutional stability. Research and the expression of academic opinions easily get labelled as ‘political’ whenever it touches on areas that happen to be sensitive in the arena of party politics at a given moment. This can translate into self-censorship and, ultimately, a loss of innovation in the research fields that are more directly linked to policy making. This would not only contradict the democratic ideals enshrined in the preamble of the law on the Academy but also hurts its overall mission to serve its home country.

²⁹ Cristian BERCE, Ciprian TOMULEASA, and Radu MEZA (2017) “Horizon 2020: Funds to Help Eastern Europe Close the Gap” *Nature* 2017/541 (7636) 157.

³⁰ ‘Under Horizon 2020, the definition of basic salary and additional remuneration is used for calculating reimbursement of personnel costs.’ European Commission, Commission improves funding conditions for EU-funded researchers, Brussels, 27 February 2017, <http://ec.europa.eu/research/index.cfm?na=na-270217&pg=newsalert&year=2017>.

ANATOLIY A. SHIYAN – LILIYA O. NIKIFOROVA

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

1. Introduction • 210
2. Literature • 211
3. Historical reasons for the rise of the National Academy
of Sciences as a specific science institution in the USSR • 211
4. Current state of the National Academy
of Sciences in Ukraine • 215
5. Three paths for the future development of
the National Academy of Sciences in Ukraine • 224
6. Conclusion • 225

From a historical point of view, the National Academy in the USSR was created as a scientific institution from the end of the 1920s to the early 1930s. The goal was to collect “social aliens” and use their work for the needs of the “Proletarian (Communist) State”. The Ukraine Government stabilized the structure of scientific institutions, with scientific researchers and those in higher education working separately. Of the several national academies in the country, the National Academy of Sciences of Ukraine is the most powerful. Therefore, this Academy is described in detail. All financing for scientific research from the state budget is directed to the Academy.

The Academy could be considered as a “bad” (or “predatory”, following Acemoglu’s classification)¹ institution in Ukraine, operating like a “feudalist” system. The non-member researchers can be described as the “serfs” or “vassals”. This is illustrated by an occurrence described by Striha (2015): at a meeting of the General Assembly following the election of Boris Paton as Academy President, over which Striha notes he presided in the Soviet style, “one of the academicians burst out earnestly from the podium: “Paton is a

¹Daron ACEMOGLU: *Political Economy Lecture Notes*. <http://economics.mit.edu/files/9524>.

god! To vote against him is to vote against God!”² We find this anecdote a disturbingly accurate description.

In the future, the Academy can choose between three paths for development. First, the Academy can maintain its present state as a “bad” or “predatory” institution. In this case, government institutions must kill off any “predatory” institution in the country and the Academy will die. Second, the Academy can work in cooperation with foreign grants. That is, the Academy will be integrated with R&D institutions in foreign countries. As a result, the Academy will transition to a state, such as that of business firms, and the government will start to collect taxes from the Academy. Third, the Academy can transition to the development of R&D institutions in Ukraine. Of these, only the third option is attractive as only in this way can the Academy be maintained as a domestic institution.

1. INTRODUCTION

In the 1980s, Ukraine had a considerable share of R&D in Europe. Scientific results were continuously produced and were then applied to products, which were primarily of a military nature. As military products can easily be converted into products for the population, the Ukrainian institutions had good prospects.

However, when government and public funding for science fell in the 1990s, the level of development of scientific institutions in Ukraine rapidly decreased. Science as a social phenomenon remained almost exclusively within the framework of the National Academy of Sciences (NAS) of Ukraine, which remains intimately connected to the state of scientific research in Ukraine.

The purpose of this article is to provide an overall description of the current state of science at NAS and to identify potential routes for the future development of the Academy. The paper is organized as follows. In section 2, the literature assessing NAS is briefly described. Section 3 describes the historical reasons for the rise of NAS as a special specific science institution in the USSR. Section 4 describes the current state of NAS. Section 5 briefly describes three potential directions for the future development of the Academy. Section 6 concludes.

² МАКСИМ СТРИХА. Після виборів і перед вибором. Maxim СТРИХА: “After election and before choice. ‘The Day’”, 24 April 2015. <http://www.day.kiev.ua/uk/article/tema-dnya-cuspilstvo/yak-zmicnyty-pozyciyi-rozumu> (in Ukrainian).

2. LITERATURE

Several papers deal with research activities in NAS, however, these do not investigate the reasons for the present state of scientific institutions or quantify their performance.³ In addition, there are no papers in which the activities of NAS are described as a separate social and economic institution.

There are also descriptions of the scientific results of NAS in some scientific fields – for example, in the economy.⁴

3. HISTORICAL REASONS FOR THE RISE OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES AS A SPECIFIC SCIENCE INSTITUTION IN THE USSR

This section relies on the results from Shiyani and Nikiforova.⁵ Ukraine inherited a system of higher education from the Soviet Union which is significantly different from that prevailing in developed economies. Oddly, the historical roots – that is, the rules of the game that are laid down in the foundation of such an institute of higher education) – have not yet attracted the attention of researchers. Therefore, when we investigated the institutional directions for restructuring higher education in Russia and the Ukraine, we first studied the rules of the game, norms and rules of operation, to understand the basis of the institute as it exists today.

Let us start our investigation to identify the problems of the higher education system by considering them at the very beginning of its formation, shortly after the revolution of 1917. Initially, we noticed that the educational system of the part of the Russian Empire that was Ukraine did not differ from the educational system of Europe. But what happened after the revolution of 1917? What gave rise to the need for the reorganization of the educational system inherited from the Russian Empire? The answer to these questions will allow us to understand the rules of the game that underpinned the foundation of “the Soviet high school”. We note that we do not

³ See, e.g., Quirin SCHIERMEIER: “Ukraine scientists grow impatient for change” *Nature* 2006/440. 132–133.

⁴ Tom COUPÉ: “The visibility of Ukrainian economists 1969–2005” *Journal of Socio-Economics* 2008/5. 2114–2125.

⁵ Шиян А.А., Нікіфорова Л.О. Управління формуванням ефективних економічних інститутів для України. – Вінниця: ВНТУ, 2011. – 300 с. Anatoliy A. Shiyani and Liliya O. Nikiforova: *Management of the Formation of Effective Economic Institutions in Ukraine* (Vinnitsa: VNTU, 2011). Anatoliy A. SHIYANI and Liliya O. NIKIFOROVA: “Why do inefficient innovative institutions have a place in Russia and Ukraine?” (12 April 2011). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1808131>. Anatoliy A. SHIYANI and Liliya O. NIKIFOROVA: “Why do inefficient innovation institutions exist in Russia and Ukraine? Mechanisms for correcting them” (7 January 2012). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1981199>.

aim at doing historical science here. Therefore, in this paper the references to historical documents analysing this situation are omitted. However, the historical study of this problem will be the subject of further research.

Further research should study the formation of a system characterizing the rational behaviour of decision-makers. Arguments such as “misanthropic decision making” are not considered because they do not relate to the explanation of events but emotional perceptions: they concern emotion, not science.

Let us consider the education system adopted by the Bolsheviks in the early 1920s. The pre-existing education system was aimed at the “enemy classes” – the bourgeoisie and the nobility:

- 1) High-school education was a requirement and this could be obtained only in specialized institutions (the proletariat had no such education).
- 2) Those studying should each have an adviser of inherited nobility: either he/she belonged to this class from birth, or received it as an adjunct to the Master’s diploma, which gave the exclusive opportunity to teach in higher educational establishments.
- 3) Graduate students obtained personal nobility, which was equal to joining the former ruling class.
- 4) Graduate students became engineers, equal to entering the bourgeois class.

Thus, from the point of view of class, higher education institutions had to be reformed. The scope of changes was as follows.

First, only those socially close to the proletariat could teach in higher education. However, in reality, there were people used by Bolsheviks for limited teaching activities only. Typically, it was necessary to monitor their activities and especially their contacts: these “red specialists” must not disseminate “bourgeois views” among the proletarians. The institution of commissioners was used to exert control (the most famous one was in the military sphere, within which the commissioner had the right to kill a “Red Commander”).

Second, only those socially close to the proletariat – workers, peasants and their children – could become students of higher education. However, there were no such students because they tended to obtain an education either at parish schools for an average 2–4 years of training, or through specific educational courses (the “campaign against illiteracy” was a programme that provided only a basic knowledge of language and arithmetic).

Third, there was a need for industrialization, which required more engineers and other specialists within higher education. At the same time, teachers were especially needed because the existing teachers were orient-

ed towards training students in “bourgeois values”, but this was unacceptable for the Bolshevik USSR.

From the 1920s to the early 1930s, the optimal organization of higher education institutions for the contemporary Soviet Union was found using trial and error. This took several forms.

A new actor in higher education was founded, termed Rabfak (“department for workers”, combining two words: workers and department, in Ukrainian). Rabfak took workers for a course of study of 1–2 years, preparing them to enter higher education. Such structures were preserved until the end of the 1980s (over which time they served the purpose of resuming the education of demobilized soldiers from the Soviet Army and graduates of previous years who had not entered a university immediately). Rabfak teachers were considered equal to university teachers.

The “Institute of the Red Professors” was established and a new scientific degree “Candidate of Sciences” was created. University graduates, “devoted to the ideals of communism”, completed their education in this Institute to serve in the future as “scientific commissioners” for scientists. The academic rank of “docent” was introduced for similar reasons.

State control and public documentation were established to award academic degrees and titles, filtering out “social aliens” from those “socially close” to the proletariat. Related to this, a registration centre was created (note: this was long before the establishment of the Higher Attestation Committee – VAK – in Ukraine). In addition, new clauses were introduced into the relevant laws on the subject of the cancellation of scientific ranks or academic degrees awarded, if a person “broke the rules of socialist life”.

Naturally, teachers’ salaries were established by the state and the amount depended on the academic degree or scientific rank that a teacher held.

A very limited number of “old” professors were allowed to teach at universities usually located in urban centres (Moscow, Leningrad, Kiev and several other cities). These teachers were constantly monitored and supervised under the watchful eye of “proletarian Bolshevik” docents. At the same time, a considerable number of “old scientists” were hidden within specially created organizations, the main aim of which was to “undertake science” under the direction of the Central Committee of the Communist Party, which was named at that time the All-Union Communist Party (Bolsheviks).

It might be apparent by now why science was to be excluded from the university framework, where it had been located “in the time of the tsar”: This was done to isolate the “old life” retainers from a new generation, to interrupt the heritage of education. Only new teachers, the carriers of the proletarian spirit, had the right to teach at universities. But, of course,

the quality of the “proletarian staff” was too low (with a few exceptions). Therefore, in the same years, a particular system of education came to life: professors and docents in the “peripheral” universities were constrained to teaching from a textbook which they simply “dictated” to students and then tested the students’ competence. Such textbooks were written by “bourgeois professors”, but now socially correct “proletarian docents” were standing between them and the students. Thus, from a class point of view, everything was “fine”.

This learning technology allowed the preparation of a large number of specialists in a very short period of time because the industrialization of the USSR was so desperately needed. There was no discussion concerning the quality of education, but then no-one cared. The universities simply undertook the theoretical study of excessive amounts of materials. This was needed for several reasons:

- Every engineer (the universities were established mainly in technical fields) should be given the opportunity to learn “defence specialty” over the short term (recall that the task of the industrialization was to create the USSR’s defence complex).
- Engineers were directed to enterprises (one might say “enslaved”) that contained technological capabilities of various origins (for example, bought from different countries); therefore, they should be able to proceed with their study via playing a role in the specific technological process (i.e. become “attuned” to it).
- The engineer must have the opportunity to master the new technologies without additional retraining.

In the late 1960s, students in the Soviet Union were sent to “collective farms” (“kolhoz”) to harvest for at least one month of the autumn every year. Thus, the “safety margin” of such a training system was so high that it did not interrupt student education.

The importance of this educational system lay in the fact that the training of one engineer in the USSR lasted for at least 7–8 years, which included 5 years of extensive theoretical learning within a university and an additional 2–3 years of practical training as a “young specialist” in enterprise. The committee of the Communist Party in enterprise, the Komsomol committee (“Young Communists”), the Trade Union Committee and the Head of the 1st Division (the secrecy division of the KGB) carefully supervised the actual process of the training of young specialists during this period (three years later, they would be sent to do agricultural work with other engineers).

Finally, we discuss the Academy of Sciences of the USSR and its “scientific institutions”. As previously mentioned, the main task of the Academy of Sciences of the USSR was to use the potential of the “bourgeois scien-

tists”, but it did not give them opportunities to communicate with the next generation of scientists. The role of Communist Party committees was extremely strong and especially critical for a scientist’s career.

Thus, our excursion into history leads to the following conclusions:

- 1) The system of higher education and science in the USSR was modified to solve the perceived problems of the existing structure from the end of the 1920s to the early 1930s.
- 2) The system of scientific degrees and academic titles (note that “do-cent” – associate professor – and “professor” were not scientific titles but they implied the status of a teacher) was established from the late 1920s to the early 1930s to solve problems of systemic nature.
- 3) The system of the “scientific institutions of the USSR Academy of Sciences” was created from the late 1920s to the early 1930s to solve problems with the existing framework.
- 4) The system of higher education was established from the late 1920s to the early 1930s to solve problems with the existing system.

Thus, in 1991, Ukraine inherited a system of educational and scientific institutions which had not been effective since the early 1950s, when the reasons for its establishment disappeared due to both the natural extinction of the “carriers of bourgeois culture” and forced extinction in Soviet concentration camps. In the early 1990s, independent Ukraine found itself with a very ineffective system of higher education based on individual social coding. The reorganization of the higher education system and science institutions of Ukraine needs to be undertaken immediately, without delay. Each year, nearly half a million people enter the economy in Ukraine and they are not equipped with the knowledge and skills to work under the conditions of a developed economy.

4. CURRENT STATE OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES IN UKRAINE

4.1. Preliminary considerations

Here we focus only on the state of the National Academy of Sciences (NAS). The situation in higher education will be analysed separately. From an institutional point of view, NAS is a “bad” or “predatory” institution.⁶ Its institutions contain some 500–1,000 old and ailing people, who have not per-

⁶ ACEMOGLU (n 1).

sonally produced scientific results for 15–20 years, who are afraid of losing power and who fear losing access to money and higher quality health care. National state academies are slowly dying in Ukraine. The salary of young researchers at the academies is not sufficient to cover their rents. (Academy institutions are located only in large cities, where rents are higher than the salary of a young researcher.) By way of comparison, for young researchers to buy a home, their entire salary should be set aside for more than 20 years.

4.2. General perception and position of the National Academy

There are six state academies in Ukraine, in which members and correspondent members have high (for Ukraine) supplements augmenting their salaries and pensions. These are: the National Academy of Sciences, the National Academy of Pedagogical Sciences, the National Academy of Agricultural Sciences, the National Academy of Medical Sciences, the National Academy of Legal Sciences and the National Academy of Arts. State properties are owned and disposed by the Academies and their activities are funded by the state.

The value of lifelong scholarship is defined in a Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine. A fragment of the current Ordinance is cited here: (Resolution of the Cabinet of Ministers, 2014):

To increase the lifetime fee for the title of a current member and correspondent member of the National Academy of Sciences and specialized academies {amended according to KM N 597 (597-2014-P) on 11.05.2014}.

According to part three of Article 23 of the Law of Ukraine “On scientific and technical activity”, the Cabinet of Ministers of Ukraine resolves:

1. To increase as of 1 January 2008 the monthly lifetime payment:
 - for the title of a current member and correspondent member of the National Academy of Sciences, setting it at the amount of UAH 5112 and UAH 3400 (Ukrainian hryvnia);
 - for the title of a current member and correspondent member of the National Academy of Agricultural Sciences, the National Academy of Medical Sciences, the National Academy of Pedagogical Sciences, the National Academy of Sciences, the National Academy of Arts, setting it at the amount of 4601 hryvnia and 3060 hryvnia. {Paragraph three of paragraph 1 as amended according to KM N 597 (597-2014-P) on 11.05.2014}.

In the case that the scientist is elected a full member (academician) or a correspondent member of two or more National Academies, the lifetime fee is payable for one full member (academician) or correspondent member of the Academy of Sciences in accordance with his/her statement. {Paragraph 1 amended by KM N 597 (597-2014-P) on 11.05.2014}.⁷

For comparison, a lifelong supplemented member's salary roughly corresponds to that of a Professor and a correspondent member's corresponds to that of an Assistant Professor.

In general, a member of the Academy (academician and correspondent member) can obtain the following compensations: a lifetime payment + pay for the position (usually Director/Deputy Director of the Institute of Science) + a surcharge for the intensity of labour + payment for teaching (often taught by staff instead) + pension (90% of salary) + a package of benefits for housing, transportation and health care (not without reason: the average age of members exceeds the average life expectancy in Ukraine and the President of the Academy, Boris Paton, can soon become the oldest man in Ukraine).

Non-state academies do not have any effect on research activities or researchers. We describe only the most important academy – NAS – because the other five exert a smaller effect.

The importance of NAS lies in the fact that it is used by the President, the government and the parliament to provide “experts for administrative acts”. Also, it is used for supporting the activities of the authorities in the country. For scientists, the prestige of NAS is only due to the fact that the academicians and correspondent members have sufficiently high (for Ukraine) supplements augmenting their salaries. They have complete power to dispose of the property of the Academy and thus determine the fields of science investigation and the salaries of researchers of the Academy.

The reputation of NAS in the world of science is extremely low. In contrast, for state administrators the reputation and prestige of NAS is high. This is due to the fact that the Academy always supports the government and provides supporting evidence for their policies. The different economic and social policies in Ukraine employed by Kravchuk, Kuchma, Yushchenko, Yanukovych and Poroshenko were equally supported by the Academy. All financing of scientific research from the state budget is directed to the Academy.

⁷ Кабінет Міністрів України. Постанова. Resolution of the Cabinet of Ministers. (2014). Resolution of the Cabinet of Ministers of 17 October 2007 g. N 1229 Kyiv. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1229-2007-п>, with changes from 2014.

The focal point of criticism is the National Academy of Sciences of Ukraine (NASU), which runs 174 institutes and employs around 28,000 researchers. This powerful academy, a relic of the Soviet science complex, dominates Ukrainian science. The average age of the academicians is about 71; the President, Boris Paton, an expert in electrical welding and the son of the former president, is 85.⁸

The bulk of the academy's activities relate to mechanics, material sciences and physics – euphemisms, according to critics, for former military-oriented engineering institutes. Productivity is low. According to Thomson Scientific (ISI) statistics, academy scientists publish around 1,500 papers a year – roughly one-third of the output of Britain's University of Manchester alone.

But critics say the academy is not interested in carrying out an independent review of its scientific performance. There are also claims of widespread corruption. For example, an attempt to create closer ties between Ukraine and western European institutions by linking Ukraine to GÉANT, the high-speed European data communication network, was allegedly hindered by academy members demanding bribes. Another complaint is that the academy leaders, fearing competition and loss of influence, are blocking attempts to facilitate Ukraine's participation in research programmes funded by the European Union (EU), by deliberately holding back information and generally failing to cooperate with EU authorities.

“The Academy is not interested in any reform whatsoever,” says Aleksei Boyarski, a theoretical physicist at CERN, the European laboratory for particle physics in Geneva, Switzerland. “Nothing will change in Ukrainian science as long as this system exists.”⁹

The situation regarding scientific work has only worsened since.

4.3. Description of the Academy as a socio-economic institution

The Academy has not changed since the socialist era. Moreover, several additional academies have been created during the years of Ukrainian independence. From an institutional perspective, the state academies of Ukraine as a whole are all echelon-based institutions. The highest echelon consists of the President of the Academy and the Presidium of the Academy: they are the “owners” of all property and of the Academy and all other tiers (which can be considered their “property” – “serfs” or “vassals”). Academics are

⁸SCHIERMEIER (n 3).

⁹SCHIERMEIER (n1).

just below this tier: they are the owners of the individual scientific institutes of the Academy and of a limited quantity of “vassals”. Correspondent members are even lower: they are the owners of separate sub-structures of the Academy (as a rule, laboratories) and the owners of even fewer “serfs”.

The upper echelon at NAS numbers approximately 200 academicians and 370 correspondent members. Today (as of 2015) the number of employees is more than 20,000 throughout the Academy. They have no impact on the management of property, or on the choice of research topics for state financing (or financing from companies).

The transition between the echelons is performed through the mechanism of “initiation”: the candidate is conducted through a number of procedures which are not related to research activities. At each stage of the initiation, the candidate must demonstrate devotion: 1) to all high echelons generally and 2) to the specific group of this higher tier. A few academics are members of several national (state) academies at the same time.

Individual researchers are completely dependent on the head of the laboratory (and “higher” administrators who hold the degree of “Doctor of Science”). In particular, they are forced to acknowledge their “administrator” among their co-authors (violation of copyright and intellectual property). Administrators have considerable power as they may deny researchers the opportunity to defend their PhD thesis or postpone its defence for several years. If a researcher receives a grant for attaining scientific results, administrators often require that they be appointed as managers of the work. If researchers attempt any resistance against their servile positions, they can be fired from their jobs. An administrator has a large number of channels for influencing researchers. If a researcher is fired for “resistance”, he/she will find it very difficult to obtain work in other laboratories or other research institutes or universities.

Reforms are not endorsed by all the state (national) academies. There are articles in the media exclaiming that “the scientific potential of academies must necessarily be preserved” and that there is “the need to increase state funding for academies”. Although future reforms are declared, concrete projects for reform have not yet been put forward.

Researchers are dissatisfied with the situation in NAS (and in other academies), but they are powerless. Moreover, the entire system is riddled with partiality and partisanship. Members of NAS may be elected only by existing members. In addition, the number of members and correspondent members in Ukrainian state academies is determined by the Ministry of Finance, based on the number of “lifetime payments”. Candidates are nominated by the academy of scientific institutions of Ukraine. They are chosen by secret ballot: members by members, correspondent members by members and correspondent members. The rights of members and corre-

spondent members comprise the capacity to dispose of the property of the Academy and determine public funding. Their status is normally full-time. However, members and correspondent members receive only the lifetime payment. Thus, the motivation for continuing research is lacking. Members and correspondent members must remain “at work” until death. This is due to the fact that they want to have more power and get more money. This motivation has nothing to do with the motivation to do research. Non-working members of the Academy in Ukraine do not exist.

Boris Paton is the President of the Academy. He is over 96 years old and has held the position of President of the Academy since 1962 (when he was 44). Moreover, the regional offices of NAS are often run by people who became leaders during the Soviet era. For example, Sergey Andronati has directed the Southern Branch of the Academy since 1988 (he is now 75 years old).

Striha shows data for NAS, specifically related to the deputy Minister of Science and Education.¹⁰ On 16–17 April 2015, new correspondent members and members were elected to the Academy. Boris Paton was elected as President. The two first Vice-Presidents elected were Anton Naymovets (Chair of the Section of Technical Physics and Mathematical Sciences), aged 79 years, and Volodimir Gorbulin, aged 76 years. In the Web of Knowledge database, Anton Naymovets (Department of Physics and Astronomy) has 127 scientific papers, 1,516 citations and an h-index of 21 (Index of Citations for Members, 2013). In the Web of Knowledge database, Volodimir Gorbulin (Department of Informatics) has no scientific papers (Index of Citations for Members, 2013).¹¹

4.4. Role of the Academy in the academic community

Scientific degrees and titles in Ukraine are conferred by the Ministry of Education and Science. In the first stage, the defence of the dissertation takes place in a specialized section within the Scientific Council of the Academy of Sciences; in the second stage, the Ministry approves or does not approve this decision. In the new “Law on Higher Education” (as of autumn 2014) the PhD degree is conferred by a Specialist Scientific Council. However, the Ministry continues to assign the degree of “Doctor of Science”.

¹⁰STRIHA (п 2).

¹¹Index of Citing for Members. (2013). Index of citing for refereed original papers, published by Members and Correspondent Members of the National Academy of Sciences to July 2013 according to the Web of Knowledge Thomson Reuters 1900–present. <http://nauka.in.ua/2013/NASU-FM-2013-ukr.pdf>.

Voting on a Specialist Scientific Council is by secret ballot. It is also subjective. In most cases, there is tacit agreement between the members of the Specialist Scientific Council. Also, there is corruption in the defence of PhD and doctoral theses, which tends to demand considerable expenses from candidates seeking a degree. Members of the Specialist Scientific Council who are not specialists in the field of the thesis often vote. This is due to the fact that the Specialist Scientific Councils, as a rule, are approved by the Ministry in two or three different specialties, which are often poorly linked. There is a minimum of six members on a Specialist Scientific Council for each scientific field: therefore 1/2 or 2/3 of members are non-experts in the scientific field of the thesis being defended. There will be a reform of the procedure for thesis defence. However, at this point, the nature and the timing of the change are kept secret by the Ministry.

Currently, NAS has only to represent the interests of (in descending order of representation) 1) the President and the Presidium of the Academy, 2) members, 3) correspondent members, 4) Directors of research institutes (if such Directors are not members or correspondent members). The interests of more than 20,000 NAS researchers are not represented.

The main part of the budget of Ukraine allocated to science is sent to NAS. The Presidium of the Academy then distributes these funds independently. The Presidium is not accountable to either the state or the researchers of the Academy. There are no other competitors for state funds in Ukraine. For example, universities are not competitors for academy funding. Indeed, the universities of science take very little, yet classroom work comprises 900 hours or more per year. This causes fatigue for professors. A great deal of time is taken up with the need to prepare and complete a huge number of documents of no use to professors (only to administrators). In addition, universities are not modern scientific institutions. Finally, the state does not provide financing for scientific research at universities.

Therefore, the status of NAS as the primary research institute in Ukraine was created artificially and unfairly. The “elected” heads of scientific institutions as a rule are only members or correspondent members. Elections are usually implemented using a corrupt scheme: the candidate makes promises to the head of the laboratory, who then makes promises to the employees, who are in turn forced to vote “based on need”, and so on.

The motivational factors for academic researchers working at NAS are as follows:

- Researchers have more time to carry out scientific research in the Academy (in contrast to university in which employees spend more than half of their time on teaching).
- Researchers have the ability to use scientific equipment. A number of laboratories have access to modern scientific equipment (when there

are foreign grants). In universities, scientific equipment is absent as a general rule.

- There are no research laboratories in public and private companies.
- An individual can forge an administrative career more easily at the Academy than at a university.
- An individual who works at the Academy can work part-time and have a position also at a university (undertaking “laboratory work”).
- Researchers find scientific “emigration” easier.

The financial aspects of the activities of the Academy are as follows:

1) The state finances NAS almost exclusively, with funding distributed by the Presidium of the Academy. The justification for the distribution is not published. As a rule, NAS funds only ongoing, established scientific topics rather than new scientific topics. This is due to the fact that new themes involve new people. Members of the Academy do not admit new people to funding as they do not want to share funding and power.

New scientific themes in the Academy can be proffered only if they are conjoined by a member of NAS. However, for this, the researcher must convince a member of the Academy of the theme’s prospects. As academicians are on average more than 70 years old and as a rule have personally generated scientific results more than 20–30 years ago (as heads of a laboratory), they tend to know nothing about the state of modern science. Therefore, new themes are hardly ever generated in NAS.

2) A number of individual laboratories within NAS institutes work on foreign grants. They are engaged in theoretical research (e.g. theoretical physics), or the repetition of experiments undertaken in foreign laboratories (e.g. biology, chemistry, etc.). Also, certain groups of scientists in a laboratory may be in receipt of foreign grants when it is necessary to produce a large amount of routine research within already known approaches (e.g. in the field of cancer research). In such cases, a small amount is offered in foreign grants (theoretical studies) or for the purchase of equipment. However, on this basis, it is impossible to carry out pioneering research. Indeed, within the framework of foreign grants, Ukrainian researchers tend to be used as “cheap labour” to carry out routine work and not used for pioneering research.

Nonetheless, this channel allows young researchers to master modern equipment and methods of scientific activity, which can then enable them to travel abroad for doctoral programmes. They may of course stay abroad eventually.

This channel of funding is decreasing as there is a natural decline in qualified researchers because of their age (leaving for retirement or through death).

3) Connections between the Academy and business are almost entirely lacking. As an example, consider the welding tool for living tissues in surgery. This was developed by a group under the auspices of the President of the Academy (Boris Paton) using the resources of the Academy as a whole. This equipment dates back more than 10–15 years, but a total of nearly 60 units for hospitals were produced during this period.

NAS is controlled only by the Presidium and does not interact with universities. Only individual researchers interact with universities. This interaction is mainly through teaching. In universities, these researchers are able to receive the title of professor (accorded by the Ministry). The motivation is: 1) the additional salary and 2) the higher pension.

4.5. The role of the Academy as the expert for methods for the development of Ukraine

NAS always provides the conclusions the government wishes to hear. It is, anyway, not in a position to develop scientific expertise concerning the effects of political, legal, social and economic decisions. Objective data on these issues can be obtained from sources such as the Index of Citing for Members (2013) and the Index of Citing for Correspondent Members (2013).¹² For example, the Department of Informatics in the Academy had 15 members, but only 7 have more than 10 citations for their publications and only one has more than 100. For the correspondent members, the situation is even worse: 13 of them have fewer than 10 citations (8 have none) and no-one has more than 100 citations. Interestingly, the new members and correspondent members of NAS swell the group of “outsiders”.

There is an especially problematic situation in the sphere of the humanities: this is where Ukraine should make the most dramatic transformation. Of Academy members, only 2 (of 35) and for correspondent members only 4 (of 59) have citations (generally 6 in 94). Moreover, they have only one or two citations (only one correspondent member has 9 citations). In the field of economics (see Coupé, 2008): from 1969 to 2005, the contribution

¹²See (n 10) and Index of Citing for Correspondent Members. (2013). Index of citing for refereed original papers, published by Members and Correspondent Members of the National Academy of Sciences to July 2013 according to the Web of Knowledge Thomson Reuters 1900–present. Available at: <http://nauka.in.ua/2013/NASU-AM-2013-ukr.pdf>.

of Ukrainian scientists to world economic science was 121 scientific papers in total (cf. EconLit database). Moreover, in 2006, not a single professor working at a university had papers in economic scientific journals included in economic databases.

Today, the situation in economic research has not changed. Our research group published the first textbook¹³ and monograph¹⁴ using the mathematical apparatus of the modern economy. We also had to initiate the creation, in 2009, of the first and still the only research group to use formal models in politics.¹⁵

5. THREE PATHS FOR THE FUTURE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES IN UKRAINE

Today the Academy is a “bad” institution: its scientific results do not have the channels for socialization. That is, there are few or no connections with business or the market in Ukraine. In the future, there are three potential routes for the development of NAS or academies more broadly:

- 1) The Academy will maintain its present state as a “bad” or “predatory” institution.
Result: government institutions must terminate any “predatory” institution in the country and the Academy will cease to exist.
- 2) The Academy will work in cooperation with foreign grants. That is, the Academy will be integrated with R&D institutions in foreign countries. In this way, the Academy will no longer be domestic.
Result: the Academy will transition to a state similar to that of a business firm and the government will start to collect taxes from the Academy.
- 3) The Academy will transition to the development of R&D institutions in Ukraine. Only in this way can the Academy continue to obtain the benefits from its domestic status. Thus, new institutions and inf-

¹³ Anatoliy A. SHIYAN: *Management of socio-economic systems. Game theory: fundamentals and applications in economics and management: Textbook* (Vinnitsa: VNTU 2010) (in Ukrainian).

¹⁴ Anatoliy A. SHIYAN and Liliya O. NIKIFOROVA: *Management of the Formation of Effective Economic Institutions in Ukraine* (Vinnitsa: VNTU 2011) (in Ukrainian).

¹⁵ Корнієнко В.О., Денисюк С.Г., Шиян А.А. Моделювання процесів у політико-комунікаційному просторі. - Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2009. – 207 с. Valeriy A. KORNIENKO, Svitlana G. DENYSYUK and Anatoliy A. SHIYAN: *Modeling processes in political and communications space* (Vinnitsa: VNTU 2009) (in Ukrainian).

rastructures must be developed in Ukraine. Moreover, the Academy must associate with universities.¹⁶

Only the third way is attractive as it is only by this means that the Academy will remain within Ukraine.

6. CONCLUSION

From a historical point of view, the National Academies of the USSR as scientific institutions were created from the end of the 1920s to the early 1930s. The goal was to collect “social aliens” and use their work for the needs of the “proletarian (Communist) state”. This was considered a stop-gap measure, but it remained in place. The Ukrainian government has stabilized this structure of scientific institution, maintaining a separation between the work of scientific researchers and those in higher education. The National Academy of Sciences of Ukraine is the most powerful of all the country’s national academies. Therefore, this academy has been described in detail.

All financing for scientific research from the state budget is directed towards the Academy. Thus, the Academy is a “bad” or “predatory” institution, based on a “caste-like” or “feudalist-type” structure. The non-member researchers can be described as the “serfs” or “vassals”. We have noted the advanced age of key members of the Academy and their lack of output in terms of publications, particularly recent work. Of especial concern is the role of Paton, a President styled on the Soviet model.

There are three potential paths for the Academy in the future: first, it can maintain its present state as a “predatory” institution, risking death as the government will not countenance the survival of such a body; second, it can work in cooperation with foreign grants, becoming integrated within R&D institutions in foreign countries, in which case it will incur government taxes in the same way as businesses; third and finally, it could develop R&D institutions in Ukraine. Only by this means can it retain its domestic status.

¹⁶ For proof, see SHYAN and NIKIFOROVA (n 5).

ZSOLT KÖRTVÉLYESI¹

FUNDING SOCIAL SCIENCE IN INTERNATIONAL COMPARISON

1. Introduction • 226
2. What sciences? • 228
3. Research funding ratios • 232
4. Assessing the impact of social sciences in the context of funding • 256
5. Conclusion • 264

1. INTRODUCTION

Measuring scientific output and comparing it to the inputs and to the outputs of other scientific fields has long been of high interest for those engaged in doing and financing scientific research – potentially all taxpayers. Participants of the debate were quick to point out differences between two fields of sciences, applying an oft-used dichotomy: natural sciences on the one hand and social sciences and humanities on the other. These debates, rather than remaining within the boundaries of academic discussions, have become common in political discussions around financing,² which can go

¹The author would like to thank Attila Varga for his prompt help with more complex statistics and the help of Zsolt Boda, András Jakab, Judit Mosoni-Fried and Balázs Váradi with their comments on earlier versions of the chapter. I am responsible for all remaining errors.

²Scott Jaschik summarizes some of the most prominent criticisms of social sciences and humanities (liberal arts) in the US, starting with US president Barack Obama: “I promise you, folks can make a lot more, potentially, with skilled manufacturing or the trades than they might with an art history degree.”; Mitt Romney, former governor and Republican nominee for president: “I wonder whether you get information coming into college that says you know, this course of study will lead to this kind of jobs and there’s a lot of opening here as opposed to – as you said, English – and as an English major I can say this.... as an English major your options are uh, you better go to graduate school, all right? And find a job from there.”; Governor Rick Scott, Republican of Florida: “If I’m going to take money from a citizen to put into education then I’m going to take that money to create jobs. So I want that money to go to degrees where people can get jobs in this state. Is it a vital interest of the state to have more anthropologists? I don’t think so.”; Governor Patrick McCrory, Republican of North Carolina: “If you want to

as far as the idea of state-mandated closure of certain programs, even those supported from tuitions that were deemed to be too far from economic performance like ‘real’ sciences or desired vocational trainings.³

Note that many of the arguments cut across the natural vs. social sciences (/humanities) divide, and differentiate instead on the very direct, perceived economic impact and usefulness of certain studies and research, most importantly in engineering and business. Criticisms, rather than following a simple logic of economic impact, often argue more broadly, e.g., hinting at a general disregard for real-world problems or majority culture on the part of people from social sciences and humanities.⁴

As can be expected, these types of criticism attract responses, primarily⁵ from the academic community.⁶ Rather than replaying that debate, this chapter will focus on one aspect of the exchanges, the numbers showing *international trends in funding research in social sciences and humanities*.

take gender studies that’s fine, go to a private school and take it. But I don’t want to subsidize that if that’s not going to get someone a job.” Scott JASCHIK, “Obama vs. Art History,” *Inside Higher Ed*, January 31, 2014, <https://www.insidehighered.com/news/2014/01/31/obama-becomes-latest-politician-criticize-liberal-arts-discipline>.

³ See the recent plans of the Government of Hungary, cutting back on the number of higher education programs that mostly concern social sciences. “Vége a kommunikáció szaknak? Több képzést is megszüntethet a kormány” [“The end of communications studies? Several programs can be cut by the government”], *Eduline*, March 11, 2015, http://eduline.hu/felsooktatas/2015/3/11/szakok_megszunese_felsooktatas_kommunikacio_MIQ1K6.

⁴ For one such critique, see Laurie FENDRICH, “The Humanities Have No Purpose” *The Chronicle of Higher Education*, March 20, 2009, <http://chronicle.com/blogs/brainstorm/the-humanities-have-no-purpose/6738>. For a critical overview of various responses to the question of ‘what’s the use of humanities?’ see Stanley FISH, “Will the Humanities Save Us?” *The New York Times*, January 6, 2008, <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2008/01/06/will-the-humanities-save-us/>. For a possible response, see Fendrich’s argument: “The only way to justify studying the humanities is to abandon modern utilitarian arguments in favor of much older arguments about the end, or purpose of man.” For a nice, if not too recent, overview of the US debate, see Stéfan SINCLAIR, “Confronting the Criticisms: A Survey of Attacks on the Humanities” *4Humanities – Advocating for the Humanities*, October 9, 2012, <http://4humanities.org/2012/10/confronting-the-criticisms/>.

⁵ ...but not exclusively, see the report commissioned by Ernst & Young, presenting data on the economic output of creative and cultural industries: *Creating growth. Measuring cultural and creative markets in the EU*, December 2014, <http://www.creatingeurope.eu/en/wp-content/uploads/2014/11/study-full-en.pdf>.

⁶ Responses to some of the critiques quoted in note 1 above: Matthew T. HORA, ROSS J. BENBOW and Amanda K. OLESON, “Obama and Walker: Both Wrong” *Inside Higher Ed*, March 16, 2015, <https://www.insidehighered.com/views/2015/03/16/essay-criticizes-focus-vocational-training-higher-education-policies-president>. A more elaborated response: Anthony T. KRONMAN, *Education’s End. Why Our Colleges and Universities Have Given Up on the Meaning of Life* (New Haven, CT: Yale University Press 2007). From the Hungarian debate, see a reply, based on labor market statistics: János KÖLLŐ, “Nincs is túltermelés bölcsészekből” [“There is actually no overproduction of humanities majors”] *Index*, February 16, 2015, http://index.hu/gazdasag/defacto/2015/02/16/nincs_is_tultermeles_bolcseszekbol/.

Far from resolving disputes, it should get us, those interested in making informed choices, closer to having a meaningful debate and help us be more precise in what we are debating.

To see what proportion of funding goes to social sciences, we will first need to see what fields constitute social sciences in the first place (Part 1). After that, the chapter will present comparative data on research spending, from different aspects, primarily to see what can impact the relative and absolute numbers, as compared to other fields and to the situation, over time, in various countries (Part 2). The chapter concludes by highlighting some important considerations about the ‘other side of the equation’: how we should assess the role (benefit, value, impact, output etc.) of social science research (Part 3).

2. WHAT SCIENCES?

The first question that arises concerns the boundaries of ‘social sciences’, as often contrasted to ‘natural sciences’ or ‘sciences’. The short conclusion is that this is an endless endeavor. Without trying to give an ultimate definition of the field, it seems useful to look at available, lower-level classifications that fit the research question of how the funding of social science research compares to overall funding. First, mechanisms for funding institutions directly can apply categories of academic fields that might or might not be used as a basis of distributing funds. Second, the assessment of the impact or output of research, above all, bibliometric data is often sliced up according to a classification that takes, among others, (natural) sciences and social sciences separately. While many rightly challenge the straightforward dichotomy, and urge the adoption of more flexible categories based on the human impact on what is studied (e.g., ‘natural systems’, ‘human-influenced systems’ and ‘human-dominated systems’⁷), the need to rely on statistics both on the funding and the assessment side requires us to consider how the various fields of sciences are categorized.

There are exemplary fields of sciences on both sides, and few would doubt that physics is a field of (natural) science while sociology belongs to social sciences. Yet, there are less clear fields, like areas of architecture, geography, health studies or psychology, where the decision could require slicing up what has been traditionally seen as one field of study. In addition, classifications differ in how they treat higher level categories like humanities, arts and design, medical sciences, engineering or agricultural

⁷ Simon BASTOW, Patrick DUNLEAVY and Jane TINKLER, *The Impact of Social Sciences, How academics and their research make a difference* (London: Sage 2014), http://www.uk.sagepub.com/upm-data/59598_Bastow__Impact_of_the_social_sciences.pdf. 20–21.

sciences. Interdisciplinarity is yet another phenomenon that challenges the view of clear-cut categories. Bastow, Dunleavy and Tinkler conclude that it is “surprisingly difficult” to go beyond the top-level categories (in their case four discipline groups) “because of an absence of any well-developed official or government categorizations”.⁸ Finally, certain subfields of seemingly “clear cases” might slip into the other higher level category, like some more theoretical areas of physics, falling closer to philosophy (and humanities), or certain clinical and experimental fields in social psychology.

There are, however, widely used international classifications, most importantly the ISCED (“International Standard Classification of Education”) prepared by the UNESCO and FOS (“Revised Field of Science and Technology” Classification) by OECD, also known as the “Frascati Manual”. The fact that these are themselves constantly being reworked shows both the flexibility and the constant change in how we view the relationship between the two major academic fields. Both can be read on three levels, with the top level categories used as follows. (Table 1) These top-level categories are then broken down into narrower fields and a detailed list of fields like optics or religious studies.

TABLE 1. • *Classification of scientific fields.*

ISCED (UNESCO)	FOS – ‘Frascati Manual’ (OECD)
01 Education	1 Natural sciences
02 Arts and humanities	2 Engineering and technology
03 Social sciences, journalism and information	3 Medical and health sciences
04 Business, administration and law	4 Agricultural sciences
05 Natural sciences, mathematics and statistics	5 Social sciences
06 Information and communication technologies	6 Humanities
07 Engineering, manufacturing and construction	
08 Agriculture, forestry, fisheries and veterinary	
09 Health and welfare	

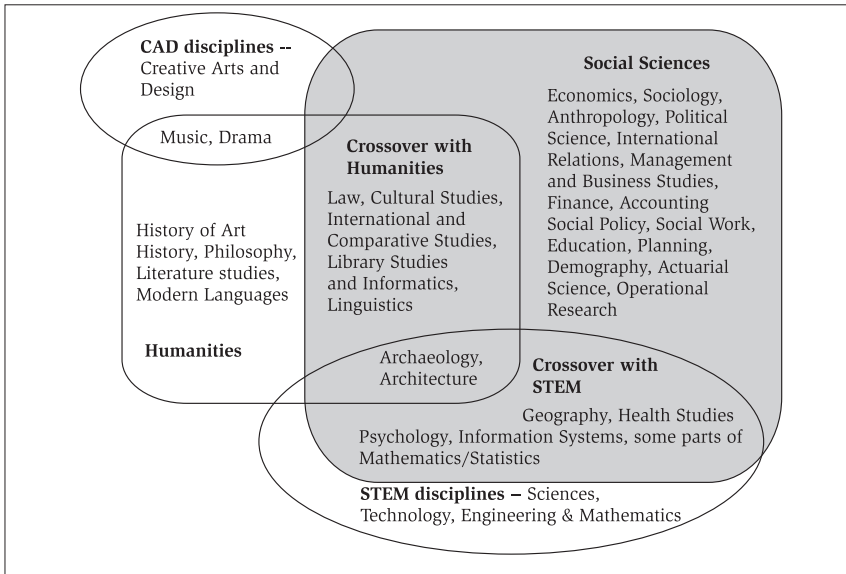
Source: Working Party of National Experts on Science and Technology Indicators Revised Field of Science and Technology (FOS) Classification in the Frascati Manual, February 26, 2007, <http://www.oecd.org/science/inno/38235147.pdf>.

Source: UNESCO Institute for Statistics, ISCED Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013), Manual to accompany the International Standard Classification of Education 2011, <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fields-of-education-training-2013.pdf>, leaving out categories ‘00 Generic programmes and qualifications’ and ‘10 Services’.

⁸ BASTOW, DUNLEAVY and TINKLER (n 7) 5.

While these categorizations might seem quite straightforward, the figure does not indicate the contentious areas that might fall in one category under one classification and in another under the second one. The UNESCO material states that the two classifications “have different purposes and it is not feasible to ensure a direct correspondence between” them.⁹ In many cases it is not easy to tell where a field should go (e.g., computer science at the edge of hardware engineering and software and network development), not to mention individual research projects that inherently rely on various areas.

The connections and overlaps among scientific fields are hard to be captured by clear-cut sets of fields and sub-fields. One can grasp the complexity of defining the boundaries by a look at the figure prepared by the LSE Public Policy Group. (Figure 1) Note that this is only indicative of the complexity, as it places its focus on social sciences and humanities instead of sciences in general, and does not consider interdisciplinary and cross-disciplinary research.

Source: Simon Bastow, Patrick Dunleavy, Jane Tinkler, *The Impact of Social Sciences, How academics and their research make a difference, Visualising the Data*, <http://studysites.uk.sagepub.com/visualisation/>, p. 3, Figure 1.1 The social sciences and how they relate to other disciplines.

FIGURE 1. • *Relations and overlaps between scientific fields, with focus on social sciences.*

⁹UNESCO Institute for Statistics, *ISCED Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013)*, Manual to accompany the International Standard Classification of Education 2011, <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fields-of-education-training-2013.pdf>, 17, para. 54.

A more sophisticated approach is to take account of the overlaps and divide the relevant fields and then give a weight to how much a field belongs to this or that ‘top level’ field. The LSE Public Policy Group assessing the impact of social sciences adopted this solution. It starts with a set of criteria that unites social sciences¹⁰ and then applies a method of weighing. The numbers in their report on law, journalism and linguistics are equally divided between social science and humanities; statistics on architecture is accounted for in Social Sciences, STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics) and CAD (Creative Arts and Design); archaeology, environmental sciences and social psychology are $\frac{3}{4}$ STEM and $\frac{1}{4}$ social science; while statistics itself is half social science and half STEM.¹¹ This means that 75% of funding going towards social psychology should be counted as (natural) sciences funding, while the rest as social sciences resource.

These classifications are thus useful to assess the ratio of where funds go in terms of scientific areas. Yet, when it comes to measuring impact, often more practical considerations step in. As the study of the European Commission notes: “For its bibliometric assessment – in particular when it comes to specific fields, one is more or less bound to the fields as defined by the Social Science Citation Index and its producer, Thomson Reuters.”¹² The Social Science Citation Index includes fields like ‘area studies’, ‘environmental studies’, ‘ergonomics’, ‘planning and development’, ‘biological psychology’, and ‘transportation’. Both the Social Science Citation Index and the Arts & Humanities Citation Index includes ‘linguistics’, although indicating different sub-areas.¹³ (Both indexes are put together by Thomson Reuters. For a full list and comparison of the classifications, see Annex.)

¹⁰ BASTOW, DUNLEAVY and TINKLER (n 7) *Visualising the Data*, <http://studysites.uk.sagepub.com/visualisation/>. 4.

¹¹ BASTOW, DUNLEAVY and TINKLER (n 7) *Visualising the Data*, <http://studysites.uk.sagepub.com/visualisation/>. 6.

¹² VIOLA PETER, LORENA RIVERA LEON, YANN CADIOU, MATHIEU DOUSSINEAU: *Evaluation of the Impact of Framework Programme supported Social Sciences and Humanities Research. A bibliometric approach* (Luxembourg: Publications Office of the European Union 2010) https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/other_pubs/ssh-evaluation-bibliometric_en.pdf 5.

¹³ ‘Social science’ type linguistics includes “resources relating to all theoretical and applied aspects of linguistics, including phonetics, phonology, morphology, syntax, and semantics. The category also includes resources dealing with language as a social phenomenon such as sociolinguistics, language acquisition and education, psycholinguistics, computational linguistics, corpus linguistics, semiotics and the relationship between memory and language” while the ‘humanities’ linguistics (‘language & linguistics’) refers to “resources relating to theoretical, literary and historical linguistics as well as stylistics and philology”. See Thomson Reuters, Social Science Citation Index 2012, Scope Notes, http://ip-science.thomsonreuters.com/mjl/scope/scope_ssci/, and Thomson Reuters, Arts & Humanities Citation Index 2012, Scope Notes, http://ip-science.thomsonreuters.com/mjl/scope/scope_ahci/, respectively.

It should be apparent that there is no one best and ultimate classification. What we are left with is the imperative to indicate throughout this overview what disciplinary classification is applied in the sources relied upon. The results will be extremely sensitive to how we group the various fields, e.g., whether we treat natural sciences and engineering, or arts and humanities and social sciences together. In all cases, the basis of classification or the major choices of classification will be indicated.

3. RESEARCH FUNDING RATIOS¹⁴

3.1. Ratio of spending that goes to social sciences

The first number that allows us to compare the ratio of social science research expenditures quickly is the share of such expenditures in overall research and development spending in the respective country. Table 2 summarizes the ratio of social science research funding from total R&D expenditures, with an approximate geographic grouping of countries where comparative data from 2011 is available in the OECD/Eurostat database, while countries with data from other years are listed in the third table, on the right. Note that these numbers include spending from all sources, including business, government etc. As for the classification, the OECD data relies on the Frascati Manual classification (the list used by the OECD, see earlier, right column of Table 1), combining social sciences and humanities.

The data from 2011 is somewhat sporadic, especially from outside Europe, and the fact that many countries do not have data from 2011 or not even a year close to 2011 makes the comparison even harder. (Note further that I cannot deal here with how the data is collected, what it shows exactly, and what other limitations apply, other than those that are apparent from the data set. That would require a separate study.) Even this inconclusive data set allows for some preliminary generalizations. Central and Eastern Europe, with the exception of Slovakia, seems to make up one block with 7–9% going for social sciences and humanities (Visegrád countries, 2011, Romania, 2012, and Slovenia, 2011). Numbers from elsewhere Europe are very diverse, from around 5% in Ireland and Germany (1999) through 12.9% in the UK (2012) to 15–18.5% in Norway, the Netherlands, Portugal and Greece. Where data is available, numbers

¹⁴For supporting tables with the datasets used in this chapter, see the Annex of the electronic version of this chapter: Zsolt KÖRTVÉLYESI: “Funding social science in international comparison” *MTA Law Working Papers* 2015/36. http://jog.tk.mta.hu/uploads/files/mtalwp/2015_36_Kortvelyesi.pdf.

TABLE 2. • *Data on the share of social sciences and humanities in overall research and development spending, 2011 where not indicated (first two tables), and other years in the last table (as indicated). Own calculation based on OECD-Eurostat data. Countries grouped by year and geographic location.*

Country (2011)	Ratio	Country (2011)	Ratio	Country (year)	Ratio
Ireland	5.68%	Russia	4.19%	Australia (2008)	7.53%
Denmark	8.04%			Austria (1998)	9.38%
Netherlands	14.95%	Canada	8.45%	Germany (1999)	5.05%
Norway	14.46%			Japan (2001)	5.34%
Portugal	17.68%	Argentina	18.44%	Mexico (2003)	18.05%
Greece	18.55%	Chile	19.12%	Spain (2002)	7.66%
Turkey	16.39%			United Kingdom (2012)	12.90%
		South Africa	14.79%	People's Rep. of China (2007)	1.37%
Czech Rep.	7.28%			Romania (2012)	9.63%
Hungary	9.27%	Chinese Taipei	3.92%		
Poland	9.04%	Korea	3.94%		
Slovak Rep.	16.07%				
Slovenia	8.30%				

Source: OECD, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, dataset on gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and field of science, last updated April 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#.

from South America (Argentina and Chile), together with South Africa, are above the European average, at 18–19% and 14.79%, whereas the ratio in Asia seems to be considerably lower than anywhere else, with 5.34% in Japan (2001), just below 4% in Korea and Chinese Taipei, and 1.37% in China.

A separate dataset is available from the US National Science Foundation, that it also partly based on OECD data, and only looks at *academic spending* – a huge difference, to the benefit of social sciences and humanities, as we will see (Table 3). There is an approximate overlap with how the category ‘social sciences and humanities’ is used in this case, as for the NSF, “Social sciences is concerned with an understanding of the behaviour of social institutions and groups and of individuals as members of a group. Detailed fields: anthropology, economics, political science, sociology, and other social sciences.”¹⁵ In addition to the percentage of research and development spending, the last row of the table shows the ratio of spending go-

¹⁵ National Science Foundation, National Center for Science and Engineering Statistics, Federal Funds for Research and Development, “Appendix A. Technical Notes, Definitions” in Fiscal Years 2013–15, <http://www.nsf.gov/statistics/2015/nsf15324/pdf/nsf15324.pdf>, 314–15.

ing to natural sciences and engineering vs. social sciences and humanities. E.g., 4.0 means that there is exactly a four-fold difference, with four times more funding going to natural sciences and engineering.

TABLE 3. • *Share of academic research and development expenditures, by country and field, percent distribution.*

Country / Field	U.S. (2007)	Japan (2006)	Germany (2002)	Russia (2007)	Canada (2005)	Taiwan (2006)	Spain (2006)	Australia (2006)	Sweden (2005)
Natural sciences and engineering	91.2%	67.4%	78.8%	81.4%	80.3%	86.3%	63.1%	74.0%	78.9%
Social sciences and humanities	6.7%	32.6%	20.7%	18.6%	19.7%	13.7%	36.9%	26.0%	19.5%
Not classified	2.1%	NA	0.4%	NA	NA	NA	NA	NA	1.6%
NSE:SCH ratio	13.6	2.0	3.8	4.4	4.1	6.3	1.7	2.8	4.0

Source: National Science Board, “Chapter 4: Research and Development: National Trends and International Linkages,” in *Science and Engineering Indicators 2010*, <http://nsf.gov/statistics/seind10/pdf/c04.pdf>. See full table in the Annex of the electronic version of this chapter (see the first note of this part) or Table 4-16 on p. 4-44 of the original report.

With an exclusive focus on the academic sector, there remains great variation. Yet, there seems to be a ‘strong centre field’, as four out of the nine country indicators fall between 4.4 and 3.8. This means that in half of the countries there is a four-fold between funds going to natural sciences and engineering and those spent on social sciences and humanities. Natural sciences and engineering can outspend social sciences and humanities from 1:1.7–2.0 (Spain and Japan, both data from 2006) to 1:13.6 (US, 2007). We should inquire further as to what can explain this great variance.

The share of social science spending in overall spending only gives a precursory insight into how social sciences do in terms of funding. The numbers comparing the various fields against each other might give the false impression that funds allocation is a zero-sum game, with an increase in one field meaning a decrease in another. This view would be mistaken also because the role of private sources cannot be adequately captured by a mere distributional logic. A more accurate comparison is, accordingly, to take the percentage relative to GDP, rather than to overall research and development spending.

3.2. Spending intensity: funding as measured against GDP

Spending intensity will show more clearly the national priorities in R&D spending. In addition, the absolute numbers should give us an idea about the comparative capabilities of the various areas. Table 4 shows, based on data from the OECD.Stat database, the absolute numbers (first data column, last year where data is available, in “PPP dollar, current prices” for comparison¹⁶) as well as this spending in percentage of the country’s GDP (“spending intensity”, second data column, by dividing the absolute number with the relevant GDP data). By way of comparison, data on the share of social science funding in all research and development spending, from 2011, as well as research and development spending as a percentage of GDP, from 2013, are also provided. (The dataset includes “total intramural” spending. Intramural means “all expenditures for R&D performed within [...] a sector of the economy”, here including business, government, higher education and private non-profit funds.¹⁷)

This table does justice to countries that, for whatever reason, largely outspend non-social science research and end up with a relatively lower social science vs. non-social science research spending ratio (Table 2), but still spend a relatively higher amount of money (in absolute numbers or in percentage of their GDP).

It is apparent that the share of social science spending in all R&D spending (the aspect that we earlier looked at, here you see these numbers in the third data column) does not need to be high to allow a high social science research spending in percentage of the GDP (second data column, in bold). As the example of Canada, Denmark, Korea or Slovenia shows, a relatively lower share of social sciences from overall research spending can go hand-in-hand with a high percentage of social science research spending against

¹⁶ As the report of the National Science Foundation (US) notes on comparing R&D expenditures: “Comparisons of international R&D statistics are hampered by the lack of R&D-specific exchange rates. Two approaches are commonly used: (1) express national R&D expenditures as a percentage of gross domestic product (GDP), or (2) convert all expenditures to a single currency. The first method is straightforward but permits only gross comparisons of R&D intensity. The second method permits absolute level-of-effort comparisons and finer-grain analyses but entails selecting an appropriate method of currency conversion. The choice is between market exchange rates (MERs) and purchasing power parities (PPPs), both of which are available for a large number of countries over an extended period.” National Science Board, “Chapter 4: Research and Development: National Trends and International Comparisons,” in *Science and Engineering Indicators 2014*, <http://nsf.gov/statistics/seind14/content/chapter-4/chapter-4.pdf>, p. 4-17. I will use the purchasing power parities (PPP) approach as it gives a more accurate picture if we compare countries with largely varying price levels.

¹⁷ For the full definition, see the Frascati Manual. Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development, OECD, 2002, 108, 6.2.1, para. 358.

TABLE 4. • *Social sciences research funding in absolute numbers and GDP ratios along with the share of social science research funding in all R&D expenditures (see also Table 1) and gross domestic R&D expenditures per GDP.*

<i>Country (with the year of latest available data, for the first two data columns)</i>	<i>Soc. Sci. research funding, \$M (PPP dollars, current prices)</i>	<i>Soc. Sci. research funding intensity (Soc. Sci. spending / GDP that year, current prices, current PPPs)</i>	<i>Soc. Sci. share from all R&D spending, 2011</i>	<i>Gross Domestic Expenditures on R&D as a percentage of GDP, 2013</i>
Australia (2008)	1 440,362	0.17%	NA	NA
Austria (1998)	347,347	0.16%	NA	2.99%
Canada (2013)	2 217,817	0.15%	8.45%	1.62%
Chile (2012)	256,049	0.07%	19.12%	0.39%
Czech Republic (2012)	360,656	0.12%	7.28%	1.92%
Denmark (2011)	575,550	0.24%	8.04%	3.06%
Germany (1999)	2 493,895	0.12%	NA	2.85%
Greece (2011)	368,490	0.12%	18.55%	0.80%
Hungary (2012)	194,230	0.09%	9.27%	1.41%
Iceland (2009)	78,170	0.62%	NA	1.99%
Ireland (2011)	178,946	0.09%	5.68%	NA
Japan (2001)	5 543,944	0.16%	NA	3.47%
Korea (2013)	2 631,239	0.16%	3.94%	4.15%
Mexico (2003)	794,470	0.07%	NA	0.50%
Netherlands (2011)	2 186,750	0.28%	14.95%	1.98%
Norway (2012)	731,527	0.22%	14.46%	1.65%
Poland (2012)	816,015	0.09%	9.04%	0.87%
Portugal (2012)	655,685	0.23%	17.68%	1.37%
Slovak Republic (2013)	227,996	0.16%	16.07%	0.83%
Slovenia (2012)	123,345	0.21%	8.30%	2.59%
Spain (2002)	751,297	0.07%	NA	1.24%
Turkey (2013)	2 153,288	0.15%	16.39%	0.94%
United Kingdom (2012)	5 010,771	0.21%	NA	1.63%
Argentina (2012)	982,714	NA	18.44%	0.58%
People's Rep. of China (2007)	1 680,305	0.02%	NA	2.08%
Romania (2012)	167,475	NA	NA	0.39%
Russia (2013)	1 677,120	0.05%	4.19%	1.12%
South Africa (2011)	688,050	0.11%	14.79%	NA
Chinese Taipei (2013)	1 091,783	NA	3.92%	2.99%

Source: OECD.Stat, Dataset: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and field of science, total intramural, 2011, PPP dollar, current prices (first two data columns); on Gross domestic product (GDP), PPP dollar, current prices (third data column); on Main Science and Technology Indicators (last data column). Data extracted on July 22, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

the GDP. This of course implies a higher overall research and development budget (last column). No clear geographic trend can be identified (note, again, the limited amount of countries covered), although it is easy to see that all of the countries with social science research spending intensity over 0.2% (of their GDP) are European countries. In other cases, like in China (0.02%), Russia (0.05%), Chile, Mexico, Spain (0.07%), the ratio remains below 0.1%. Some European countries, including Ireland, Poland and Hungary also fall in this category with 0.09%.

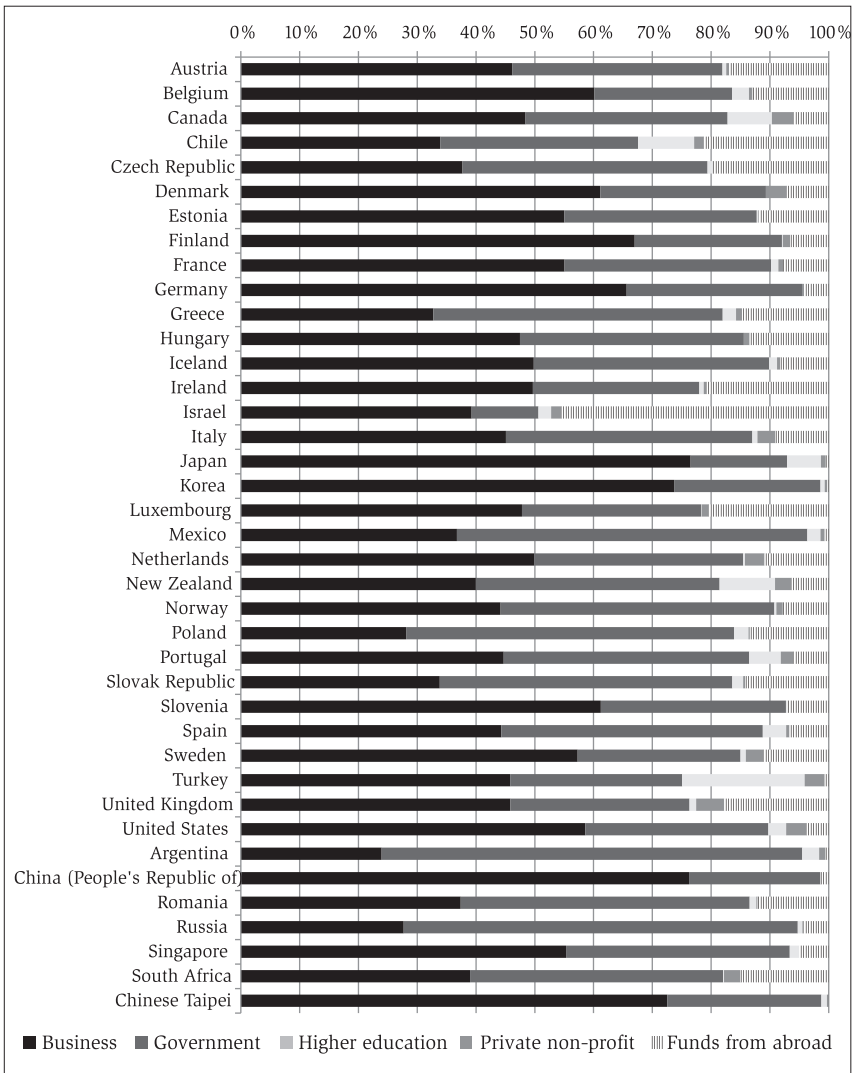
These numbers reflect more accurately the scale of social science funding in the respective countries, but it is still hard to see what can explain the huge differences. I can only indicate here that at least some of the differences between spending across scientific fields might be a result of the difference in wages in the various regions. The ratio of wage-related spending, which can greatly vary across countries, is high in social sciences and humanities. On the other hand, the price of equipment is more constant – often truly global, in the case of the most precious machinery, e.g., in cutting-edge research in physics or medicine. All this will result in varying ratios of funding, without accurately reflecting priorities and research opportunities. Further research should take account of this difference.

One explanation at hand that this chapter can look into is the different weight and priorities of the business sector in R&D spending. We can assess the role of various types of funders, from business to governmental and non-governmental sources.

3.3. Funding by sector

Let's first look at the ratio among the different sectors in various countries. Figure 2 takes OECD.Stat data by funding sectors: government, business, higher education and non-profit. These categories are available for funding from abroad in some countries, but considering the lower share of funding from abroad taken together, these numbers are merged into one "Funds from abroad" category. In EU member states, this usually translates into EU funds, e.g., in the UK, Austria, Belgium, Greece, Poland and Slovakia. In the case of non-EU countries with high level of funds from abroad, like Chile or Israel, detailed data is not available.

The list contains OECD countries first and non-OECD countries, where data is available, second (following alphabetical order in both cases).

Source: OECD.Stat, Dataset: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds, PPP dollars – current prices, total intramural, 2011, Data extracted on August 1, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

FIGURE 2. • *Research and development spending by type of source.*

The almost generally decisive share of business and government spending is not surprising. There is great variation, however, in the share of these two sectors. Trying to answer our original question, concerning a possible rela-

tionship between the share of funding sectors and social science spending, we need to delve further into the data.

Table 5 takes data on the share of social sciences from all R&D spending, presented earlier in Table 2, and data that we just saw on the share of funding from the business sector, from countries where both figures are available, from 2011.

TABLE 5. • *Share of social sciences from all R&D spending and share of funding from the business sector, compared, 2011.*

<i>Country</i>	<i>Share of Social Sciences from all R&D spending</i>	<i>Business / Total intramural R&D funding source ratio</i>
Canada	8.45%	48.42%
Chile	19.12%	33.89%
Czech Republic	7.28%	37.68%
Denmark	8.04%	61.16%
Greece	18.55%	32.74%
Hungary	9.27%	47.46%
Ireland	5.68%	49.67%
Korea	3.94%	73.71%
Netherlands	14.95%	49.92%
New Zealand	14.46%	39.96%
Norway	9.04%	44.20%
Poland	17.68%	28.12%
Portugal	16.07%	44.72%
Slovak Republic	8.30%	33.85%
Sweden	16.39%	57.31%
Argentina	18.44%	23.93%
Russia	4.19%	27.68%
South Africa	14.79%	39.01%
Chinese Taipei	3.92%	72.53%

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds and Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and field of science, both in PPP dollars – current prices, total intramural, 2011, Data extracted on July 22 and August 1, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCI-ENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

The greater share of business funding seems to account for some of the variation. Most of the top ‘business funding’ countries are mostly the ones with a lower share of social sciences spending. The two Asian countries on the list (Chinese Taipei and Korea) as well as Ireland are all with close or well above 50% in the share of business funding and a 4–5% share of social sciences spending. While countries like Poland, Greece, Argentina and

Chile are the countries with the lowest business funding, proportionately (around or below 30%) and they are also the countries with the highest share of social sciences spending (close or above 18%).

This either means that business funding drives away money from social sciences (the ‘zero sum scenario’) or, more plausibly, that business funding results in social sciences being outspent, without being decreased in absolute numbers or in proportion of the GDP. It seems that blaming the business sector for a lower share of money going for social sciences research would be a mistake. To see why, we should again take the GDP-percentage data and combine that with the share of business funding.

TABLE 6. • *Social sciences spending in the percentage of GDP (year indicated) and share of funding from the business sector, compared (2011).*

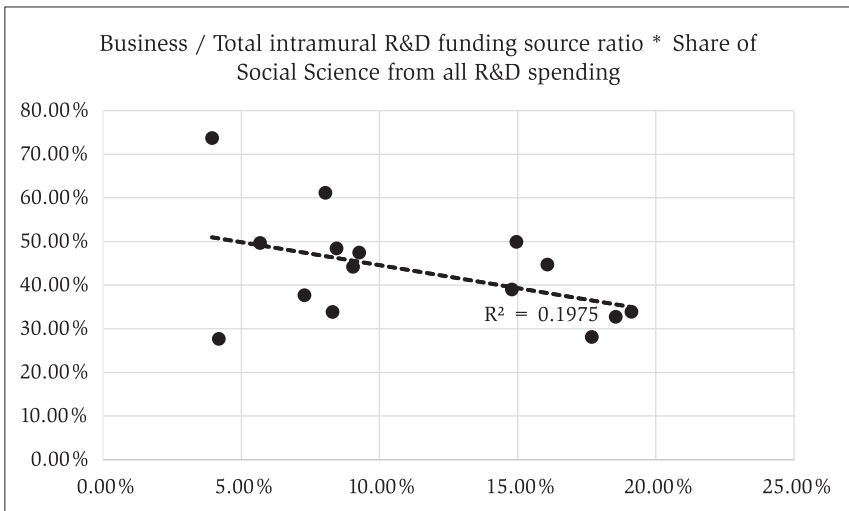
Country	Social Sciences spending / GDP ratio ('intensity')	Business / Total intramural R&D funding source ratio (2011)
Canada	(2013) 0.15 %	48.42 %
Chile	(2012) 0.07 %	33.89 %
Czech Rep.	(2012) 0.12 %	37.68 %
Denmark	(2011) 0.24 %	61.16 %
Greece	(2011) 0.12 %	32.74 %
Hungary	(2012) 0.09 %	47.46 %
Ireland	(2011) 0.09 %	49.67 %
Korea	(2013) 0.16 %	73.71 %
Netherlands	(2011) 0.28 %	49.92 %
Norway	(2012) 0.22 %	44.20 %
Poland	(2012) 0.09 %	28.12 %
Portugal	(2012) 0.23 %	44.72 %
Slovak Rep.	(2013) 0.16 %	33.85 %
Russia	(2013) 0.05 %	27.68 %
South Africa	(2011) 0.11 %	39.01 %

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds, Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and field of science, and Gross domestic product (GDP), all in PPP dollars – current prices, total intramural, 2011 (where not indicated), Data extracted on July 22 and August 1, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

Table 6 shows that higher share of business does not mean a lower share of social sciences research funding in the percentage of GDP. If anything, the larger share of funding coming from business might give a boost to research funding in general, and even if this falls disproportionately on fields other than social sciences (i.e. natural sciences, engineering, health sciences), this does not mean that social sciences are altogether disadvantaged.

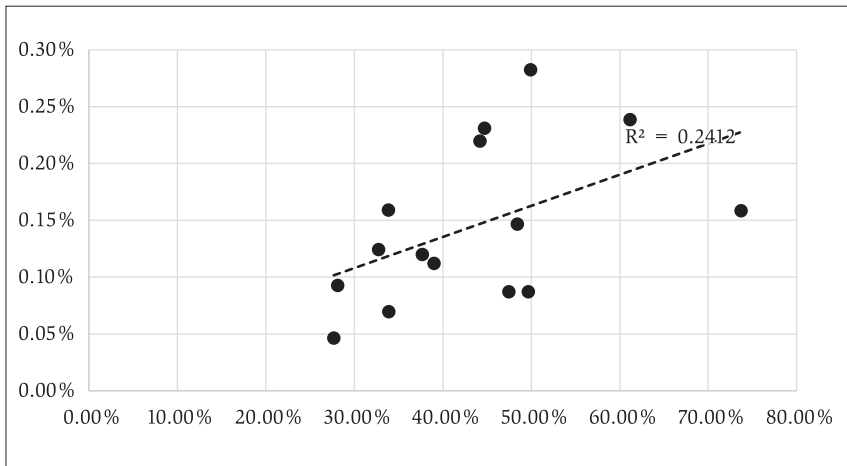
E.g., the two countries with the highest figures for social science spending intensity, Denmark and the Netherlands also have high share of business spending, whereas the two countries with the lowest social science spending intensity, Chile and Russia, this goes together with a low share of business spending.

Analyzing this (limited amount of) data (with 15 countries where all data is available) shows a negative linear correlation between the share of research funding from the business sector and the share of social sciences from among research and development funds (Figure 3). However, if we take the ‘business’ share and the overall share of social sciences research funding in percentage of the GDP, we find a positive correlation (Figure 4). (Note, in all cases, the weak statistical power due to the small sample size.)

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds, Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and field of science, and Gross domestic product (GDP), all in PPP dollars – current prices, total intramural, 2011, Data extracted on July 22 and August 1, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

FIGURE 3. • R&D spending correlation: share of business sector (source, in percentage of total R&D spending) and share of social sciences (discipline, in percentage of total R&D spending).

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds, Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and field of science, and Gross domestic product (GDP), all in PPP dollars – current prices, total intramural, 2011, Data extracted on July 22 and August 1, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

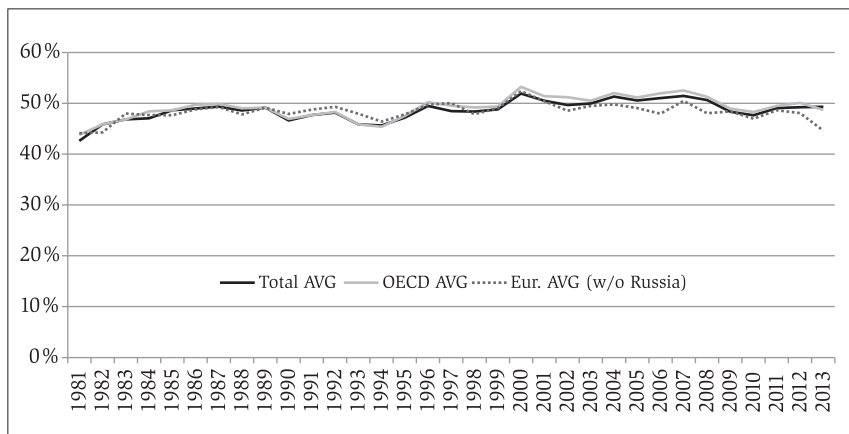
FIGURE 4. • *R&D spending correlation: share of social sciences (discipline, in percentage of GDP) and share of business sector (source, in percentage of total R&D spending).*

Figure 3 shows that there is indeed a negative correlation between the share of business funds and the share of social sciences from overall funds if we take the percentage share against all R&D spending. The higher the share of business funding, the more likely it is that we see a lower percentage of all spending going for research and development financing social sciences. This should not come as a surprise, considering the preference of business funding for fields like natural sciences and engineering. This is also not too informative if we accept the increase of social sciences spending *as percentage of the GDP* as an overall goal. If we shift our focus accordingly and look at the percentage of social sciences spending against total GDP (Figure 4), we find a positive connection. This shows that it is a false first impression that social sciences are disadvantaged by the business sector.

The important conclusion is that while more business spending decreases the share of social sciences from all R&D spending (i.e. relatively), it also tends to go hand-in-hand with more funds for social sciences in absolute terms or, rather, in the percentage of GDP. Using percentage of the GDP as a baseline should make the comparison more informative. Using absolute numbers would raise both the problem of the huge differences between countries that are richer and those that are poorer, and the problem of the

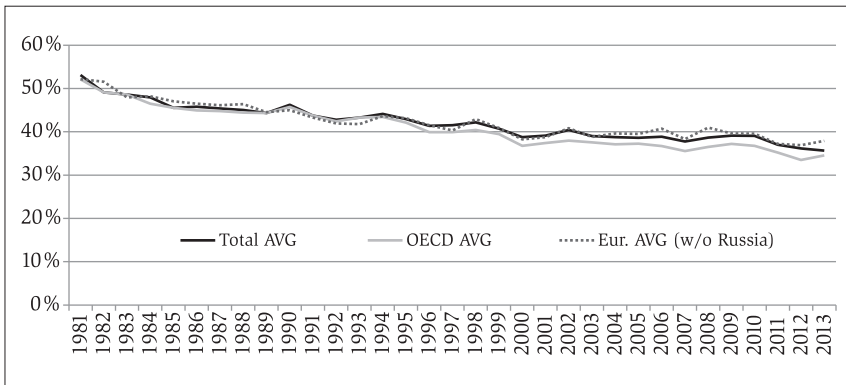
lack of exchange rates specific to R&D spending, see earlier. (For detailed data and a confirmation that the share of social sciences spending per all R&D spending decreases with more overall R&D spending in percentage of the GDP, see supporting tables in note 14.) More funding from the for-profit sector is more likely to go hand-in-hand with higher levels of social sciences spending (in percentage of the GDP) as well, together with more spending for other fields like natural sciences, engineering and health sciences. These increases remain of course stronger, and there is an evident connection between more business spending and a bigger overall R&D budget per GDP.

Examining the role of business funding is often seen as of primary importance because of its growing role. E.g., it is common to point out the responsibility of governments to counterbalance the impact of business funding on the growing importance of applied research as opposed to basic research and a growing preference for areas like health sciences, natural sciences or engineering. Concerning the thesis of the growing role, Figure 5 shows that there has not been a considerable growth of the share of the input of the business sector, for the last 25 years, neither globally (based on data from 41, not all country data covering the entire time period), nor regionally, if we limit our focus to European (without Russia or Turkey) or OECD countries.

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds, in PPP dollars – current prices, total intramural, Data extracted on August 3, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

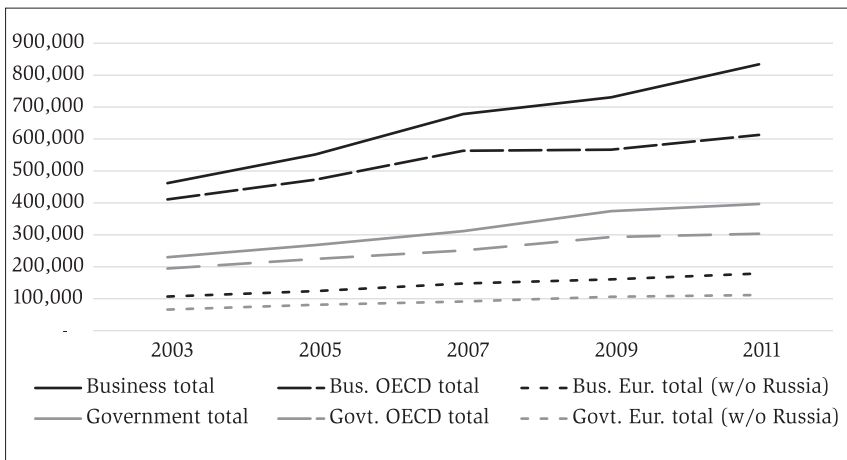
FIGURE 5. • Share of the business sector from all R&D spending, 1981–2013.

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds, in PPP dollars – current prices, total intramural, Data extracted on August 3, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

FIGURE 6. • Share of the government sector from all R&D spending, 1981–2013.

Figure 6 also shows that there is a constant decline in the share of government funding. Before we continue our inquiry into the causes let’s take a brief look at the impact of the crisis.

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds, in PPP dollars – current prices, total intramural, Data extracted on August 3, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

FIGURE 7. • Government and business sectors R-D spending in PPP dollars, current prices, selected years, three groupings of countries (country list excluding Australia and Switzerland for lack of data).

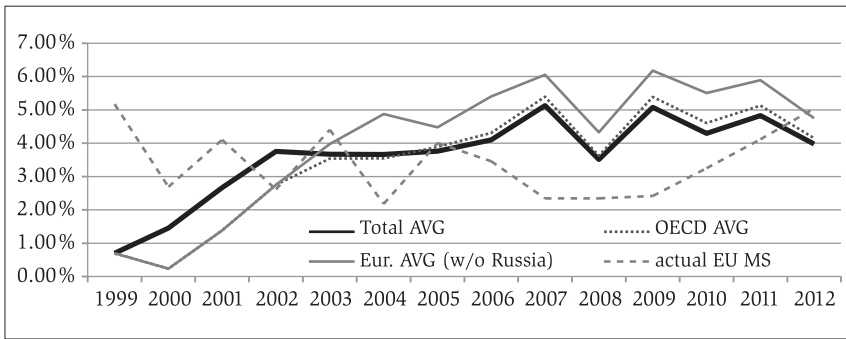
The absolute numbers (Figure 7) show that business spending stagnated in the years of the crisis (here the number for 2009), again rising by 2011 – and most of the growth comes from outside the OECD, most importantly from China. (Their increase of 38 % from 2009 to 2011 is an important boost to the total in absolute numbers.) There seems to be some delay with government spending where there is still rise for 2009, but total spending is almost constant after 2009.

We have been witnessing a constant decline in the share of government funding. What can explain this phenomenon, if not business? Could it be other than the change in the general political atmosphere around funding scientific research? From among other sources, we find the most important increase in the share of funding from abroad, from 2.61–2.81 % to 10.40–12.66 %, with the higher shares in Europe. In most part, this translates into an increase in another type of ‘government’ spending, support from the European Commission, above 5 % on average in member states (in 2012), with a slightly lower share of foreign business sources, from what the somewhat sporadic data can tell. Figure 8 shows the average share of foreign business spending in three groups of countries: all countries where data is available, European countries, without Russia, and OECD countries. As a fourth line, the share of R&D spending from the European Commission is added, only including data from countries that were EU members in the relevant year. The quite sporadic data might account for the sudden decrease in 2008, but even this limited data shows the growing share of foreign business spending as a clear trend, with some backlash after the crisis. The share of European Commission funding largely follows this in the sense that the decreasing share of business funding comes with the growing importance of European funds.

The European integration might mean that the importance of funding from abroad, both from business and the European Commission, will be growing. The trends for domestic sources are clearer from the available data: the share of government funding slowly decreases, with a change of trend after the crisis. The role of the business sector remains important, but there is neither a considerable trend towards growing importance, nor a clear decrease of its share.

A 2011 OECD study focusing on public research institutions reveals that the share of the business sector in funding such institutions is higher than what general statistics based on the Frascati Manual (see earlier, right column of Table 1) suggest. For public research institutions, then, there seems to be a move towards industry that goes together with a growing preference for applied research.¹⁸ This in turn confirms the second concern raised

¹⁸ OECD: *Public Research Institutions. Mapping Sector Trends* (Paris: OECD Publishing 2011), especially Chapter 2: A Statistical View of Public Research Institutions, p. 25–54.

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and source of funds, in PPP dollars – current prices, total intramural, Data extracted on August 3, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

FIGURE 8. • *Share of foreign business spending (3 groups of countries) and share of European Commission funding in EU member states at the time, 1999–2012, in both cases based on percentage of all R&D spending.*

in the beginning of this subchapter, on the disparate impact of business spending on basic research.

As the ability of policy-makers to influence business decisions is limited, especially if it relates to changing priorities towards social sciences or basic research, government action in this area can seek to make up for the missing funds and spend taxpayers' money where private funds are less likely to flow, possibly also going hand-in-hand with an undesired impact on research priorities or wider social issues like the gender gap. These are all reasons to stress the responsibility of governments in this respect.

Here we will not look into the role played by governments to foster basic research (more than applied research), but will conclude this section comparing the share of business and government sectors by an overview of the share of the two in funding across fields of sciences. As indicated earlier, many countries do not provide data based on fields of sciences. As a result, trends or ratios indicating the share of natural sciences and engineering and social sciences and humanities, combined with the share of government and business funding, might not be entirely reliable and serve more as an indication, especially if we divide the two fields even further. With this caveat, from the most recent year where data is available for most countries, 2011, the share of government and business funding by fields of sciences looks as follows (Table 7).

TABLE 7. • *Share of all R&D funding, by field of sciences and the two main sectors, 2011.*

<i>Field of Sciences / Sector</i>	<i>Government</i>	<i>Business</i>
All fields of science	14.97 %	57.59 %
Natural sciences and engineering	16.36 %	57.16 %
Natural Sciences	29.77 %	36.14 %
Engineering and technology	9.45 %	71.93 %
Medical and Health sciences	21.10 %	30.81 %
Agricultural Sciences	38.17 %	26.33 %
Social sciences and humanities	23.52 %	12.02 %
Social Sciences	21.79 %	14.78 %
Humanities	28.69 %	10.22 %
Not elsewhere classified	23.51 %	13.44 %

Source: OECD.Stat, Datasets: Gross domestic expenditure on R-D by sector of performance and field of science, in PPP dollars – current prices, total intramural, Data extracted on September 2, 2015, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=GERD_SCIENCE#, Joint OECD-Eurostat international data collection on resources devoted to RD, last updated April 2015.

Most OECD countries provide data by sector, which makes the first data row more reliable than the others. This shows that the business sector outspends the government sector 1 to 4. This follows a similar trend than the total numbers for natural sciences and engineering (16% for government and 57% for business), also reflecting the decisive share of this field in overall R&D spending. There is more variation if we look at the various subfields, again with the caveat that many countries do not provide data at this level of detail. The available data show, on the other hand, a higher percentage of government spending for social sciences and humanities, 23.5%, and a considerably lower, but still important share of the business sector, around 12%.

The limitation of internationally comparable data suggests that at this level of detail, we should look at the actual funding bodies, at the national or regional level. Accordingly, we will continue our exploration with the share of scientific fields in the funding practice of bodies behind the ‘government spending’ label, using taxpayers’ money, like the US National Science Foundation, the UK Research Councils or the European Commission.

3.4. Data from individual countries and the European Commission

Looking behind the numbers requires a more thorough examination of the research and development field of the countries in question, and we should consider the decisions of the funding bodies. Within the scope of the pre-

sent chapter it is only possible to indicate some trends in some of the most important countries.

The US is the leading country in terms of funds spent on research and development, accounting for almost 30% of global spending in 2011, so I will start with this country. By way of comparison, the share of European Union countries was 22% in 2011 (26% in 2001). The leading three countries altogether cover more than half of the global R&D spending: US, China and Japan with shares of 30%, 15%, and 10% respectively in 2011.¹⁹

The federal government's research spending is heavily leaning towards the life and physical sciences and engineering (altogether 78.8%), with social sciences only accounting for 2.1% of the research budget that is, in absolute numbers, globally the largest.

TABLE 8. • *US federal obligations for research, ratio of various scientific fields, 2011.*

<i>Field</i>	<i>Percentage of federal obligations for research, 2011</i>
Environmental sciences	5.4%
Life sciences	51.9%
Mathematical and computer sciences	5.6%
Physical sciences	9.5%
Psychology	3.3%
Social sciences	2.1%
Other sciences (not classified)	4.8%
Engineering	17.4%
Total	100%

Source: National Science Board, Science and Engineering Indicators 2014, Table 4-37.

The total federal obligation amounts to \$58,167M, out of which \$1,222M goes to social science research. The total 2011 US research funding totalled at \$424.4B, 69% of which came from the business sector. Both government sources and funding from business fluctuated roughly with the same tendency, putting research and development funds at around 2.6 to 2.9% of the GDP from 2001 to 2011.²⁰

If we only look at funds distributed through the National Science Foundation, social sciences account for 4% of the total (Table 9). This is half of the budget that the relevant UK bodies spend to Social Sciences and Hu-

¹⁹National Science Board, "Chapter 4: Research and Development: National Trends and International Comparisons," in Science and Engineering Indicators 2014, <http://nsf.gov/statistics/seind14/content/chapter-4/chapter-4.pdf>, p. 4-4.

²⁰National Science Board, "Chapter 4: Research and Development: National Trends and International Comparisons," in Science and Engineering Indicators 2014, <http://nsf.gov/statistics/seind14/content/chapter-4/chapter-4.pdf>, p. 4-4.

manities combined (Economic and Social Research Council and Arts & Humanities Research Council), with 5 + 3%. (Table 10, data from both tables is from 2011)

TABLE 9. • *US National Science Foundation funds distribution by field of research, 2011.*

<i>Field of research</i>	<i>Amount</i>	<i>% of total</i>
Biological Sciences	511	13
Computer & Information Science & Engineering	457	11
Engineering	548	14
Geosciences	636	16
Mathematical & Physical Sciences	940	24
Social, Behavioral & Economic Sciences	178	4
Other Programs	728	18
Cyberinfrastructure	151	4
International Science & Engineering	35	1
Polar Programs	355	9
Other	188	5

Note: The amounts are in millions of euros. 2011 average exchange rate USD/EUR: 0.7188.

Source: Full-year Appropriations Bill Passed, NSF Funded at \$6.8 Billion for FY 2011, NSF Congressional Highlight, National Science Foundation, May 23, 2011, http://www.nsf.gov/about/congress/112/highlights/cu11_0523.jsp. Table in: Source: Ryanne van Dalen, Sultan Mehmood, Paul Verstraten, Karen van der Wiel, Public funding of science: An international comparison, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, CPB Background Document, March 2014, <http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-background-document-march-2014-public-funding-scienceinternational-comparison.pdf>, p. 99, Table 9.9.

TABLE 10. • *UK Research Council funds by scientific field, 2011.*

	<i>2011</i>	<i>% of total</i>
Engineering and Physical Sciences Research Council	854	26
Medical Research Council	672	20
Science & Technology Facilities Council	542	16
Biotechnology and Biological Sciences Research Council	488	15
Natural Environment Research Council	417	13
Economic and Social Research Council	180	5
Arts & Humanities Research Council	99	3

Note: The amounts are in millions of pounds.

Source: Ryanne van Dalen, Sultan Mehmood, Paul Verstraten, Karen van der Wiel, Public funding of science: An international comparison, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, CPB Background Document, March 2014, <http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-background-document-march-2014-public-funding-scienceinternational-comparison.pdf>, p. 88, Table 8.5.

Staying with the UK, if we look at how research funds going to universities are distributed among the various disciplines (now combining all, not only government sources), we see that the share of arts, humanities and social sciences goes up to 20% (with social sciences proper at 14%). (Table 11)

TABLE 11. • *Research grants and contracts to UK universities, estimated value, 2010-11, by type of donor and discipline area.*

<i>Source of funding (in £ millions)</i>	<i>Creative Arts and Design</i>	<i>Humanities</i>	<i>Social Sciences</i>	<i>Science, Technology, Engineering, and Maths</i>	<i>All Disciplines</i>
Quality-related (QR) research funding from HEFCE	78	135	312	1 033	1 558
Government research councils	14	45	138	1 428	1 625
Total internal government	92	180	450	2 461	3 183
Total as percentage (%)	3	6	14	77	1
UK civil society	2	19	53	838	912
UK government	6	4	144	622	776
Government outside the UK	4	6	90	293	393
UK industry	3	1	47	224	275
Other sources	2	4	37	111	154
Industry outside the UK	–	–	15	122	137
Civil society outside the UK	1	3	15	106	125
Total external funding	18	37	401	2 316	2 772
Total as percentage (%)	1	1	14	84	1
Total for all internal and external sources	110	217	851	4 777	5 955
Percentage of total grants and contracts	2	4	14	80	1

Source: HESA Statistics, 2010?11. Table in: Simon Bastow, Patrick Dunleavy, Jane Tinkler, *The Impact of Social Sciences, How academics and their research make a difference*, Sage, 2014, http://www.uk.sagepub.com/upm-data/59598_Bastow_Impact_of_the_social_sciences.pdf, p. 11, Figure 1.6.

Note: Data for Quality-related (QR) research funding is for 2012?13. Data for is taken from the most recent available year, 2010?11, and includes all funding from Medical Research Council, Engineering and Physical Sciences Research Council, Biotechnology and Biological Sciences Research Council, Economic and Social Research Council, Natural Environment Research Council, Science & Technology Facilities Council, and Arts & Humanities Research Council, plus the Royal Society, British Academy and the Royal Society of Edinburgh.

In Denmark, one in every four euros (krones) of public sector research spending goes to social sciences and humanities (the exact ratio is 24.7%, see Table 12). This should be compared to the fact that Denmark has a high share of business sector funding 61.16% and a relatively lower social science spending ratio, in the overall R&D spending, of 8.04% (data from 2011, see Table 5 above).

TABLE 12. • *R&D expenses in the public sector by field of research, Denmark, 2011.*

<i>Field of research</i>	<i>Amount</i>	<i>Percentage</i>
Natural sciences	487,8	20,0
Technical sciences	329,4	13,5
Health sciences	854,3	35,0
Agricultural and veterinary sciences	164,6	6,8
Social sciences	418,4	17,2
Humanities	183,0	7,5
Total	2 437,5	100,0

Note: The amounts are in millions of euro (current prices). 2011 average exchange rate DKK/EUR: 0.134.

Source: Source: Statistics Denmark website. Table in: Rianne van Dalen, Sultan Mehmood, Paul Verstraten, Karen van der Wiel, Public funding of science: An international comparison, CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, CPB Background Document, March 2014, <http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-background-document-march-2014-public-funding-scienceinternational-comparison.pdf>, p. 78, Table 7.4.

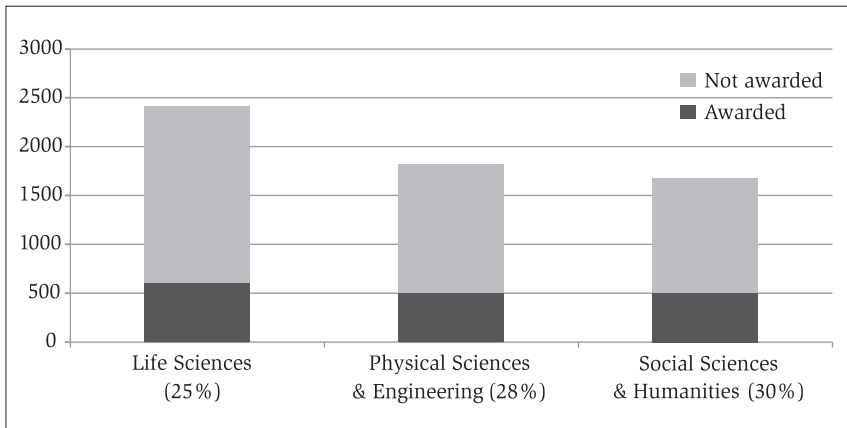
The Hungarian Scientific Research Fund (OTKA) – that recently ceased to exist as a separate entity, as a result of centralization, see the relevant chapter in this volume – applied a pretty constant ratio that put Social Sciences and Humanities at 22–24% of the funds (Table 13). This is exactly the ratio that the OECD data shows for average government spending ratio for these fields: 23.52% (from all R&D government funding, 2011; see earlier, Table 7).

TABLE 13. • *Share of scientific fields from funds distributed by the Hungarian Scientific Research Fund.*

	<i>Life Sciences</i>	<i>Physical Sciences & Engineering</i>	<i>Social Sciences & Humanities</i>
2011	44.0%	32.0%	24.0%
2012	45.0%	33.0%	22.0%
2013	44.9%	32.0%	23.1%

Source: OTKA Annual Report 2013 <http://otka.hu/download?file=dd530de6af5a95b7c369f1f648814dc3.pdf>, p. 12; OTKA Annual Report 2012 <http://otka.hu/download?file=fa2682f0819b13b8fbe6c55878b80272.pdf>, p. 14; OTKA Annual Report 2011 <http://otka.hu/download?file=b645c49fafb40013b75a0bf5fe6eacdc.pdf>, p. 29.

The data also shows that the success rates by fields fall between 25 and 30%, and it is slightly more likely for applications in the Social Sciences and Humanities field to succeed (Figure 9).

Source: European Science Foundation, Organisational Evaluation of the Hungarian Scientific Research Fund (OTKA), Evaluation Report, November 2014, http://www.esf.org/uploads/media/otka_evaluation_01.pdf, p. 21, Data calculated from Table 2. Application overview by gender and research programme activity, 2009-2013.

FIGURE 9. • *Applications success ratio by fields of sciences, Hungarian Scientific Research Fund, 2009-2013 (with the percentage of successful applications).*

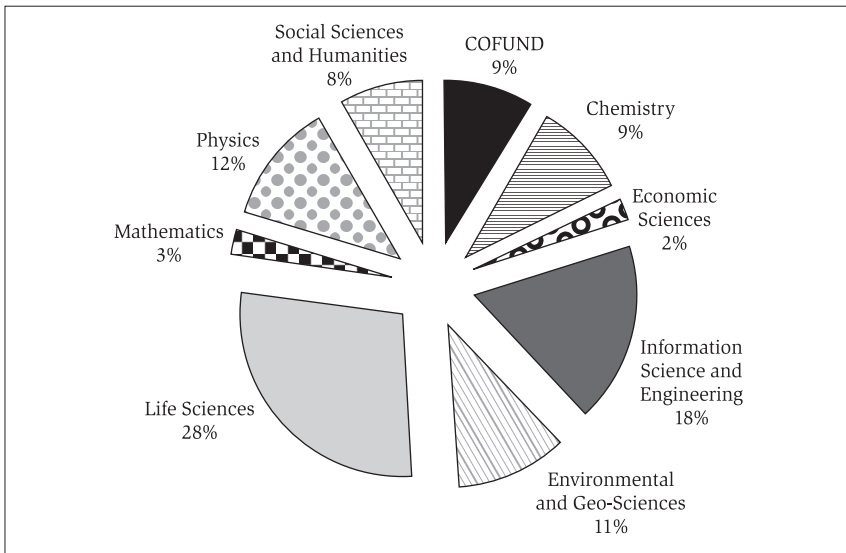
We have seen earlier that funds ‘from abroad’ are in some countries an important part of the picture. We also saw that in the EU member states an important part of these funds come from the European Commission, which makes it an important player in defining how resources become available among the various disciplines. The European Research Council (ERC) publishes data on the applications received that is indicative of the relative size of the fields in Europe, at least their ability and capability to apply for ERC funds.

TABLE 14. • *Share of three main scientific fields from ERC grant submissions.*

	<i>Physical Sciences and Engineering</i>	<i>Life Sciences</i>	<i>Social Sciences and Humanities</i>	<i>Total</i>	<i>Physical Sciences and Engineering</i>	<i>Life Sciences</i>	<i>Social Sciences and Humanities</i>
(indicative budget / awarded, € million)	<i>percentage</i>			<i>No. of submissions</i>			
2011 ERC Starting Grant, submissions (661 / more than 670)	41 %	35 %	23 %	4,080	1,690	1,440	950
2012 ERC Starting Grant, submissions (730 / more than 790)	43 %	35 %	22 %	4,741	2,058	1,653	1,030
2011 ERC Advanced Grant, submissions (661 / about 700)	40 %	35 %	25 %	2,284	917	789	578
2012 ERC Advanced Grant, submissions (680 / about 720)	42 %	34 %	24 %	2,304	978	773	553
2011 ERC Proof of Concept, eligible for evaluation, first and second deadline (indicative budget: 10)	58 %	34 %	8 %	N/A			
	61 %	34 %	5 %				

Sources: European Commission, Report from the Commission to the Council and the European Parliament on the European Research Council's operations and realisation of the objectives set out in the Specific Programme "Ideas" in 2011 COM(2012) 297 final, Brussels, June 19, 2012, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0297&from=EN>, p. 3-4; European Commission, Fifth FP7 Monitoring Report, Monitoring Report 2011, August 29, 2012, http://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp7_monitoring_reports/fifth_fp7_monitoring_report.pdf, p. 53-54; European Commission, Sixth FP7 Monitoring Report, Monitoring Report 2012, August 7, 2012, http://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp7_monitoring_reports/6th_fp7_monitoring_report.pdf, p. 52.

Based on data from ERC submissions, the share of social sciences is around 22–25 %, with considerably lower share for Proof of Concept submissions that are adjacent to other funds and that has a considerably lower budget size. Moving on to the actual awards, statistics on the distribution of funds from the Marie Curie Action show that social sciences and humanities, combined with economic sciences, have a share of 10 % (Figure 10, based on funded projects before 2012).

Source: European Commission, Fifth FP7 Monitoring Report, Monitoring Report 2011, August 29, 2012, http://ec.europa.eu/research/evaluations/pdf/archive/fp7_monitoring_reports/fifth_fp7_monitoring_report.pdf, p. 59, Figure 34.

FIGURE 10. • Marie Curie Actions budget distribution per scientific panel, shares based on projects funded by the end of 2011.

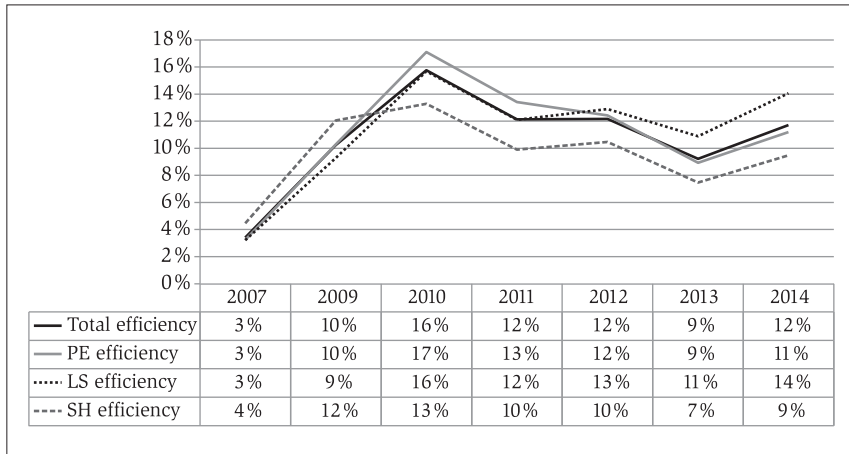
ERC statistics are available based on three domains, both on evaluated and granted proposals. Table 15 compares the share of evaluated and granted projects across scientific domains. This shows that the share of social sciences and humanities from successful projects is slightly lower than what the share of submissions would suggest (19% against 22–23% from 2010 to 2014).

TABLE 15. • ERC funding distribution by domain, 2007 and 2009–2015.

	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Physical Sciences & Engineering, evaluated	48%	45%	42%	41%	44%	45%	45%	44%
Physical Sciences & Engineering, granted	46%	45%	46%	46%	45%	44%	43%	N/A
Life Sciences, evaluated	37%	37%	35%	35%	35%	32%	32%	32%
Life Sciences, granted	35%	33%	35%	35%	37%	38%	38%	N/A
Social Sciences & Humanities, evaluated	15%	18%	22%	23%	22%	23%	23%	24%
Social Sciences & Humanities, granted	19%	22%	19%	19%	19%	19%	19%	N/A

Source: European Research Council, Statistics, <http://erc.europa.eu/projects-and-results/statistics>, data downloaded on August 3, 2015.

This also means that the ‘efficiency’ rate of submissions in the social sciences and humanities field remains lower than the average or the rate for the two other domains, as can be seen from Figure 11.

Source: European Research Council, Statistics, <http://erc.europa.eu/projects-and-results/statistics>, data downloaded on August 3, 2015.

FIGURE 11. • *The ratio of successful ERC submissions (‘efficiency’) across the three domains (PE: Physical Sciences & Engineering, LS: Life Sciences, SH: Social Sciences & Humanities), 2007 and 2009 – 2014.*

The more or less constant share of the various fields of sciences in the practice of several funding bodies raises questions about how funds are distributed across scientific fields, what is the logic of distribution. While it is easy to see how qualitative criteria is used to select projects worthy of funding within specific scientific areas, it is harder to rely on individual assessment if we want to decide if a physics project on atomic structures is ‘better or worse’ than a sociological study dealing with the effects of an aging society. It would go beyond the scope of present chapter – and is thus an area for further research – to compare the practices of funders, both on the national and on the international level, how they decide on allocating money and how that influences the share of social sciences funding. As funders from the industry and charities usually have predefined goals that narrow their focus, it is especially important to bear in mind the responsibility of larger public funders and the role they can play in shaping national research scenes by thinking strategically about funding. With an emphasis on notions like ‘excellence’, ‘impact’ or ‘social benefits’, debates around funding and scientific fields tend to centre around arguments on some inherent differences in how scientific research in the different disciplines contribute to

wider social goals. The concluding section will look into these questions, with a focus on social sciences, heavily building on the debates in the UK as a country where these issues have been addressed quite extensively.

4. ASSESSING THE IMPACT OF SOCIAL SCIENCES IN THE CONTEXT OF FUNDING

4.1. Debating the ‘output’, ‘impact’, ‘value’, ‘worth’, ‘benefit’ or ‘use’ of scientific research

In search of the *raison d’être* of social sciences, it has become unavoidable to address the question of what use these disciplines have and what justifies funding research in these areas. Emilia Aiello and Mar Joanpere argue that this approach is simply about finding our way back to what social sciences are about, as set out by pioneers like August Comte, Emile Durkheim and Max Weber.²¹ One way to reflect on the ‘output’, ‘impact’, ‘value’, ‘worth’, ‘benefit’ or ‘use’ of social sciences and humanities is to look at the type of challenges that donors seek to resolve through distributing funds in this area. To cite titles in a recent edition of the (UK) Academy of Social Sciences,²² these can include parenting and child development, health and well-being, the social challenges of climate change, recycling economies, poverty and inequality, financial stability and sustainable growth, food security and rural life, family and marriage, crime and policing, the Arab Spring, international migration. The European Commission publishes calls around widely defined challenges, and applicants need to demonstrate that the academic fields present in the submission are in fact capable of dealing with those questions in a meaningful way. Trying to capture the wider impact of research, the UK Arts and Humanities Research Council talks about contribution to ‘civil capital’ or enhancing the ‘knowledge base’ of society, informing public debates. Scientific advances themselves stimulate new ethical debates, requiring more research into the possible social impact on technological improvements, e.g., in the field of genetics.

Very generally speaking, the role of social sciences could be summed up by the goal of understanding complex social phenomena, from the highest, global level to the level of individuals. A more elaborated expression of this

²¹ Emilia AIELLO and Mar JOANPERE: “Social Creation. A New Concept for Social Sciences and Humanities” *International and Multidisciplinary Journal of Social Sciences* 2014/3. 299–300.

²² Jonathan MICHIE and Cary COOPER (eds.): *Why the Social Sciences Matter* (London: Palgrave Macmillan 2015).

contribution from the Russell Group (the UK's 'Ivy League') argues that research in social sciences and humanities can bring about policy shifts that in turn contribute to the development of democratic societies:

The broader contribution which research makes to a 'civilised' society, from exploring questions on the origin of our species and our universe to pondering the models of a successful multi-cultural society, is undoubtedly vast. Through exploring our cultural norms and researching their history, basis and role in society, research has led social debates on our ethical values, making a vital contribution to fundamental shifts in attitudes and policy and promoting a stable and progressive society Human rights research is one such area that exemplifies links between research and the tenets which underpin a modern democratic society. Research in law, social sciences and philosophy undertaken by the UK's research-intensive universities has been integral to the development of human rights legislation within the UK, Europe and around the world.²³

These are all questions that require policy responses, an adequate design of which requires scientific understanding. This is not to say that social science research would fulfil this goal by default, it is rather an expectation to be assessed. Finally, the goal of understanding should be seen in light of the aspiration to improve certain aspects of social life. It seems natural that funders increasingly stress the importance of research impact, see, e.g., the debate around the distribution and cuts of H2020 programmes. The FP7-funded project IMPACT-EV uses the terms dissemination (others get to know), transfer (actual application), impact (implying social improvement) and a new concept, 'social creation' (transforming society regardless of the means of conveying the message, thus a painting or a poem can qualify as much as a 'proper' publication).²⁴

The widely discussed new UK system called Research Excellence Framework rests on three elements, one is academic impact ('output', with a 65% weight), the other is social, economic and cultural impact ('impact', 20%) and the third is the impact on sustaining the research environment ('envi-

²³ Russell Pioneering Research Group: "The social impact of research conducted in Russell Group universities" *Russell Group Papers* 2012/3. <http://www.russellgroup.ac.uk/uploads/SocialImpactOfResearch.pdf>. 27, para. 3.10.

²⁴ Evaluating the impact and outcomes of EU SSH research (2014-2017), <http://impact-ev.eu/>.

ronment’, 15%).²⁵ The LSE Policy Group published a handbook on ‘Maximising the Impacts of Your Research: A Handbook for Social Scientists’²⁶ that goes beyond the debate whether social science research has an impact and helps to understand how a particular research could have (more) impact.

What should be clarified upfront is what research impact is and how it should be measured. There seems to be a general understanding, even consensus that funds should be distributed according to ‘quality’ (based on ‘excellence’), ‘impact’, ‘output’, ‘result’. There is less agreement on what these mean in fact and how to measure these and who should be involved. While a funder with a smaller influence on research in general can disregard how the conditions set will influence academic research, larger donors like governments and national scientific funding bodies have a recognized responsibility in assessing how their behaviour will influence the national, or even international, academic space. Add to all this that it is extremely hard to find reliable and operationalizable standards that would tell how to distribute funds across the various fields of sciences, e.g., what ratio should go to natural sciences and what should social sciences get.

The Research Councils UK differentiates, for its own funding purposes, between academic, and economic and societal impacts. The latter is ‘the demonstrable contribution that excellent research makes to society and the economy’ including ‘all the extremely diverse ways in which research-related knowledge and skills benefit individuals, organisations and nations’ that can happen through economic benefits, increasing effectiveness, or ‘enhancing quality of life, health and creative output’.²⁷ However, it should be recognized that impact in the social sciences might not be easily measured by the metrics most widely used, including “job creation, patents, or spin-outs”.²⁸ There is a pay-off between the straightforward tools of showing impact and how far these can go in demonstrating the actual scope of social and economic impact. It can prove to be especially burdensome to go after a fuller impact of social science research, an attempt that seeks to do more justice to social sciences, and also research in general. It is thus not surprising that many national reports only include numbers of more direct economic impact, as in the US debate on the 2009 economic stimulus pack-

²⁵ Research Excellence Framework, Assessment framework and guidance on submissions, July 2011, updated January 2012, <http://www.ref.ac.uk/media/ref/content/pub/assessmentframeworkandguidanceonsubmissions/GOS%20including%20addendum.pdf>. 6., para. 25.

²⁶ LSE Public Policy Group: *Maximising the Impacts of Your Research: A Handbook for Social Scientists, Consultation Draft 3*, April 2011, http://www2.lse.ac.uk/government/research/resgroups/LSEPublicPolicy/Docs/LSE_Impact_Handbook_April_2011.pdf.

²⁷ Research Councils UK, *Typology of Research Impacts*, updated March 2011, <http://www.rcuk.ac.uk/RCUK-prod/assets/documents/impacts/TypologyofResearchImpacts.pdf>.

²⁸ Russell Pioneering Research Group (n 23) 21, para. 2.30.

age, where the impact of research was measured based on job creation data.²⁹ The Dutch and the New Zealand systems are more inclusive, reaching beyond (internal) research excellence, focusing on wider impact. The Australian Research Quality Framework attempted to extend the understanding of research impact considerably. This also meant that there should be an agreement on what to measure and how, if one wants to see the social, economic, environmental and cultural side of research impact. The failure to find such an agreement also meant the end of the experiment and the Research Quality Framework.³⁰

One widely debated example for funding research is the UK system that distributes recurring research funds ('block grants' in addition to specific grants by research councils, the EU etc.³¹) in higher education based on a four-step process, through the Higher Education Funding Council for England (HEFCE). Here a quality-driven classification in steps 1 and 2 is followed by steps 3 and 4 that divide funds across (broader) subject areas (called 'units of assessment') and individual institutions, respectively.³² The latter stage is also a quality-based assessment, but step 3 applies cross-field comparison as well. This means that the quality assessment may now result in changes of funding ratios across scientific areas. The new distribution system uses a 2008–09 baseline, and as part of the transition process, up to 2015–16, a fall-back provision made sure that the ratio between arts, humanities and social sciences on the one hand and science, technology, engineering and mathematics ('STEM') on the other. It was the second group that would have got a smaller share without the transitional measure, so arts, humanities and social sciences got less funding in the intermediary years. Yet, by 2015, the proportion has increased and 'STEM protection' seems no longer necessary and is being discontinued.³³ The relevant assess-

²⁹ Russell Pioneering Research Group (n 23) 21, para. 2.33.

³⁰ Russell Pioneering Research Group (n 23) 21, para. 2.33–34.

³¹ This dual system means that around half of an English university budgets is covered from these block grants, covering (and assessing) both teaching and research activity, while the other half is mostly covered from funds distributed by the research councils. Various charities, foundations and industry are also potential sources. Natasha Gilbert: "English university funding unveiled" *Nature* 2009/458 <http://www.nature.com/news/2009/090304/full/458012a.html>. This study does not deal with funds for teaching that have seen a slight decline in the recent period, as opposed to stagnation in the research funding.

³² Higher Education Funding for England, Guide to funding 2015-16. How HEFCE allocates its funds, 2015/4, http://www.hefce.ac.uk/media/HEFCE,2014/Content/Pubs/2015/201504/2015_04.pdf, p. 31.

³³ Higher Education Funding for England (n 32) 34. For a summary of these changes, see Holly Else: „Research funding formula tweaked after REF 2014 results" *Times Higher Education*, February 20, 2015, <https://www.timeshighereducation.co.uk/news/research-funding-formula-tweaked-after-ref-2014-results/2018685>.article: "arts, humanities and social science

ment looks at the ratio of top quality ('world-leading' and 'internationally excellent', '4*' and '3*' as opposed to 'internationally recognized' and 'nationally recognized', '2*' and '1*'')³⁴) activity within the group or institution, also weighing quality and cost.³⁵ This four-tier 'overall quality profile' is in turn measured based on the quality of research outputs (65%), the social, economic and cultural impact of the research (20%) and the research environment (supporting resources and infrastructure, 15%).³⁶

It is at this point that we can link back the 'output' question to funding, based on experiences from the UK.

4.2. *The use of the 'quality' component in research funding in the UK*

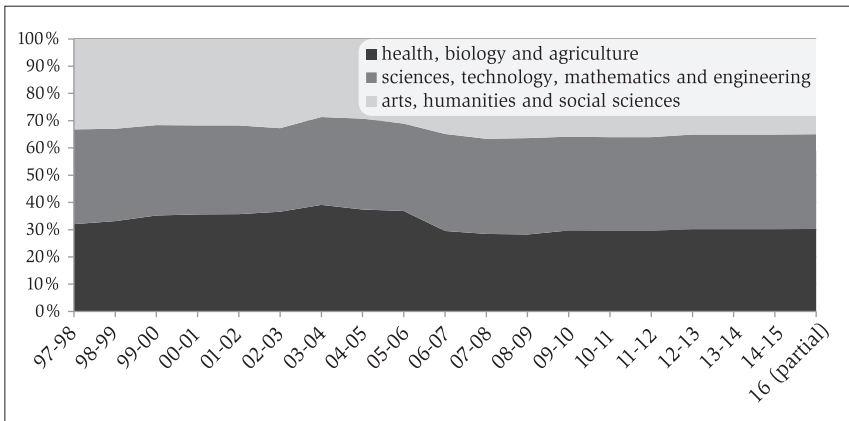
Given the rich and detailed source of data, it is worth taking a look at how the numbers changed in the past 18 years. The two tables below (Figure 12 and Figure 13) summarize the distribution of funding classified along three main fields, based on the largest pool from the UK funds distributed by the Higher Education Funding Council for England, the "Mainstream quality-related research (QR) funding". Currently this accounts for some 65% of the total funds from HEFCE. What we can see is that there was a slow (higher-than-inflation) growth up to 2003 when a sudden stop was followed by a decrease (approx. 15%), some catching up and another decrease. It was the period 2007–08 that saw a sudden increase (approx. 24%) that was followed by a slight decrease and stagnation (this meant a decrease in funding, considering inflation).

subjects could see a boost in funding from the REF compared with the RAE", i.e. with the transition to the new distribution system.

³⁴ Higher Education Funding for England (n 32) 30 (para. 131).

³⁵ Higher Education Funding for England (n 32) 31 (para. 140). Cost-weighting is meant to account for how expensive it is to conduct research, on average, in a field of science, with a weight of 1.0 (most social sciences) to 1.6 (most natural sciences). For a full list of the most recent numbers, see the table: Assignment of REF 2014 units of assessment to HEFCE research cost bands, HESA cost centres and HEFCE teaching price groups, March 13, 2015, <http://www.hefce.ac.uk/media/HEFCE,2014/Content/Funding,and,finance/Annual,funding/Funds,for,research/Mapping%20of%20REF2014%20UOAs%20to%20cost%20centres.xls>.

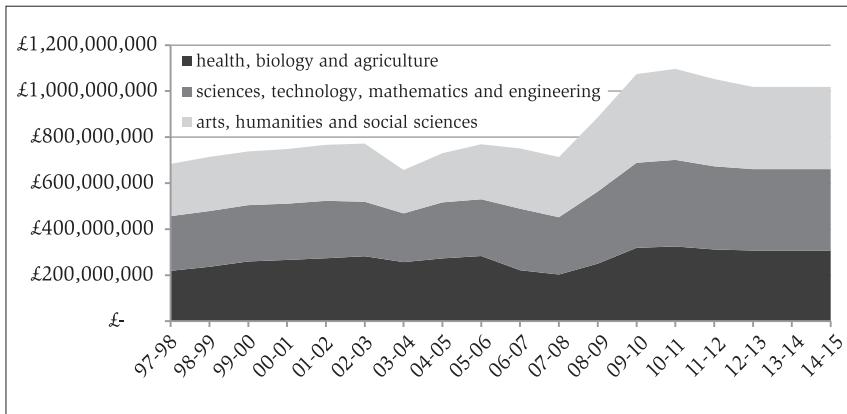
³⁶ Higher Education Funding for England (n 32) 30 (para. 132).

Source: Higher Education Funding Council for England, Mainstream quality-related research (QR) funding distribution per subject areas. The author's compilation based on data tables from the HEFCE archive of annual funding allocations, <http://www.hefce.ac.uk/funding/annualocns/Archive/> and <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100202100434/http://hefce.ac.uk/research/funding/qrfunding/previous.asp> (for a detailed list, see Annex).

FIGURE 12. • HEFCE (UK) mainstream quality-related research funding distribution per subject areas,³⁷ from 1997, percentage of total funds.

³⁷ The subject areas are grouped into these three groups based on the following system: health, biology and agriculture 1-17 in the period 1997-99, 1-16 in the period 1999-2015 and 1-6 in the period 15/16; sciences, technology, mathematics and engineering 18-34, 17-31 and 7-16; arts, humanities and social sciences 35-69, 32-67 and 17-36, respectively, based on the typology in the source database.

Source: Higher Education Funding Council for England, Mainstream quality-related research (QR) funding distribution per subject areas. The author's compilation based on data tables from the HEFCE archive of annual funding allocations, <http://www.hefce.ac.uk/funding/annualocs/Archive/> and <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20100202100434/http://hefce.ac.uk/research/funding/qrfunding/previous.asp> (for a detailed list, see Annex).

FIGURE 13. • HEFCE (UK) mainstream quality-related research funding distribution per subject areas,³⁸ from 1997, GBP nominal values.

The data show the more or less steady share of the three disciplines, at or around 30–35–35%, with a lower share for the category 'health, biology and agriculture'. Given that there was explicit effort to maintain this ratio (see earlier), this is hardly surprising. However, we might see fluctuation in the future as the compensatory scheme, designed to benefit science, technology, engineering and mathematics, ceased to apply. This change would then be a result of cross-disciplinary race for funding, based on a detailed set of standards assessing quality, including research impact. More generally, the increased interest in the grand challenges of contemporary societies, or societal challenges (Horizon 2020), that requires social sciences contribution disproportionately, might also result in an increased share of arts, humanities and social sciences.³⁹

There are independent attempts that seek to show the economic impact of social sciences. The calculations of the LSE Public Policy Group on the social sciences departments in the UK came with the number of £4.8bn value added or, on a broader take, including benefits through the mediation of

³⁸ The subject areas are grouped into these three groups based on the following system: health, biology and agriculture 1–17 in the period 1997–99, 1–16 in the period 1999–2015 and 1–6 in the period 15/16; sciences, technology, mathematics and engineering 18–34, 17–31 and 7–16; arts, humanities and social sciences 35–69, 32–67 and 17–36, respectively, based on the typology in the source database.

³⁹ I am grateful to Judit Mosoni-Fried for this observation.

experienced staff, £19.4bn.⁴⁰ Extended literature is available on how widely research impact should be understood. The UK based Academy of Social Sciences edited a series of publications, the ‘Make the Case’ series,⁴¹ that present the added value of social sciences at various areas from management through crime or environment to wellbeing. One is, however, always reminded the limited capability of metrics or, rather, the need for responsible use thereof.⁴² An area where such reminders are always legitimate is the use of metrics in publication data, often presented as the single most important measuring tool for scientific output, maybe combined with patents. This might or might not be legitimate, depending on the type of research, but there is always a danger that standardized assessment without due regard for the different publication cultures and strategies in the various disciplines end up discriminating against certain fields. Research also points to the danger of too much reliance on measuring publication output, as this might disparately impact innovation, an important goal of academic activity.⁴³

We started off by saying that the most practical delimitation of what counts as social science, in terms of scientific output, comes from private parties providing citation data. It is more generally true that the availability of such complex sets of numbers has a huge impact of how we assess scientific work. This means that they might become de facto standards and bases for assessment without due regard to the limitations. Chi argues, based on data from two political science departments in Germany, that the exclusion of non-source items in the social sciences (i.e. items not indexed by major providers, e.g., non-ISI journal articles, conference papers, many sources in German only) disregards how publication and knowledge production works in that field, as ‘the impact of non-source items is high but underestimated’.⁴⁴

⁴⁰ LSE Public Policy Group, Assessing the Impacts of Academic Social Science Research. Modelling the economic impact on the UK economy of UK-based academic social science research, November 28, 2012, <http://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/files/2013/10/Impacts-of-academic-SSR-Cambridge-Econometrics-Nov-2012.pdf>, p. 32, Table 19.

⁴¹ See the list at <https://acss.org.uk/publication-category/making-the-case/>.

⁴² For a thorough and critical study, see, e.g., “The Metric Tide: Report of the Independent Review of the Role of Metrics in Research Assessment and Management”, July 2015, http://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/files/2015/07/2015_metrictide.pdf.

⁴³ Jacob G. FOSTER, Andrey RZHETSKY and James A. EVANS: “Tradition and Innovation in Scientists’ Research Strategies” *American Sociological Review* October 2015/5. 875–908.

⁴⁴ Pei-Shan CHI: *The Characteristics and Impact of Non-Source Items in the Social Sciences – A Pilot Study Of Two Political Science Departments in Germany*, PhD dissertation (Berlin: Humboldt University 2014), <http://edoc.hu-berlin.de/dissertationen/chi-pei-shan-2014-07-21/PDF/chi.pdf>. 132.

Even in such cases, one could argue for standardization and show that this trend could be a positive phenomenon, pushing researchers to areas where there is more visibility and more citation. Yet, not only citations to non-source items are missed but also citations by non-source items, which makes the distortion even worse. The question is also how far bibliometrics should go in prescribing, rather than describing. (The thesis in question argues for the creation of a national database, adjusting bibliometrics to the peculiarities of the field, not vice versa.)

The distortion problem can impact disproportionately the social sciences and humanities, even though measurement of non-journal type publications has been evolving. Larivière et al. note that journal literature “accounts for less than 50% of the citations in several disciplines of the social sciences and humanities”.⁴⁵

Assessing impact usually links back to funding decisions. Technical (and practical) decisions about what data to use and how will have far-reaching consequences on how research is done in the various disciplines.

5. CONCLUSION

This chapter contributes to the debates around funding scientific research by analyzing recent international trends, and shows funding patterns from the perspective of funds devoted to social sciences. It is mostly a ground-work summarizing the key issues around the definition of scientific fields, the various statistics and the considerations behind policy decisions to fund research.

The first part of this chapter showed the complexity behind statistics, i.e. that even the basic categories of natural sciences and social sciences are not so clear-cut as it might first appear, and categories might change with time and vary across countries, even if international guidelines are available. While it is in itself a challenge to have comparative data, the somewhat sporadic statistics allowed us to present basic connections. It was suggested that simple geographical, regional patterns cannot explain variation, either in the natural/social sciences funding ratio or in funding intensity (social sciences funding in percentage of the GDP). A further line of inquiry sup-

⁴⁵ Vincent LARIVIÈRE, ÉRIC ARCHAMBAULT, YVES GINGRAS and Étienne VIGNOLA-GAGNÉ: “The place of serials in referencing practices: Comparing natural sciences and engineering with social sciences and humanities” *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 2006/8. published online April 7, 2006, <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/asi.20349/abstract;jsessionid=46E2FA94D0CAE1BBF51819AF0FED7D39.f01t04?deniedAccessCustomisedMessage=&userIsAuthenticated=false>. 997.

posed that the share of the business sector might have a direct impact on social sciences spending. While this connection can be confirmed, it would be a mistake to conclude that more business funding is, in absolute numbers, bad for social sciences funding. The boost that more business funding gives to research funding in general also shows in social sciences funding, if measured in percentage of the GDP.

The financial crisis shook up earlier trends that showed a growing share for foreign business sources as well as a general decline of the share of government funding. If the earlier trends continue with the recovery, it will become more and more important for governments to take into account business preferences and focus on funding research, e.g., further away from applied sciences, that cannot compete for business funding. The chapter assessed recent datasets on specific (public) funding bodies. This seems to show the predefined preference of these entities rather than general trends. Looking into the arguments behind such policy choices, the final part of this chapter deals with the question of the 'use', 'output' or 'impact' of scientific research, and social sciences in particular. The relevant debates based on experiences in the UK show some of the challenges in this field.

The growing share of (foreign) business funding and the limited ability of governments to influence this means that government funds will have a more and more important role in shaping research beyond the areas with more direct economic benefits. Informed policy decisions should be based on the assessment of the various factors described by terms like 'output' or 'impact' of scientific research. The chapter presented the UK experience as a model that combines various forms of assessment and that could inform policy decisions elsewhere.

FÜGGELÉK

TABLE 1. • *National Academies of Sciences – Compared**

	<i>est.</i>	<i>continuity: research institutes</i>	<i>recognised academic elite class</i>	<i>status of the national academy</i>	<i>how does it compare to domestic research generally</i>	<i>degrees granted by the national academy</i>	<i>role in funding research</i>	<i>accreditation role</i>	<i>respect and lobbying power</i>
Latvia	1946 (1815)	completely restructured in 1992	yes, but no remuneration	autonomous membership-based body without research institutes or employed researchers		only honorary	only symbolic role	no	neutral, episodic
Poland	1952 (1800)	5 faculties, 69 research institutes, 5270 researchers	yes, 491 members (of whom 310 are domestic), with remuneration	leading research institution	small portion of researchers (about 6%)	yes, same as in HE	separate institution: National Science Centre (NCN), a government agency, supervised by the Ministry of Science and Higher Education	separate institution: Polish Accreditation Committee	academic prestige but low lobbying power
Czech Republic	1953 (1784)	public research institutes	no such membership	no special status, one among many	18% of researchers	only honorary (not even PhD)	used to have a Grant Agency, now closed	no	high respect for scientists

* In addition to the authors of the comparative chapters, the editors would like to thank the input from György Darvas (Symmetrion, Hungary), Mitko Dimitrov (Economic Research Institute, Bulgarian Academy of Sciences), Nadezhda Gaponenko (Institute for the Study of Science of the Russian Academy of Sciences / Russian Office of the Millennium Project / Russian Presidential Academy of National Economy and Public Administration), Juraj Marušiak (Institute of Political Science, Slovak Academy of Sciences) and Aivars Tabuns (Department of Sociology, University of Latvia).

<i>est.</i>	<i>continuity: research institutes</i>	<i>recognised academic elite class</i>	<i>status of the national academy</i>	<i>how does it compare to domestic research generally</i>	<i>degrees granted by the national academy</i>	<i>role in funding research</i>	<i>accreditation role</i>	<i>respect and lobbying power</i>
Slovakia 1953 (1792)	3,200 researchers	cancelled in 1990 as politically compromised		smaller portion of researchers, higher publication and citation output (48% of the latter)	yes, Dr.Sc. (not compatible abroad)			
Hungary 1825	approx. 5,000 researchers	yes, max. 365 academicians at a time, with remuneration	autonomous, membership-based body with 44 research institutes, seen as the main academic body	around 30% of internationally visible publications, approx. 25% of researchers	yes, DSc (not compatible abroad)	separate institution (National Research, Development and Innovation Office), some funding possibilities (e.g. for postdocs)	no (separate Accreditation Committee)	high respect for scientists, varying lobbying power
Romania 1866	66 institutes, 1844 researchers	yes, 157 members now, with remuneration	important research institution, with 66 institutes and research centres	10% of researchers;	yes, PhD	separate institutions: e.g. Executive Agency for Higher Education, Research, Development and Innovation	no	high public confidence
Bulgaria 1869	reduced number of researchers	yes, 200 academicians, remunerated (of whom 120 corresponding members)	main research centre (2/3 of publications and patents) with 42 institutes	1/3 of research budget to the Academy, 3,000 researchers (20,000 in HE)	same as in HE	separate institution: National Fund for Scientific Research	no (Higher Attestation Commission)	academic prestige but low lobbying power (see earlier political will to close down the Academy)

<i>est.</i>	<i>continuity: research institutes</i>	<i>recognised academic elite class</i>	<i>status of the national academy</i>	<i>how does it compare to domestic research generally</i>	<i>degrees granted by the national academy</i>	<i>role in funding research</i>	<i>accreditation role</i>	<i>respect and lobbying power</i>
Ukraine 1918	6 State Academies, most important (National Academy of Science of Ukraine – NAS) with 168 scientific institutes, 46 scientific-industrial organizations, and 18,346 researchers	yes, e.g. NAS contains up to 200 members and up to 400 corresponding members, with remuneration (strong socialist legacy)	main research and expert centre, but not backed up by academic output	almost exclusive place of research (equipment)	yes, PhD and Dr.Sci (not compatible abroad)	only funds its own research	no	close political ties, weak ties with the public
Russia 1724	839 research institutes, 68,284 researchers	yes, 912 academicians, 1132 corresponding members	main research and expert center of the country; the main mission is the generation of basic knowledge for economic growth, technological progress, and country competitiveness	20% of research institutes, 18% of researchers, about 50% of papers cited on Web of Science	the same as HE	financed through the National Program of Basic Research and Programs of the Presidium of the Russian Academy of Sciences	no	high public confidence

SZERZŐK

- Kateřina CIDLINSKÁ, Szociológiai Intézet, Cseh Tudományos Akadémia
HORVÁTH Dániel, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály
JAKAB András, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóköz-
pont Jogtudományi Intézet / Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Állam-
tudományi Kar
KOI Gyula, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont
Jogtudományi Intézet / Nemzeti Közszolgálati Egyetem
KÖRTVÉLYESI Zsolt, Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Ku-
tatóközpont Jogtudományi Intézet / ELTE Társadalomtudományi Kar
Agnieszka KWIATKOWSKA, Társadalom- és Bölcsészettudományi Egyetem, Varsó
Marcela LINKOVÁ, Szociológiai Intézet, Cseh Tudományos Akadémia
MOSONI-FRIED Judit, elemző, az MTA Könyvtár és Információs Központ Tudomány-
politikai és Tudományelemzési Osztályának korábbi vezetője
Liliya O. NIKIFOROVA, Vinnicja Nemzeti Műszaki Egyetem, Ukrajna
PÁLINKÓ Éva, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Tu-
dománypolitikai és Tudományelemzési Osztály
Adriana REVEIU, Bukaresti Gazdaságtudományi Egyetem
Anatolij A. SHIYAN, Vinnicja Nemzeti Műszaki Egyetem, Ukrajna
Soós Sándor, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Tu-
dománypolitikai és Tudományelemzési Osztály
VIDA Zsófia, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Tu-
dománypolitikai és Tudományelemzési Osztály
Dorota WISZEJKO-WIERZBICKA, Társadalom- és Bölcsészettudományi Egyetem, Varsó

AUTHORS

- Kateřina CIDLINSKÁ, National Contact Centre for Gender and Science, Institute of Sociology, Czech Academy of Sciences
- Dániel HORVÁTH, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Department of Science Policy and Scientometrics
- András JAKAB, Hungarian Academy of Sciences Centre for Social Sciences Institute for Legal Studies / Pázmány Péter Catholic University, Faculty of Law and Political Sciences
- Gyula KOI, Hungarian Academy of Sciences Centre for Social Sciences Institute for Legal Studies / National University of Public Service
- Zsolt KÖRTVÉLYESI, Hungarian Academy of Sciences Centre for Social Sciences Institute for Legal Studies / ELTE University Faculty of Social Sciences
- Agnieszka KWIATKOWSKA, University of Social Sciences and Humanities, Warsaw, Poland
- Marcela LINKOVÁ, National Contact Centre for Gender and Science, Institute of Sociology, Czech Academy of Sciences
- Judit MOSONI-FRIED, analyst, former head, Department of Science Policy and Scientometrics, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences
- Liliya O. NIKIFOROVA, Vinnitsa National Technical University, Ukraine
- Éva PÁLINKÓ, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Department of Science Policy and Scientometrics
- Adriana REVEIU, Academy of Economic Studies, Bucharest, Romania
- Anatoliy A. SHYAN, Vinnitsa National Technical University, Ukraine
- Sándor SOÓS, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Department of Science Policy and Scientometrics
- Zsófia VIDA, Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Department of Science Policy and Scientometrics
- Dorota WISZEJKO-WIERZBICKA, University of Social Sciences and Humanities, Warsaw, Poland